ספר

זכרון אברהם

השלם

יכיל כל מאמרי חז"ל המפוזרים בתלמוד בבלי וירושלמי, מכילתא ספרא ספרי תוספתא, מדרש רבה ותנחומא, מדרש משלי, ושוחר טוב, ומדרש תמורה, פסיקתא רבתי, פרקי דר' אליעזר, תנא דבי אליהו, ילקוט שמעוני, אגדת בראשית, לקח טוב, מדרש הנעלם, זוהר ותיקוני זוהר ועוד, הכוללים עניני מוסר, מדות ודעות בחיי האדם, אשר יעשה אותם וחי בהם.

ונחלקו לאילנות ע"פ סדר א"ב, ומן האילנות יצאו קס"ז ענפים, ודבריהם דודים וקרובים זה לזה, אחד באחד יגשו, אחוזים קשורים ודבוקים והיו לאחדים, למען ירוץ הקורא בם.

מאתי **אברהם יצחק דזובאס**

המח"ס מלין חדתין, מלין יקירין, דגן בחורים, מספד מר, פני יצחק, גבורת יצחק, ושלשים דרושים.

הוצאה חדשה, עם הרבה הוספות ומלואים

פיעטרקוב

מסודר אצל ר' חנוך העניך פאלמאן נ"י

תרפ"ד

שייך לר' זלמן יצחק הרשפיס רוסטורדזונג

ספר

זכרון אברהם

השלם

יכיל כל מאמרי חז"ל המפוזרים בתלמוד בבלי וירושלמי, מכילתא ספרא ספרי תוספתא, מדרש רבה ותנחומא, מדרש משלי, ושוחר טוב, ומדרש תמורה. פסיקתא רבתי, פרקי דר' אליעזר, תנא דבי אליהו, ילקוט שמעוני, אגדת בראשית, לקח טוב, מדרש הנעלם, זוהר ותיקוני זוהר ועוד, הכוללים עניני מוסר, מדות ודעות בחיי האדם, אשר יעשה אותם וחי בהם.

ונחלקו לאילנות ע"פ סדר א"ב, ומן האילנות יצאו קס"ז ענפים, ודבריהם דודים וקרובים זה לזה, אחד באחד יגשו, אחוזים קשורים ודבוקים והיו לאחדים, למען ירוץ הקורא בם.

מאתי • **אברהם יצחק דזובאס**

המח"ס מלין חדתין, מלין יקירין, דגן בחורים, מספד מר, פני יצחק, גבורת יצחק, ושלשים דרושים.

הוצאה חדשה, עם הרבה הוספות ומלואים

פיעטרקוב

מסודר אצל ר' חנוך העניך פאלמאן נ"י

תרפ"ד

נדפס בדפוס י. ווענמייסטער, ווארשה, נלבקי 7.

A. I. DZIUBAS

ZICHRON ABRAHAM

t. j.

Leksykon Etyki Talmudu

1924

Drukarnia J. Wegmajstera, Warszawa, Nalewki 7.

ישאו הרים שלום וברכה לכבוד הרב המופלג החריף ובקי גדול בתורה ויראה, עץ פרי עושה פרי תנובה גבור חיל כש"ת מו"ה אברהם יצחק דזובאם נ"י, אבן יקר בק"ק טשענסטעחאוו מדינת רוסיא.

מכתבו היקר עם ספרו הנקוב בשם זכרון אברהם הגיעני לנכון, וטרם יהיה כל שיח הנני לתרץ לו קושיתו מה שהקשה במס' ב"מ (ג.) דר"ח יליף בק"ו מפיו בהעדאת עדים מחייבו שבועה, וע"ז הקשה לשיטת רש"י מב"ק (קו.) בסוגיא דעירוב פרשיות, דמשו"ה כו"ה פטור משבועה משום דאין מעיז, ומשו"ה בפקדון דלא עשה לו טובה שיוכל להעיז גם כו"ה חייב, וא"כ הכא בהעדאת עדים, דע"כ מעיז כיון דאיכא עדים המכחישים אותו א"כ בלא"ה חייב שבועה בלא ק"ו.

ונ"ל לתרץ דרש"י מלי סובר כמ"ש השו"ע בחו"מ סי' פ"ז ס"ק י"ב, דהך העדאת עדים איירי שאינם מעידין שעדיין חייב לו רק שראו שהלוה לו חמשים עיש"ה, וא"כ לא הוי העזה כל שאין העדים יודעים בבירור שעדיין חייב לו והו"א שפיר דפטור גם כאן בכו"ה, ומשו"ה צריך שפיר הק"ו, ובחידושי הארכתי יותר, ועי' בספרי תבואת השדה חלק רביעי בסוגיא דמב"מ אות ז' מש"ש בדברי הש"ע הנ"ל והבאתי ראי' לדברי הש"ע עיש"ה.

ועל דבר אשר דרוש דרש ממני לבוא בהסכמה על ספרו, הנה הצצתי בו כמבין הערכים וראיתי בו כמלקט שושנים, אל תקרא שושנים אלא ששונים מה ששנו חכמים בלשונם הלא דברי מוסר והנהגות האדם, ומי יבא אחרי דבריהם הקדושים להוסיף או לגרוע הלא כל דבריהם כגחלי אש בוערים, ומאן מעייל בר נפחא לתמן להעיד על השמש כי יגיה אורו בלהרים ונוגה קרנים לו, ובוודאי מע"כ נ"י יפה עשה הכל בעטו עט סופר מהיר לאסוף בחפניו על ספר חרות פרחי שושנים כרדו כתן ריח דודים, אשר כל עין רואה יראה בעיניו רב התועלת לעיין בדברי קדשם, ולהסכים לזה דבר שפתים אך למותר, ולא באתי רק ליתן תודה ושבח למע"כ

למע"כ נ"י על כי נשא לבו לקרבו אל המלאכה מלאכת הקודש, לזכות הרבים בדברי מוסר וחכמת הקדמונים אשר הם לנו לעינים, מאירים כספירים בספר וספור וסופר באור תורתם, ולאורם נסע ונלך בכל הנהגותינו, ואשרי חלקו שזכה משולחן גבוה לקבץ מאמרי חכז"ל הקדושים והיו לאחדים, למען ילהב לבות אנשים בדברי מוסר מלאים זיו והדר, וראשית חכמה יראת ד', ובטוח אני כי יראו ישרים וישמחו, כאשר יבאו עם הספר לראות פרי מעשהו.
ואני תפלה שזכות חז"ל הקדושים אשר שאב מבארם דברי חכמה ויר"ש יעמוד לו לבלע מעשהו, ויתקוק בלבות אנשים הנהגות טובות ודרכי ישרים, במעגלי צדק ינחם, ואם יכבדני בספרו כאשר יצא לאור, אקבלו בשמחה, ועל לוח לבי אענדנו.
הבא עה"ח לכבוד התורה פק"ק באניהאד, אור ליום ב' לסדר והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח.
א' דר"ח תמוז דהאי שתא תרס"ד לפ"ק.

אליעזר דייטש החונה פק"ק הנ"ל והגליל יע"א.
(המח"ס תבואות השדה ושו"ת חלקת השדה).

ב"ה ג' חו"ב ח' תמוז תרס"ד לפ"ק פה נאשעלסק.

כבוד המופלג השנון חכם וסופר, אשכול הכופר,
כ"ה אברהם יצחק נ"י.

הגיעני עלים לתרופה ממחברתו זכרון אברהם אשר בו יקבץ מאמרי חכז"ל המפוזרים בש"ס הנוגעים לדברי מוסר והנהגות האדם אשר יעשה אותם וחי בהם, והנה מלאכה גדולה עשה בזה ויישר כחו וחילו לאורייתא, והפריון כמטי לי' וידוע דברי הרמב"ן ז"ל בהקדמתו לדר"ג, בזה"ל, כי אם לא יהיה בדברינו רק השבות הדברים לא הפסדנו טרחינו ועמלנו כו' ע"ש.
ואשר הקשה דאשה שזינתה תחת בעלה ברצון היאך נאמנת אח"ל אחר כשנשאת, על איסור נדה, הא החשוד על הדבר אינו נאמן, פשוט דכשעברה רק פעם אחת לא מקרי חשודה, נהי

דנאסרת על בעלה בשביל זה אבל חשודה לא מיקרי רק כשעוברת כמה פעמים, ואם עברה כ"פ אין הכי נמי דאינה נאמנת על איסור נדה דקל מאיסור א"א, דכרת קל ממיתת בית דין, וכדקי"ל ביו"ד סי' קי"ט דחשוד לדבר חמור חשוד לדבר הקל ע"ש וז"פ.

(אמר אברהם יצחק, שוב ראיתי ביו"ד סי' קפ"ה בהוות דעת שמקשה זה ומתרץ לה עיי"ש).

יעלה מעלה מעלה במעלות התורה ויר"ש, ויגדיל תורה ויאדיר.

יעקב אורנר החופ"ק הנ"ל.

(המח"ס טהרת הזוב על אגודת אזוב, וליון לנפש על נפש יהונתן).

עזרי מעם ד'.

הנה יד שלוחה אלי מאת הרב החו"ב מופלג בתורה ויראה איש חי ורב פעלים מו"ה אברהם יצחק דזובאם נ"י מטשענסטחאוו

על דבר אשר נשאו לבו ונדבה רוחו אותו ללקט אורות קדושים הגנוזים בספרי רבותינו הקדושים רבנן דאגדתאי בכל ענייני מוסר והנהגות אדם, בכל הליכות חיי עולמו, אף הוא השכיל לחלקם לענפים ולסדרם בסדר נכון על פי א"ב וקרא לו זכרון אברהם, ורבים מגדולי הזמן תמכו בידיו להוציאם לאור הדפים, והגם כי הרבה ספרי מוסר נמצאים בעוהי"ת, אמנם לכל אחד מהם סדר מיוחד, ע"פ דרכו אשר בחר לו, ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שכולם אהובים כולם ברורים, וכוונתם לטובה, לקרב לבותיהם של ישראל לאביהם שבשמים, ובכן מן דין סמוכו לנא, ובפרט בזמנינו זה, המקום יהא בעזרו, ויגמור בעדו לטובה, ונכון הנני לקבל ספר אחד בצאתו לאור, ברצות ד' דרכו.

יע"ז באתי עה"ח יום ועש"ק לסדר ולפרט ממתנה נחליאל לפ"ק, י"א תמוז דהא שתא שנת חבו ממתקים לפ"ק פה יעליסאווענגראד. נאום חיים ברלין החופ"ק והגליל.

ואשר הקשה על מהר"ל מפראג ז"ל התמיה גדולה מאד (המהתי על הא שכתב בס' נתיבות עולם אם חכם אחד לימד תורה לבן חכם אחר לא נחשב בשביל זה כאילו הוא עשאו, וקשיא מהאי קראה דהוה שמיע לי' לרבי כד הוה גריס ואהדרינהו קמי רבי, א"ל אתה עשית אותי ואת חייא (נדרים מא) ע"ש).

ולחומר הנרשא אי אפשר לי ליישב דבריו בלא איזה טעות הדפוס, וצ"ל לדקדק בדברי ר"ל דאמר כל המלמד את בן חבירו תורה מעה"כ כאילו עשאו, מאי איריא דנקט בן חבירו, ולא אמר כל המלמד את חבירו תורה, וצ"ל דכל עיקר מאמר ר"ל בא בזה לתת טעם למשנה בשלהי פ' אלו מציאות, דתנן אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת, והסביר ר"ל הטעם שכל המלמד את בן חבירו תורה מעה"כ כאילו עשאו, וכמו שהסביר בס' נתיבות עולם שם, כי השלמת האדם הוא בתורה כי לפני זה אינו נחשב ברי', רק כאילו אין בו ממש, והוא עשאו עכ"ל הנתיבות עולם שם, והוא הסביר לדברי המשנה דפ' א"מ שם שאביו הביאו לעוה"ז ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העוה"ב, והסביר בנתיבות עולם שם שזה שהביאו אביו לעוה"ז הוי כאילו אין בו ממש, ורבו שלמדו חכמה הוא עשאו, ומיושב מאי דנקט ר"ל בן חבירו.

והנה במשנה מסיים שם, ואם אביו חכם, של אביו קודמת, כן הוא גירסת ש"ס בבלי, וע' תוס' יו"ט במשנה שם, שכתב דלפי גירסא זו, אע"פ שאביו אינו שקול כנגד רבו, של אביו קודמת, וכן צריך להגיה בלשון הנתיבות עולם, ודוקא אמר בן חבירו, אבל אם ילמד את בן חכם אחר [פי' שחכם זה, מלמד תורה לבן חכם אחר], לא נחשב בשביל זה שעשאו, [להיות הוא קודם לאביו], כי כבר הי' אביו בן תורה, אע"ג שלא הי' יודע דבר זה שלמד ממנו, וכו', וכן צריך להיות גם להלן, בסמוך בלשון הנתיבות עולם, אבל המלמד לבן חכם לא שייך כל זה, והנה גירסת הירושלמי במשנה דא"מ שם, ואם אביו שקול כנגד רבו, של אביו קודמת, כמש"כ התוס' יו"ט שם, שכן פסקו הפוסקים דדוקא אם אביו שקול כנגד רבו, של אביו קודמת.

וכ"ל

ונ"ל טעם פלוגתתם עפ"י מאי דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, לעיל בפ' כה"ג י"ט ב', כל המלמד בן חבירו תורה, מעה"כ כאילו ילדו, שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה, וכתיב ואלה שמות בני אהרן לומר לך אהרן ומשה שקולים כאחד, וכן הוא בתוספתא שלהי מס' כריתות, ובמכילתא ריש פ' בא, ובבראשית רבה, סוף פ"א. ובשהש"ר עה"פ שני שדיך, אלו משה ואהרן, מה השדים הללו אין אחד מהם גדול מחבירו, כך היו משה ואהרן, לא משה גדול מאהרן, ולא אהרן גדול ממשה בתורה, ונ"ל לפ"ז, הא דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, היינו דבנבואה הי' משה גדול מאהרן, אבל בתורה היו שניהם שקולין, ולפ"ז ניחא הא דכתיב על בני אהרן, ואלה תולדות אהרן ומשה, שהקדים הכתוב אהרן למשה, הגם שמשה למדם תורה, משום שאם הי' אביו שקול כנגד רבו אביו קודם, וזו היא שיטת הירושלמי אבל כ"ז שאין אביו שקול כנגד רבו, לא מצינו שיהא אביו קודם.

אבל בתוספתא מגילה פ"ג. איתא קטן מתרגם על ידי גדול, אבל אין כבוד שיתרגם גדול ע"י קטן, שנאמר ואהרן אחיך יהי' נביאך, הרי מפורש דאהרן הי' קטן ממשה, ונ"ל לפ"ז הא דכתיב הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן, היינו דבעניני גאולת מצרים היו שקולין משה ואהרן זה כזה, אבל בתורה היה משה גדול מאהרן, וא"כ ממה שהקדים הכתוב אהרן למשה, בפסוק ואלה תולדות אהרן ומשה, אף שמשה לימד תורה לבני אהרן, מוכח דאם הי' אביו חכם אע"ג שאינו שקול כנגד רבו, ג"כ אביו קודם וזו היא נוסחת הבבלי, כמש"כ התוס' יו"ט, הא מיהא דברי הכתובות עולם כבר מיושבים בעזה"י ואזיל ג"כ כשיטת הבבלי, וזהו מה שאמר דאם חכם אחד לימד תורה לבן חכם אחר, לא נחשב בשביל זה כאילו הוא עשאו להיות הוא קודם לאביו, אלא אביו קודם.

ודינא קאמר ואין זה ענין כלל, להא דרבי דאמר להההוא קצרא אתה עשית אותי, דזהו אינו אלא מאמר מוסרי, ולא לדינא דההוא קצרא, יוקדם אבידתו, לאבידת אביו של רבי ר' שמעון בן גמליאל ח"ו, לא תהא כזאת בישראל.

כן נראה לי ליישב דברי מהר"ל מפראג ז"ל, שלא נחשבהו למועה

לטובה ח"ו, וזכותו הגדול יעמוד לי.

יתן לו ד' כלבבו, וכל חפצו ישלים, כברכת ידידו המכבדו ומוקירו בלתי הכירו, שוחר אשרו והצלחתו בעולמו ובתורתו. המצפה לישועה, **חיים ברלין** החופ"ק והגליל.

הנה יד שלוחה אלי מכבוד הרב החריף ובקי זית רענן וו"ח, מו"ה אברהם יצחק דזובאס מטשענסטאחאוו יע"א.

עם כמה עלים נדפסים מספרו: **זכרון אברהם**, וכבר אתמחי גברא בחבוריו מלין חדתין ומלין יקירין ודגן בכורים, וגם בעלים אלו ששלח לי לדוגמא מצאתי בהם דברים נפלאים מלוקטים ממאמרי חז"ל הקדושים ובתוספת נופך משלו, להלהיב לבות ישראל לתורה ולעבודה, ומסודר ע"ד א"ב, בסדר נפלא ובשפה ברורה, ע"כ אף ידי תכון עמו שיוציאו לאור עולם.

ואבקש מכל שלומי אמוני ישראל ליקח הס' הנ"ל בכסף מלא ויתענג מטובו, וגם אנכי מוכן לקחת הס' כשיצא לאור עולם כרשיון המבקר.

כ"ד הכו"ח לכבוד התורה ולומדי', יום א' י"ג תמוז תרס"ד לפ"ק קיעלץ.

הק' **משה נחום ירושלימסקי** האבד"ק קיעלץ והגליל. מח"ס מנחת משה, ברכת משה, באר משה, לשד השמן.

ואלה מוסיף על הראשונים, מה שכתבו אלי גאוני דורנו אחר שיצא ספרי זה לאור.

הנה יד שלוחה אלי מכבוד הרב הגדול בתורה וביראה, חריף ובקי בחדרי תורה, סוכן על אוצר יראת ד' טהורה, כש"ת מוהר"ר אברהם יצחק דזובאס נ"י מק"ק טשענסטוחוב.

וחזיתי את חבוריו אשר חבר ספר דגן בכורים בסוגיות הש"ס

הש"ס, עלה הרים יורד בקעות, והעלה פנינים מים התלמוד, דברים חדודים בפלפולא דאורייתא, וכל ההוגה בם ימצא טעם, וספר זכרון אברהם מיוסד על אגדת חז"ל, בו נקבצו ובאו מאמרי חכמינו זכרם לברכה, מש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים הכוללים למודי מוסר וכללי חיי האדם בהנהגתו, והכל בסדר נכון עפ"י א"ב, ומי האיש החפץ חיים ימצא בו תרופה לנפשו בכמה מדות והנהגות ישרות, וספרים טובים ומועילים כאלו, ראוים לחלקם ביעקב ולהפילם בישראל, כי חיים הם להוגים בם, ואני תפלה כי יפוצו מעיינותיו חוצה, ופועל ידיו תרצה, מאת המדבר לכבוד התורה ולומדיה, חותם ביום ה' טבת שנת התרס"ה לי"רס בפטרבורג עיר הבירה.

נאום יצחק דאנציג מ"מ ומ"ץ דפה ק"ק הנ"ל.

מח"ס בית יצחק שו"ת בד' חלקי שו"ע, וספר בית יצחק על דרושים, וספרי יסודי העקרים על תורה וכו'.

בשם ה' ובעזרתו ית"ש יום א' וישב פלונסק.

הנה בירך לקחתי ולו אשיבנה, משמי מעונה, שלום יענה, חכמתו בחוץ תרונה, כבוד ידידי ש"ב הרב החריף ובקי ערוגת הבושם מלא הלולים, קופת הרוכלים, רב פעלים, סוכן אוצר יראת ד' טהורה, מופלא בתורה, מו"ה אברהם יצחק שיחי' דזובאם בעיר טשענסטחוב.

מעשה ידיו עם ספריו היקרים האירו אל מול עבר פני, ומה כמלאו לאחי מדבש ונופת, גלילי זהב בספירים מעולפת, פלפול נאה עולה יפות, שלומו הטוב כן ירבה וכן יספות, והנה אם אמנם אפפוני חבילי טירדין מכל לד מילי דשמיא ודליבורא, ועול התלמידים, ישיבתינו הרמה דבר יום ביומו תלי"ם, וכמה שו"ת מרחוק, אך לגודל אהבתי אליו פניתי את לבי לספריו, וראיתי בכל שיטה היא מפלפל בסברות ישרות ומחדש בהם חדושים יקרים כרוב חכמתו.

וכן אשר אסף בילקוטו זכרון אברהם דברי חז"ל במוסר ודעות בעבודת הבורא ית"ש, וסדרם על דגלם כאומן נפלא במלאכת שמים, לתועלת רב לכל מבקשי ד', לכן בלב תמים אביעה רוחי כי יקר בעיני מעשהו בקודש להפיץ מעיינותיו, וספרה עלי מלאכתו הנכבדה, וחזקה על חובר חברים מחוכם אשר גם לימים הבאים אי"ה יואלי דבר מתוקן להמבקשים למצוא דבר לשמוע בלמודים, יראו ישרים וישמחו, וממעשיהו ישכילו, וכבר אחמתי גברא, יעזרהו השי"ת לבוא למחוז חפצו ותפלינו לעלות במעלות דאורייתא, כנפשו ונפש ידידו המכבדו כרום ערכו וכראוי לת"ח דכותי', הצלוף אהבה ומצפה לישועה.

צבי יחזקאל מיכלזאהן אבדפ"ק והגליל.

נדרשתי לאשר הציע לפני הרב החו"ב מופלא ומופלג עסיס רמוני מו"ה אברהם יצחק נ"י דזובאם מפה.

את ספרו הנדפס בשם זכרון אברהם, בו קבץ ואסף לקוטי שושנים בשדמות חז"ל המפוזרים בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים הכוללים למידי מדות ישרות, ומוסר השכל להורות את הדרך הישרה שיבור לו האדם באשר הוא אדם, וסדרם בסדר נכון עפ"י א"ב, ואמרתי לפעלא טבא יישר כחו וחילו, יפוצו מעינות חז"ל חוצה, ותרבה הדעת כי מי כמוהם מורה טוב ומלמד להועיל, וקנאת סופרים תרבה חכמה, וממנו יראו וילמדו אחרים לשקוד על דלתות התורה לטרוח וליגע בה ולעשות ספרים הרבה אין קץ, להגדיל תורה ולהאדירה.

הכותב לכבוד התורה ולומדי' ומחזיקי', פה טשענסטוחוב.
י"ב לירח אייר תרס"ו לפ"ק.

נחום בלא"א מו"ה דוד צבי ז"ל אש אבדפ"ק הנ"ל.
(המח"ס ליוני מהר"ן על הרמב"ם).

הקדמה ראשונה

אתחיל בהקדמת הרה"ח איש האלהים רמ"ח לוצאטו ז"ל בספרו הנכבד „מסילת ישרים" וז"ל: „החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול כו', אלא שלפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלוי לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה. ע"כ אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חידושים אחרי קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יצא מן החזרה עליו והתמדתו, כי יזכרו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם" עכ"ל:

ואלה הדברים נאמרו ג"כ על ספרי זה אשר אני נותן לבנ"י הנכתב ע"פ סדר אלפ"א בית"א, דברי חז"ל הנאמנים, אשר בש"ס בבלי המה מצוינים, ומפוזרים ומפורדים אחת הנה ואחת הנה, וקבצתים ואספתים במקום אחד, וחלקתים לענפים, למען יהיו לעינים ולמורה דרך, לדעת מה שאמרו חז"ל כיצד יתנהג האדם ברחבי החלד, שלא יחלה במחלת הנפש, כמאמר רמב"ם ז"ל (בפ"ב מה' דעות) החכמים הם רופאי הנפשות ומי שהוא חולה חולי הנפש ילך אצל החכם וירפאהו בדעות אמתיות שילמד אותו ע"ש:

וכבר הזהיר שהמע"ה יותר מהמה בני הזהר בדברי סופרים יותר מד"ת, שד"ת יש בהם עשה ול"ת ודברי סופרים, כל העובר על דברי הסופרים חייב מיתה (עירובין כא:), ולכן מחויב האדם לזכור בכל עת ובכל שעה את דברי חז"ל ועי"ז יוכל לקיים בטוב וכראוי את מצות בוראינו, ואף מי שחטא ידע לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה, ושב ורפא לו כדכתיב לשון חכמים מרפא (משלי י"ב ועי' עירובין סד:) וכן נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו (עירובין יג:) ופרש"י ז"ל יפשפש במעשיו שעשה כבר ויבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב, והערוך פי' ימשמש מעיקרא שיהא זהיר מהחטא, או אם חטא יפשפש במעשיו ויחזור בתשובה ע"ש, ואם לא ידע דברי

חז"ל

חז"ל היאך יוכל לשוב כמ"ש בספרי מלין חדתין על הא דאיתא (ברכות ה:) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, כלומר שמתוך שלא למד לכן לא ידע איך לפשפש, כמאמרם אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ חסיד, (אבות פב:) ואם אין חכמה אין יראה (שם פ"ג) ע"ש:

וגם הבקי בש"ס ימצא בזה הספר חפץ ותועלת. א) בראותו נגד עיניו את כל מאמרי חכז"ל השייכים לאותו ענף, ואותיות מחכימות, וד"ת עניים במקום זה ועשירים במקום אחר. ב' אם יזכור איזה מאמר חז"ל ויפלא ממנו איה מקומו בש"ס, ואם ישים עינו בספרי זה באותו ענף השייך לאותו מאמר המחפש, ימצאנו מיד בלי עמל ויגיעה כי מי זה יאמר טהרתי משכחה וזכיתי משגיאה, הלא רבותינו האמוראים אשר מפיהם אנו חיין, אמרו בעירובין (נג:) לבן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל, ואנו כמלא נקב מחט סדקית, ואמר אביי אחר דברי ר' יוחנן, אנן כי סיכתא בגודא לגמרא, ורבא אמר אנן כי אצבעיתא בקירא לסברא, ורב אשי אמר אנן כי אצבעיתא בבירא לשכחה, ופרש"י ז"ל כשם שהאצבע נוח ליכנס בפי הבור כך אנו מהירין לשכוח, ור"ח גרס בביזרי פי' בשוקע אצבעתו בזרעונים כמו בחרדל וכיו"ב נראה כמו גומא, וכשמסיר אצבעו חוזרת ומתמלאת הגומא מיד, כך אנו כשאנו מסיימין המסכתא ומתחילין האחרת מיד שוכחין הראשונה עש"ה בדברי התוס' ד"ה כי אצבעיתא כו', ואנחנו, אשר מרוב גודל הטרדות והרפתקאות דעדו עלינו בכל דור ודור, היוכל מי לאמר אני זוכר הכל?! ע"כ נאמר ספר זה, שוה לכל נפש:

ואף כי ידעתי וגם נתאמת אצלי אשר רבים שרות אחרת אתם, וכשתעבור עליהם רוח קנאה ידברו עלי מהתלות, אבל לדבריהם לא אחוש, כי לא מאהבת בצע אני עמל וגם לא מאהבת הכבוד, רק זה המעט אשר אני כותב הוא רק להועיל לי ולבני גילי כמוני, כי רשמתי זאת בעבורי בלמדי שיעור אגדה, לזכות את נפשי כדי שיהיו לי למזכרת דברי חז"ל, וברוך הבוחר בהם ובמשנתם

במשנתם, ואהי' אפשר ממצדיקי הרבים המזהירים ככוכבים לעולם ועד (דניאל יב) ודרשו חז"ל אלו מלמדי תינוקות (ב"ב ח:) וגדול המעשה יותר מן העושה (שם ט.) והפוערים פיהם עלי כי בזה אני מבטל מד"ת, אבל טחים עיניהם מראות דברי חז"ל, פעמים שביטולה של תורה זו יסודה (מנחות צט.) והפרו תורתך משום עת לעשות לד' (ירושלמי ברכות פט), ואם קטונתי בעיניהם הלא לא הייתי כי אם כבורר אוכל מתוך אוכל לשובע נפשם ונפש כמותי, ועל כל מדרך כף רגלך עיניך רואוה את מורך, ובזה חמתם שככה, ומאלקי המערכה, אשא ברכה:

וערכתי את דברי חז"ל ע"פ סדר א"ב למען יהיו לנו למורה, כמו שדרשו „סימנים עשה בתורה" (שבת קד:) וכדכתיב הציבי לך ציונים (ירמי' לא) ובני יהודה דדייקי לישנא ומתנחי להו סימנא נתקיימה תורתן בידן (עירובין נג.) ואין תורה נקנית אלא בסימנים (שם נד:):

ואם נמצא המאמר כמה פעמים בש"ס נתתי משפט הבכורה להקודם בש"ס, ובתוכם רצפתי כמה פעמים פשטים יקרים הנוגעים לעבודת הבורא יתי"ש, ושגיאות מי יבין, כי כמו שאין אור בלי צללים, כך אין ספר בלי משגה, ובלי דברים מדולדלים ומבוהלים:

והדן את חבירו לכף זכות כדברי חז"ל ידין ג"כ אותי, אף כי ימצא בפירוש, אשר כתבתי פה לפעמים דבר שברהיטא נראה כדבר קל, אבל המעמיק יראה ויבין, כי האומר לרע טוב בעבור תאוותו, ולטוב רע בעבור שנאתו, גם כי אטיף עסים על שפתו יאמר אך מי רוש המה למען קנאתי. כי חלק שפתיו מרורות פתנים, ושיח תומתו הוא לעורר מדנים, והיה אם שמוע תשמעו לעצתי, יערב לכם שיחתי. וצויתי את ברכתי, להוסיף לכם תבואתי, ואני תפלה; לאל נורא עלילה יריק לן שפעת ברכתו מן השמים, ונחת ועונג נשבע מלא חפנים, ולשנה הבאה בירושלים:

כעתירת אברהם יצחק במהור"ר דוד מאיר נ"י דזובאס.

המח"ס מלין חדתין, מלין יקירין, דגן בחורים.

ביוטא הללא דושב"ו, בט"טוגים, ג"ל עיני ואביטה. תרס"ד.

הקדמה שניה

אודך אדני אלקי בכל לבבי, ואכבדה שמך לעולם,
כי חסדך גדול עלי, והצלת נפשי משאול תחתיה׳
(תלים פו).

באשר תשוקת האדם הוא על ילדי גופו, שיגדלו ויצליחו ויעשו פרי, אשר כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ד׳, כמו כן תשוקתו הוא על ילדי רוחו ונפשו, שנפלו לו בנעימים, מיד החונן לאדם דעת, שלא יהיו חבושים בטמון ועין לא תראם. אלא שיוציאם לאור עולם, וכל רואיהם יקבלום בזרוע נטויה, כמ״ש הפרי מגדים בפתיחתו לאו״ח, וז״ל; אשרי מי שמדפיס ספריו בחייו. ולא להיות הכתבים מתבערים לאשפות וזבלים, ונשלו משלו בהם להבהב התרנגולים ע״ש:

והנה זה עשרים שנה אשר הוצאתי ראשונה ספרי זה אורה, ונתקבל ב״ה ברצון בין אחב״י בכל מקומות מושבותיהם, ועלה על שולחן מלכים – מאן מלכי רבנן –. ומאז ועד עתה נדפס כמה פעמים, וכבכורה בטרם קיץ, בעודה בכפו יבלענה, כן נמכרו מיד כשראו אור, לכן אקדמה פני ד׳ אלקי בתודה רבה, על מה שעבר, ובתפלה להבא; עד הֵנה עזרוני רחמיך. וחסדך גדול עלי, והצלת פרי־עטי משאול אשפתות וזבלים, כן, אנא; גם עד זקנה ושיבה אל תעזבני, לעשות ספרים הרבה. ולהוציאם לאור:

אמנם ידעתי כי רבים יאמרו לנפשי. כד הוינן זוטרי לגברי. השתא דקשישנא לדרדקי (ב״ק צב:) כלומר, בימי חרפי הדפסתי ספרים בפלפול ודרוש — לגברי, השתא דקשישנא הנני מדפים ספר — לדרדקי. ואני אשיב להם כדבריהם. אבל לא כטעמיהם, אמנם כד הוינן זוטרי, חשבתי שספרי זה כמו שהוא, שוה לכל נפש, אף לגברי, השתא דקשישנא והגעתי לשנת בינה, ראיתי ונוכחתי כי עודנו חסר מן השלימות, שיהי׳ ראוי לא לבד לדרדקי אלא גם לגברי, לכן הוספתי מיא. והוספתי קמחא, ואחרי עמל ויגיעה. ושמתי לילות כימים, קבצתי ואספתי אלפי מאמרים מחכמינו ז״ל, המפוזרים במקומות שונים.

נוספים על דבריהם הנמצאים מכבר בספרי זה. ובפרט הוספתי ממדרש רבה ותנחומא וזוהר וילקוטים. והבאתי מן החדש מה שלא נמצאו בספרי זה מקודם, וצרפתי סעיפים ושריגים לענפים, וענפים הרכבתי לאילנות, והאילנות שתלתי בגן—ספרי; ולזכר עולם, יהיו להזכיר את הנשכחות, למען דעת את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון. כי ראיה מביאה לידי זכירה. וזכירה לידי עשיה (מנחות מג. מדרש רבה שלח פ' י"ז) ואיתקש זכירה לעשיה (מגילה ב:) ועי' בפי' מתנות כהונה (שלח יז) שמפרש הכתוב כי לא דבר רק הוא מכם. ואם רק הוא. מכם הוא רק, כלומר מצדכם. שהרי אם תרצו תעשו לכם מעשים וסימנים המחזיקים כח הזכרון, המביא לידי מעשה, וכהאי דאמרי' בעירובין, אגמרי' בסימנין ואסבריה בדרמי ליה, ומסורת סייג לתורה ע"ש, ועי' בעקידה פ' מקץ (שער כט) שכתב שם, לפי שהזכרון הוא מהכחות הטבעיים אשר אין אדם שליט עליו, ואם ישכח מה יש לו לעשות, ולזה יש לו להעזר בתחבולה כו' ע"ש, ובאבות דר"נ איתא (פ' כג) דברי תורה יהיו מצויינין לך זה מזה, וזה בצד זה ע"ש, ר"ל שנעשה ציונים וסימנים לקשרם זה בזה, כדי לזוכרם כמ"ש בעירובין (נג.) בני יהודה דמתנחי להו סימנא נתקיימה תורתן בידן, למה הדבר דומה; לבאר עמוקה מלאה צונן, והיו מימיה צוננין ויפין. ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה, בא אחד וקשר חבל בחבל, נימה בנימה, משיחה במשיחה, ודלה הימנה ושתה, התחילו הכל דולין הימנה ושותין (מר"ר ויגש צ"ג סי' ג):

ובאופן אחר עוד יש לי להשיב על דבריהם הנ"ל; כד הוינן זוטרי, דמיתי כי רק לגברי ראוי ספרי זה, להזכירם את הידוע להם כבר, כמו שכתבתי בהקדמתי הראשונה; „כי לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו", השתא דקשישנא, ראיתי כי ביותר צריכין לזרז לדרדקי, כי צעירי עמנו עוסקים כעת בספרי מדות, והנהגות האדם. אשר בדו אותם המחברים מלבם, ומצצום מאצבעותם, לכן אמרתי עת כנוס אבנים טובות ומרגליות, המפוזרים בים התלמוד ומדרשים,

המדברים

המדברים מעניני מוסר ומדות ודרך ארץ, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וידוע הא דאמרי אינשי, השממית התפארה פעם אחת לפני דבורה, כי היא איננה מעופפת לקבץ על יד חומר לבנינה מן אחרים, כמו הדבורה אשר יונקת מכל פרח ופרח לאסוף חומר לדבשה, השיבה הדבורה. אמנם כל בנינך אתה בונה מחכמתך ומפיך, וידיך כוננו קוריך, לכן אין בבנינך טעם וריח ואיננו מהודר, ובנשימה אחת נתקלקל כל בנינך. לא כן בניני! מפאת שלקחתי חומר משל אחרים, לכן בניני הדר וחזק הוא, ומתוק הוא לחיך, וטוב למאכל, ותאוה הוא לעינים, וכל האוכליו תאורנה עיניו:

הבט נא וראה כי חז"ל רצו לרמוז באורייתא גם דברים דאמרי אינשי (עי' ב"ק צ"ב:) אף גם הא דפתא סעדתא דלבא מצאו בתורה בנביאים ובכתובים (בראשית רבה פ' מ"ח) וגם חפצו לרמוז בתורה, דברים דכתיבי בנביאים ובכתובים (עי' תענית ט. יומא לח. נשא רבה פ"י סי' י"ח) להורות, דליכא מידי דלא רמיזי באורייתא, ועי' במהרש"א (תענית שם) שמפרש שעשו כן כדי שיהי' זה הדיבור כאילו הוא דיבור המצוה כיון דכתיב באורייתא ע"ש ועי' בסוכה (כא:) שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד, ופירש"י אשמעינן דצריך להטות אוזן אף לשיחתן, שאף הוא סופה להבין בה דברי תורה ע"ש, ועפ"ז נ"ל להסביר הא שאמרו (איכה רבתי פ"ב סי' י"ג.) אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין, יש תורה בגוים אל תאמין, כלומר שיחתן של חכמי או"ה שיחה בטילה היא, משא"כ שיחתן של חכמי ישראל, תורה היא, ומסיני נאמרו (עי' בברטנורה בריש מס' אבות) ועי' בס' המצוות להרמב"ם שורש ג', ובהשגות הרמב"ן שם. ולכן מי שמתנהג ע"פ דבריהם יהי' כל מעשיו לשם שמים, כמ"ש הזוהר (שלהי פ' יתרו) בכל מלי דאורייתא אוליף לבר נש אורחא לאתתקנא בה, ולמיהך בה, כד"א אני ד' מלמדך להועיל, מדריכך בדרך תלך. וחז"ל הפליגו בהנהגות האדם, ולא הניחו דבר גדול ודבר קטן מה שנוגע בענינים אלו, ומלבד מה שפיזרו דבריהם במקומות הרבה, עוד חיברו

מסכתות

מסכתות מיוחדות מעניני מוסר ודרך ארץ, כמו מס׳ אבות, ומס׳ ד״א רבה וזוטא, ואמרו כי דרך ארץ קדמה לתורה (מד״ר צו ט׳ ג׳ תנדב״א רבה פ״א.):

וע״פ כל זה מצאתי חוב קדוש להביא גם הפעם ספרי זה לבית הדפוס עם הוספות ומלואים, למען דעת כל צעירי עמנו, את אשר לא ידעו, וידעו את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון:

ואתה בן־אדם! אכול את המגילה הזאת, ותהיה מתוק בפיך, ותדע היפה בין אנשים, ותפארת לך מן האדם, והפך בספרי זה, בשבתך בביתך, ובלכתך בדרך, דכולה בו, ומיניה לא תזוע, אזי יאמרו הבריות עליך; מה יפים דרכיו, ומתוקנים מעשיו, אשרי מי שלמדו תורה, ויתקיים בך דברי בן־אמוץ החוזה (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר אתפאר:

היום יום חמשי, לסדר **ולא נחם אלקים „דרך ארץ״ פלשתים**, תרפ״ד לפ״ק פה דמברובה - גורני (פולניא).

נאום **אברהם יצחק דזובאס**
המחבר ספר מלין חדתין, מלין יקירין, דגן בחורים, מספד מר, פני יצחק, גבורת יצחק, ושלשים דרושים.

לטוב יזכר את שם כבוד הרבני הנגיד המפורסם לשבח ולתהלה, רחים ומוקיר רבנן, מודע לשוחרי תושיה, כ״מ **צבי זאב סיגעל** הי״ו מנויארק, (אמריקא).

יוסף ד׳ ימים על ימיו, למען יוסיף עוד לעשות חיל בקרב עמיו!

אילן אלף

ענף אדם
״ אהבה
״ אכילה
״ אמת ואמונה
״ אריכות ימים
״ ארץ ישראל
״ אשה

אילן בית

ענף ביהכ״נ וביהמ״ד
״ בושה
״ ביקור חולים
״ בכיה
״ ברכה

אילן גימל

ענף גאוה
״ גזל וגניבה
״ גמילות חסדים
״ גנות

אילן דלית

ענף דבור
״ דין
״ דמעה
״ דעת
״ דרך ארץ

אילן הא

ענף הבדלה
״ הוראה
״ הכאה
״ הלבנה
״ הלואה
״ הלכה
״ הנאה
״ הצלחה ומזל
״ הרגל
״ הרהור
״ הריגה
״ השגחה
״ השתדלות
״ השתנה

אילן ואו

ענף וידוי
״ ותרנות

אילן זיין

ענף זהירות
״ זווג
״ זימון
״ זכות
״ זכירה
״ זמר
״ זנות
״ זקנה
״ זרע

אילן חית

ענף חובה
״ חולה
״ חטא
״ חיים
״ חכמה
״ חלום
״ חמדה
״ חן
״ חנופה
״ חסידות
״ חשד

אילן טית

ענף טהרה
״ טובה
״ טומאה

אילן יוד

ענף יגיעה
״ יום טוב
״ יין
״ יסורין
״ יצ״ט ויצה״ר
״ יראה
״ ישראל

אילן כף

ענף כבוד שמים
ענף כבוד תורה
״ כבוד ת״ח
״ כבוד אב ואם
״ כבוד הבריות
״ כוונה
״ כוס
״ כעס
״ כפרה

אילן למד

ענף לבוש
״ לויה
״ לולב
״ לימוד
״ ליצנות
״ לעג
״ לשון הרע

אילן מם

ענף מדה
״ מזוזה
״ מזונות
״ מהאה
״ מהילה
״ מחלוקת
״ מטר
״ מילה
״ מיתה
״ מלאכה
״ מני

ענף מצוה
" משיח
" משל ומליצה
" מתנה

אילן נון

ענף נבול
" נדה
" נדוי
" נדרים
" נטילה
" נקב ם
" נר
" נשואין

אילן סמך

ענף סבלנות
" סופר וספר
" סימן
" סכנה
" סעודה

אילן עין

ענף עבירה
" עדות
" עוה"ז ועוה"ב
" עונש
" עושר
" עין הרע
" עם הארץ
" עניות
" עצה
" ערוה ועריות

אילן פא

ענף פחד
" פטירה
" פסיעה
" פרי' ורבי'
" פרישות
" פרנסה

אילן צדיק

ענף צדיקים
" צדקה
" ציצית
" צניעות
" צעקה
" צער וצרה

אילן קוף

ענף קדושה
" קנאה
" קרבן
" קריאת שמע

אילן ריש

ענף רבית
" רחמנות
" רפואה
" רשעים

אילן שין

ענף שבועה
" שבח
" שבת
" שוחד
" שחוק
" שטן
" שיחה
" שינה
" שכחה
" שכר
" שלום
" שמות
" שמחה
" שנוי
" שפלות
" שתיקה

אילן תיו

ענף תוכחה
" תורה
" תחית המתים
" תלמידי חכמים
" תלמיד
" תענית
" תפילין
" תפלה
" תשובה
" תשמיש

תעודתו של האדם בזה העולם הוא, לשעבד את כחותיו וכשרונותיו ומעשיו למעשה הטוב והישר, כמ״ש אשרי אדם שכל מעשיו לשם שמים (תנדבא״ר פ׳ כ״ג) ויהיו ערוכים ושמורים לפי התורה והמצוה, אפי׳ לדבר עבירה כמ״ש (ברכות סג.) איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה, בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך, וזה עצמו למצוה יחשב לו כמ״ש (יבמות כ׳.) מצוה לשמוע דברי חכמים, והמקיים דבריהם נקרא קדוש, ונקרא צנוע (נדה י״ב). ותעודה זו נקנית לו רק ע״י העסק בתורה ובלמודי מוסר ומדות שבה כמ״ש (מד״ר תצוה ל״ו סי׳ ב) ראה היאך דברי תורה מאירין לאדם בשעה שעוסק בהן משל למי שעומד באפלה ונר בידו ראה אבן ולא נכשל ראה ביב ולא נפל, והיינו מה שאמרו בפתיחתא דאיכה רבתי, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, כי המאור שבה מחזירו למוטב, ופוקחת את עיני האדם לראות ולדעת אשר לפניו, ולהבין מה לעשות ומה לחדל, מה לקרב ומה לרחק, ועל ידה יוכל להתגבר על יצרו הרע שמתגבר עליו בכל יום (סוכה נב.) ושמתחדש עליו בכל מיני התלבשות מדי יום ביומו, והיינו שאמרו (קידושין ל.) בראתי יצה״ר בראתי תורה תבלין, ולמודי המוסר אשר בדברי חז״ל יסקלו לו המסילה להורות לו את דרך המלך, מלכו של עולם, ושביל הזהב אשר ידרוך בו כל ימי חייו. ויתנו לו היכולת להשכיל אל רגשותיו ונטיותיו בעולם הזה לבקרם ולבחנם ע״פ משפטי התורה והמסורה, כי מי שאינו עוסק בתורה, ואינו יודע, הוא נכשל (עי׳ מד״ר תצוה ל״ו סי׳ ב) וכמו כן אמרו (אבות פ״ב) לא עם הארץ חסיד, ואין בור ירא חטא:

ענף אדם

בשם אדם נקראו רק ישראל. אתם קרוין אדם, ואין עכו״ם קרוין אדם (יבמות סא) והשם אדם חשוב יותר משאר השמות שקרוין בהן בני אדם כמו איש, אנוש, כי מאדם אי אפשר

אפשר לומר בלשון רבים „אדמים" כמו שאומרים מאיש „אישים" מאנוש „אנשים", להורות שישראל עם אחד וגוף אחד הוא (זוהר ויקרא) וחביב אדם שנברא בצלם (אבות ג') ונברא אדם בדמות מלאכי השרת (מדרש רבה משפטים פרשה ל' סימן י"ב) ואדם נברא יחידי, ללמדך שכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, וכן המאבד נפש אחת מישראל כאילו מאבד עולם מלא (סנהדרין לז.) ומפני שלום הבריות — נברא יחידי — שלא יאמר אדם אבא גדול מאביך (שם) לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם (חשוב אני כעולם מלא, לא אטריד עצמי מן העולם בעבירה אחת) אדם אחד שקול כנגד כל מעשה בראשית (אדר"נ פ' לא), ואף אגודת עין של אדם דומה לעולם קטן, העפעפים כנגד הרקיע, והתחתון כנגד הארץ, והאבן שמקיף את העין כנגד ים אוקיינוס שמקיף את העולם, והשחור שבו שהוא עגול דומה לגלגל חמה (ספרי מובא ברש"י בכורות טז.) הקב"ה יצר באדם כל מה שברא בעולמו (אדר"נ פ' לא):

אדם משקל חציו מים וחציו דם, בשעה שהוא זוכה לא המים רבין על הדם ולא הדם רבין על המים, ובזמן שחוטא פעמים שהמים רבין על הדם ונעשה אנדרופוקים (בעל חולי הנזילה), ובזמן שהדם רבין על המים נעשה מצורע (תזריע ט"ו ב'), אדם ר"ת "אפר "דם "מרה, בשר ר"ת "בושה "סרוחה "רימה, וי"א "בושה "שאול "רימה (סוטה ה) ברא הקב"ה כונניות באדם (בסיסים למושב כל אבר ואבר) שאם נהפכה אחת מהן אינו יכול להיות (חולין נו:), האדם עשוי מחילים מחילים נקבים נקבים ואין רוחו יוצאת ממנו (בר"ר פ"א) הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחבירו (סנהדרין לח.) ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה, ויאמר שלי הוא (שם) כשם שאין פרצופיהן שוים זה לזה כך אין דעתם שוה (תנחומא פנחס), בג' דברים אדם משתנה מחבירו, בקול במראה ובדעת (סנהדרין לח.) ששה דברים נאמרו בבני אדם,

ג׳ כמלאכי השרת וג׳ כבהמה, יש בהם דעת, והולכין בקומה זקופה, ומספרין בלשון הקודש כמלה״ש, אוכלין ושותין, פרין ורבין, ומוציאין רעי כבהמה (חגיגה טז. בר״ר ח׳ י״א):

פרצוף שברא הקב״ה בבני אדם מלא הסיט יש בו כמה מעינות ואין מתערבין זו בזו (קרח י״ח י״ח) מפני מה מי עינים מלוחין, בזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה, מיד היתה מסתמא אלא על שהן מלוחין פוסק ואינו בוכה, מפני מה מי אזנים שמנים, כשאדם שמע שמועה קשה, אלמלא תופשה באזניו מתקשרת ומת, ומתוך שהן שמנים, מכנים בזו ומוציא בזו, מי חוטם סרוחים? שבזמן שאדם מריח ריח רע, אלמלא מי החוטם סרוחין שמעמידין אותו, מיד מת, מי הפה מתוקין? פעמים אוכל ואינה מתקבלת בלבו, אם אין הפה מתוקין, אין נפשו חוזרת עוד (שם) בא וראה כמה נסים עושה הקב״ה עם האדם והוא אינו יודע, שאלולי הי׳ אוכל פת כשהיא חיה, היתה יורדת בתוך מעיו ומשרטת אותו, אלא ברא הקב״ה מעין בתוך גרגרתו שהוא מוריד את הפת בשלום (שמו״ר כ״ד):

כליות יועצות, לב מבין, לשון מהתך, פה גומר, קנה מוציא קול, ושט מכנים כל מיני מאכל, ריאה שואבת כל מיני משקין, כבד כועס, מרה זורקת בו טפה ומניחתו, טחול שוחק, קורקבן טוחן, קיבה ישנה, אף נעור, (ברכות סא.) למה הגוף דומה למלך שיש בו צבאים ויש עליהם ד׳ שרים ובמלכותו ד׳ מדינות, ובעלי המדינות רעים, אם השר מעלים עיניו מהם, מגבולו או ממקומו הם יוצאים עליו יכל מלכותו מתכלכלת, כך הגוף הוא המלך, והצבאות הם הגידים, והמדינות הם העצמות וד׳ השרים הם ד׳ יסודות הגוף, הדם והלובן, ומרה אדומה, ומרה שחורה, וכיון שאחד מן השרים הרוח הולך, והגוף כלה, (מדרש תמורה פ״א) ששה דברים משמשין את האדם, ג׳ ברשותו וג׳ אינם ברשותו, הפה הידים והרגלים הם ברשותו, העינים האזנים והחוטם, אינם ברשותו, וכשהקב״ה מבקש אף אלו שהם ברשותו אינם ברשותו (בר״ר סז), עשרה דברים מכוסין

מכוסין מבני האדם יום המיתה, יום הנחמה, עומק הדין, אין אדם יודע במה משתכר, אין אדם יודע מה בלבו של חבירו, ואין אדם יודע מה בעבורה של אשה, ומלכות הזאת אימתי נופלת (תולדת ס"ה סי' ז', פסחים נד:) שבעה עולמות אדם רואה, בן שנה דומה למלך, הכל מחבקין ומנשקין אותו, בן ב' וג' דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין, בן עשר שנה קיפץ כגדי, בן עשרים כסוס נהים, משפר גרמיה ובעי איתתא, נשא אשה הרי הוא כחמור, הוליד בנים מעיז פניו ככלב להביא להם מזונות, הזקין הרי הוא כקוף, הדא דתימר בע"ה אבל לא בת"ח (קה"ר א' ג'):

מפני מה אצבעותיו של אדם משופות כיתדות? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו, ומפני זה, אזן כולה קשה, והאליה שלה רכה (כתובות ה:) רמ"ח איברים באדם, והאוזן אחד מהן, וכל הגוף מלוכלך בעבירות והאוזן שומעת (תוכחת חיים) וכל הגוף מקבל חיים (יתרו כ"ז ט). ארבעה גאים הם שור בבהמות, ארי' בחיות, נשר בעופות, ואדם על הכל (שמו"ר כג):

מלך בו"ד שבנה פלטין, הבריות נכנסין לתוכה ואומרין, אלו היו העמודים גבוהים, היתה נאה, שמא יבא אדם ויאמר אלו היו לי שלש עינים, שלש ידים, ושלש רגלים, היה יפה לי, אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחורי, היה נאה לי? (ספרי האזינו) בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר, נטלו והחזירו על כל אילני ג"ע, וא"ל ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הם, וכל מה שבראתי בשבילך בראתים, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך (קה"ר ט):

בג' דברים יסתכל אדם בכל יום, בשעה שנכנס לבית הכסא, אומרים לו ראה דרכך כדרכי בהמה, ובשעה שמקיזין לו את הדם, אומרים לו ראה שבשר ודם אתה, ובשעה שהוא עומד על המת, אומרים לו להיכן אתה הולך (תנדב"א זוטא פ"ג) בשר ודם בתחילתו רימה, וסופו תולעה, ואין אדם מעולה מן הבהמה כלום, ולא עוד אלא כל הנוגע בנבלת בהמה

אינו טמא אלא טומאת ערב, אבל הנוגע בנבלת אדם, הוא טמא טומאת שבעה (שם פ׳ כד) בהמה שמתה יש לה מנוחה, אבל בני אדם שעוברין על מצוותיו של הקב״ה ומכעיסין אותו במעשיהן שאינם הגונים ומתו בלא תשובה, מעמידין אותו לדין ומאירין להם כל מעשיהם בפניהם, ודנין אותם על כל מעשיהן (שם) ג׳ שותפין באדם, הקב״ה ואביו ואמו, אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידין, צפרנים ומוח שבראשו, ולובן שבעין, אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ושערות, ושחור שבעין, והקב״ה נותן בו רוח ונשמה, וקלסתר פנים, וראית העין, ושמיעת האוזן, ודבור פה, והלוך רגלים, ודעת ובינה והשכל, וכשהגיע זמנו לפטור מן העולם, הקב״ה נוטל חלקו, וחלק אביו ואמו מניח לפניהם (נדה לא), אדם נער אומר דברי זמר, הגדיל אומר דברי משלות, הזקין אומר דברי הבלים (שהש״ר א):

בני אדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין הללו נובלין (עירובין נד.) מה דגים שבים הגדול מחבירו בולע את חבירו, אף בני ארם אלמלא מוראה של מלכות, כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, (ע״ז ד.):

בצל ימינו עלי ארץ, לא כצלו של כותל או של אילן, אלא כצלו של עוף בשעה שהוא פורח (בר״ר נו). אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד, בין ער בין ישן (ב״ק כו:):

ענף אהבה

ואהבת את ד׳ אלקיך בכל לבבך בשני יצריך ביצ״ט וביצה״ר, בכל נפשך אפי׳ הוא נוטל את נפשך, ובכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודד לו במאד מאד (ברכות נד.) ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו נאמר ובכל מאדך (שם סא.) כשהוציאוהו את ר״ע להריגה זמן ק״ש היה. והיו סורקין את בשרו במסרקאות של ברזל, והיה מתכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה,

א״ל תלמידיו עד כאן (עדיין אין אתה מניח כוונתך) א״ל כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה, בכל נפשך אפי׳ הוא נוטל את נפשך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנה, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו הי׳ מאריך באחד, עד שיצתה נשמתו באחד (שם), ותראה שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהיו הבריות הרואים אותך יאמרו, אשרי פלוני שלמד תורה, אוי למי שלא למד תורה, ובזמן שאדם קורא ושונה בד״ת, ואין משאו ומתנו בנחת עם הבריות, ואינו עוסק באמונה, מה הן אומרים עליו, ראו איש פלוני שלמד תורה, כמה רעים מעשיו, כמה מכוערים דרכיו, (יומא פו. תנדבא״ר כח), כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוח הימנו (אבות):

ולאהבת הבריות כללו חז״ל בקרא ואהבת לרעך כמוך, שרוב מצות תלויות בה, ומאי דסני עלך לחברך לא תעביד (שבת לא. בר״ר כ״ד סי׳ ד) ר״ע אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם בדמות אלקים עשה אותו (האדם נברא בדמות קונו, וחובות אדם לחבירו כחובתו למקום) כלל גדול מזה (ספרא קדושים), לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו, לא יסטרנו, ולא יקללנו, תלמוד לומר בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר (ערכין טז.) אם עשית לחברך רע קמעא, יהא בעיניך הרבה, ואם עשית לחברך טובה הרבה, יהא בעיניך מעט, ואם עשה לך חבירך טובה קמעא, יהא בעיניך הרבה, ואם עשה לך רעה הרבה יהא בעיניך קמעא (אדר״נ מא) יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו ושותה עמו וישן עמו ומגלה לו כל סתריו (שם ח) קנה לך חבר (אבות) או חברותא או מיתותא (תענית כג):

נוח לקנות שונא וקשה לקנות אוהב (ילקוט שמעוני) איזהו גבור העושה שונאו אוהבו (אדר״נ כ״ג) הוי אוהב את הבריות ומכבדן (דא״ז א) הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (אבות א) המקבל את חבירו בספ״י אפי׳ לא נתן לו כלום כאלו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם (אדר״נ יג)

הרבה

הרבה הקב"ה אוהב את הגרים (נשא ח' ב') עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (אבות) שנאת הבריות כיצד, מלמד שלא יכון אדם לומר אהב את החכמים ושנא את התלמידים, אהב את התלמידים ושנא את עמי הארץ, אלא אהב את כולם (אדר"נ טז):

ג' אוהבים זה את זה, הגרים העבדים והעורבים, ג' שונאים זה את זה הכלבים התרנגולים והחברים וי"א אף ת"ח שבבבל (פסחים קיג:) אהבה מקלקלת את השורה (מנהג) ושנאה מקלקלת את השורה (סנהדרין קה. וירא נ"ה י"א) כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה (אבות ה) כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה (וירא נ"ד ג'):

ענף אכילה

אכול שליש ושתה שליש, לכשתכעוס תעמיד על מלואך (גיטין ע.) ג' דברים הן המרבים זבל, ומחלישין מאור עינים, ומתישין כח, פת קיבר שכר חדש וירק חי, וג' דברים גורמים היפוך זה לטובה, האוכל פת נקי מסולת, בשר שמן מבשר עז שלא ילדה עדיין, ויין ישן של ג' ימים (פסחים מב.) אל תאכל אכילה שמביא לידי הריגה, כאכילת בן סורר ומורה שהיא אכילה גסה (סנהדרין סג) האוכל כמדה זו שהייבת בחלה, הרי זה בריא ומבורך, יתר על כן רעבתן, פחות מכאן מקלקל במעיו (עירובין פג.) קודם שאכל ושתה יש לו שתי לבבות, לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד (ב"ב יב:) אכל ולא שתה אכילתו דם. וזהו תחילת חולי מעיים, אכל ולא הלך ד' אמות אכילתו מרקבת. וזהו תחילת ריח רע (שבת מא.) אכול בְּצַל ושב בְּצֵל, ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך (פסחים קיד.) פחות ממיכלך וממשתיך ותוסיף על דירתך (שם) שעה ראשונה מאכל לודים, (אוכלי אדם ורעבתנים הם) שניה מאכל ליסטים, שלישית מאכל יורשים (יורשי הון רב שלא טרחו בו ואין עוסקין

עוסקין ואין דואגים) רביעית מאכל כל אדם, חמישית מאכל פועלים, ששית מאכל ת"ח, מכאן ואילך כזורק אבן לחמת (וקשה לגוף) (שבת יוד.) צנון מחתך מאכל, חזרת מהפך מאכל, קישות מרחיב בני מעיים (ע"ז יא.) כל שהיא כביצה ביצה טובה הימנו חוץ מן הבשר, (ברכות מד.) כל ששתייתו מרובה מאכילתו עצמותיו שרופין, אכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויים, כראוי, עצמותיו משוחין (נדה כד:) שרי שקיך ועייל לחמא (פתח פיך ואכול פת הרבה) (שבת קנב.) עד ארבעין שנין מיכלא מעלי, מכאן ואילך משתי מעלי, (שם) דת של תורה, אכילה מרובה משתיה (מגילה יב:) המהלך בדרך אל יאכל יותר משני רעבון, משום מעיינא (שלא יתחלחלו מעיו ברוב אכילתו מפני הדרך, י"א יהיו מעיו שופכין זה לזה כעין מעין) (תענית יוד:):

האוכל בשוק דומה לכלב וי"א פסול לעדות (קידושין מ.) כל דאית ליה קיוהא וריחא, אין אוכלין בפני חבירו (כתובות מ.) אשה מניקה לא תאכל דברים הרעים, יש מהם שפוסק החלב על ידם, ויש שעוכר החלב מנייהו (כתובות ס), בני אדם שמניחין ד"ת ועושין כל ימיהם כחגים, לאחר ג' ימים (כשמת) כריסו נבקעת, ונופלת על פניו ואומרת לו טול מה שנתת בי (שבת קנא.) אם לא זכה אדם על ד"ת שיכנסו לתוך מעיו, מכל מקום יבקש רחמים על אכילה ושתיה הרבה שלא יכנסו לתוך מעיו (תנדא"ר כו) כל מקום שאתה מוצא אכילה ושתיה, השטן מקטרג (נח ל"ח ט), כשישראל אוכלין ושותין מברכין להקב"ה, וכשאו"ה אוכלין ושותין מתעסקין בדברי תיפלות (מגילה יב: אסתר רבה ג):

הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהיו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה (דא"ז ט) ר' הונא כשהי' אוכל לחם הי' פותח דלתותיו ואמר כל דצריך יבא ויאכל (תענית כ:):

האוכל אוכלין שאינם עולים על גופו עובר משום ג' לאוין, שביזה את עצמו וביזה את האוכלין, ומברך ברכה שאינה כתיקונה (אדר"נ כו) קודם תתן מאכל לבהמתך והדר ואכלת

ואכלת ושבעת, ואדר כל אכילתך אכול מלח, ואחר כל שתייתך שתה מים, ואי אתה ניזוק (ברכות מ׳) והמקפה אכילתו במים (שותה מים הרבה אחר אכילתו) אינו בא לידי חולי מעיים (שם) סימן אוכלין ואינן שבעין, הלכך מאן דאתחיל סעודתא לא ליכלה אלא ביממא (יומא עד) כי תקנה עבד עברי, אין אתה אוכל פת נקיה, והוא יאכל פת קיבר, כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו (ערכין ל.):

ר׳ פנחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו (שלא רצה לאכול כזית משל אחרים), ומיום שעמד על דעתו, לא נהנה מסעודת אביו (חולין ז.) יפה ספסוף שאכלנו בילדותנו מאפרסקין שאכלנו בזקנותנו (בימי הילדות יפה אכילת פירות גרועים, מאכילת בימי הזקנה פירות משובחים) (ירוש׳ פאה פ״ז):

ר׳ יהודה ור׳ יוסי, חד אכיל דייסא באצבעתיה, וחד אכיל בהוצא (קליפת עץ) א״ל דאכיל באצבעותיה לדאכיל בהוצא, עד מתי אתה מאכילני רוקך (שאין דרך לקנח ההוצא לאחר שנתנה לתוך פיו כשמחזירה בקערה), א״ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה, עד מתי אתה מאכילני צאתך (צואה שתחת הצפרנים) (נדרים מט.):

ענף אמת ואמונה

חותמו של הקב״ה אמת (שבת נה. סנהדרין כד. דברים רבה א׳ סי׳ ז) קושטא קאי שיקרא לא קאי (שקר אין לו רגלים למטה ואחד כרעא קאי, ואמת יש לה ב׳ רגלים) (שבת קד: דברים א׳ ז), ניכרין דברי אמת (סוטה ט: נשא ט׳ סי׳ כה) מצינו שהכל ברא הקב״ה בעולמו, חוץ ממדת שקר שלא ברא, אלא הבריות בדו אותה מלבן (פסיקתא רבתי כ״ד), ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא שהי״ל חפץ למכור, ובא אדם אחד לפניו בשעה שהי׳ קורא ק״ש, וא״ל תן לי החפץ בכך וכך דמים ולא ענהו מפני שהי׳ קורא ק״ש, וקסבר זה שלא הי׳ רוצה ליתנו בדמים הללו והוסיף, אמר תנהו לי ביותר, לאחר שסיים ק״ש, א״ל טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה (מכות כד. שאלתות

דר"א פ' ויחי) המדבר אחד בפה ואחד בלב הקב"ה שונאו (פסחים קיג:) לא לימא איניש לינוקא יהיבנא לך מידי ולא יהיב לי', משום דאתי לאגמורי שיקרא (סוכה מו.) על ג' דברים העולם עומד, על האמת, על הדין, ועל השלום (אבות) היתה עיר ששמה קושטא, ולא מיית בה אינשי בלא זימנא (סנהדרין צז):

בת של שקרנים, אינה מקבלת פני שכינה (סוטה מב.) למד לשונך לומר איני יודע, כדי שלא תתבדה (ברכות ד.) כך עונשו של בדאי אפי' אומר אמת אין שומעין לו (סנהדרין פט: ויגש צ"ד ג') הן שלך יהיה צדק ולאו שלך יהיה צדק (ב"מ מט.) אל ידבר אחד בפה ואחד בלב (שם) כל המחליף דבורו כאלו עובד ע"ז (סנהדרין צב) וא"ר טרפון אי יהבי לי כל חללי דעלמא לא משני בדבוריה (שם צז.):

תחילת דינו של אדם שואלין אותו נשאת ונתת באמונה (שבת לא) כל מי שנושא ונותן באמונה רוח הבריות נוחה הימנו, ומעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה (מכילתא בשלח) כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה (ב"מ נט) הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה (שם) הקב"ה מפקד לבני תורה, אל תהא אומר על מה שלא שמעת שמעתי, ולא תהא אוסר לאחרים, ומתיר לעצמך, אלא יהיו יוצאין מפיך נאמנין, כשם שיצאו מפי משה (בשלח כ"ה סי' יב) חכם על מה שלא שמע אומר לא שמעתי (אבות), כל מי שהוא נאמן הקב"ה מביא ברכות על ידו (פקודי נ"א סי' א) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה (שבת קיט.) כל מי שיש לו פת בסלו היום ואומר מה אוכל למחר, הרי זה מקטני אמנה (סוטה מח:):

בא וראה, כמה גדולים בעלי אמנה, מניין מחולדה ובור, (מעשה היה בנערה אחת היתה רוצה לילכת לבית אביה והי' בור בדרך ונפלה, בא בחור אחד ואמר לה אם אעלך תנשאי לי אמרה לו הן ונשבעו שניהם, שהוא לא ישא אשה אחרת והיא לא תנשא לאיש אחר, אמרו מי מעיד בינינו, והיתה

חולדה

חולדה אחת הלכת לפני הבור, אמרו אלו שנים, הבור והחולדה יהיו עדים בינינו, והלכו לדרכם, היא עמדה בשבועה, והוא נשא אשה אחרת וילדה בן, באת חולדה ונשכתו ומת וילדה לו בן שני ונפל לבור ומת, אמרה לו אשתו מה זה שהגיע לנו שלא כדרך כל הארץ, נזכר השבועה, וסיפר לה כל המעשה, אמרה לו א"כ, חזור וקחנה, וכתב לה ספר כריתות, והלך ונשא את הבתולה (תענית ח' ע"ש בתוס' ובערוך ערך חלד):

כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו (כוונתו) קורעין לו גזר דינו ופותחין לו שערי גן עדן (שבת קיט) (אמן ר"ת א"ל מ"לך נ"אמן תוס' שם) גדול העונה אמן יותר מן המברך, (ברכות נג) (מפני שאמן גימט' צ"א כמספר ב' שמות הוי"ה אדנ"י, ומעיד על בוראו שהוא א"ל מ"לך נ"אמן) אין גדול לפני הקב"ה יותר מאמן שישראל עונין (תבא ז' א'):

ענף אריכות ימים

האיש החפץ חיים ארוכים, יקדים שחרית ויחשיך ערבית ויאריך בבית הכנסת (ברכות ח) המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו (שם יג) וכן המשלים פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום (שם ח) ג' דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם, המאריך בשולחנו (שמא יבאו אורחים ויאכלו עמו) והמאריך בתפלתו, והמאריך בביה"כ (שם נד:) כל המניח תפלין מאריך ימים (מנחות מד.) פתח פומך קרי, פתח פומך תני (אל תקרא בלחש אלא בקול) כי היכי דתוריך חיי (עירובין נג.):

ר' פרידא הוה תני להההוא תלמידא ד' מאה זימני יומא חד תני לי' ולא גמר, א"ל האידנא מאי שנא, א"ל מהאי שעתא דאמרו לי' למר, איכא מלתא דמצוה אסחאי לדעתאי, אמינא השתא קאי מר השתא קאי מר, א"ל הב דעתך דאתני לך, תנא לי' ד' מאה זימני אחריני וגמרי נפקא בת קול וא"ל ניחא לך דליספו לך על חייך ד' מאה שנין, או דתזכה את ודרך לעלמא

לעלמא דאתי, א"ל בעינא דאזכה אנא ודראי לעלמא דאתא, א"ל הקב"ה תנו לו זו וזו (עירובין נד:) שאלו תלמידיו את ר' פרידא במה הארכת ימים, א"ל מימי לא קדמני אדם לביהמ"ד ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה, ולא ברכתי לפני כהן (מגילה כז:) שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים, א"ל מימי לא נתכבדתי בקלון חברי, ולא עלתה עמי קללת חברי על מטתי, וותרן הייתי בממוני (שם) שאל ר"ע את ר' נחוניא הגדול במה הארכת ימים, א"ל מימי לא קבלתי מתנות, ולא עמדתי על מדותי, (שם) שאל את ר' יהושע בן קרחה במה הארכת ימים, א"ל מימי לא נסתכלתי בצלם דמות אדם רשע (שם) שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה, במה הארכת ימים, א"ל מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני בחכמה, ולא הרהרתי במבואות המטונפות, ולא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפלין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא ששתי בתקלת חברי, ולא קראתי לחברי בחניכתו (תענית כ.) שאלו תלמידיו את ר' ‹כאי במה הארכת ימים, א"ל מימי לא השתנתי מים בד' אמות של תפלה ולא כניתי שם לחברי, ולא בטלתי קידוש היום (מגילה כז:) שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים. א"ל מימי לא עשיתי בית הכנסת קפנדריא, ולא פסעתי על ראשי עם קדוש, ולא נשאתי כפי בלא ברכה (שם) חד מרבותינו אמר תיתי לי דלא אסתכלי בכותי, וחד אמר תיתי לי דלא עברי שותפות בהדי עכו"ם (שם):

ענף ארץ ישראל

כל הדר בא"י, ומדבר בלה"ק, מבושר שהוא בן עוה"ב (שקלים ה.) ג' הן מנוחלי עוה"ב, אחד מהן, הדר בארץ ישראל (פסחי קיג) לעולם ידור אדם בא"י, וכל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז (כתובות ק"י) אפי' שפחה שבא"י מובטח לה שהיא בת עוה"ב (שם) כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא

בן

בן עוה״ב (שם) ישראל שבחו״ל עובדי ע״ז בטהרה (ע״ז ח) אמר הקב״ה חביבה עלי א״י יותר מן הכל, למה שאני תרתי אותה (מסעי כ״ג ז) מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא מארץ לחו״ל (ב״ב צא:) המניח א״י ויוצא חו״ל כאילו עובד כו״ם (אדר״נ פ׳ כו), מוטב ללון במדבריות של א״י, ולא לכון בפלטריות של חו״ל (לך ל״ט י׳), הלוקח בית בא״י כותבין עליו אונו (שטר מכירה) אפי׳ בשבת, אומר לעכו״ם ועושה, ומשום ישוב א״י לא גזרו בי׳ רבנן משום שבות (ב״ק פ:) הקונה חצר בא״י בשבת מותר לומר לו הרי למחר בכך וכך משום דחביבה א״י (ירושלמי פ״ק דשבת ופ״ק ע״ז, לך מ״ז י״ב):

בארצכם אתם יושבים לבטח, ואי אתם יושבים לבטח בחו״ל (ילקוט שמעוני בחקותי) אוירא דא״י מחכים (ב״ב קנח:) אין תורה כתורת א״י ולא חכמה כחכמת א״י (ספרי עקב, בר״ר פ׳ טז) עשר קרושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות (כלים פ״א משנה ו׳ נשא ז׳ ח) חביבה א״י שמכשרת גרים (מס׳ גרים פ״ג) חביבה א״י שהיא מכפרת על כל עונות פשעים (שם פ״ד) כיון שהן נקברים בא״י, ונתן להם גוש עפר של א״י מכפרת להם (ירושלמי כלאים, דברים פ׳ צ״ז) כל הקבור בא״י כאילו קבור תחת המזבח, לפי שכל א״י ראוי למזבח (אדר״נ פ׳ כו):

העומדין בחו״ל ומתפללין הופכין פניהם לארץ ישראל (שהש״ר ד׳ יא):

ענף אשה

ויבן ד׳ אלקים, התבונן מאין לבראותה, אמר לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מיקרת ראשה, ולא מן העין שלא תהא סקרנית, ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית, ולא מן הפה שלא תהא פטפטנית ולא מן הלב שלא תהא קנאתניות, ולא מן היד שלא תהא משמשנית, ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית, אלא מן הצלע ממקום שהוא צנוע באדם ואעפ״ב ותפרעו כל עצתי

עצתי שכלן יש בה (בר״ר י״ח) נשים דברניות הן (ברכות מח:) נשים דעתן קלות (שבת לג:) נשים עצלניות הן (ירושלמי פסחים פ״א) נשים כשפניות הן (פסחים ק:) נשים לאו בנות הוראה הן (במדבר פ״י) נשים עם בפני עצמן הם (שבת סב.) נשים רחמניות הן (מגילה יד:), אין דרך אשה לישב בטלה (ירושלמי כתובות פ״ה) דרכן של בנות ישראל לא קולניות, ולא רגל רמה, ולא פרוצות בשחוק (תנחומא נשא) דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה, ודרכו של איש להיות יוצא לשוק ולומד בינה מבני האדם (בר״ר י״ח) אין דרך האשה לחזר על בתי דינים (גיטין סא) אין דרך האשה לחזור על הפתחים (כתובות סז.) לא נאה יהירות לנשים (מגילה יד:) אין לאשה קורת רוח אלא בבית בעלה (רות א) אשה גולם היא, ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי (סנהדרין כב:) אשת לסטים כלסטים (ירושלמי כתובות פ״ב) מעשה באשה שהיתה נשואה ללסטים, והיה בעלה מצירה, שמעו חכמים ובאו אצלה להוכיחו, הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה (רמזה להם שהיא כפופה ליה אפי׳ אם גזלן הוא) (בר״ר פ״כ) רוצה אשה בקב ותפלות, מתשעה קבין ופרישות (סוטה כ:) רוצה אשה שתהא בביתה מצוירין ובגדה מצוירין, מלאכול עגלים מפוטמות (אסתר רבה פ״ג) האשה אוהבת בחור מסכן מזקן עשיר (רות ו׳ ד׳), אשת חבר הרי היא כחבר (ע״ז לט.) אשה כלי זיינה עליה (יבמות קטו.) איתתא בהדי שותא פלכא (מדברת וטוה בבת אחת) (מגילה יד:) בת שתין כבת שית לקל טבלא רהטא (מו״ק ט:) אשה עיניה צרה באורחין יותר מן האיש (ב״מ פז.) אשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכות ד״י:) אשה חשודה לגלות את הקדירה של חברתה לידע מה היא מבש״ת (טהרות פ״ז) שתי נשים בבית מריבה בבית (תנחומא תצא) אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים (כתובות נט:) תנא, אשה חמת מלא צואה, ופיה מלא דם, והכל רצין אחריה (שבת קנב.):

איזהו אשה כשרה כל שעושה רצון בעלה (תנדב״א רבה פ״ט) הרוצה שיעדן את אשתו ילבישנה כלי פשתן.

הרוצה

הרוצה שילבין בתו, יאכילנה אפרוחין וישקנה חלב סמוך לפרקה (כתובות נט:) בזמן שהאשה רואה דם נדתה, בתחלת וסתה קשה לה, בזמן שנבעלת בתחילת בעילתה קשה לה, בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות, כל ג׳ חדשים הראשונים (אדר״נ פ״א):

כשם שצירים לבית כך צירים לאשה, וכשם שדלתות לבית כך דלתות לאשה, וכשם שמפתח לבית כך מפתח לאשה (בכורות מה: תזריע י״ד ד׳) עשה לה דדים במקום בינה כדי שלא יסתכל (היונק) במקום ערוה, וכדי שלא יינק במקום הטנופת (ברכות ד״י.) צער גדול נתן הקב״ה לאשה הזאת מאחר שמשמרת ימי נדתה חוזרת ומשמרת ימי זיבתה (איכ״ר ה׳ יח ויקר׳ יט):

מפני מה האשה צריכה להתבסם ואין האיש צריך להתבסם, אדם נברא מאדמה, ואין האדמה מסרחת, וחוה נבראת מעצם, ואם תניח בשר ג׳ ימים בלא מלח מיד הוא מסריח (בר״ר י״ז יג) מפני מה איש קולו עב, ואין אשה קולה עבה, זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת (אדמה קולה עבה, ואין לעצם קול עב) מפני מה האיש מקבל פיוס (נוח לרצות) ואין אשה מקבלת פיוס, זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת (אדמה עפר תיחוח נוח ליבטל, אבל בשר ועצמות קשין) (נדה לא: בר״ר שם):

השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, ובלא טובה (יבמות סב) במערבא אמרי בלא תורה ובלא חומה (שם וקה״ר פ״י סי׳ ט), אדם שאין לו אשה אינו אדם (יבמות סג) איש מחזיר על אשה ואין אשה מחזרת על איש (קידושין ב.) אשכחיה ר׳ יוסי לאליהו, א״ל כתיב אעשה לו עזר, במה אשתו עוזרתו לאדם, א״ל אדם מביא חטין, חטין כוסס? פשתן, פשתן לובש? לא נמצאת מאירה עיניו, ומעמידתו על רגליו (יבמות סג) נתן הקב״ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש (נדה מה) אתתך גוצא גחין ולחוש לה (תשאל את פיה, ודוקא במילי דעלמא) (ב״מ נט) יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה

מצויה אלא בשביל אשתו (שם) כל ההולך בעצת אשתו (במילי דשמיא) נופל בגיהנם (שם) לא ילך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' אשתו, אחורי ארי ולא אחורי אשה (ברכות סא) וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב (שם) וכל המרצה מעות מידו לידה ליהנות ממנה, לא ינקה מדינה של גיהנם (שם) ואל יסתכל בהן, בשעה שעומדין על הכביסה (מכות כד) אל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו ק"ו באשת חברו (אבות) ומגיד לאדם מה שיחו אפי' שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידין לאדם בשעת מיתה (חגיגה ה), אין שואלין בשלום אשה כלל אלא ע"י בעלה (ב"מ פז.) אין משתמשין באשה כלל בין גדולה בין קטנה (קידושין ע.) (שרא ילמדנה להיות רגילה בין האנשים) אין שואלין בשלום אשה כלל (שמרגיל לבה ודעתה אצלו) (שם) לא יתייחד אדם עם שתי נשים, אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים כשרים אבל בפרוצים אפי' בכשרה נמי לא (שם פ:) רב ורב יהודה הוי קאזלי באורחא אתאי ההוא אתתא קמייהו א"ל רב לר"י דל כרעיך מקמי גיהנם (שם פא.), אם באת אשה לפניך לשאלך על כתמה, תהא רואה כאילו יוצאת מירכך, ואל תתן עיניך בה (שהש"ר ג' יא):

אר"י מימי לא קריתי לאשתי אשתי, אלא לאשתי ביתי (שבת קיח. רות ב' ח), האוהב את אשתו כגופו, והמכבדה יותר מגופו, והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאן סמוך לפרקן עהכ"א וידעת כי שלום אהלך (יבמות סב) הואיל והיא רצונה היא כבודה (ירושלמי פאה פ"א), עזרא תיקן שתהא אשה חוגרת בסינר (כעין מכנסים קטנים) מלפניה ומלאחריה (ב"ק פ"ב. ירושלמי פ"ג דמגילה) כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב ביהמ"ק בימיו (סנהדרין כב) ועולם חשך בעדו, ופסיעותיו מתקצרות, ועצתו נופלת (שם) לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים, ואין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה, (שם) אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה (שם) כל הנותן עיניו באשה שתמות וירשנה, לסוף היא קוברתו

קוברתו (אדר"נ פ"ב) כל המגרש את אשתו הראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות (גיטין צ:):

ומוצא אני מר ממות את האשה, ע"י שהיא תובעת בו דברים שאינו יכול לעמוד בהן, סוף שהיא ממיתה אותו מיתה מרה (קה"ר פ"ז מ"ה) כל רעה ולא אשה רעה (שבת יא.) אשה רעה אין סוף לרעה, ואם אשה טובה היא אין סוף לטובתה (שוח"ט נט) כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה, והתורה נמשלה בה, כמה רעה אשה רעה, שהכתוב מגנה, וגיהנם נמשלה בה (יבמות סג:) אשה טובה מתנה טובה לבעלה, אשה יפה אשרי בעלה, מספר ימיו כפלים, העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה (שם) היכי דמי אשה רעה, מקשטא לי' תכא (השולחן) ומהדרה לי' גבה (שלא לאכול עמו ומצערתו) או מקשטא לי' תכא, ומקשטא לי' פומא, (לקלל אותו עת סעודתו כדי לצערו) (שם) רב הוה מיפטר מר' חייא א"ל רחמנא ליצלך ממידי דקשי ממותא, ומי איכא מידי דקשי ממותא? נפק דק ואשכח ומוצא אני מר ממות את האשה (שם) ר' חייא הוה קא מצערא לי' דביתהו, כי הוה משכח מידי צייר לי' בסודריה ומייתי לה, אמר לי' רב והא קא מצערא לי' למר, א"ל דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא (שם) ארבעה עשר דברים קשים זה מזה וכלם מתגאים זה על זה, תהום קשה הארץ כובשתו. הארץ קשה ההרים מתגאים עליה, הר קשה ברזל שוברו, ברזל קשה אש מפעפעתו, אש קשה מים מכבים אותה, מים קשים עננים סובלים אותם, עננים קשים רוח מפזרתם, רוח קשה הכותל עומד בו, כותל קשה אדם סותרו, אדם קשה צרה מחלחלתו, צרה קשה יין משכחה, יין קשה שינה מפיגתו, שינה קשה חולי מטלטלה, חולי קשה מלאך המות נוטל את הנפש, ואשה רעה קשה מכולם (קה"ר ז):

מעשה בחסיד אחד שהי' נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים, אמרו אין אנו מועילים להקב"ה כלום, עמד וגרשה, הלך זה ונשא רשעה ועשתה אותו רשע, והלכה זו ונשאת לרשע עשתה אותו צדיק, הוי שהכל מן האשה (בר"ר יז):

בתי

ענף ביהכ"נ וביהמ"ד

בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש, אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין נאותין בהן, ואין מטיילין בהן, ואין נכנסין בהן, בחמה מפני החמה, ובגשמים מפני הגשמים (מגילה כח:) הרוקק בביהכ"נ כרוקק בבבת עינו (כביכול) (ירושלמי ברכות פג) מאן דמשתעי בבי כנישתא במילי דחול, ווי ליה דאזיל פרודיה, ווי ליה דגרע מהימנותא, ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל, דאחזי דהא לית ליה אלהא, ולא אשתכח תמן ולא דחיל מיניה (זוהר תרומה קה) א"ר אליעזר מימי לא קדמני אדם בביהמ"ד ולא ישנתי בביהמ"ד, לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא הנחתי אדם בביהמ"ד ויצאתי (סוכה כז.) וכן ריב"ז לא אמר הגיע עת לעמוד מביהמ"ד חוץ מערבי פסחים וערב יוה"כ (שם כח שהש"ר א' סי' ט), אמר הקב"ה אם הלכת להתפלל לתוך ביהכ"נ אל תעמוד על פתח החיצון להתפלל שם (תבא ז' ב'. ברכות ח), הקב"ה מצוי בבית הכנסת ועשרה שמתפללין שכינה עמהם (ברכות ד"ו.) עשרה קדמה שכינה ואתיא (שם) בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (שם) וכל הרגיל לבוא לביהכ"נ ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו (שם) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ, ומי שיש לו ביהכ"נ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע (שם ח) כל שיש לו ביהמ"ד בעירו ואינו הולך לשם אין לו חלק לעוה"ב (אדר"נ לו) התורה נמצאת רק במי שמשכים ומעריב עליהם בביהמ"ד (עירובין כא) לעולם אל ימנע אדם עצמו מביהמ"ד אפי' שעה אחת (שבת פג. קה"ר א' סי' לז) אי אפשר לביהמ"ד בלא חירוש (חגיגה ה נשא י"ד י"א) בהמ"ד מעלין את האדם מכל חובה לכף זכות (ברכות טז.) עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י (מגילה כט.):

כל מי שנכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בעוה"ז זוכה ליכנס לביהכ"נ ולביהמ"ד לעתיד לבא (תבא ז' א') כל מי שבא לביהכ"נ ושומע ד"ת זוכה בין החכמים לע"ל (שם ז ד')

אמר

אמר הקב"ה לא דייך שאת מקבל פני השכינה בביהכ"נ, אלא שאת יוצא משם טעון ברכות (שם ז' ב) בשעה שישראל נפטרין מביהכ"נ וביהמ"ד, ב"ק יוצאת ואומרת להן, לך אכול בשמחה לחמך (קה"ר ט' א) נהגו בנות ישראל קטנות לבא לבתי כנסיות (מס' סופרים יח):

כל זמן שקול יעקב נמוך (שאינו משמיע קולו בבכ"נ ובבמ"ד) ידי עשו שולטות בו, וכ"ז שיעקב מצפצף בקולו, אין הידים ידי עשו שולטות בו (פתיחתא לאיכ"ר ב', בר"ר ס"ה זוהר בשלח צו ירושלמי ר"ה פ' ראוהו ב"ד ע"י):

ענף בושה

בושה מביאה לידי יראת חטא, וסימן יפה לאדם שהוא ביישן, ומי שאין לו בושה בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני, (נדרים כ.) המתבייש לא במהרה הוא חוטא (שם) כל מי שאין לו בושת פנים, דבר ברי שלא עמדו אבותיו על הר סיני (נשא ח' ד') עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן. (אבות פ"ה) כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע (תענית ז:) מדחציף כולי האי ש"מ רשע הוא (ב"מ פ"ג:) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הי' להם בושת פנים זה מזה (שבת קי"ט) מוטב שתתבייש מעצמך ואל תתבייש מאחרים (דא"ז ב) אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים (תענית טו.) לא הביישן למד (אבות פ"ב), כל המבייש סופו להתבייש, ולא עוד אלא מלה"ש דוחפין אותו וטורדין אותו מן העולם, ומראין קלונו לכל באי עולם (מס' כלה), כמה גדולה כחה של בושה, שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא, והחריב את ביתו, ושרף את היכלו (גיטין נו.) בשת, הכל לפי המבייש והמתבייש (ב"ק פג:) המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב (ירושלמי פ"ב דחגיגה. בר"ר א' סי' ז) האי מאן דסני שומעניה, שרי לי' לבזויה (מגילה כה:) דרש בן זומא נתביישת בעוה"ז אין אתה מתבייש מן הקב"ה בעוה"ב (שמות ר' ט"ו) כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה, מוחלין לו על כל עוונותיו (ברכות יב:)

מעשה ברב עמרם חסידא שאמר מוטב תכספו בי בעלמא הדין, ואל תכספו מני בעלמא ראתי (קידושין פא) רב ברכי' לרשב"ה, א"ל יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש, ואתא לגבי אבוה וש"אל לו במאי ברכו, א"ל במילין דעלמא, א"ל אבוה בריך ברכתא דבריך קוב"ה לישראל, דכתיב ולא יבושו עמי לעולם (מו"ק ט):

ענף ביקור חולים

בקו"ח אין לו שיעור, אפי' גדול אצל קטן ואפי' מאה פעמים ביום, וכל המבקר את החולה גורם לו שיחיה, ושאינו מבקרו גורם שימות, וכל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם (נדרים לט:) מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר"ע שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס ר"ע לבקרו, ובשביל שכבד ורבץ לפניו, א"ל רבי החייתני, יצא ר"ע ודרש מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים (שם מ.) וכל המבקר את החולה נוטל אחד מששים מחליו, והנכנס לבקר לא ישב ע"ג מטה, אלא מתעטף ויושב ע"ג קרקע, שהשכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה (שם מא.) אין מבקרין לא חולי מעיים, ולא חולי העין, ולא מחושי הראש, חולי מעיים משום כסופא (זמנין שצריך לנקביו ומכסיף) וחולי העין ומחושי הראש, משום דדבורא קשי לעינא ולמיחוש הראש (שם):

הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר שבת היא מלזעוק, ורפואה קרובה לבא, בכניסתו הוא אומר שלום, וביציאתו אומר כן (שבת יב:) רמז לביקור חולים מן התורה דכתיב ילכו בה (ב"ק ק.), הדבק במדותיו של הקב"ה מה הוא ביקר חולים אף אתה עשה כן (סוטה יג.):

ענף בכיה

על ג' הקב"ה בוכה בכל יום, מי שאפשר לו לעסוק בתורה, ואינו עוסק, ועל מי שאינו יכול לעסוק ועוסק, ועל פרנס המתגאה על הציבור (חגיגה ה) כד אתפליג לילא עאל הקב"ה בגנתא

בגנתא דעדן לאשתעשעה עם צדיקיא ובכה על חורבן בי מקדשא ואוריד תרין דמעין לגו ימא רבא ואדכר לבנוהי סגו בכיה (זוהר ויקהל קצה) וכמה חז"ל כד מטו לקראי בכו (חגיגה ה. מכות כד. אמור כ"ו ז' איכה ג' כ"ו קה"ר י"ב טז) ר"ג וראב"ע ור' יהושע ור"ע מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי, התחילו הם בוכין ור"ע משחק, א"ל עכו"ם הללו שמשתחוים לעצבים, ומקטרים אלילים יושבים בטח והשקט, ואנו בית הדום רגלי אלקינו שרף באש ולא נבכה? אמר להו לכך אני משחק, מה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (מכות כד. איכ"ר ה' י"ט) ר' אלעזר בר' שמעון איחשש, ואיתגליאת אדרעי, הסיתיה אתתיה, חייכית ובכית, ואמרית טובוי מה היה חלקי בהדין עלמא, טובוי דאידבקת להדין גופא צדיקא, ובכית ואמרית ווי דהדין גופא צדיקא לאדמה (קה"ר י"א. יו"ד) ר' אלעזר חלש על לגבי' ר' יוחנן חזא דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזייה דהוה קא בכי ר' אלעזר א"ל אמאי קא בכית, אי משום תורה דלא אפשת, שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות, ואי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר, א"ל להאי שופרא דבלי בארעא קא בכינא א"ל על דא ודאי קא בכית, ובכו תרווייהו (ברכות ה: קה"ר י"א ו') ר' יוחנן הי' בוכה בשעת פטירתו אמרו לו תלמידיו רבינו נר ישראל אם אתה בוכה אנחנו מה תהא עלינו וא"ל ר"י לתלמידיו בני היאך לא אבכה שמעמידין אותי לדין ומאירין לי את כל מעשי בפני ודנין אותי עליהם ולא עוד אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחייך ולא זכיתי לתיקונו של עולם (תנדבא"ז פ' כד) ריב"ז כשחלה נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה א"ל אלו לפני מלך בו"ד היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כעס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני

יכול

יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון ואעפ"כ הייתי בוכה ועכשיו שמוליכין אותי לפני ממ"ה הקב"ה שהיא חי וקים שאם כעס עלי כעסו כעס עולם ואם יאסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם ואין אני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים אחד של גיהנם ואחד של ג"ע ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי ולא אבכה (ברכות כח):

מי שהוא בוכה מקירות לבו שומע הקב"ה תפלתו (ברכות ד"י:) ישראל דמתחטאין קמי מלכיהון בכלא ומהדרן בתשובה ובכאן קמיה כברא דבכי קמי אבוי, כיון דבכי אתעדי כל גזרין בישין דעלמא (זוהר שמות ו) פורקנא דישראל לא תליא אלא בבכי (שם) בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים מפני שלא בכו על אדם כשר (שבת קה:):

ענף ברכה

כל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה כאילו מעל בקדשי שמים וכאלו גוזל להקב"ה (ברכות לה.) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (שם נד) מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו (שם נ:) הרואה את חבירו לאחר ל' יום אומר ברוך שהחיינו, ולאחר י"ב חודש אומר ברוך מחיה המתים (שם נח:) לא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך (שם ז.) אם ברכך עכו"ם ענה אחריו אמן (ירושלמי ברכות פ"ח. תולדות סו סי' ו') לעולם אל ימנע אדם אדם עצמו מליכך אצל זקן מלברכו (רות פ"ו סי' ד') רשע בחייו חשוב כמת שרואה חמה זורחת ואינו מברך יוצר אור, שוקעת ואינו מברך מעריב ערבים, אוכל ושותה ואינו מברך, אבל הצדיקים מברכים על כל דבר ודבר, שאוכלים ושותים ושרואים ושומעים (תנחומא ברכה), ר' יונה הוה מליף לתלמידוי ברכת חתנים וברכת אבלים, אמר כי היכי דיהוין גוברין בכל מלה (שהש"ר ב' סי' ז) ת"ח צריך ללמוד ברכת חתנים וציצית (חולין ט.):

חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום (מנחות מג.) א"ל רב

לחייא

לחייא בריה חטוף ובריך וכן א"ל רב הונא לרבה ברי' (נזיר סו:) אחד (שכר) המברך ואחד העונה אמן, אלא שממהרין למברך תחלה (שם) תיכף לנטילת ידים ברכה, תיכף לת"ח ברכה (ברכות מב.) אין ברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין (ב"מ מב. תולדות ס"ד סי' ו') תגרי סימטא (יושבין ומוכרין בשוק) ומגדלי בהמה דקה אינן רואין סימן ברכה (פסחים נ:) ד' פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם, שכר כותבין, שכר מתורגמנין, ושכר יתומים, ומעות הבאות ממדינת הים (שם) וכל העוסקין במלאכת שמים אין רואין סימן ברכה, ואם עוסקין לשמה זוכין (שם) העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה, ובכל מקום שיש שם גדנוד עבירה אינו רואה סימן ברכה לעולם (שם), כל שאינו משייר פת על שולחנו, אינו רואה סימן ברכה (סנהדרין צב. זוהר יתרו קמב) כל העושה מלאכה בט' באב אינו רואה סימן ברכה לעולם (תענית כו:):

תהא לוטא ולא תהא לאטא (מוטב שתהיה מקולל מן אחרים, ולא תקלל לאחרים) (סנהדרין מח) רב איקפד על רב הונא על מה שלא אמר לו כשברכו, וכן למר (מגילה כז.) ר' שמעון בר אמי ילדה אשתו נקבה, דאיהו ר' חייא הגדול, א"ל התחיל הקב"ה לברכך (בר"ר כ"ו ז), ר"ג אסיב ברתיה, א"ל אבא צלי עלי א"ל לא יהי ליך מחזוריך להכא, ילדה בן זכר א"ל אבא צלי עלי א"ל לא ישלח ווי מפומך, א"ל אבא שתי שמחות שבאו לי אתה מקללני, א"ל תרתיהון צלוון, מן גו דאת הוויא שלם בביתך, לא יהי ליך מחזוריך להכא ומן גו דהוה בריך קיים, לא ישלח ווי מפומך, ווי דלא שתי ברי, ווי דלא אכיל ברי, ווי דלא אזיל ברי לבי כנישתא (שם), א"ל רשב"י לבריה בני אדם הללו (ר' יוחנן בן עסמיי ור' יהודה בן גרים) אנשים של צורה הם זיל גביהון דלברכוך אזל אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד, תעייל ולא תיפוק, תיפוק ולא תעייל, ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך לבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא כי אתא לגבי

אבוה

אבוה א"ל לא מיבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צעורן א"ל מאי אמרי לך, הכי והכי אמרו לי א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצר תוליד בנים ולא ימותו, תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך דליפקון, תיפוק ולא תעייל תוליד בנתא ולא ימותו גובריהו וליהדרו לוהך, לחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזך וההיא עלמא ביתא, לבלבל פתורך בבני ובנתא, ולא תחזי שתא חדתא דלא תמות אנתתך ולא תנסב אינתתא אחריתי (מו"ק ט:)׃

עה"פ ברוך אתה בבואך דרשו שתהא יציאתך מעוה"ז בלא חטא כביאתך, ברוך אתה בעיר שיהא ביתך סמוך לביהכ"נ, וברוך אתה בשדה שיהי' נכסיך קרובים לעיר, ובירך את לחמך זו פת של שחרית (ב"מ קז.)׃

אילן גימ"ל

ענף גאוה

כל המגביה עצמו הקב"ה משפילו, (עירובין יג.) כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז, וכאילו כופר בעיקר, וכאילו בא על העריות כולם (סוטה ה) כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט (שם) לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני (שם) סימן לגסות הרוח עניות של תורה (סנהדרין כד) ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה (תענית ז) אין ד"ת מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו (סוטה כ:) חכם המתיהר חכמתו מסתלקת הימנו (פסחים סו). כל המתגאה נידון באש (ויק"ר צו) כל המתיהר נופל בגיהנם (ב"ב ד"ו:)׃

משרבו זחוחי הלב, רבו מחלוקת בישראל (סוטה מז. חולין ז) משרבו מושכי הרוק רבו היהירים ונתמעטו התלמידים (סוטה שם) האי מאן דיהיר בעל מום הוא (מגילה כט) אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו (סוטה ט.) הלל אומר הגבהתי זו השפלתי, השפלתי זו הגבהתי (תשא מ"ה ה)

ה) בשעה שפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, ואם הגים דעתו הקב"ה משפילו (זבחים קד.) כל המגביה עצמו על דברי תורה דומה לנבילה מושלכת בדרך, כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק והולך (אדר"נ יא) בג' דברים אדם ניכר אחד מהם בכיסו (אם לא יתגאה בעשרו ערוך) (עירובין סה), מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בארז ובאזוב, ע"י שהגביה עצמו כארז לוקה בצרעת, כיון שהשפיל עצמו כאזוב נתרפא ע"י אזוב (במדבר יט), אי בטלי יהירי בטלי אמגושי (ישראל המתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות אי יבטלו, יבטלו המשניאין) (שבת קי"ט) התיר מנעליו ויצא לשוק הר"ז מגסי הרוח, סנטרו (לחי הזקן שלו) לצדדים, וכובעו לאחוריו הר"ז מגסי הרוח (ד"א פ' י"א), ההוגים כיונים והמהגים והמצפצפים והמנופפים בידיהם, והבועטים ברגליהם והמהלכים בראש אצבעותיהם הרי אלו גסי הרוח, (שם פ"ב) אלעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי אשכחוה דבי ריש גלותא, סבור יהורא הוא אתיוהו וחבשוהו (ב"ק נט:):

ענף גזל וגניבה

כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו (ב"ק קי"ט. אחרי כ"ב ב') קשה גזל הדיוט יותר מגזל גבוה (ב"ב פח:) בעון גזל הגובאי עולה והרעב הוה ובני אדם אוכלין בשר בניהן ובנותיהן (שבת לב:) בא וראה כמה גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דין עד שפשטו ידיהם בגזל (סנהדרין קח.) קשה גזל הנאכל שאפי' צדיקים גמורים אינם יכולים להחזירו (חולין פט.) כל מי שגזל בידו תפלתו עכורה (בשלח כ"ב ג) הרי שגזל פאה של חטין וטחנה ואפאה והפריש ממנה חלה אין זה מברך אלא מנאץ (ב"ק צד) אני ד' שונא גזל בעולה ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן הגזל (סוכה ל.) פרוס לרעב לחמך ההוא דילך מממונך ולא דגזילו ולא דעשק ולא דגנבה, דאילו הכי לאו זכותא היא אלא ווי לי' דאתי לאדכרא חובוי (זוהר ויקהל קצח) לעתיד

לבא

לבא הפה והכרם מדיינים זה עם זה, הפה אומר לכרם כ׳, מה שגזלתי וחמסתי בך נתתי, ולאחר ג׳ ימים היא נבקעת ואומרת לו הא לך כל מה שגזלת וחמסת (בר״ר ק׳ ז׳ שבת קנא):

גזל היינו למדים מנמלה (עירובין ק:) מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כולן באות ומריחות בה ולא היתה אחת מהן נוטלת אותה, באת אותה שהיתה שלה ונוטלת אותה (שופטים פ״ה סי׳ א) גזל בפניו נפיש יצריה שלא בפניו לא (חגיגה יא) יושבי כרכים יש בהם משום גזל (עירובין כא:) רובן בגזל ומיעוט בעריות (ב״ב קסה) איזה חמס ואיזה גזל? חמס שאינו שוה פרוטה, וגזל ששוה פרוטה (נח לא ה) גזל נכרי אסור (ב״ק קיג:) ירחיק אדם א״ע מן הגזל מישראל ומן העכו״ם, ואפי׳ מכל אדם שבשוק, שהגנב לנכרי לסוף שהוא גונב לישראל, והגוזל לגוי לסוף שהוא גוזל מישראל, לא נתנה תורה על מנת כן, אלא כדי לקדש שמו הגדול (תנדא״ר פ׳ טז) גזל את הנכרי ומת אינו מתכפר לו מפני חלול השם (תוספתא ב״ק):

מרובה גזלת המת מגזלת החי, שהגוזל את החי הוא יכול לפייסו ולהחזיר לו את הגזלות משא״כ למת (מס׳ שמחות פ״ט) ג׳ אין הפרגוד ננעל בפניהם (הקב״ה משגיח תמיד ליפרע מן העוברים) אונאה וגזל וע״ז (ב״מ נט.) שותף לסטים כלסטים (ירושלמי סנהדרין פ״א):

אל תכנס לחצר חבירך לטול את שלך שלא ברשות, שמא תראה עליו כגנב (ב״ק כז:) לא תגנוב ע״מ למיקט (לצער חבירך) לא תגנוב ע״מ לשלם כפל (אע״פ שכוונתו שחבירו ירויח בזה) (ב״מ סא:) התורה החמירה בגנב יותר מגזלן בתשלומי ד׳ וה׳, שזה השוה כבוד עבד לכבוד קונו, וזה לא השוה, עשה עין של מטה כאלו אינה רואה ואזן של מטה כאילו אינה שומעת (ב״ק עט):

ראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (תוספתא ב״ק ז) אסור לגנוב דעת הבריות אפי׳ של עכו״ם, שמואל איקפד על שמעיה שנתן לעכו״ם תרנגולת טרפה תחת תרנגולת הוטה בשכר הולכת הספינה (חולין צד) אל יסרהב אדם בחבירו

לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד, ולא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל (שם):

גנבא אפום מחתרתא רחמנא קריא (ברכות סג.) חסריה לגנבא נפשיה לשלמנא נקיט (סנהדרין כ.) לאו עכברא גנב אלא חורא גנב (גיטין מה. ויקר׳ ו׳) אי לאו עכברא חורא מנא לי׳ (ערכין ל.) פרצה קוראה לגנב (סוכה כו.) אין נותנין פרצה לפני הכשר וכש״כ לפני הגנב (תנחומא וישלח) מאן דחשוד אממונא׳ חשוד אשבועתא (ב״מ ה:):

מר זוטרא חסידא איגנוב לי׳ כסא דכספא באושפיזא חזיא להחיא בר בי רב, דמשי ידיה ונגיב בגלימא דחבריה אמר היינו האי דלא קפיד אגלימא דחבריה כפתיה ואודי (ב״מ כד) יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב):

הקורא הזה מביא ביצים משאר עופות ויושב עליהם עד שיוצאים מקליפתם ונעשים אפרוחים ועורים עליו ומורטים את כנפיו ואוכלים אותו כשהוא רוצה לברוח אינו יכול שנמרטו כנפיו ומוצא אותו שרץ או חיה ואוכלו, מי גרם לו, על שגדל ביצים שאינו שלו, (תנחומא ילקוט שמעוני ירמי׳):

ענף גמילות חסדים

גדולה גמ״ח יותר מצדקה בג׳ דברים, דגמ״ח בגופו ובממונו, לעניים ולעשירים, לחיים ולמתים (סוכה מט) גמ״ח חביבה מן הצדקה ותלמוד תורה (ירושלמי פאה פא) צדקה וגמ״ח שקולין כנגד כל המצות שבתורה (שם) כל העוסק בתורה ולא בגמ״ח דומה כמי שאין לו אלקי (ע״ז יז) דרשו עה״פ והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה זו גמ״ח (ב״ק ק.), והוא אחד מג׳ דברים שהעולם קיים עליהם (אבות פ״א) כל הכופר בגמ״ח כאילו כופר בעיקר (קה״ר פ״ז סי׳ ד):

גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה (שבת קכז) כל מי שעשה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעה״כ כאילו עשה חסד עם כל ישראל (שהש״ר ב׳ טז) כל המביא דורן לת״ח כאילו מקריב ביכורים (כתובות קה) והמהנה לת״ח מנכסיו

מנכסיו כאילו מדבק בשכינה (שם קיא) גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה (שבת קכז) בעה״ב בוצע כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך כדי שיברך לבעה״ב שגומלו חסד (ברכות סד):

הכל צריכין לחסד אפי׳ אברהם שהחסד מתגלגל בעולם בשבילו נצרך לחסד (בר״ר ס׳ ב׳) חי העולמים משלם שכר טוב לבר נש על כל פסיעה ופסיעה בגמילות חסדים (קה״ר ז׳ ח׳) חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים (בר״ר ח׳ ה) גמול חסד דתתגמל חסד (קה״ר ז׳ ט) תורה בתחילתה גמ״ח וסופה גמ״ח (סוטה יד.) גמ״ח בתורה בראשה באמצעיתה ובסופת (קה״ר ז׳ ו׳) המגילה הזאת (רות) אין בה לא טומאה וטהרה, ולא איסור והיתר, ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים (רות ב׳ טז) גומל נפשו איש חסיד זה הלל הזקן, בשעה שהי׳ נפטר מתלמידיו א״ל תלמידיו רבי להיכן אתה הולך א״ל לעשות מצוה א״ל וכי מה מצוה זו א״ל לרחוץ בבית המרחץ, מה אם איקונין של מלכים שמעמידין אותו בבתי טרטיאות ובתי קרקסיאות מי שנתמנה עליהם היא מורקן ושושפן והן מעלין לו מזונות, ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות בוראי עאכ״ו (בהר ל״ד ג):

ענף גנות

ששה דברים גנאי לת״ח, אל יצא מבושם ויחידי בלילה, ובמנעלים המטולאים, ואל יספר עם אשה בשוק ואפי׳ אשתו או בתו ואל יסב בחבורה של ע״ה, ואל יכנס לביהמ״ד באחרונה, וי״א אף לא יפסע פסיעה גסה ולא ילך בקומה זקופה (ברכות מג), לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עיקם הכתוב ח׳ אותיות שלא להוציא דבר מגונה (פסחים ג) שני תלמידים חד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה, וח״א מפני מה מוסקין בטומאה, וא״ד מובטח אני בזה שלא הוציא דבר מגונה שיהי׳ מורה הוראה בישראל, [illegible] (שם) כהן אחד שאמר שטניע חלקו מלחם הפנים [illegible]

הלפאה ובדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול (שם), אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו, דומה לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבועה בתוכה (ד"א ג) כל הפסול בעצמו פוסל אחרים ואינו מדבר בשבחו של עולם (קידושין ע.):

הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור (חולין מד. נשא פ"י כ"א) מלתא גנאה דאית בך קדים אמרה (ב"ק צב:):

מעשה במוכס אחד שמת ובו ביום מת חסיד אחד באו כל בני העיר ונתעסקו במטתו של אותו חסיד, הוציאוהו אחריו קרובי המוכס את מטתו של מוכס, קפצו עליהם אויבים והניחו המטות וברחו, הי' שם תלמיד אחד שישב לו עם מטת רבו, לאחר זמן חזרו בני העיר לקבור את החסיד, ונתחלפה להם מטתו בשל המוכס, והתלמיד צוח ולא השגיחו עליו, וקרובי המוכס קברו את החסיד, הי' אותו תלמיד יושב ומצטער, אמר מה חטא גרם לאותו חסיד לקבר בבזיון, ומה זכה אותו רשע להקבר בכבוד גדול, נראה לו רבו החסיד בחלום, ואמר למה, אני שמעתי פעם אחת בגנות ת"ח ולא מחיתי, לכך נענשתי, וזה פ"א הכין סעודה לשר העיר ולא בא, חלקה לעניים לכך זכה להקבר בכבוד גדול (ירושלמי חגיגה ב'):

אילן דלי"ת

ענף דבור

מי שאינו עומד בדבורו, מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה עתיד ליפרע ממנו (ב"מ מד) גדול אונאת דברים מאונאת ממון (שם נח:) רב אמר לרב כהנא הפוך בנבילתא ולא תיפוך במילי (פסחים קיג) הוי דן דבריך עד שלא תוציאם מפיך (דא"ז ג) נאה דברים היוצאין מפי עושיהן (נח ל"ד כ) כל בר נש בעי לאשתעי בבר נש אחרא כפום אורחוי, לנוקבא כפום ארחוי, לגברא כפום ארחוי (זוהר יתרו קכט), דבורא קשי לעינא ולראש (נדרים מא) כשם שהדבור רע ליין כך יפה לבשמים (כריתות ד"ו:) כל המרבה דברים מביא חטא (אבות ואדר"נ

ואדר״נ כב) סימן לשטות מלין, סימן דלא ידע שבוחי (זוהר בלק) דברי הבטלה מיגעין את האדם (קה״ר . א׳ כ״ד) אין בין צדיקים לרשעים אלא דיבור פה בלבד (קה״ר ט׳ ט) אומנתו של אדם בעוה״ז שיעשה עצמו כאלם אבל לא לד״ת ולתפלה (חולין פט) אם יצא דיבורו של אדם מפיו אי אפשר להחזירו (אגרת בראשית פ״ג שוח״ט ק״כ):

אל יפתח אדם פיו לשטן (ברכות ד״ס) ברית כרותה לשפתים (סנהדרין קב. ירושלמי שבת פ״א איכ״ר פ״ה בר״ר פ׳ ע״ב תנחומא בראשית, קה״ר פ״י מס׳ סופרים פט״ז ה״ג, ירושלמי שבת פלז ירושלמי בכורים פג, ירושלמי כתובות פ״ב, ב״מ סח. כתובות כג סג) א״ר שמעון בן גמליאל לטבי עבדיה פוק וזבין לי צדו טבא מן שוקא נפק זבן לי׳ לישן, א״ל פוק זבין לי צדו בישא מן שוקא נפק זבן לי׳ לישן, א״ל מה דין א״ל מניה טבתא ומינה בישתא כד הוה טב לית טבא מיניה וכד ביש לית ביש מיניה (בהר ר״ג א) רבי עשה סעודת לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים התחילו בוררין ברכים ומניחין הקשים א״ל כך יהא לשונכם רך אלו לאלו (שם):

לשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפילות, בא וראה כמה שריפות היא שורף אילו הי׳ זקוף ועומד על אחת כו״כ (מצורע ט״ז ד) אמר הקב״ה ללשון כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות אחת של עצם ואחת של בשר (ערכין טו) אומרים לנחש מפני מה אתה הולך ולשונך שותת (סוחבת לעפר) א״ל דהוא גרם לי (שם קה״ר פ״י י״ר ירושלמי פ״ק דפאה):

מעשה במלך פרס שחלה א״ל הרופאים אין לך רפואה עד שתשתה חלב לביאה ענה אחד ואמר אני אביא חלב כזה רק אם יתנו לי עשרה עזים, נתנו לו הלך אצל גוב אריות והיתה שם לביאה אחת מינקת גוריה, יום ראשון עמד מרחוק והשליך לה עז א׳ ואכלה, יום ב׳ נתקרב אליה מעט והשליך

והשליך לה עוד אחת, וכן עשה כמה ימים והשליך לה בכל יום עז א׳ עד שהי׳ משחק עמה ולקח מחלבה והלך לו לדרכו, כשהי׳ על אם הדרך, ראה בחלום שאבריו מריבין זה עם זה, הרגלים אמרו אין בכל האברים דומים לנו, אם לא הלכנו לא הי׳ יכול ליקח חלב הידים אומרים אין כמותנו אם לא היינו עושין לא הי׳ כלום, אמר הלב אם לא נתתי עצה איך לעשות מה הועלתם, ענתה הלשון אם לא אמרתי הדבר מה הועלתם כולכם, השיבו לה האיברים איך לא יראת להתדמות אלינו, את במקום חושך תשבי, ואין בך עצם כמו בשאר האיברים, אמר להם עוד היום תרעו כולכם שאני שולט עליכם ואין בכם כמותי, מה עשה? כשבא אצל המלך א״ל אדוני המלך הנה הבאתי לך חלב כלבתא, קצף המלך מאד וחמתו בערה בו, וצוה לתלותו, אזי התחילו האיברים לבכות, א״ל הלשון הלא אמרתי לכם שאין בכולכם ממש זולתי, רק אם תכירו מהיום והלאה כי הכל תלוי בלשוני אזי אציל אתכם, השיבו לו הן, אז ביקש שישיבו אותו אל המלך, לפרש דבריו הראשונים, אמר אל המלך הלא ללביאה כלבתא קורין לה, והחלב שהבאתי לך חלב לביאה היא, וינסו נא הרופאים החלב וימצאו כי כדברי כן הוא, ועשו כן וניצל, אזי ענו ואמרו כולם החיים והמות ביד הלשון (מדרש שוח״ט לט. ילקוט שמעוני תשכ״ה):

קוראי היקר! הנה כל מי שממעט בדבורו מאריך ימים, ונגזר על אדם כמה ידבר, וכמה ספרים יחבר, ועשה לרוח משקל, ונברא האדם בפה אחת ובשתי עינים ובשתי אזנים, להורות שידבר אך החצי ממה ששומע ורואה (אלשיך תצוה) וכן אמר החכם מב״א עת לחשות ועת לדבר, ולשתוק צריך לימוד כמו לדיבור, וישמע חכם ויוסף לקח:

ענף דין

מיום שחר״ב ביהמ״ק אע״פ שבטלו סנהדרין דין ד׳ מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו

דורסתו, ומי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו, ומי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטין באין עליו, ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי (סוטה ח. נשא י"ד יז) ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם, צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה וי"א אף שינוי מקום (ר"ה טז: קה"ר ה' ד) שנים שעולין למטה וחוליין שוה, וכן שנים שעולין לגרדום (בית ועד שדנין בו נפשות להריגה) לידון ודינם שוה, זה ירד וזה לא ירד, זה ניצול וזה לא ניצול, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין (שם) בד' פרקים העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, ובר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ובחג נידונין על המים (ר"ה ט"ז) הקב"ה דן את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות, והעכו"ם בלילה בשעה שהן בטלים מן העבירות (ירושלמי פ"ק דר"ה) אין הקב"ה דן את העכו"ם אלא בלילה בשעה שהם ישנים (בר"ר פ"נ), בי דינא דלתתא בארעא לא גזרין דינא על בר נש עד תליסר שנין (זוהר תצוה רצח) ודינא עילאה לא גזיר גזירה על ב"נ אלא מעשרין שנין ולעילא (שם), כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה (ר"ה טז):

הרי שגזל סאה של חטין והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח, הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר, אלא עולם כמנהגו נוהג, ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין (ע"ז נד:) אפי' אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון (קה"ר פ"ח י"ב) בכל מקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין (בר"ר כ"ז יד) בהדין עלמא מה דאיניש בעי הוא עביר, כרם תמן דינא וחושבנא (קה"ר פ"ג סי' כג) אוי לנו מיום הדין ואוי לנו מיום התוכחה (ויגש כ"ג ס"י) דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבות פ"ג) (דין הוא על גוף העבירה, וחשבון על ביטול הזמן, בעת עשיית עבירה אפשר לעשות בעת ההיא מצוה, הגר"א) אין תחילת דינו של אדם אלא על ביטול תורה (קידושין מ.) עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל, ר' אלעזר חש לשמועה זו והי' מכנס פרוטות

ואוכל

יאכל כהן מכל דבר פעם אחת בשנה (ירושלמי קידושין פ"ד):

לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה (ולא עבדו לפנים משורת הדין) (ב"מ ל:) עה"פ ואת המעשה אשר יעשון דרשו ואת המעשה זה הדין. אשר יעשון לפנים משורת הדין (שם) רבה בר בר חנא תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא שקל לגלימייהו, אתו ואמרו לרב, א"ל הב להו גלימייהו א"ל דינא הכי? א"ל אין, למען תלך בדרך טובים, יהיב להו גלימייהו, א"ל עניי אנן וטרחינן כולי יומא וכפינן ולית לן מידי, א"ל זיל הב להו אגרייהו, א"ל דינא הכי? א"ל אין, וארחות צדיקים תשמור (שם פג), אזהרה לדיין שיסבול את הציבור ואזהרה לציבור שתהא אימת דין עליהם (סנהדרין ח) שנים שבאו לדין אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם אין אני נזקק לכם שמא נתחייב חזק נמצא חזק רודפו, משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה יכול לומר להן, איני נזקק לכם (שם ד"ו:) ויהא עדים יודעים את מי הם מעידים ולפני מי הם מעידים ומי עתיד ליפרע מהם כו' ויהיו הדיינים יודעין את מי הם דנין ולפני מי הם דנין ומי עתיד ליפרע מהם (שם) שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות (שם) כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל (שם ז.) וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת ד"י אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בע"ד קודם שיבא בע"ד חברו, ואזהרה לב"ד שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בע"ד חברו (סנהדרין ח.) איזהו רשע ערום זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בע"ד חברו (סוטה כא:) בצדק תשפוט שלא יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך (שבועות ל.):

בשעה שהדיין יושב ודן באמת כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצרו, וכיון שהוא רואה שהוא נושא פנים מסלק שכינתו ועולה לשמים (שמו"ר ל) כנין

לשלשה

לשלשה שיושבים בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלקים ישפוט (ברכות ד"ו.) אמר הקב"ה לישראל בזכות שאתם משמרין את הדין אני מתגבה (דברים ה) וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם) אמר הקב"ה מכל האומות שבראתי איני אוהב אלא לישראל, מכל מה שבראתי איני אוהב אלא את הדין, אמר הקב"ה נותן אני מה שאהבתי לעם שאני אוהב (שם) על ג' דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום (אבות פ"א) נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום (ירושלמי תענית ד) אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד מג' רגלי העולם (שופטים ה' א) כשם שהזהיר הקב"ה על הדברות כך הזהיר על הדין למה שבו העולם תלוי ובו ציון נבנית, ובו צדיקים מתגדלין (משפטים ל' י"ב) תן דעתך שלא תטה את הדין, שאם הטית את הדין אתה מזעזע את העולם שהוא אחת מרגליו (ילקוט שמעוני שופטים), אל תהי דן יחידי (אבות ד) אף הקב"ה אינו דן יחידי (ירושלמי סנהדרין א' תנחומא שמות) עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולם (סנהדרין ז) אשרי דיין שמחמץ את דינו (שם לה) הוו מתונין בדין (אבות פ"א):

מצוה לבצוע (לעשות פשרה בין בעלי דינים) (סנהדרין ד"ו:) לפשרה כיצד, שתי ספינות עוברין בנהר ופגעו זו בזו אם עוברת שתיהן שתיהן טובעות, בזו אחר זו שתיהן עוברות (שם לב:) אל תעש עצמך כעורכי הדיינין, וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (אבות פ"א) אם דיין דומה למלך שאינו צריך לכלום יעמוד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות יהרסנה (כתובות קה:) כל דיין דמתקרי לדין ומפקין ממונא מניה בדין לאו דיינא הוא (ב"ב נח:) כל מאן דדאין דינא בתר דאכל ושתה לאו דינא דקשוט הוא (זוהר משפטים קצט):

בעון עינוי הדין ועוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה, חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא, ובני אדם אוכלין ואינן שבעין ואוכלין לחמם במשקל (שבת לב) כל המעמיד דיין שאינו

הגון כאילו נוטע אשירה בישראל ובמקום שיש ת"ח כאילו נוטע אצל מזבח (סנהדרין ז) דבי נשיאה אוקמי דיינא דלא הוה גמיר אמר עלי' ר' יהודה בר נחמני הוי אזכר לעץ הקיצה וגו' הנה חוא תפוש כסף וזהב וכל רוח אין בקרבו, ועהיד הקב"ה ליפרע ממעמידין (שם) ר' מנא הוה מקיל לאלין דמתמנין בכספא (ירושלמי פ"ג דבכורים) כל מי שהוא חכם ועניו ושפוי וירא חטא ופרקו טוב ורוח הבריות נוחה הימנו עושין אותו דיין בעירו (תוספתא סנהדרין ז. סנהדרין פח:) נקיי הדעת שבירושלים לא היו יושבים בדין אא"כ יודעים מי יושב עמהם (סנהדרין כג) אי בטלי דייני (רשעים מישראל שמטין דין) בטלי מעל ישראל גזורפטי (נוגשי שוטרי מלכות) (שבת קלט.) כי הוו אתי גברא ואתתא לדינא (שהי' להם דין עם אחר) שרינא לתיגרא דאיתתא ברישא (משום זילותא) (יבמות ק.):

ענף דמעה

כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה זוהר אהרי) כל בר נש דאושיד דמעין קמי קוב"ה ואע"ג דאתגזר עלי' עונשא יתקרע, ולא יכול ההוא עונשא לשלטאה ביה (זוהר ויחי ת"ע), משחרב ביהמ"ק אע"פ ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעות לא ננעלו, (ברכות לב. זוהר תרומה) כד ישראל פתחין בתיובתא בבכיה מיד ותחמול עליו (זוהר שמות יב. פקודי רמה תקי"ז תקון י"א):

שש דמעות הן, ג' יפות וג' רעות, של עשן של בכי ושל בית הכסא רעות, של סם של שחוק ושל פירות (כגון ריח חרדל) יפות (שבת קנב) ושל תשחורת (בחור שהוא שחור הראש) קשה מכולם (איכ"ר פ"ב י"ט) סיקוסים ניתן לעין (גבול ותכלית עד היכן יוכל לבכות) דמעות הסם ודמעת החרדל, ודמעת קילורית, ודמעת השחוק יפה מכולם (שם):

ענף דעת

אין עני אלא בדעת, דדא ביה כולי ביה, דלא דא ביה מה ביה

ביה, דא קני מה חסר, דא לא קני מה קני (נדרים מא. קרח י"ח ח) אדם שיש לו כסף וזהב, ודעת אין בו מה קנייה יש לו (ויקר' פ"א סי' ו') כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו (ברכות לג) כל הנותן פתו למי שאין בו דעה יסורין באין עליו (סנהדרין צב) ת"ח שאין בו דעה נבלה טובה הימנו (ויק"ר א' סי' ו' תנדבא"ר פ"ו) בכה לי' ולא ידע וחייכא ליה ולא ידע, ווי ליה דלא ידע בין טב לביש (סנהדרין קג) גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות, כל שאין בו דעה לסוף גולה, כל מי שיש בו דעה לסוף מתעשר (שם צב), אדם בא לעולם בבלי דעת, ונפטר מן העולם בבלי דעת (קה"ר ה' כא).

כל שרעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה היא לו, ושאין דעתו נוחה מפני חכמתו סימן רע הוא לו, (אדר"נ כה) כל שדעתו נוחה מפני יוצרו סימן יפה לו (שם) כל ימי עני רעים זה שדעתו קצרה, וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו רחבה (ב"ב קמה:) כשם שאין פרצופיהן דומין זה לזה כך אין דעתן שוה זה לזה (ברכות נח. פנחס כ"א סי' ב) כשם שיש דעית במאכל כך יש דעות בנשים, יש אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו, ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו זורקו ושותהו וזו היא מדת כל אדם, שמדברת אשתו עם אחיה וקרוביה ומניחה (גיטין צ. במדב"ר פ"ט ח), לעולם תהא דעתו של אדם מעירבת עם הבריות (כתובות טז. דא"ז פ"ה). ג' דברים משיבין דעתו של אדם. קול מראה וריח, וג' מרחיבין דעתו של אדם דירה נאה, אשה נאה, וכלים נאים (ברכות נז) ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ע"ז ורוח רעה ודקדוקי עניות (עירובין מא:) ד' אין הדעת סובלתן, דל גאה, עשיר מכחש, זקן מנאף, ופרנס מתגאה על הציבור בחנם ויש אומרים אף המגרש את אשתו ראשונה וטחזירה (פסחים קיג:), כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל (עירובין סה:)

ענף דרך ארץ

למדה תורה ד"א שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון (חולין

פד) למדה תורה ד"א שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ יקח אשה (סוטה מד) הרמב"ם ה' דעות כתב, בפ' שופטים בברכות כתיב מי האיש אשר בנה בית ואח"כ כתיב מי האיש אשר ארש אשה וגו', ובתוכחה כתיב בפ' תבא, אשה תארש ואח"כ כתיב בית תבנה, כי ההיפוך הסדר, בעצמו הוא ענין השייך לתוכחה) למדה תורה ד"א שלא יאמר דבר לחבירו אא"כ קורהו (יומא ד' נשא י"ד ל"ה) למדה תורה ד"א שלא יאכל אדם בשר אלא בלילה (יומא עה) לימדה תורה ד"א בגדים שבישל בהם קדירה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו (שבת קיד) למדה תורה ד"א שלא ילמד אדם את בנו בבשר ויין (חולין פד) למדה תורה ד"א שלא יהא אדם נותן כל ממוני בזוית אחד (וישלח ע"ו ב') למדה תורה ד"א כשיהא אדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח (ויק"ר פ' ל"ד) למדה תורה ד"א לדורות, שאם יבקש אדם לבנות ביתו מאילן עושה פירות אומר לו מה ממה"מ שהכל שלו, כשאמר לעשות משכן אמר לא תביא אלא מאילן שאינו עושה פירות אתם עאב"ו (תרומה לה סי' ב') למדה תורה ד"א שיהא אדם חס על היפה (ילקוט פקודי תבב), בא הכתוב ללמדנו ד"א מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין (מכילתא בא פ"ז), דרך ארץ הוא שההולך לארץ שאינו שלו ויש בידו צרכו, לא יאכל משלו אלא יקנה מהחנוני (חוקת י"ט ז) ד"א הוא שהבא מן הדרך מקדימין לו במאכל ובמשתה (שהש"ר ב' טז) אורח ארעא למישבק איניש גולפא (קנקנים של חרס שמשתמש בו) ומשכא (עורות אם שהט בהמה) לאושפיזא (מגילה כו.) בנות ישראל יש להם דרך ארץ (מס' כלה) כ"ו דורות קדמה דרך ארץ את התורה, (צו ט' נ' תנדבא"ר פ"א) נהוג בהם (בר"ת) מנהג דרך ארץ (שלא תבא לצרוך לבריות) (ברכות לה), כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קידושין מ:):

האוכל בשוק הר"ז דומה לכלב, ויש אומרים פסול לעדות (קידושין מ:) צא ולמד ממשה אבי החכמה אבי הנביאים שהוציא ישראל ממצרים ועל ידו נעשו כמה נסים במצרים

במצרים ונוראות על ים סוף ועלה לשמי מרום והוריד תורה מן השמים ונתעסק במלאכת המשכן, ולא נכנס לפני ולפנים עד שקרא לו (ויק״ר פ״א ס׳ טו) ר׳ יוחנן כשהי׳ עולה לשאול בשלומו של ר׳ חנינא הי׳ מכעכע (משתעל להשמיע קולו) (ויק״ר כ״א) אל תכנום לביתך פתאום כ״ש לבית חבירך (שם שבת ד״י.) ר׳ יהושע טפח על הדלת (ד״א פ״ה) אם קראת אבבא וא״ל הבעה״ב הן, קום ארוכתיך משמע, עד שיאמר לך שתכנס (ב״ק לג):

האומר דבר לחבירו הוא בבל יאמר עד שאמר לו לך אמור (יומא ד) כשאתה שותה מים ותתן לאחר לשתות שפוך תחלה מעט מים ואח״כ תתננו לשתות, מעשה באחד ששתה מים ולא שפך מהם ונתן לתלמידו, ואותו תלמיד אסטנים היה ולא רצה לשתות ומת בצמא (תמיד כז:) כל מידעם לא תפלוט קמי רבך לבר מן קרא ודיסא שהן דומין לפתילה של אבר, ואפי׳ קמי שבור מלכא פלוט (נדרים מט), אכסנאי לא יאכל ביצים ולא יישן בטליתו של בעה״ב (שמא ימצאו בו קרי ויתגנה עליהם) (יומא יח). יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו (חולין פד. בר״ר כ׳ ל׳) רבא אמר לבניו כשתחתכו בשר לא תחתכו ע״ג היד, ואל תשבו על מטת ארמית, ואל תעברו אחורי ביהכ״נ בשעת התפלה (ברכות ח׳:) אם קדמך חבירך בעדשים, קדמהו בבשר (נח ל״ח ג) לא יהא אדם לא נוקדן (מלקט הפירורים מעל השולחן ואוכלן) ולא עומקן (מעמיק בקערה ושואב מתוכה עד הסוף) ולא גרגרן (דא״ז פ״ו) משיירין פאה בקערה ואין משיירין פאה באילפס, א״ר יהושע בן חנניא פ״א נתארחתי אצל אכסניא אחת ועשתה לי פילין, פעם ראשונה סעדתי ולא שיירתי כלום, שניה סעדתי ולא שיירתי כלום, שלישית הקדיחתו במלח כיון שטעמתי משכתי ידי הימנו אמרה לי רבי מפני מה משכת ידך הימנו אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום, אמרה לי הי׳ לך למשוך ידך מן הפת א״ל רבי שמא לא הנחת פאה בראשונה (עירובין נ״ג

נג. איכ״ר א׳ כ׳), השותה כוסו בבת אחת הר״ז גרגרן ב׳ דרך ארץ, ג׳ מגסי הרוח (פסחים פו.) **כל מה שיאמר לך בעה״ב עשה חוץ מצא** (שם פו:):

אילן ה״א

ענף הבדלה

כל המבדיל על היין הויין לו בנים זכרים הראויים להוראה (שבועות יח:) המבדיל על היין הוא מנוחלי עוה״ב (פסחים קיג) אילפא ואטרו לה ר׳ אילפי אמר משיב הרוח ונשיב זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא א״ל מאי עובדך א״ל דיירנא בקוסטא (בכפר שדרים בו עניים) דלית בי׳ חמרא בקדושא ואבדלתא טרחנא ומייתנא חמרא לקדושא ואבדלתא ומפקינא להו ידי חובתייהו (תענית כד) המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, מי שלא הבדיל במוצ״ש מבדיל והולך עד רביעי בשבת (פסחים קו) כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה (שם קה) רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא (שם) אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר (שם קג) קבעוה הבדלה בחונן הדעת מתוך שהיא חכמה (החכם יודע להבדיל בין קודש לחול ובין טמא לטהור) קבעוה בברכת חכמה (ברכות לג.) כל מה שברא הקב״ה בתמורה בראו, אם היו כל בני אדם טפשין לא היו נכרין שהם חכמים, ואלו היו כל בני אדם עשירים לא היו ניכרין שהם עשירים, ואלו היו כולם עניים לא היו ניכרין שהם עניים, אלא ברא עניים ועשירים שיהיו נכרין זה מזה, חכמים וטפשין כדי להבדיל זה מזה מתים וחיים כדי להבדיל בין זרע ושממה, ברא חן וברא כיעור, זכרים ונקבות, אש ומים, ברזל ועץ, אור וחושך, קור וחום, אכילה ורעבון, שתיה וצמאון, הילוך וחגרות (מדרש תמורה פ״ב) אלמלא חשוכא לא אתידע נהורא (זוהר תצוה רצט), אמרו חזרים וכל מיני בהמות טמאות לבהמה טהורה, מבקשים אתם להחזיק לנו טובה, אילולי אני וחברי שאנו טמאים לא נודעתם שאתם טהורין, אמר רשע לצדיק

מבקש

מבקש אתה להחזיק לי טובה, לולא שאני רשע מאין הית ניכר, אלו היו כל בני אדם צדיקים לא הי' לך יתרון (מדרש תמורה פב):

ענף הוראה

כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יורה (עירובין סה) מי שמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה וראוי להכישו נחש ונקרא חוטא ומורידין אותו מגדולתו (שם סג) אסור לתלמוד להורות לפני רבו עד שיהי' רחוק לו י"ב מיל (אחרי כ' ו) הא דאמרו רבנן אפי' ביעותא בכותחא לא לישרא איניש במקום רבו לאו משום אפקירותא, אלא משום דלא מסתייעא מלתא לאורויי (כתובות ס:):

ענף הכאה

המגביה ידו על חברו להכותו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע (סנהדרין נ"ח) ר"ה אמר תקצץ, והסוטר לועו של ישראל כאלו סוטר לועו של שכינה כביכול (שם) (ובחו"מ סי' ת"כ. איתא שאין לצרף אותו למנין, עד שיקבל דינו ויפיים חבירו):

ענף הלבנה

המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים (ב"מ נח:) נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (שם נט) נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חברו ברבים (שם) הכל יורדין לגיהנם ועולין חוץ מג' שיורדין ואין עולין, הבא על אשת איש, והמלבין פני חברו ברבים, והמכנה שם לחברו, ואע"ג דדש בי' בשמיה (שם נח.):

עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה (נח ל"ד י"ב) עלובה היא המדינה דאסיא פורגרים, וסניגורא מקטרג בד"נ (ויק"ר ה' ו') הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עהכ"א ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (יומא כג):

גדול

ענף הלואה

גדול המלוה יותר מעושה צדקה, ומטיל בכים (שעושה לו פרנסה ע"י סחורה שקונה בעדו) יותר מכולם (שבת סג.), כל מי שמלוה לחבירו בלא עדים ובלא שטר עובר משום לפני עור לא תתן מכשול שיכפור בו אח"כ או שישכח שלוה ויכפור (ב"מ עה) וגורם קללה לעצמו (שם) אמרו לי' רבנן לרב אשי קא מקיים רבינא כל מה דאמור רבנן, שלח לי' בהדי פניא דמעלי שבתא לישדר לן מר עשרה זוזי, דאתרמי לי קטינא דארעא למזבן, שלח ליה ניתי מר סהדי ונכתב כתבא. שלח ליה אפי' אנא נמי? שלח ליה כ"ש מר דטריד בגירסא ומשתלי וגורם קללה לעצמו (שם) המלוה לחבירו בלא עדים ובלא שטר הוא מן הצועקים ואינם נענים (שם), הנושה בחבירו ויודע שאין לו לשלם אסור לעבור לפניו (שם):

ענף הלכה

כל השונה הלכה בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב (נדה עג) מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה (ברכות ח) אין יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בב"ד של מעלה (וירא מ"ט ו') אין הלכה מתבררת אלא בשלשה (רות ה' א') מנהג מבטל הלכה (ירושלמי יבמות י"ב), טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם, ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהן (ויק"ר פ' ג') טוב מי שהוא שונה הלכות ורגיל בהם, ממי שהוא שונה הלכות ומדות ואינו חוזר ורגיל בהם (קה"ר ד' ט') כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות לא טעם טעם של חכמה, כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם של יראת חטא, כל מי שיש בידו מדרש והלכות זה גבור ומזוין (אדר"נ פ' כ"ט), מי שהוא טפש אומר, מי יכול ללמוד כל התורה, נזיקין ל' פרקים כלים ל' פרקים, מי שפקח מהו אומר. הריני שונה שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר, עד שאני שונה את כל התורה כולה (ויק"ר י"ט דברים פ' ח'):

אל

אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו (ברכות לא) כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו, ואפי' עוברין שבמעי אמן מקללין אותו, ואם למדו זוכה לברכות כיוסף (סנהדרין צא.):

כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר (יבמות צז.) ר' יוחנן הקפיד על ר"א שלא אמר שמעתתא משמיה, ואף דהמע"ה בקש ע"ז רחמים (ירושלמי פ"ק דשקלים) ואף מי שאמר דבר שמועה בשם אמרו, שפתותיו דובבות בקבר (עי' פסחים קד:), כל האומר שמועה בשם אומרו יראה בעל שמועה כאלו עומד לנגדו (שקלים פ"א):

ענף הנאה

הנהנה מצר עין עובר בב' לאוין (סוטה לח) כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות, ואם משמחו זוכה לתורה וי"א כאלו הקריב תודה, וי"א כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים (ברכות ו.) כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל, וכאלו נהנה מקדשי שמים, וכאלו גוזל להקב"ה ולכנס"י (שם לה):

ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום והנהנה מסעודת הרשות עונשו גדול (פסחים מט) הרוצה ליהנות (משל אחרים) יהנה כאלישע, (ואין איסור בדבר) והרוצה שלא ליהנות אל יהנה (ואין בזה לא משום גסות הרוח ולא משום שנאה (כשמואל הרמתי, (ברכות ד"י.) ר' אלעזר כי הוו משדרי לי' מבי נשיאה מידי לא שקיל וכי הוי מזמני ליה לא אזיל אמר לא קא בעי מר דאיחי דכתיב ושונא מתנות יחיה, ר' זירא כי משדרי ליה לא שקיל, כי הוי מזמני ליה אזל, אמר איתייקורי הוא דמתייקרי בי (נכבדין הם במה שאני סועד אצלם והנאתם הוא ואין זו מתנה) (חולין מד:):

כל מי שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אין לו ברכה (סנהדרין צב) כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעה"כ כאילו הקריב תמידין (ברכות ד"י גהר לד יג) צריך אדם להחזיק

טובה

טובה לאותו המקום שיש לו הנאה ממנו (בר"ר ע"ט ו') בירא רשתית מיניה מיא לא תישדי ביה קלא (ב"ק צב במדב"ר כ"ב) כל הסועד עם חבירו אפי' פת במלח יחזיק טובה לחבירו (תנדבא"ר יח) מי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו הוא חייב לו (שמות ד' ב') וחייב בכבודו יותר מכבוד אב ואם (שם) צריך אדם לשאול בשלום דבר שיש לו הנאה ממנו (בר"ר פ"ר י"ג) הקב"ה אמר למשה נקום נקמת בנ"י מאת המדינים אתה בעצמך והוא משלח את אחרים, אלא מפני שנתגדל בארץ מדין, אמר אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה (במדבר כב) לא לקו המים ע"י משה, א"ל הקב"ה דמים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו דין שילקו על ידך (וארא ט' ט'):

לאו מלכא אנא דמהנינא לך ואת לא מהנית לי, ולאו כלבא אנא דמיתהנינא מינך ולא מיתהנית מינאי (נדרים כד.) כל הקץ בחיים טובים בעוה"ז סימן רע לו (תנדבא"ר פ' יד) מה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו (נדרים ד"י) ועי"ז עתיד אדם ליתן דין וחשבון (ירושלמי קידושין פ"ד) כל האילנות להנאתן של בריות נבראו (בר"ר י"ג) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה (שבת עז), איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו, ואין הגוף נהנה ממנו, הוי אומר זה הריח (ברכות מג:):

חמרא ממקום ששמו פרגותא, ומיא ממעינות של דורמסקית פקחו עשרה שבטים (שהיו בעלי הנאה ועי"ז יצאו לתרבות רעה) ור' אלעזר בן ערך איקלע להתם ואימשוך ואיעקור תלמודיה (שבת קמז) והיינו דאמר (אבות פד) ר' נהוראי הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך ואל בינתך אל תשען, ר' נהוראי הוא ר"א בן ערך ונקרא נהוראי שהי' מנהיר עיני חכמים בהלכה כראי' (בעירובין יג:):

ענף הצלחה ומזל

בתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, שכל העוסק בתורה נכסיו מצליחין (ע"ז יט) דלת הננעלת (על האדם להיות מצליח) לא במהרה תפתח (וג"ם לאפושי ברחמים)

(ב"ק פ:) כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה (יומא כב:):

בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא (מו"ק כח) ר' חנינא אמר מזל מחכים, מזל מעשיר, ויש מזל לישראל, ור' יוחנן אמר אין מזל לישראל (שבת קנו.) האי מאן דבחד בשבא (הנולד באחד בשבת) יהא גבר ולא חדא בי', או כוליה לטיבו או כוליה לבישו דבתרי בשבא יהא גבר רגזן, תלתא בשבא יהא גבר עתיד וזנאי יהא, בד' בשבת יהא חכים ונהיר, בה' בשבת, גבר גומל חסדים, במעלי בשבתא יהא גבר חזרן במצות, האי מאן דבשבתא, בשבתא ימות וקדושא רבא יתקרי (שם זוהר יתרו) האי מאן דבחמה (הנולד במזל חמה) יהא גבר זוותן, יהא אכיל מדיליה ושתי מדיליה ורזוהי גלין אי גניב לא מצלח, האי מאן דבכוכב נוגה, יהא גבר עתיר וזנאי, האי מאן דבכוכב יהא גבר נהיר וחכים, בלבנה, יהא גבר סביל מרעין בנאי וסתיר סתיר ובנאי, אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה ורזוהי כסין אי גנב מצלח, האי מאן דבשבתאי, יהא גבר מחשבתיה בטלין, ואית דאמרי כל דמחשבין עלוהי בטלין, בצדק, יהא גבר צדקן במצות, במאדים יהא גבר אשיד דמא או טבחא או אומנא או גנבא או מהולא (שם) לית מזל דחמי מה דקרים ליה אלא מה דלרע מיניה (נשא י"ב ס"י):

אין לך עשב שאין לו מזל ברקיע (בר"ר פ"ז ז') הכל תלוי במזל אפי' ס"ת שבהיכל (זוהר ויקרא תקי"ז תקון סט):

ענף הרגל

אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות, ואל תהא רגיל עם עם הארץ שסופך לאכול טבל, ואל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבא לידי ניאוף (נדרים כ:) לא ירגיל אדם בנו בבשר ויין (אלא להסתפק במזונות שאינם ביוקר וקלים למצוא, שאם יהא רגיל בבשר ויין ולא ימצא, או ימות ברעב או ילסטם את הבריות) (חולין פד), ירגיל לשונו לומר אינו יודע כדי שלא יתבדה (ברכות ד.):

לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, כי הא דר"ע הוה אזיל באורחא והוה בהדיה חמרא ותרנגולא ושרגא, מטא האי דוכתא בעא לאושפיזא ולא יהבי ליה, אמר כל דעבדין מן שמיא לטב, אזל ובת במדברא אתא אריה אכלה לחמריה, אתא שונרא אכלה לתרנגולא, אתא זיקא כביה לשרגא, אמר כל דעבדין מן שמיא לטב, בלילה אתא גייסא שבייה למתא, א"ל היינו דאמרי כל דעבדין מן שמיא לטב (ברכות ס:) אמאי קרו לי' נחום איש גם זו דכל מלתא דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה (שהי' רגיל לומר על כל דבר גם זו לטובה) (תענית כא.) מעשה שבא ראב"ש מבית רבו והי' רוכב על חמור ומטייל על שפת הנהר והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה נזדמן לו אדם אחד (אליהו ז"ל) שהיה מכוער ביותר א"ל שלום עליך רבי ולא החזיר לו, א"ל ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערים כמותך א"ל איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו וא"ל נעניתי לך מחול לי א"ל איני מחול לך עד שהפציר בו מאד ובני עירו בקשו אותו עד שמחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן (שם כ:):

ענף הרהור

אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (ע"ז כ.) וכל המביא עצמו לידי הרהור, אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה (נדה יג) הרהורי עבירה קשה מעבירה (יומא כט) כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה (סנהדרין קו. קרח י"ח טו) תחילת עבירה הרהור הלב (דא"ז פ"י):

כל הנותן ד"ת על לבו מעבירין ממנו עשרה דברים קשים, הרהורי עבירה, הרהורי חרב, הרהורי מלכות, הרהורי שטות, הרהורי יצה"ר, הרהורי זנות, הרהורי אשה רעה, הרהורי עכו"ם, הרהורי עול בשר ודם, הרהורי דברים בטלים (תנדבא"ז ב' פ"ז) כדי חמי ב"נ דהרהורין בישין אתיין לגבוה, יתעסק באורייתא

באורייתא וכדין יתעברון מניה (זוהר וישב תכ"א) אין העולה באה אלא על הרהור הלב (צו ז' ג'), הרהור לאו כדיבור דמי (ברכות כ:) בכל מקום מותר להרהר בר"ת חוץ ממרחץ ובית הכסא (קידושין לג):

ענף הריגה

על ג' עבירות יהרג ולא יעבור, ע"ז, גלוי עריות, ושפיכות דמים (סנהדרין עד) ההוא דאתא לקמיה דרבה א"ל מרי דוראי א"ל שאקטול לפלניא ואי לא יקטלני, אמר לו מה חזית דדמא דידך סומק טפי, דלמא דמא דההוא גברא סומק טפי (שם) סנהדרין ההורגת אחת לשבעים שנה נקראת חובלנית (מכות ז.) ר' טרפון ור"ע אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם (שם) סנהדרין שהרגו את הנפש אין טועמין כלום כל אותו היום (סנהדרין סג.) א"ר חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת השם אני נותן, ובלבד שיהרגוני מיד (שהש"ר פ"ב י"ח) אלמלי נגדיהו לחנניא מישאל ועזריה פלחו לצלמא (כתובות לג:) המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל ויבר (מס' שמחות פ"ב) ר"ח בן תרדיון אומר מוטב שיטלנה מי שנתנה, ולא אחבל בעצמי (ע"ז יח.):

הרוגי מלכות (מלכות ישראל) אין מונעין מהן כל דבר (מס' שמחות פ"ב) במחיצות הרוגי לוד אין כל ברי' יכ.... לעמוד במחיצתם (שנמצאת בת מלך הריגה, וחשדו לישראל והיתה הגזירה להשמיד כולם, ובאו ב' אחים ואמרו שהם הרגוה כדי שיהרגו והשאר יהיו ניצולים) (ב"ב ד"י.).

ענף השגחה

אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה (חולין ז.) אין הנחש נושך אא"כ נלחש לו מלעיל, ואין ארי טורף אא"כ נלחש לו מלמעלה, ואין המלכות מתגרה בבני אדם אא"כ נלחש לה מלעיל (קה"ר פ"י י"ד) אפי' ציפור מבלעדי שמיא לא מיתצדא עאכ"ו נפש דבר נש (וישלח ע"ט ו' ירושלמי שביעית

שביעית פ"ט), גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי (כי גם בגניבתו אם לא מכרזי עלי' ברקיע לא יצליח) (ברכות נז.) אפי' ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה (שר הממונה על הבורות מי ידלנה היום ומי מחר. ושררה קטנה היא) (ב"ב צא.):

ענף השתדלות

צריך אדם להשתדל א"ע תמיד בין במעשי נפשו כדתנן אם אין אני לי מי לי (אבות פ"ה) ובין בנכסיו ורכושיו, להשגיח עליהם כמו שאמרו האי מאן דסייר נכסיה כל יומא (הולך ורואה קרקעותיו מה הן צריכין) משכח איסתירא (חולין קה) אביי הוה סייר נכסיה כל יומא ויומא, יומא חד פגע באריסיה דדרי פתכא דאופיא (משוי עצים גנובים) א"ל הני להיכא א"ל לבי מר א"ל כבר קדמך רבנן (שאמרו שיראה נכסיו כל יומא) (שם) הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר (אילן חשוב היא ויש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו אדר בשדהו ומתוך כך אם הלך למדה"י ובא אחר והחזיק בה יש לו עדים שהיתה שלו ואילו מכרה הי' הקול יוצא להיות נקראת על שמו של שני (ביצה טו):

המחזיק בנכסי הגר (מידי דתמיהא היא, לפי שבא בלא יגיעה אין מתקיימין) ומה יעשה ויתקיימו בידו, יקח בהן ס"ת (במקצתם ובשכר זה יתקיימו השאר בידו) (עירובין סד) ואפי' בעל בנכסי אשתו ואפי' עבד עיסקא ורוח, ואפי' מצא מציאה, דכלהו תמיהי אינשי ושלטו בהו עינא בישא, ואפי' כותב בהו תפילין נמי מתקיימי בידיה (שם):

מי שהניח לו אביו מעות ורוצה לאבדן (מי שלא טרח בממון וקל בעיניו לאבדו זהו איבודו) ילבש כלי פשתן וישתמש בכלי זכוכית וישכור פועלים ואל ישב עמהן, (למרנו שהעושה אלה מאבד ממון ויזהר אדם מהם) חולין פד:)

הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו למזבן מניה ולזבוני ליה (פסחים קיב) במקום שאין איש השתדל להיות איש (ברכות ס"ג אבות פ"ר):

לעולם

לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי עכו"ם, שאם יזכה יבחין (ברכות יט):

ענף השתנה

כל האוחז באמה ומשתין כאילו הביא מבול לעולם (נדה י"ג) ואי מבעית או שהי' נשוי לית לן בה, וגבול יש לו, מעטרה ולמטה מותר, מעטרה ולמעלה אסור (שם) מוטב שיוציאו לעז על בניו שהם ממזרים ואל יהי' רשע שעה אחת לפני המקום (שם) לא יאחז אדם תפילין וס"ת בידו וישתין בהם מים (סוכה מא.) לא ישתין אדם מים בצד כותלו של חבירו (ב"ב יט.):

משתינין מים בפני רבים ואין שותין מים בפני רבים, (בכורות מד:) ב' נקבים יש בו באדם, אחד מוציא מים ואחד מוציא זרע, ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום, אם נקבו זה לתוך זה נעשה עקר (שם):

אילן וא"ו

ענף ודוי

המתודה ועדיין העבירה בידו דומה לטובל ושרץ בידו (תענית טז) כל הזובח את יצרו ומתודה מעה"כ כאילו כבדו להקב"ה בב' עולמות בעוה"ז ובעוה"ב (סנהדרין מג) כיון דאקדים ב"נ ומפרש חטאוי כל חד וחד, לא אשתאר פטרא דפומא לההוא מקטרגא, ולא יכול למיתבע עליה דינא (זוהר בא סז):

מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין (שבת לב, נשא פ"ח ה') כל המקניט את חבירו אפי' בדברים צריך לפייסו בג' שורות של ג' בני אדם (יומא פז):

ענף ותרנות

למדך התורה שתהא ותרן בתוך ביתך (נשא פ"ט ב') במילי דעלמא

דעלמא אל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך, נשפך יינך הוי והרן, נשפך שמנך הוי ותרן, וכן אם נקרע כסותך (שם) בני ביתו של אברהם אבינו ותרנים היו (בר"ר נג י"ז) שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים א"ל ותרן הייתי בממוני (מגילה כח:) איוב ותרן היה, מנהגו של עולם, אדם נותן חצי פרוטה לחנוני (אם אומר לפועל חצי פרוטה בעד מלאכתו הולך אצל חנוני וקונה בפרוטה ככר או ביצים ונותן לפועל בעד חצי פרוטה, ואיוב לא היה מדקדק בדבר קל ונתן לו כל הפרוטה) (ב"ב טו:), כל האומר הקב"ה ותרן יותרו מעיו (שעי"ז יחטאו הבריות) (ב"ק נ: ירושלמי ביצה פ"ג שקלים י"ב אסת"ר פ"ז תולדות ס"ז ד'):

אילן זיין

ענף זהירות

הוי זהיר בק"ש ובתפלה (אבות) הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה (נדרים פא) הזהרו בכבוד חבירכם (ברכות ח) הזהרו בזקן ששכח תלמידו מחמת אונסו (שם) הזהרו בערבוביתא (בתכבוסת וברחיצה) הזהרו בחבורה (ללמוד תורה בחבורה) (נדרים פא), חכמים הזהרו בדבריכם (אבות):

לעולם יהא אדם זהיר בתשובתו, שמתוך תשובה שהשיב אהרן למשה פקרו האפיקורסים (מגילה כד:) הוי זהיר שלא תתפס מקום דבורך (דברים פ"ב) הוי זהיר בדבריך מבטלה (אדר"נ פ"א), לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה (ב"מ נט) לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו (שם):

ענף זווג

כתוב בתורה ובנביאים ובכתובים, מהשי"ת נזדווג אשה לאיש (מו"ק יח: ויצא ס"ח ג) ארבעים יום קודם יצירת

הולד

הולך בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, שדה פלונית לפלוני, ואפשר שיקדמנו אחר ברחמים (שם) רבא שמע לאדם אחד שבקש רחמים ואמר תזדמן לי פלונית, אמר לו אל תבקש רחמים כך, אם ראויה היא לך לא תלך ממך, ואם לא כפרת בר', אחר כך כשנשאה שמע שאמר או הוא ימות לפניה, או היא תמות לפניו, א"ל לא אמרתי לך שלא תתפלל על הדבר כך (מו"ק שם) אפי' ממזר אחד בסוף העולם, וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן (תולדות ס"ה ב) אין זווגו של איש אלא מן הקב"ה, יש שהולך אצל זווגו, ויש שזווגו בא אצלו (ויצא ס"ח ג') מטרונה אחת שאלה את ר' יוסי בן ח' פתא לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, א"ל לששה ימים, א"ל מאותה שעה ועד עכשיו מה עושה, אמר לה, הקב"ה יושב ומזווג זווגים בתו של פלוני לפלוני (שם ויק"ר ח):

ענף זימון.

ג' שאכלו כאחד חייבים לזמן (ברכות מה:) כל הנוטל ידיו באהרונה תחילה הוא מזומן לברכה (שם מו:) צריך לישב בשעת ברכת המזון (שם נג):

כל המזמן עכו"ם לתוך ביתו גורם גלות לבניו (סנהדרין קד:) ישמור אדם דברים בלבו שלא יאכל עם עכו"ם על השולחן (תנדבא"ר פ"ח) וכל האוכל עם העכו"ם על השולחן כאילו עובד כו"ם, ואוכל מזבחי מתים, ואם ת"ח הוא מזלזל את תורתו ומחלל ש"ש, ומבזבז את ממונו ומאבד את בניו ומפיל אותם בחרב, ומגלה אותם מארצם (שם) עכו"ם שעשה משתה לבנו וזימן לישראל והלך אצלו ואוכל שם אע"פ שהוא אוכל זבח בשר משלו עובד ע"ז בטהרה וכאילו אוכל מזבחי מתים (ע"ז ח) מזמנין לך למיכל בדיקא עד פרסא, למיכל בשרא דתורא עד תלתא פרסי (נדרים מט:):

ענף זכות

הוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות) הוי דן את חברך לכף

לכף זכות (שבועות ל.) הדן את חבירו לכף זכות, דנין אותו לזכות (שבת קכז: תנדבא"ז טז), כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (אבות) ברא מזכה אבא, ואין אבא מזכה ברא (סנהדרין קד) האב זוכה לבן, בנוי, בכח, ובעושר, ובחכמה, ובשנים (עדיות פ"ב) ראית שזכות אבות שמטה, וזכות אמהות שנתמטטה, לך והטפל בחסדים (ויק"ר ל"ו ה') כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים, והתולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו (ברכות ד"י) נשים במאי זכיין, באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גוברייהו בי רבנן, ונטרן לגוברייהו עד דאתי מבי רבנן (ברכות יז.) בני בבל בזכות מה הן חיים, בזכות תורה, בני א"י בזכות מעשרות, ואנשי חוץ לארץ בזכות שמכבדין שבתות וי"ט (בר"ר פ"א ג') אשרי אדם שזכו לו אבותיו. אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בה (ירושלמי ברכות פ"ד):

אדם זכה אומרים לו אתה קדמת לכל מעשי בראשית, ואם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך שלשול קדמך (תזריע י"ד א) איש ואשה שזכו שכינה בינהם, לא זכו אש אוכלתם (סוטה יז.) איש ואשה שכינה ביניהם י"ה י' באיש וה' באשה זכו שכינה ביניהם, ומתברכים, לא זכו שכינה מסתלקת מביניהם ומתדבקות שתי האישות ואש אוכלתם (מדרש לקח טוב בראשית) זכה (אדם, אשתו) עוזרתו, לא זכה כנגדו, (יבמות סג. בר"ר ז' ג') שני דורות (שנים שפוסקין לאדם בשעת לידתו) זכה מוסיפין לו, לא זכה פוחתין לו (יבמות נ.) זכו אחישנה, לא זכו בעתה (סנהדרין צח) זכה נעשה לו התורה סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות (יומא עב) זכה אדם ועשה ממִמונו מצוה, התפלל ונענה בו (קה"ר א' ל"ד) אדם זכה נעשים לו זָר ואם לאו זָר (תרומה ל"ד ג'):

פעמים שעשה בזכות איש אחד ובזכות עשב אחת, בזכות שדה אחת (בחוקותי ל"ה ט) כי מהניא זכותייהו דצדיקי) אעלמא, אדידהו לא (חולין פו. ירושלמי פ"ה דמע"ש) תתנה הקב"ה עם אברהם שבזכות מילה ושבת אין בניו יורדין לגיהנם

לגיהנם (אגדת בראשית פ׳ ל״ד) מאן דלא זכי בהאי אתרי יהך לאתר אחרי ויזכי ביה (זוהר וישב תטו):

ענף זכירה

ג׳ דברים מזכירין עוונותיו של אדם, קיר נטוי, עיון תפלה, ומוסר דין על חברו (בכל אלו מעיינים במעשיו אם ראוי להנצל) (ר״ה טז) כל מי שהיא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה (וירא מ״ט א):

זכור את יום השבת, זכרהו על היין (פסחים קו) זכור בפה (ולא בעיון ולא בלב דוקא) (מגילה יח) ראיה מביאה לידי זכירה, זכירה מביאה לידי עשיה (מנחות מג) זכור את בוראך עד שאתה מוצא ומצוי לך, ועורך בידך (שתעשה המצוה בעודך חי, ומצוי לך מעות, ויש בכחך לעשות כי לא תדע מה ילד יום) (שבת קנא):

זכר להורבן הבית סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בה דבר מועט אמה על אמה וכנגד הפתח (ב״ב ס) עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר בה דבר מועט, ועושה אשה כל תכשיטיה ומשיירה דבר מועט (שם):

רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרים את בתיהם ובאים מיד (בר״ר כ״ג ו׳):

ענף זמר

זמרא אסור דכתיב אל תשמח ישראל אל גיל כעמים (גיטין ז.) רב הונא בטל זמרא קם מאה אווזי בזווא ולא איבעיא, ור״ח זלזל בה קם אווזי בזווא ולא אשתכח, (סוטה מח) זמרא גברי ועני נשי פריצותא, זמרא נשי ועני גברא כאש בנעורת ורב אמר אודנא דשמעא זמרא תעקר, זמרא בביתא חורבא בביתא (שם) כל דזמר זמרא לא עייל באודנא דרקדא כל דזמר זמר בריא דטפשא לא שמע (באזני הטפש המרקד בבי כובי לא נכנס ואיננו שומע) (פתיחתא דאיכ״ר י״ב) בראשונה כשהיתה אימת סנהדרין על ישראל לא היו אומרין דבר נבלה בשיר

בשיר, אבל משבטלו הסנהדרין היו אומרין דברי נבלה בשיר, (איכ"ר ה' טז) משבטלה הסנהדרין בטל השיר מבית המשתאות (שם):

הקורא פסוק של שה"ש ועושה אותו כמין זמר מביא רעה לעולם (סנהדרין קא.) מפני מה נענש דוד שנתעלם המקרא מעיניו מפני שקרא לד"ת זמירות (סוטה לה. במדב"ר ד' כ"א) גמרא גמור זמורתא תהא (שבת קו):

כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עהכ"א וגם אני נתתי להם חקים לא טובים (מגילה לב.) הקורא מקרא בענינו ובניגונו עליו נאמר דבש וחלב תחת לשונך (שהש"ר ד' כג):

ענף זנות

כל המזנה אשתו מזנית עליו (סוטה ד"י) איהו בי קארי ואיתתיה בי בוציני (מגילה יב) זנותא בביתא כי קריא לשומשמי (מחרבת הבית כתולעת) (סוטה ג) כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם (סוטה ד:) כל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו (שבת קנב) כל הפרשה (של הר גריזים) כולה לא נאמרה אלא בשביל נואף ונואפת (סוטה לז:) כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא בא לעולם (אחרי כ"ג ט) אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזמה אני בועס (נשא ט' ד) על הכל הקב"ה מאריך רוחו חוץ מן הזנות (אחרי כ"ג ט) אמר הקב"ה אני הוא שנפרעתי מששמשון ומאמנון ומזמרי ועתיד אני ליפרע ממי שיעשה כמעשיהם, אני הוא ששלמתי ליוסף ליעל לפלטי בן ליש, אני עתיד לשלם שכר למי שעושה כמעשיהם (שם) אבר קטן יש בו באדם משביעו רעב, מרעיבו שבע (סנהדרין קז) לא תאמר שכל מי שהוא בגופו נקרא נואף, נואף בעיניו (גם) נקרא נואף (אחרי כ"ג יב) לא תנאף לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל (נדה יג:) מצינו כל עוברי עבירה הגונב נהנה והנגנב מפסיד, הגוזל נהנה והנגזל מפסיד, ברם הכא שניהם נהנים, מי מפסיד הקב"ה שאבד סמניו (אחרי כ"ג י"ב):

ענף זקנה

ינקותא כלילא דורדא (כתר של שושנים) סיבותא כלילא רחילפא (כתר של קוצים) וי לחדא דאזלא ולא אתיא דא ינקותא (שבת קנב) דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו בזקנותו (שם) זקני ע"ה כל זמן שמזקינין דעתן מטפשת, וזקני ת"ח כ"ז שמזקינין דעתן מתיישבת, ונתוסף בהם חכמה (שם) א"ל רבי לר"ש בן חלפתא מפני מה לא הקבלנו פניך ברגל, א"ל סלעים נעשו גבוהים (מחמת זקנה דומין עליו סלעים קטנים כגבוהים) קרובים נעשו רחוקים (דרך קרובה נראית ברחוקה) שתים נעשו שלש (משתי רגלים נעשו שלש, מקל) טבא תרתי מתלתא (שבת קנב) מפני ד' דברים הזקנה קופצת על האדם, מפני היראה, מפני אשה רעה, מפני המלחמות ומפני כעס בנים (תנחומא חיי) שלשה הזקינו במהרה מפני רעת בניהם, יצחק עלי ושמואל (אגדת בראשית פ' מא) כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה מזקינים בחצי ימיהם (עירובין נו.), האיש אינו מזקין, והאשה מזקנת (ערכין יט. לך מז ד'), איזה היא זקנה כל שקורין אותה אימא פלונית ואינה מקפדת (נדה ט. לך מז ד) זקן זה שקנה חכמה (קידושין ל.) זקן זה שקנה שני עולמות (חיי נט ז), סבא בביתא פחא בביתא, סבתא בביתא סימא בביתא (ערכין יט) במסיבה הלך אחר זקנה (והוא דמפליג בזקנה) (ב"ב קכ:) אין לך נאה בישיבה אלא זקן (חגיגה יד.) בהרבה מקומות מצינו שהקב"ה חולק כבוד לזקנים (שמו"ר ה' טו), הדין סבא כד שמע צפרין מציצין אמר ליסטין באין לקפחין יתיה (קה"ר י"ב ד) לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה (שבת פט:) צריך אדם להתפלל על זקנתו שיהיו עיניו רואות, ופיו אוכל, ורגליו מהלכות. שבזמן שאדם מזקין הכל מסתלק ממנו (תנחומא מקץ) מי שהי' עני בילדותו ונעשה עשיר בזקנותו דומה לו כאלו עכשיו נעשה חי (יומא עא) חסידים ואנשי מעשה (בשמחת בית השואבה) אמרו אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו, ויש מהן אומרים אשרי

זקנתנו

זקנתנו שכפרה על ילדותנו, אלו בעלי תשובה (סוכה נג.) אם בנערותך לא חפצתם איך תשיגם בזקנותך (אדר"נ כד) מידי בקשישותא תליא מילתא בטעמא תליא מילתא (ב"ב קמב:) כד הוינן זוטרא לגברא, השתא דקשישנא לדרדקי (ב"ק צב:) נפישי גמלי סבי דטעונין משכי דהיגני (סנהדרין נב.):

אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו (רות פ"ו ד') כל מי שנוטל עצה מזקנים אינו נכשל (שמות ג' סי' י) אם יאמרו לך ילדים בנה וזקנים סתור שמע לזקנים, שבנין ילדים סתירה, וסתירת זקנים בנין (מגילה לא.) אדם בן תורה שהוא מזקין הכל באין ומסבבין אותו ושואלין אותו ד"ת (תצא פ"ו ג'), כל מי שמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה (תולדות ס"ג ז).

מפני שיבה תקום אפי' כל שיבה במשמע (אפי' זקן ע"ה) (קידושין ל.) ר' יוחנן הוה קאים מקמי סבא דארמאי אמר כמה הרפתקי דעדו עלי', רבא הידור עביד להו, אביי יהב ידא לסבי (שם לג), עד אברהם לא הוה זקנה מאן דהוה בעי למשתעי בהדי אברהם, משתעי בהדי יצחק, אתא אברהם ובעא רחמי והוה זקנה (ב"מ פז) אברהם הירש זקנה (תולדות ס"ה ד' תנחומא חיי) הדרת פנים זקן (שבת קנב קה"ר פ"ו ט') זקן נוי באיש ומום באשה (ירושלמי קידושין פ"ב) נתמלא זקנו ראוי לעשות ש"ץ (חולין כד):

ענף זרע

כל המחמם עצמו להוציא זרע לבטלה חשוב כבהמה ואין לו חלק לעוה"ב (מס' כלה א') יד לאמה תקצץ מפני שהיא מחממת (שבת קח.) המוציא ש"ז לבטלה כאלו שופך דמים, וכאלו עובד ע"ז, וחייב מיתה (נדה יג) ודרשו עה"פ ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד (שם) בכל אינון חובין דאסתאב בהו ב"נ בהאי עלמא דא, איהו חובא דאסתאב ביה ב"נ יתיר בעלמא דין ובעלמא דאתי, מאן דאושיד זרעא בריקניא ואפיק זרעא למגנא בידא או ברגלא ואסתאב ביה (זוהר וישב תיז) לית לך חייבא בעלמא דלית ליה תשובה בר מהאי, ולית לך

חיובא

חיובא דלא חמאן אנפי שכינתא מהאי (זוהר ויחי הס״ת):
הרואה קרי ביוה״כ ידאג כל השנה כולה, ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עוה״ב (יומא פח) בעלי קריין אסורין בד״ת (מו״ק יד:), אשה מזריע תחלה ילדה זכר, איש מזריע תחלה יולדת נקבה (נדה כה):
שמונה דברים ממעטין את הזרע, המלח, הרעב, והנתק (צרעת) בכיה ושינה על גבי קרקע, וגודגדניות, וכשות שלא בזמנה, והקזת דם, (גיטין ע.) עזרא תיקן שיהיו אוכלין שום בערב שבת, מפני שמרבה הזרע, (ב״ק פב.):

אילן חי״ת

ענף חובה

חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (ברכות נד. ס:) חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה (שבת יב.) חייב אדם למשמש בבגדו ע״ש עם חשיכה (שם) חייב אדם לשנות לתלמידו ד׳ פעמים (עירובין נד:) חייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו (שם) חייב אדם לשמח את אשתו לדבר מצוה (פסחים עב:) חייב אדם לשמח בניו ובנותיו ברגל (שם קט.) חייב אדם להקביל פני רבו ברגל (ר״ה טז.) חייב אדם לטהר עצמו ברגל (שם) חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולשנותה ביום (מגילה ד.) חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי (שם ז.) חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך (יבמות סב:) חייב אדם לחנך בנו במצות (נזיר כט.) חייב אדם לומר בלשון רבו (בכורות ה.) חייב אדם לברך ג׳ ברכות בכל יום (מנחות מג) חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום (שם) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי (הנדב״א רבה פ׳ כה):
יש דברים שהאדם העושה אותן חייב בנפשו, האוכל שום או בצל או ביצה, קלופין שעבר עליהם הלילה, או משקין מזוגין שעבר עליהם הלילה, כשלא היו בכלי מתכות או כלי

נתר, והלן בבית הקברות, והזורק צפרניו במקום הלוך הרבים (נדה טז) הנעור בלילה והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות פ״ג):

מגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה ע״י חייב (ב״ב קיט) מגלגלין זכות ליום זכאי, וחובה ליום חייב (תענית כט):

ענף חולה

לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה, שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר (שבת לב.) מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין (שם) מי שחלה יום ראשון לא יגלה כדי שלא ירע מזלו מכאן ואילך יגלה (ברכות נה:) כל החולים בחזקת סכנה (קה״ר פ״ג ג׳) יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל (בר״ר נ״ג יט), מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים (ב״ב קטז.) מי שיש לו חולה בתוך ביתו צריך שיערב אותו בתוך חולי ישראל (שבת יב:):

עד שלא יחלה האדם אוכל מה שהוא מוצא, כיון שחלה מבקש לאכול כל מיני תענוגים (שהש״ר ב׳ י״ד) דרך ההודה להיות שותה הרבה (ויקרא נ״ג יז) ע״י שהאדם משתפל לקנה גופו כראוי יעלה גופו חטטין (מצורע י״ט ד׳) ע״י שהאדם מתעצל לכסות ראשו כראוי הרי הוא נעשה דאומטיקוס (שם) עשרה דברים הן המחזירים החולה לחליו וחליו קשה, האוכל בשר שור שמן, בשר צלי, בשר צפרים, ביצה צלייה, ותגלחת (אם מגלח א״ע) ושחלים, והחלב והגבינה והמרחץ, וי״א אף אגוזים וי״א אף קישואים (ברכות נז) עמוד החוזר מביא לידי הדרוקן, וסילון החוזר (מי רגלים שפסק באמצע) מביא לידי ירקון (שם כה) עירבוביתא דרישא מתיא לידי עווירא, עירבוביתא דמנא מתיא לידי שעמום, עירבוביתא דגופא מתיא לידי שיחנא וכובי (נדרים פא) ג׳ דברים מחשיכין מאור עינים של אדם, מאן דסריק רישא יבש, ומאן דשתי טיף טיף. ומאן דסיים מסאני עד דמייתנא כרעי (שלובש מנעליו בעוד שרגליו לחים

מן הרהיצה) (פסחים קיא), עשרה דברים הן המביאין את האדם לידי תחתוניות, האוכל עלי קנים עלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגי בהמה, (כגון החיך הלשון והכרם ובית הכוסות) ושדרו של דג, ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו, והשותה שמרי יין, והמקנח בסיד או בצרור שקנח בו חבירו, וי״א אף היושב על ברכיו בבית הכסא (ברכות נה) האי מאן דנפיש זבליה חולי מעיים הוא, וליטרח על נפשיה (לבקש לו רפואות בטרם יכבד חליו עליו) (סוטה מב):

ג' דברים קשים לגוף מכת הלב קשה לגוף, מכת חולי מעיים קשה לגוף ממכת הלב, וחסרון כים קשה מכולן (קה״ר ז' ס״ו), חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים, בעשרה ועשרים יום, לומר שהחולי ממרק (חי' ס״ב ב' שבת קיא), עד יעקב לא הוה חולשא, אתא יעקב בעא רחמי והוה חולשא, עד דאתא אלישע לא הוה דהליש ואיתפח (ב״ב פז:), יעקב חידש חולי, חזקיה חידש חולי שיתרפא (בר״ר ס״ה ד) מתוך שאדם חולה ועומד, חולה ועומד הוא עושה תשובה (שם) מאן חולין רבנן (נדרים מט.) חולה שמת לו מת אין מודיעים לו (מו״ק כו:) כל החולים בחזקת סכנה (הלכך עצה טובה להם שיעשו צוואה טרם תטרף דעתם) (ירושלמי ברכות לא. קה״ר ג' ג'):

ענף חטא

מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחף מנעי לשונך מדברים בטלים כדי שלא יבא גרונך לידי צמאה (יומא ע״ז), הרחק מחטא הקל שמא יביאך לידי חמור (נשא פ״י כ״ב אדר״נ פ״ב) משחישב אדם לחטוא כמועל במקום (נשא ח' ה') אשרי מי שלא חטא, ומי שחטא ישוב וימחול לו (סוכה נ״ג) עד שלא יחטא אדם אין נותנים לו אימה ויראה, ומשהוא חטא נותנים עליו אימה ויראה (נשא י״א ה') בשעה שאדם הולך לחטוא השטן מרקד לו עד שגומרו (בלק ב' י') אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו, ולא פשעו גבוה ממנו (בראשית רבה כ״ב י״א):

כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (יומא פז) המחטיא את חבירו קשה מן ההורגו (סנהדרין נה. פנחס כ״א ה׳) חטא שאין מכיר בו אלא המקום, יוה״כ מכפר (כריתות כו.) כל מי שחטא ואומר חטאתי, אין רשות למלאך ליגע בו (בלק כ׳ י״ג) ביומא דא (ביוה״כ) לא אצטריך בר נש לפרשא חטאוי קמי אחר (זוהר תצוה רצז):

כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ (משאו ומתנו בנחת עם הבריות) לא במהרה הוא חוטא (קידושין לט:) כל מי שיש לו ציצית בבגדו, ותפילין בראשו, ומזוזה בפתחו, (הכל בהיזק,) מובטח לו שלא במהרה יחטא (מנחות מג.) כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא (יומא לח) אל תאמין בעצמך (אבות פ״ב) עינא וליבא תרי סרסורא דחטאה נינהו (ירושלמי ברכות פ״א, נשא פ״י סי׳ ו׳) אין אומרין לו לאדם חטא בשביל שתזכה (מנחות מח:) אין אומרין לו לאדם חטא כדי שיזכה חבירו (שבת ד.) טובי׳ חטא וזיגוד מנגיד (מכות יא) יוחנא חטא ושילא משתלמא (בר״ר פ׳ כ״ה רות א׳ ד׳):

קודם שחטאו ישראל היתה שכינה שרויה עם כל אחד ואחד, כיון שחטאו נסתלקה שכינה מהם (סוטה ג:) לע״ל הקב״ה אומר לנפש מפני מה חטאת לפני אמר לפניו רבש״ע אני לא חטאתי הגוף הוא שחטא, אומר לגוף מפני מה חטאת לפני, אמר לפניו אני לא חטאתי נשמה היא שחטאת מביא הקב״ה נשמה וזורקה בגוף ודן שניהן כאחד (סנהדרין צא. ויק״ר ד׳ ה׳):

ענף חיים

ג׳ חייהן אינם חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת, (פסחים קיג) המצפה לשולחן חבירו, ומי שאשתו מושלת עליו, ומי שיסורין מושלין בגופו, וי״א אף מי שאין לו אלא חלוק אחד (חייהם אינם חיים) (ביצה לב:) כשחלה ר׳ אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו למדם ארחות חיים שעי״ז יזכו לחיי עוה״ב, ואמר להם, הזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו בניכם מן ההגיון

אל

זאי תרגילום במקרא יותר מדי) והושיבום בין ברכי ת"ח, וכשאתם מתפללין דעו לפני מי אתם מתפללין (ברכות כח.), מכריז ר' אלכסנדרי מאן בעי חיי, כניף ואתי כולי עלמא, הראה להם ספר תהלים דכתיב, מי האיש החפץ חיים וגו' (ע"ז יט. מצורע ט"ז ב'):

ענף חכמה

אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה (ברכות נה.) מטרונה אחת שאלה את ר' יוסי בר חלפתא לא הי' צריך קרא למימר אלא יהב חכמתא ללא חכימין, א"ל משל אם יבאו אצלך ב' בני אדם ללות ממך ממון אחד מהן עשיר ואחר מהן עני לאיזה מהן את מלוה לעשיר או לעני, אמרה לו לעשיר שאם איבד העשיר ממוני יש לו מהיכן יפרע אבל אם איבד העני ממוני מאין יפרע לי, כן אילו נתן הקב"ה חכמה לטפשים היו יושבים והוגין בה בבתי כסאות ובבתי תיאטריאות ובבתי מרחצאות, אלא נתן הקב"ה חכמה לחכימין והם יושבין והוגין בה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (תנחומא ויקהל ב' קה"ר א' י"ז):

איזה חכם הרואה את הנולד (תמיד ל"ב) איזה חכם הלומד מכל אדם (אבות) ז' דברים בחכם, אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה, ואומר על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, ומודה על האמת (שם) מרבה חכמה מרבה עצה (שם).

מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה (ירושלמי שבת פ"א שהש"ר א' ט') הדר חכמה ענוה (דא"ז פ"ה) אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה (אבות) כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת (שם) וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת (שם) ענוה סיג לחכמה (מס' כלה ג') סיג לחכמה שתיקה (אבות א') חכם ואינו ירא חטא ה"ז אומן ואין אומנתו בידו (אדר"נ פ' כ"ב):

החכם עד שהוא בראשו של דבר, יודע מה בסופו (ירושלמי

סוטה

סוטה. קה"ר ב' ט"ז) חכם עדיף מנביא (ב"ב יב:) מיום שחרב ביהמ"ק נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לחכמים (שם) מה יעשה אדם ויחכם, ירבה בישיבה וימעט בסחורה, אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם, אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו (נדה סט:) הרגיל בשמן זית, מצוי בו חכמה (מנחות פ"ה) הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן, והם כמעין הנובע (ב"ב קעה:) לא חכמה מביא דברים, ולא דברים מביא חכמה, אלא מעשה (אדר"נ כב) כל חכמתו של אדם אינו אלא בלב (קה"ר א' טז) כיון שנכנסה בו חכמה באדם נכנסה בו ערמומית (עי"ז מבין להערים נגד הרשעים) (סוטה כ:):

ב"ן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס (קה"ר א' לט) יש שהרבו חכמה לטובתן, ויש שהרבו חכמה לרעתן (שם), אית ארום דחכים למישאל, ואית ארום דלא חכים למישאל, אית איתא דחכימת למישאל, אתיא לגבי מגירתא תתרעא פתיחא מדפק ליה, אמרה לה שלמא עליך מגורתי מה את עבידא, מה בעלך עביד, מה בנייכי עבידין א"ל טב, נעול, מה את בעיא, א"ל אית לך מקימה פלונית תתנון לי, א"ל אין, דלא חכימא למישאל, אזלא לגבי מגירתא תרעא משקוף, פתחא לית, א"ל אית לך מקימה פלונית, אמרה לה לאו (ויק"ר ה' ח') מי שנכנס לחנותו של בושם אע"פ שאינו מוכר לו, ואינו לוקח ממנו, הוא יוצא וריחו נודף וריח בגדיו מבושמים, ואין ריחו זז ממנו כל היום כן הולך את חכמים יחכם (מדרש משלי י"ג) אמרה מטרוניתא לר' יהודה שהי' פניו צהובות, מורי ורוי, (שהוא שיכור) נשבע לה שאינו שותה יין כל השנה רק קידושא ואבדלתא וד' כוסות דפסחוא, אך חכמת אדם תאיר פניו (נדרים מ"ט), בישיבה הקף אחר חכמה והוא דמפליג בחכמה (ב"ב קכ.):

כל האומר דבר חכמה אפי' באו"ה נקרא חכם (מגילה טז:) אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין, יש תורה בגוים אל תאמין (איכ"ר ב' י"ז) שאל בן דמא מה ללמוד חכמת יונית, אמר לו בקש לך שעה שאינה לא יום ולא לילה,

מנחות

(מנחות צט) מי שהוא טפש אומר מי יכול ללמוד כל התורה והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר, עד שאני לומדה כולה (שהש"ר ה' ח):

ענף חלום

חלום אחד מששים לנבואה (ברכות נז: בר"ר י"ז ז') ג' חלומות מתקיימין, חלום של שחרית, חלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר בתוך חלומו (ברכות נה. מקץ פ"ט ו') הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויטיבנו בפני שלשה (ברכות נה) כל החלומות הולכין אחר הפה (שם) החלום הולך אחר הפתרון חוץ מן היין, יש ששותיהו וטוב לו (איכ"ר א' י"ט) חלום אע"פ שמקצתו מתקיים כולו אינו מתקיים (ברכות נה) אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו (שם) אין חלום שאין לו פתרון (ויצא ס"ח טז) דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (הוריות יב. ויצא ס"ח ט"ו. מקץ פ"ט י'), והאלקים עשה שייראו מלפניו זה חלום רע (ברכות נז זוהר מקץ קיא), אם ראית חלומות וחזיונות קשים, קפץ לג' דברים ואתה ניצל, לתפלה לצדקה ולתשובה (ירושלמי סנהדרין כח. קה"ר ה' ד') יפה תענית לחלום כאש לנעורת, ובו ביום, ואפי' בשבת (שבת יא. לך מ"ד ט"ו) חלום קשה אריכות ימים מבטלת (תולדות ס"ד ח) אפי' אדם רואה בחלומו כאילו חרב כחתכת בירכו ישכים לביהכ"נ (נשא י"א ט), לזכאה אחזיו לי' חלמא בישא בגין דיתקן עובדוי (זוהר מקץ קי"א):

מפני מה אין כל החלומות מיגעין את האדם וזו (האשה) מיגעת את האדם, שמתחילת ברייתה אינה אלא בחלום (בר"ר י"ח ה), לא מיבעי לי' לבר נש למימר חלמיה בר להוא ב"נ דרחים ליה, ואי לאו איהו גרים ליה, דאי ההוא חלמא מתהפיך לגוונא אחרא איהו גרים ליה לסלקא (זוהר וישב קפו) חלמא דאיהו טבא בעי ב"נ לאדכרא לי' דלא יתנשי ובדין יתקיים (שם):

הגות:

ענף חמדה

הנותן עיניו וחומד במאי שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין ממנו (סוטה ט) גמלא אזלא למיבעי קרני, אודניה דהו"ל גזיזין מניה (סנהדרין קו:) (המתאוה בלבו, ביתו או שדהו של חברו וחושב איך לקנותם כיון שנפתה לבו עובר על מה שנאמר לא תתאוה, אין תאוה אלא בלב רמב"ם ה' גזילה ואבידה ה"א ס"י, וכל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביר עליו ברעים, והפציר בו עד שלקחו ממנו אע"פ שנתן לו דמים רבים הר"ז עובר בלא תחמוד שם ס"ט), אל תתן עיניך בממון שאינו שלך, שהן שוקעות בארץ אפי' אם הם בשערי רקיע (שהממון נאכר מן העולם) (תנדבא"ז פ' טז):

אין אדם מת וחצי תאותו בידו, אלא מן אית ליה מאה בעי למיעבר יתהון תרתין מאוון, ואן אית ליה תרתין מאוון בעי למעבר יתהון ד' מאה (קה"ר א' ל"ד) איזה עשיר השמח בחלקו (אבות) אל תתאוה לשולחנם של מלכים (שם) אל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבות פ"ו תנדבא"ז פ' י"ז) טוב מי שיש לו עשרה זהובים ונושא ונותן ומתפרנס בהם ממי שהוא נוטל ממון של אחרים ומפסידו ומאבדו, רעותיה די יהוי מתקריא פרגמטיוטא (קה"ר ד' ט'):

ענף חן

כל אדם שיש עליו חן, בידוע שהוא ירא שמים (סוכה מט) ג' חנות הן, חן תורה על לומדיה, חן מקום על יושביו, וחן אשה על בעלה, וי"א חן מקח על מקחו (סוטה מ. מז.) ברוך שנתן חן מקום על יושביו, (נח לר כ"א) מי שלקח מקח רע ישבחנו בעיניו (כתובות מז.) כל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו (ואפי' בורסי נאה לו אומנתו בעיניו) (ברכות מג:) מלתא אלבישייהו יקירא (כלי מילתא יקרים על לובשיהם,) חן דבר על בעליו (שבת ד"י:)

ויחן

ויחן את פני העיר דרשו מטבע תקן להם שווקים תקן להם ומרחצאות תקן להם (דבר חן תיקן בעיר שחנה בה) (שבת לג:) לא תחנם דרשו לא תתן להם חן (אל יאמר כמה נאה כותית זו) (ע"ז כ.):

ענף חנופה

החונף נופל בגיהנם ומביא אף לעולם, ואפי' העוברין מקללין אותו, והוא מד' כתות שאין מקבלין פני השכינה, וסוף נופל ביד המחניף (סוטה מא. מב) מיום שגברה אגרופה של חנופה, נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים, ואין אדם יכול לומר מעשי גדולים ממעשיך (שם) מותר להחניף לרשעים בעוה"ז (סוטה מא:):

מפרסמין את החנפים (שהם רשעים ומראין עצמן כאלו הם צדיקים) מפני חלול השם (יומא פז) חנופי תורה סבורין כל עמא שהוא קריין, ולית הוא קריין, אמר הקב"ה עלי להפרע מהן (קה"ר ד' ב') עטוף גולתיה ותפילין ברישיה, עלי להפרע מהן, שנאמר ארור עושה מלאכת ד' רמיה (שם) נוח להם לבריות להגדיל להם כנפים ולפרוח באויר ואל ימסרו תחת יד מלך חנף (אסת"ר א), אל תאמר אחניף לזה שיאכילני, ולזה שישקני, ולזה שילבישני ולזה שיכסני (דא"ז פ"ב), אדם שיש לו בן ולא למד תורה מאביו, והלך ולמד תורה מאחרים, הרי חנופה מבקש (ויש לו לאביו לחנפו, כדי שילמד ממנו) (אדר"נ פ' כו):

ענף חסידות

כל המתמים עצמו הקב"ה מתמים עמו שנאמר עם חסיד תתחסר (נדרים לב) האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, ואיכא דאמרי מילי דברכות, וא"ר מילי דאבות (ב"ק ל.) חסידות מביאה לידי רוח הקודש, (סוטה מט.) ג' דברים נאמרו בצפרנים שורפן חסיד, קוברן צדיק, זורקן רשע (שריפת צפורן מזקת לאדם, וחסיד מהמיר לשורפן כדי שלא יזיקו)

יזוקו מהם אחרים העוברים עליהם, תוס׳ בשם הערוך) (נדה יז: חסירים הראשונים היו מצניעין קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהם, ומעמיקים להם ג׳ טפחים כדי שלא יעכב המחרישה (ב"ק ל.) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין (ברכות ל.) גומל נפשו איש חסיד, זה הלל הזקן, בשעה שהיה נפטר מתלמידיו, א"ל תלמידיו רבי להיכן אתה הולך, א"ל לגמול חסד עם הדין אכסניא בגוביתא, א"ל כל יום אית לך אכסניא א"ל והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא היא בגו גופא? יומא דין הוא הכא, למחר לית הוא הכא (בהר ל"ד ג):

עולא בר קישר תבעתיה מלכותא להמיתו קם וערק לגבי ריב"ל ללוד שדר פרדיסקי בתריה איטפל ליה ריב"ל ופייסיה, א"ל מוטב דליקטול ההוא גברא ולא ליענשו ציבורא על ידיה איפיים ליה ויהבי ניהליה הוה קא משתעי אליהו בהדיה כיון דעבד הכי לא אתא לגביה, צם עלוי תלתין יומין ואתחזי ליה א"ל מאי טעמא איפגר מר, א"ל וכי חבר אני למוסרות, א"ל ולא מתניתא היא, אמר וכי משנת חסידים היא, מיבעי לי׳ מילתא מיתעבדי ע"י אחריני ולא על ידך (ויגש צר ח) מדת חסידות שנו כאן (אם חסיד הוא צריך לשלם לצאת ידי שמים) (חולין קל: ב"מ נב:) מדת חסידות (חסיד מוותר משלו וירא שמים אינו מוחל על שלו) (שבת קכ.), אפי׳ אם יהי׳ חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהי׳ לו צד אחד מעון (תזריע י"ד ה):

חסיד שוטה מבלה עולם (סוטה כ.) איזהו חסיד שוטה כל שהוא רואה אשה טובעת בנהר אמר לא אצילה, דלאו אורח ארעא לאסתכולי בה (שם) איזה חסיד שוטה ראה תאנה בכורה אמר במי שאפגע בו תחלה אתננה לו (שלא רצה להגית מעוה"ז) (ירושלמי סוטה פ"ג) ז׳ פרושין הן, אשה פרושה ומכות פרושין (שמכה א"ע בכתלים לראות שהיא עניו וצנוע) ובתולה צליינית (בעלת תפלה) ואלמנה שובבית (הולכת ומבקרת שכנותיה תמיד) הרי אלו מבלי עולם (סוטה כב) בי דינא רבא יתפרע מהני דחפי גנדרי (המתכסין בטליתות ומראין עצמן כפרושין)

בפרושין ואינן פרושין) (שם) אמר לה ינאי מלכא לדביתהו, אל תתייראי מן הפרושין, ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושים, שמעשיהן מעשה זמרי, ומבקשין שכר כפנחס (שם) נוח למלוך על כל העולם כולו מלישב ולשנות בפני בני אדם העטופים בסדינים (אדר"נ כה):

ענף חשד

החושד את חברו בדבר שאין בו צריך לפייסו, ולא עוד אלא שצריך לברכו (ברכות לא.) הנחשד בדבר שאין בו צריך להודיע (שם) החושד בכשרים לוקה בגופו (שבת צז. שמו"ר ג׳ י"ז) ר׳ יוסי אמר יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו (שבת קיח), לעולם יהיו כל בני אדם חשובין כלסטים והוי מכבדן (דא"ר פ"ה):

אין אדם נחשד בדבר, אא"כ עשו כולו או מקצתו או חישב לעשות או שראה אחרים עושין ושמח (מו"ק יח), רב הונא תקיפו לי׳ (החמיצו) ד׳ מאה דני דחמרא, על לגבי׳ רב יהודה ורבנן וא"ל לעיין מר במיליה, א"ל ומי חשידנא בעינייכו, אמרו לי׳ מי חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא (ברכות ה:):

כתוב בתורה ושנוי בכתובים שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקלים פ"ג תנחומא פקודי) משה רבינו שימש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן שאין בו אימרא (כדי שלא יחשדוהו שמא בשפה הוציא מעות הקדש) (תענית יא:) מעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם (של בית גרמו) שלא יאמרו מלחם הפנים הם נהנים, מעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן (של בית אבטינס) וכשנושאין נשים ממקום אחר מתנין עמהם שלא תתבשם, שלא יאמרו ממעשה הקטורת הם מתבשמין (יומא לח) אבא הושעיא הי׳ כובס והי׳ עושה לבוש אחד מצוחר שלא יהיו הבריות אומרין משלנו לובש (ירושלמי ב"ק פ"ד) אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו מפני החשד, שלא יהיו עוברים ושבים אומרים תבא מארה על אדם שלא הניח פאה בשדה (שבת כג) אין

נכנסין

נכנסין לחורבה מפני חשד (שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם) (ברכות ג:) הנותן צדקה לאשה בסתר מייתי לה לידי חשדא (חגיגה ה. קה״ר י״ב ט״ז) לא יתייחד עם הנשים בפונדק אפי׳ עם אחותו ועם בתו מפני דעת הבריות (אדר״נ פ״ב) ולא ילך עם אשה בשוק אפילו עם אשתו מפני טענת הבריות (שם) לא יספר עם אשה בשוק ואפי׳ עם אשתו ואצ״ל עם אשה אחרת מפני טענת הבריות (שם נשא פ״י כב) אין הכל בקיאין בקרובותיו (ברכות מג) הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו (מן הדבר שיכולין לחשוד אותך) (חולין מד.) גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה (מפני החשד שלא יאמרו זה הגובה יחידי דעתו לגנוב) (ב״ב ח:) גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן, גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן משום שנאמר והייתם נקיים (שם פסחים יג):

אילן ט״ית

ענף טהרה

הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים (שבת קד) נקיות מביאה לידי טהרה (שקלים ח. שהש״ר א׳ ט׳) טהרה מביאה לידי קדושה (ע״ז כ: שהש״ר א׳ ט׳) הלומד תורה בטהרה נושא אשה ואח״כ לומד תורה (יומא עב:) הקב״ה מטהר את ישראל (שם פה:) כל המחובר לטמא טמא וכל המחובר לטהור טהור (ב״ק צב:) תנה אותה לו בטהרה (הנשמה) כשם שנתנה לך בטהרה מבלי ליכלוך של חטא (שבת קנב), הקב״ה אוהב כל מי שהוא טהור לב (לק מ״א. י״א) כאשר תלך אל בית האלקים תהי׳ טהור (קה״ר ד׳ יח) אם יש שרץ בידו של אדם אפי׳ טובל בכל מימי בראשית אינו טהור (איכ״ר ג׳ ל״ג):

מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים ואין מתחילין בבראשית, אלא שהתינוקות טהורין והקרבנות טהורין, יבאו טהורין ויתעסקו בטהורין, (ויק״ר ז׳ ג׳) טהרה (שפסקה מישראל) בטלה טעם הפירות וריחם (סוטה מט:

טובה

ענף טובה

טובה היתה הסרת טבעתו של פרעה על ישראל במצרים, מארבעים שנה שנתנבא עליהם משה (איכ"ר ד' כז) טובה היתה הסרת טבעתו של אחשורוש על ישראל במדי מס' רבוא נביאים שנתנבאו בימי אליהו (שם) גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים וז' נביאות שנתנבאו להם לישראל, שכולן לא החזירום למוטב, ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב (מגילה יד) טובה היתה מגילת קינות על ישראל ממ' שנה שנתנבא עליהם ירמיה (איכ"ר ד' כ"ז) טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו, אדם פורט זהב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות (בר"ר טז ג) טובה גדולה עשה הקב"ה עם אשה זו שלא התחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאילו התחיל כן היה מבקע כריסה ויוצא (תזריע י"ד ט):

טובה זו תורה (ברכות מח:) אין טוב אלא תורה (ע"ז יט. תנחומא תרומה) אין טוב אלא צדיק (יומא לח.) טוב לשמים וטוב לבריות זה צדיק טוב (קידושין מ.) נשיתי טובה זו מטה נאה וכלים נאים שעליה (שבת כה:) ר' ירמיה אמר זו בית המרחץ, ר' יוחנן אמר זו רחיצת ידים ורגלים בחמין (שם) נשיתי טובה זו רחיצת ידים ורגלים אחר המרחץ (איכ"ר ג' טז), לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה נשא בת יתרו נפק ממנו יונתן, אהרן נשא בת עמינדב נפק ממנו פנחס (ב"ב קט) לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי-טוב (ביום ולא בלילה) (פסחים ב:) עובדא הוה בדרומי תמן חד פונדקי והוה קאים ולביש זיינו בלילא ואמר להון דהוו תמן קומי פוקו לכון, דלוויתא אנא עבדא, והוון נפקין ולסטיא קדמין להון וטקפחין להון ועלין ומפלגין עמיה, חד זמן אזל ר"מ ואתקבל תמן קם ולבש זוגוי וא"ל קום פוק לך דלוויתא אנא עבדא א"ל אית לי אח ואנא יתיב ומסכי ליה, א"ל ואן הוא, א"ל בכנישתא, א"ל ומה שמיה ואנא אזיל וקרי ליה א"ל כי טוב, כל ההוא לילא אזל הדוא פונדקא צוח על תרעא דכנישתא כי טוב כי טוב, ולא הוה שום

ב"נ עני ליה, בצפרא קם ר"מ ושוי חמריה דיזול ליה, א"ל ההוא פונדקאה אן הוא ההוא אחיך דאמרת, א"ל הא איתא ליה דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב (מקץ צ"ב ו'):

כמה נסים וטובות עושה הקב"ה עם האדם והוא אינו יודע, אין בעל הנס מכיר בנסו (נדה לא. שמו"ר פ' כ"ד), הודו לד' כי טוב דרשו שגובה חובתו של אדם בטובתו. עשיר בשורו, עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה (פסחים קיח.) כי טוב לו עמך דרשו, עמך במאכל ובמשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן ע"ג מוכין והוא ישן ע"ג התבן מכאן אמרו חכמים, כל הקונה עבד עברי כקונה ארון לעצמו (קידושין כא:) הדי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם יכנס לתוך שרהו מה הבריות אומרים עליו, מה הנאה יש לפלוני ומה הבריות מזיקות לו עהכ"א טהיות טוב אל תקרי רע (ב"ק פא:) אם אפשר לעשות הדבר מן המובחר תעשה ואל תקרי רע, אע"פ שהוא מותר לעשות כן, אעפ"כ נקרא רע אם אינו עושה מן המובחר, כי מהיות טוב אל תקרי רע (ברכות ל), לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב (ברכות ס:) נחום איש גם זו על כל מה שאירע לו אמר גם זו לטובה (תענית כא. סנהדרין קח.):

כל טובתן של רשעים רעה הוא אצל צדיקים (יבמות קג) ארורים הרשעים שאין עושים טובה שלימה (מקץ פ"ט ט'), נ' כפויי טובה הן, הארץ, הנפש, והאשה (ויק"ר ד' ב') כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו, וכל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו, (כ"ב יב:) סופך טוב כולך טוב (פסיקתא זוטרתא בראשית) מעולם לא אמר הקב"ה דבר טוב וחזר בו (איכ"ר ב' ד"א

ענף טומאה

ה' דברים מביאין את האדם לידי טומאה, השום והשחלים וחלוגלוגות והביצים והגרגיר (יומא יח.) טומאה שכיחא מיתה לא שכיחא (שם יג) טומאה יוצאה עליו מגופו חמורה מטומאה

אחרת

אחרת (בכורות כז.) טומאה עוררת טומאה (שם כג.) אין דברי תורה מקבלין טומאה (ברכות כב.) הבא לטמא פותחין לו (יומא לח:) אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה, מלמטה מטמאין אותו מלמעלה, בעוה"ז מטמאין אותו בעוה"ב (שם לט), עיקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו (נח ל"ב ה') תלמיד אחד אמר מפני מה מוסקין בטומאה, לא זכה להורות הוראה בישראל (פסחים ג):

כל מאן דאסתאב בהו במאכלי דאסירי כאלו פלח לע"ז ואסתאב בהאי עלמא ובעלמא דאתי ועל דא ונטמתם בם כתיב (זוהר שמיני סח):

אילן יו"ד

ענף יגיעה

אם יאמר לך אדם יגעתי בתורה ומצאתי תאמין, יגעתי ולא מצאתי, או לא יגעתי ומצאתי אל תאמין, במה דברים אמורים בדברי תורה, אבל במשא ומתן סייעתא דשמיא היא, ולד"ת לא אמרן אלא לחדודי, אבל לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא היא (מגילה ו.) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכות ח) צריך אדם לעמול ולעשות בשתי ידיו, והקב"ה שולח ברכתו (תנחומא ויצא) אין הברכה שורה אלא במעשה ידיו של אדם (הוספתא ברכות פ"ו) אם עושה אדם מתברך, ואם לאו אינו מתברך (תנדב"א יד, ילקוט שמעוני תהלים):

בן זומא הי' אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש וזרע קצר ועמר דש וזרה ובירר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל, ואני משכים ומוציא כל אלו כשהוא מתוקן לפני, וכמה יגיעות יגע אדה"ר עד שמצא בגד ללבוש, גזז ולבן נפץ וטוה וצבע ותפר ואח"כ לבש, ואני משכים ומוצא כל אלו כשהוא מתוקן לפני (ברכות נח):

כלום ניתנו נביאים וכתובים אלא שיהיו יגעים בהם ובתורה (קה"ר א' ל"ד) דברי המינות מיגעין את האדם (שם א'

א׳ כד), אדריאנוס שחיק עצמות הוה עבר באילין שבילי דטבריא וחמא חד סבא קאים חצב חצובין למינצב נצובין, א״ל סבא סבא בר כמה שנין את יומא דין, א״ל בר ק׳ שנין א״ל ואת בר ק׳ שנין קאים חצר חצובין למינצב נצובין, סבור את דאת אכול מנהון? א״ל אין זכיתי ואכלית, ואין לאו כשם שיגעו לי אבהתי כך אני יגע לבני, א״ל בחייך אין זכית ואכיל מנהון תהא מודע לי, לסוף יומין עבדין תאניא, אמר הא ענתא נודע למלכא, מה עביד מלא קרטילא תאנינן וסלקי קם על תרע פלטין אמרו לי׳ מה עיסקך אמר לון איזלין ואמרין למלכא חד סב יהודאי בעי למישאל בשלמך, א״ל יעלון יתיה, כיון דעאל א״ל מה עיסקך, א״ל אנא סבא דעברת עלי ואנא חצב נצובין למינצב נציבין ואמרת לי אין זכית ואכיל מנהון תהא מודע, הא זכית ואכלית מנהון ואלין תאיניא מן פירידהון, אמר אנדריאנוס בההוא ענתא קלווגין אנא דאתפני הדין קרטילא, ונימלין יתיה לי׳ דינרין, אמרין לי׳ עבדוהי, כל מיקרא תיקרוניה להדין סבא יהודאי, אמר לו ברייה אוקרוה ואנא לא מוקיר ליה (שם ב׳ כג):

ענף יום טוב

אין לו לאדם ביו״ט אלא או אוכל ושותה, או יושב ושונה, ר׳ יהושע אומר חלקהו חציו לד׳ וחציו לכם (פסחים סח:) ר׳ אליעזר אומר משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל (סוכה כז:) כקבא דשתא ריגלא (עריות שנעשין בשנה ע״י רגל הוא שבאין אנשים ונשים יחד ביו״ט ונותנין עין זע״ז) (קידושין פא) קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, אין לי אלא יו״ט ראשון ואחרון, חולו של מועד מנין ת״ל אלה מועדי ד׳ (מכילתא בא) המבזה את המועדות כאלו עובד כו״ם (פסחים קיח) המבזה את המועדות אין לו חלק לעוה״ב (אבות פ״ג) ראש חודש נמי איקרי מועד (ערכין ד״י):

שבעים ימים טובים נתן הקב״ה לישראל (נשא י״ד כד) אמרה כנס״י לפני הקב״ה על שלא שמרתי יו״ט

אחד

אחד כתקינו בא״י, הריני משמרת שני ימים טובים של גליות בחו״ל, סבורה הייתי שאקבל שכר על שניהם, ואיני מקבלת שכר אלא על אחד (ירושלמי עירובין פ״ג. שהש״ר א׳ מג) לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ, שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולים כדי שלא לבייש את מי שאין לו (תענית כו: פתיחתא דאיכ״ר לג) בנות ישראל מתקשטות ברגל (כתובות עא:) למען תלמד ליראה את ד׳ אלקיך כל הימים דרשו אלו שבתות וימים טובים (יבמות צג) בחגין בעי ב״נ ליחדי ולמחדי למסכני, ואי הוא חד בלחודוי, ולא יהיב למסכני עונשיה סגי (זוהר יתרו קמד) כלום אסור לעשות מלאכה בחוש״מ אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ויגעין בתורה (ירושלמי מו״ק פ״ב) הכל מודים דבעצרת בעינן נמי לכם, מ״ט יום שניתנה בו תורה הוא (פסחים סח) רב יוסף ביומא דעצרתא אמר עבדו לי עגלא תילתא, אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא (שם) יו״ט של עצרת ברור, זרעו חטים, מר זוטרא אמר בלול איתמר. אמרו נהרדעי לא ברור ברור ממש, ולא בלול בלול ממש, אלא אפי׳ בלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור (ב״ב קמז.):

לשעבר מועדי ד׳ מכאן ואילך אשר תקראו אתם, אם קראתם אתם מועדי, ואם לאו אינם מועדי (ירושלמי ר״ה פ״א דברים פ״ב) כל העושה איסור לחג (אגודה לחג שקוראין לחג במאכל ובמשתה וי״א יום שלאחר החג) באכילה ושתיה מעה״כ כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (סוכה מה.) חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, ולטהר א״ע (ר״ה טז), חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל, אנשים בראוי להם, ביין, ונשים בבגדים (פסחים קט.):

רב יוסף כי הוה בר שיתין עביד להו יומא טבא לרבנן, אמר נפקא לי מכרת (מו״ק כח) אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא עבידנא יומא טבא לרבנן (שבת קיח) וזריתי פרש על פניכם אלו בני אדם שמניחין ד״ת ועושין כל ימיהם כחגים (שם קנא):

כל

ענף יין

כל הרגיל ביין (ששותה מעט שלא ישתכר) אפי׳ לבו אטום כבתולה יין מפקחו (ב״ב י״ב) אר״נ כל כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילאי דעתאי (עירובין סד) אמר רבא חמרא וריחנא פקחין (יומא עו.) יפה יין לבן שנים יותר מחלב לתינוק (ויחי צ״ח טו) יין ישן דעת זקנים נוחה הימנו (מגילה טז:) כל המתיישב ביינו יש בו דעת ע׳ זקנים, יין גימטריא שבעים (עירובין סה. נשא יג טו) ואם לא מתיישב, נכנס יין יצא סוד, יין גימטריא סוד (סנהדרין לח נשא פ״י כ״א) כל המתפתה ביינו (שמפייסין אותו על דבר ומתרצה כשטוב לבו ביין) יש בו מדעת קונו (עירובין סה) בכוסו אדם ניכר (שם) כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים (בקידוש והבדלה) אינו בכלל ברכה (שם) אמא זקנה היתה לר׳ זכאי, פ״א לא הי״ל קידוש, מכרה כפה שעל ראשה והביאה לו קידוש היום, כשמתה הניחה לו ש׳ גרבי יין, כשמת הוא, הניח לבניו ג׳ אלפים גרבי יין, רב הונא לא הו״ל חמרא לקידושא ומשכניה להמייניה ואייתי ביה יין קדושא (מגילה כז.):

בראש כל אסיין איכא חמר, באתר דלית חמר תמן מיתבעי סמנין (אם שותה יין כראוי אינו בא לידי חולי) (ב״ב נח:) יין רובו קשה ומעוטו יפה (תנדבא״ר פ״ז) כתיב תירוש וקרינן תירש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש (יומא עו.) אמאי קרי ליה יין ואמאי קרי לי׳ תירוש, יין שמביא יללה לעולם, תירש שכל המתגרה בו נעשה רש (שם) אילן שאכל אדה״ר גפן היה שאין דבר מביא יללה לעולם אלא יין, יין גימטריא יּלל (ברכות מ: נשא פ״י ט) לא נברא יין אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים (סנהדרין ע. נשא פ״י ט׳) אל תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתוב בה ווי״ן י״ד פעמים (שהוא לשון ו.) (נח ל״ו ז׳) כל מקום שאתה מוצא יין אתה מוצא כשלון (תנחומא נח) היין מפריש את האדם מדרכי חיים בדרכי מיתה (נשא פ״י ו) אין טוב יוצא מן היין (נשא פ״י כ״א)

כל

כל מקום שיש יין אין דעת (שם) אל תרא יין שמאדים פניהם של רשעים בעוה"ז ומלבין פניהם לעוה"ב (שם סי' ט) אל תרא יין שאחריתו דם (שם) יין ושינה לרשעים הנאה להם (סנהדרין עא: בר"ר ט' ח) אמר הקב"ה בית גדול הי' לי, ולא החרבתי' אלא מפני היין (שמיני י"ב ד') עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין, גם שבט יהודה ובנימין גלו בשביל זה (נח ל"ו ז') כל מי ששותה יין הרבה סוף שמקיא את כל מה שבמעיו (שמיני י"ב ד) כל הנותן בכוס עינו, כל העריות דומות עליו כמישור (ונכשל בזנות) (יומא עה) היין גורם לזנות (נשא פ"י סי' ו) אין יצה"ר מתעורר אלא מתוך היין (מדרש הנעלם וירא ק"י) כשהתחיל נח נוטע, בא שטן ועמד לפניו א"ל מה אתה נוטע א"ל כרם, א"ל השטן מה טיבו, א"ל פירותיו מתוקין בין לחים בין יבשים, ועושין מהן יין המשמח לבבות, א"ל השטן רצונך שנטענו יחד אני ואתה, א"ל הן, מה עשה השטן, הביא כבש והרגו תחת הגפן, אח"כ הביא ארי והרגו, אח"כ הביא חזיר והרגו, אח"כ הביא קוף תחת הכרם, והטיף דמיהם והשקה בהם את הכרם, רמז לו שקודם שישתה אדם מן היין הרי הוא תם ככבש זו שאינה יודעת כלום, וכרחל לפני גוזזיה נאלמה, שתה כהוגן הרי הוא גבור כארי, ואומר שאין כמותו בעולם, כיון ששתה יותר מדאי נעשה כחזיר מתלכלך במי רגלים ובדבר אחר, נשתכר, נעשה כקוף, עומד ומרקד ומשחק ומוציא לפני הכל נבלות הפה, ואינו יודע מה יעשה, וכל זה אירע לנח הצדיק, מה נח הצדיק שהקב"ה פירש שבחו כך, שאר בני אדם עאכ"ו (תנחומא נח י"ג), יין קשה שינה מפכחתו (ב"ב ד"י:) חמרא מזלא דמריה גרים (שם צח) מעשה באחד שהי' מוכר כלי ביתו ושותה בהם יין, אמרו בניו אבינו זה לא יניח לנו כלום, השקוהו והשכירוהו והוציאוהו והנידוהו בבית החיים, עברו מוכרי יין בשער בית החיים, שמעו אנגריא במדינה פרקו משאם שם, והלכו לראות מה קול במדינה, הקיץ משינתו ראה נאד למראשותיו התיר אותו ונתנו לתוך פיו, לאחר ג' ימים אמרו בניו וכי לא נלך ונראה מה אבינו עושה, הלכו

ומצאוהו

ומצאוהו, ונאד בתוך פיו, אמרו אף כאן אין מניחך בוראך, הואיל והוא נותן לך אין אנו יודעים מה נעשה לך, עשו תקנה ביניהם, וכל אחד ואחר היה משקה לו יום אחד (ויק"ר י"ב):

שיכור אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה, שתה רביעית יין אל יורה (עירובין סד. נשא פ"י ח') שתוי אל יתפלל ואם התפלל אין תפלתו תועבה, שיכור הוא כל שאינו יכול לדבר לפני המלך, ושתוי יכול לדבר לפני המלך (שם סד):

ענף יסורין

יסורין ממרקין עונותיו של אדם (ברכות ה. מקץ צ"ב א) איזה דרך מביאה את האדם לחיי עוה"ב הוי אומר זו מדת יסורין (בר"ר ט' י') חביבין יסורין שכל תורה שלמד חזקיה מלך יהודה למנשה בנו לא העלהו למוטב אלא ע"י יסורין (סנהדרין קא) מה זית אינו מוצא שמנו אלא ע"י כתית, אף ישראל אינן חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין (מנחות נג:) הקב"ה מביא יסורים על צדיקים בעוה"ז כדי שיירשו העוה"ב (קידושין לט:) חביבין יסורין שהברית כרותה בהם לישראל (שוח"ט צד) כשם שהקרבנות מרצים כך יסורים מרצים, ולא עוד אלא שהיסורים מרצים יותר מן הקרבנות. שהקרבנות בממונו ויסורים בגופו (שם) אם באו עליך יסורין אל תפתח את פיך ותקרא תגר אחר מדת הדין, אלא חבי כמעט רגע שאין היסורין מתעכבין בעולם, עוברין הן, (אגדת בראשית פ' מו) אשרי מי שמקבל יסורין מנעוריו, למה שסופו נח (שם פ' ס') צדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה (שם תולדות ס"ו ה') כל שאינו בהסתר פנים וכל שאינו בוהיה אינו מהם, (חגיגה ה) השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם (תענית ח), כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, וכל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין (ברכות ה) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, ואם לא מצא יתלה בביטול תורה, ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם (שם) יסורין של אהבה הם, כל שאין בהם ביטול תורה, וביטול

יבטול תפלה (שם. ומקץ צ״ב א׳), אין קץ אדם בלא יסורין, אשריו לאדם שבאו עליו מן התורה (מקץ שם):

אין יסורין בלא עון (שבת נה. קה״ר ה׳ ב) אדם מת בלא יסורין, מדת הדין מתוחה כנגדו (תולדות ס״ה ד) אין יסורין באין על ישראל אלא לטובתן (תנדבא״ז י״א) יצחק חידש יסורין (תולדות ס״ה ד׳) עד היכן תכלית היסורין, כל שארגו לו בגד ואינו מתקבל עליו, או שצריך ליטול ג׳ ועלו בידו רק ב׳ (ערכין ט״ז) ומי שעברו עליו מ׳ יום בלא יסורין קיבל עולמו (שם), למה נבראו היסורין להתלות בי׳ דאית להון למיזל (איכ״ר ד׳ כ״ז) יסורין בשעה שמשגרין אותם על האדם, משביעין אותם שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית ועי״ פלוני, ועי״ סם פלוני (ע״ז נה.):

היכן הן יסורין מצויין, על בני אדם, ע״י שהוסיף דעת (בר״ר י״ט א׳ קה״ר א׳ ל״ט) אם באו עליך יסורין קבל אותם בחילה (דברים א׳ ט״ז) קבלה דיסורי שתיקותא (שלא יבעט ביסורים) (ברכות סב) המבעט ביסורין כופלין אותם עליו (תנדבא״ר ב׳), ד׳ בנים למלך, אחד לוקה ושותק, אחד לוקה ומבעט, אחד לוקה ומתחנן, אחד לוקה ואומר לאביו הלקני (מס׳ שמחות ח) אין בריה שאין הקב״ה מנסה אותה (משפטים ל״א ב׳) אשרי אדם שעומד בנסיונו (שם), מי שיסורין מושלין בגופו, חייו אינם חיים (ביצה לב:) ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולם לא נתנו אלא ע״י יסורין, תורה ארץ ישראל, ועוה״ב (ברכות ה. שמו״ר א׳ א׳ שוח״ט צ״ד), ר׳ אלעזר ב״ר שמעון קבל עלי עצמו יסורין, בערב א״ל ליסורין אחי ורעי, בואו, בבוקר א״ל לכו מפני ביטול תורה (ב״מ פד:) יסורי דרבי ע״י מעשה באו, ועי״ מעשה הלכו, דההוא עגלא דהוי קא ממטי ליה לשחיטה, אזל תליא לרישא בכנפיה דרבי, וקא בכי, א״ל זיל לכך נוצרת, אמרו הואיל ולא קא מרחם ליתי עליה יסורין, ויומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא (מכבדת הבית) היה שריא בני כרכושתא (היו מוטלין שם בני חולדא) וקא כנשא להו, אמר לה שבקינהו, ורחמיו על כל מעשיו

כתיב

כתיב, אמרו הואיל ומרחם נרחם עליה (שם פה.) ר׳ יוחנן חלד נכנס אצלו ר׳ חנינא א״ל חביבים עליך יסורין, א״ל לא הן ולא שכרן (ברכות ה):

ענף יצ״ט ויצה״ר

שני יצרים ברא הקב״ה, אחד יצ״ט ואחד יצה״ר (ברכות סא) שני יצרים ברא הקב״ה בעולם יצר ע״ז, ויצר זנות, יצר ע״ז כבר נעקר מן העולם, ויצר זנות הוא קיים (שהש״ר ז׳ י״ג) יצרא דע״ז קטלוהו אנשי כנה״ג, ויצרא דזנות נקרוהו לעינית, ואהני ביה דלא איגרי בקריבותיה (יומא סט. סנהדרין סד), יצה״ר דומה לזבוב ויושב בין מפתחי הלב (ברכות סא) יצה״ד נתון בימין ויצה״ר נתון בשמאל (מטות כ״ב ח) יצה״ר שולט בו באדם משעת יציאה, כשיוצא ממעי אמו (סנהדרין צא: נח ל״ד יב) אין מזדווג יצ״ט לאדם אלא מבן י״ג שנה ומעלה (קה״ר ד׳ ט״ו אדר״נ טז) (יצ״ט נתון באדם במעי אמו, ובצאתו מגרשו היצה״ר, וחוזר בהיותו בן י״ג שנה פסקי תום׳ נדרים) טוב ילד מסכן וחכם זה יצ״ט, ולמה נקרא שמו ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י״ג ומעלה, מסכן שאין הכל שומעין לו, חכם שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה, ממלך זקן וכסיל זה יצה״ר, ולמה קרא אותו מלך, שהכל שומעין לו, זקן שהוא מזדווג לאדם מילדותו ועד זקנותו, כסיל שהוא מלמד לאדם לדרך רעה (קה״ר ד׳ י״ט) עיר קטנה זה הגוף, ואנשים בה מעט אלו האיברים, ובא אלי׳ מלך גדול וסבב אותה זה יצה״ר, ובנה עלי׳ מצודים גדולים אלו עונות, ומצא בה איש מסכן חכם, זה יצ״ט ומלט הוא את העיר בחכמתו זו תשובה ומעש״ט, ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא, דבשעת היצה״ר לית דמדכר לי׳ ליצ״ט (נדרים לב):

אין יצה״ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא, ובשעה שהוא רואה ממשמש בעיניו אמר הדין דידי (בר״ר ט׳ יג) כך אומנתו של יצה״ר, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עבוד ע״ז (שבת קה:) אין יצה״ר תאב אלא

לדבר

לדבר עבירה (יומא סט) יצה"ר בתחילה דומה לחוט של בוכנא, ולבסוף כעבותות העגלה (סוכה נב: בר"ר כ"ב יא) בתחלה נעשה אורח, ואח"כ הוא נעשה בעה"ב (שם) כל מי שמפנק את יצרו בנערותו. סופו להיות מנון עליו בזקנותו (שם בר"ר כ"ב י"ד) יצה"ר תחילתו מתוק וסופו מר, (ירושלמי שבת פי"ד מצורע ט"ז ח) הכי הוא יצה"ר לב"נ כחמה בעיסה, עאל במעוי זעיר זעיר, ולבתר אסגי בה עד דכל גופא אתערב בהדיה (זוהר תצוה רצ"א) יצה"ר מסית לאדם בעוה"ז, ומעיד עליו בעוה"ב (סוכה נב:) אדם נמשל לי"ב מזלות, כשנולד נדמה כטלה, ומתגבר כשור, כשגדל נעשה תאומים גדל בו יצה"ר, בתחלתו חלש היצה"ר כסרטן, ואח"כ נתגבר כאריה, ואם חוטא נעשה כבתולה, ושוקלים אותו במאזנים, ומורידין אותו לשאול כעקרב, ואם ישוב זורקין אותו לחוץ כחץ מן הקשת ונעשה רך ונקי כגדי, ומטהרין אותו כשעה שנולד ומזין עליו מים טהורים מדלי וגדל ברוב הגאה כדג הנהנה במים (תנחומא האזינו) קשה יצה"ר שאפי', יוצרו קראו רע (קידושין כט:) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו (שם ל:) יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום (שם) לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר, אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, ואם לא יקרא ק"ש ואם לא נצחו יזכור לו יום המיתה (ברכות ה) אשרי מי שמתגבר על יצרו כשהוא איש (ע"ז יט) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, ילך למקום שאין מכירין אותו, וילבש שחורים ויתכסה שחורים, (עי"ז לבבו יכנע) (קידושין מ. מו"ק טז) אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד (קידושין שם) בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין (שם כט: אדר"נ טז) אם אתם עוסקין בתורה, אין אתם נמסרין בידו (שם), אם יאמר לך יצה"ר חטא, והקב"ה ימחול לך אל תאמין (חגיגה טז), אל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (אבות ד') גמירי שאין יצה"ר שולט אלא במה שעיניו רואות (סוטה ח) העין והלב שני סרסורים של עבירה (במדב"ר פ"י ו' ירושלמי ברכות פ"א) אפי' בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו

קידושין

(קידושין פ:) כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו (סוכה נב) אוי לי מיוצרי או לי מיצרי (ברכות סא), אם בא יצרך להשחיקך רחהו בד"ת (בר"ר כ"ב טו):

והנה טוב זה יצר טוב, מאד זה יצה"ר וכי יצה"ר טוב מאד, אלא ללמדך שאילולא יצה"ר לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא נשא ונתן (בר"ר ט' ט' קה"ר פ"ג טו) יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (יצר תשמיש שלא יקוץ בפו"ר) (סוטה מו:), עתידין ישראל לומר לפני הקב"ה רבש"ע אתה יודע ביצה"ר שהוא מסית בנו (אדר"נ פ' טז), לא ברא הקב"ה ליצה"ר אלא לנסות בו בני אדם (מדרש הנעלם וירא ב) כל הכובש את יצרו מלכותא דשמיא אחיל עליה (שם):

היצה"ר דומה ללִיסטים שפוף שהי' יושב בפרשת דרכים, כל מאן דעבר אמר הב מה דעלך (בר"ר כ"ב סי' יב מדרש הנעלם וירא ק.) לע"ל מביא הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכין ואומרים היאך יכולנו לכבוש. את ההר הגבוה הזה, והרשעים בוכין ואומרין היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה, (סוכה נד.) צדיקים יצ"ט שופטן, רשעים יצה"ר שופטן, בינונים זה וזה שופטן (ברכות סא:):

ענף יראה

כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין. וכל העולם לא נברא אלא בשביל זה, ושקול זה כנגד כל העולם (ברכות ד"ו:) לעולם יהא אדם ערום ביראה (להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו) (שם יז) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (שם לג.) אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (שם) במקום גילה שם תהא רעדה (שם ל.) ויהא מורא שמים עליכם (אבות ברכות כח.) אם אין יראה אין חכמה (אבות) חכם וירא חטא הר"ז אומן וכלי אומנתו בידו (אדר"נ כב) כל מי שיודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום (תשא מ' א) אוי להם לשונאיהם של ת"ח שעוסקין בתורה ואין בהם יר"ש, סבריז ר' ינאי חבל

על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד, (יומא עב) משל לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות, ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו בהי עייל (שבת לא):

גדולה היא היראה ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה (קה"ר ג' יז) גדולה היא היראה ששני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה (שם) אמר הקב"ה כשם שעשיתי לבני קהת על שם שהיו יראים אותי כיבדתים, כך כל מי שהוא מתירא ממני אני מכבדו (במדב"ר פ"ה ט) כל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקך (ספרי קדושים. ב"מ נח:), את ד' אלקיך תירא לרבות ת"ח (קידושין נז. בהעלותך ט"ו י"נ) מורא רבך כמורא שמים (שמו"ר ג' כב) כל אינון דדחלין לי' לקוב"ה על עותרייהו או על בנייהו לאו איהו דחילו כדקא יאות (זוהר בא נו) אשרי מי שירא ועשה תשובה בעודו איש בעוד שכחו עליו (ע"ז יט):

המגדל כלב בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו רנב"י אמר אף פורק ממנו יראת שמים (דהכלב אינו מניח להעניים לבא לביתו ואפי' בשאין הכלב רע דאי כ"ב רע הא אמרי' (ב"ק עט) אסור לגדל כלב רע בביתו) (שבת סג) אסור לאדם להרביץ ארי בתוך שדהו כדי שיראו עניים ויברחו (ב"מ יב) אמי' דרנב"י אמרו לה כלדאי (חוזים בכוכבים) ברוך גנבא הוה, לא שבקתיה גלויי רישא, אמרה לי' כסי רישך כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא (שבת קנו) א"ר הונא ברי' דר"י תיתי לי דלא מסגינא ד' אמות בגילוי הראש (שבת קיח):

למדנו יראת חטא מבתולה, דר' יוחנן שמעה לההוא בתולה דנפלה על אפה ואמרה, רבש"ע בראת גן עדן בראת גיהנם, בראת רשעים בראת צדיקים, יהי רצון מלפניך שלא יכשלו בי בני אדם (סוטה כב. תנדבא"ז יז.) בעקבתא דמשיחא כל שהוא ירא שמים יהי' משתולל על הבריות, (יהיו אומרים עליו שוטה ופגע הוא) (סנהדרין צז):

ישראל

ענף ישראל

ישראל נמשלו לדגים (ויחי צז ה. ע"ז ג.) כנסת ישראל ביונה מתילא (גיטין מה שהש"ר ב' ל) מה יונה זו מצויינת כך ישראל מצויינים בתגלחת במילה בציצית, מה יונה זו צנועה, כך ישראל צנועים, מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה, כך ישראל, מה יונה זו מכפרת על העוונות, כך ישראל מכפרים על האומות (שהש"ר א' סג) מה הגפן הזה נמוכה מכל האילנות כך הם ישראל (בחוקותי ל"ו ב) כשב שהגפן הזאת חי ונשען על עצים מתים כך ישראל חיים ונשענים על האבות (תשא מ"ד ד') מה הגפן הזו יש בה אשכולות גדולים וקטנים, וכל אשכול שהוא גדול מחבירו נמוך ממנו, כך ישראל כל מי שהוא גדול מחבירו נמוך ממנו (מדרש שמואל ט"ז) מה הגפן הזה בתחילה הוא נרפסת ברגל ואח"כ מעלין אותה על שולחן מלכים, כך הם ישראל, (שם) מה אגוז זה אם נוטל אחד מהכרי וכולם מרדרין ומתגלגלין כך הם ישראל, לקה אחד מהם וכולם מרגישין (שהש"ר פ"ו יז) נמשלו ישראל לשה מה השה הזה לוקה על ראשו או על אחד מאבריו, וכל האיברים מרגישין כך הם ישראל, אחד מהן חוטא וכולן מרגישין (ויק"ר פ"ד סי' ו), נמשלו ישראל לתפוח (שבת פח.) נמשלו ישראל לשושנה (שהש"ר פ"ב ט) נמשלו ללבנה (שם פ"ו סי' טז) נמשלו ישראל כנקבה (שם פ"א ל"ז) נמשלו כחול (במדב"ר פ"ב י"ז) נמשלו לעוף (שמיני י"א ח) נמשלו ישראל לזית (מגילה נג: שמו"ר פ' לו), מה זית אין עליו נושרין, אף ישראל אין להם בטילה עולמות (מנחות נג):

מה השמן הזה מביא אורה לעולם, כך ישראל אורה לעולם (שהש"ר א' בא) כל המשקין מתערבין זה בזה, והשמן אינו מעורב, כך ישראל אין מתערבין בעכו"ם (תצוה ל"ו א) מה תמרה זו וארז כל מי שהוא עולה לראשן ואינו משמר את עצמו הוא נופל ומת כך כל מי שהוא עולה לראשן, סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (לך מ"א א') מה עפר הארץ מסוף העולם

העולם ועד סופו, כך בניך יהיו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו (שם יא) מה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים כך ישראל אינם מתברכים אלא בזכות התורה שנמשלה למים, ומה עפר מכלה את כלי מתכות והוא קיים לעולם כך ישראל כל העכו"ם בטלין והם קיימין (שם) אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים, כשהם יורדים יורדים עד לעפר, וכשהם עולים עולים עד לכוכבים (מגילה טז) סיקוסים נתן הקב"ה ליעקב, וא"ל אם כשיגיעו בניך עד עפר הארץ, אותה שעה ופרצת ימה וקדמה (בשלח כ"ה ח):

מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן, דממו הרוחות עמד הקנה במקומו, כך ישראל עומדין במים התורה, ואפי' כל גליות שבר' רוחות השמים אין מזיזין אותו (תענית יט:) מלכות נכנסת ומלכות יוצאת וישראל עומדין לעולם (קה"ר א' ט) מה הצבי הזה הולך לסוף העולם והוזר למקומו אף ישראל אע"פ שנתפזרו בכל העולם עתידין לחזור (ילקוט שמעוני שהש"ר ב'):

חביבין ישראל אע"פ שהן טמאים השכינה ביניהן (יומא נו), חביבין ישראל שסבבם הקב"ה במצות, תפילין בראשיהם, ציצית בבגדיהן, ומזוזות בפתחיהן (מנחות מג:) כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכ"מ שגלו ישראל שכינה עמהן (מגילה כט:) חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה (אבות פ"ג) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום (שם) חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממה"ש (חולין צא:) גדולה חיבתן של ישראל שהקב"ה משנה סדרי בראשית בשביל טובתן (תצוה ל"ת ה') ישראל קנין אחד (אבות פ"י):

ישראל קדושים הם, יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה (ואיקרי קדושים שמזמן את חבירו לאכול אצלו מפני הבושת) (חולין ז.) צדקה עשה הקב"ה בישראל שפיזרן לבין האומות (פסחים פז:) אי אתה יכול לעמוד על אופיא של אומה זו, נתבעין לעגל ונותנין, נתבעין למשכן ונותנין (שקלים ב:)

איזה

איזה אומה כאומה זו בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים, ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא, אבל ישראל אינם כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ומגלחין זקנם, ואוכלין ושותין ושמחין בר"ה שיודעים שהקב"ה עושה להם נס (ירושלמי ר"ה פ"א. ואתחנן ד) אומה שכל טובה שבא לעולם אינה באה אלא בזכותה (תולדות ס"ו ב) בכל מקום שישראל הולך ניכר הוא (שלח ט"ו טו:) כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל (תענית ג:) מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שעזין הן (ביצה כ"ה שמו"ר פ' מ"ב) אלמלי ניתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולים לעמוד בפניהם (שם) אנדריאנוס אמר לר' יהושע, גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זאבים, אמר לי' גדול הוא הרועה שמצילה ושומרה (תנחומא תולדות) אמר ההוא מינא לר"ח אנן מעלין טנייכו דאלו אותיבו אותביתון כמה שני גבן ולא עבדינן לכו מידי, א"ל ר' אושעיא דלא ידיעיתו היכי תעבידו תכלינהו לכולהו ליתנהו לגבייכו, תכלין מאי דאיכא גבייכו, קרי לכו מלכותא קטיעתא (פסחים פז:) דרשו עה"פ ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום, והי' המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגלות (בר"ר ע"ו סי' ג) כל היוכלות וכל הפרגמטיא וכל מלחמות שישראל עושין ומצליחין בעוה"ז, בזכות אותו האבק של יעקב אבינו (שהש"ר ג' ה') יהודה אתה יודוך אחיך, יהיו כל אחיך נקראין על שמך, אין אדם אומר ראובני אני, שמעוני אני, אלא יהודי אנא (ויחי צ"ח יא), דרכם של בני אדם אומרים, תורה קדומה לכל, אבל אני הייתי אומר ישראל קדושים קודמים (תנדבא"ר פ' טו):

כל ישראל בני מלכים הם (שבת סז.) ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד.) פושעי ישראל מלאים מצות כרימון (שבת קנו:) אשריכם ישראל שכולכם חכמים גדולים (עירובין נג:) כל העוזר את ישראל כאלו עוזר את השכינה (תנחומא ויחי ה') כל ישראל ערבים זה בזה (שבועות לט. תנדבא"ר פ' י"ב) בנוהג שבעולם אם אדם נוטל אגודה של

קנים

קנים שמא יכול לשברם בבת אחת ואלו נוטל אחת אחת, אפי' תינוק יכול לשברם, כן אין ישראל נגאלים עד שיעשו אגודה אחת (תנחומא נצבים) הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (שבת קמח:), הניחו להם לישראל אם אין נביאים הם, בני נביאים הם (פסחים סו:) אפי' מחיצה של ברזל אין מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים (שם פה.) התורה חסה על ממונם של ישראל (ר"ה כז.) עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל (בכורות מ. חולין נו.) ישראל בזה"ז אין יכולין לקבל לא רוב טובה (מגילה מז:):

אין דרכן של בנות ישראל לילך לבתי תיטריאות ולבתי קרקסיאות של עכו"ם, (רות ב' כג) אין דרכן של ישראל לדור בבית שאין שם מזוזה (שם) ישראל המסתפר מעכו"ם רואה במ־אה (ע"ז כ"ט.) ישראל שנזדמן לו עכו"ם בדרך טופלו לימינו (עי' להלן ענף עצה) שאלו לאן הולך ירחיב לו את הדרך (שם כה:) לא יהא ישראל למטה ועכו"ם למעלה (שם):

כל המיצר לישראל נעשה ראש (גיטין נו:) כל המציק לישראל אינו עיף (סנהדרין קד:) ישראל מומר זה המהלל שבת בפרהסיא (שבת סט:) אמר להן משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה (ע"ז ה.) אמרה כנס"י לפני הקב"ה רבש"ע החזק לי טובה שהודעתיך בעולם, ויפרע לאדירים אלו ישראל, ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל לטובים אלו ישראל, לעם זו אלו ישראל (מנחות נג:):

ר' ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן (מתוך חבתן היה אומר כל העונש שראוי לבא עליהן אני מקבל על עצמי כדי לכפר עליהן) (נגעים פ"ב. תנדב"א רבה ווזשא):

אילן כ"ף

ענף כבוד שמים

כל הרוצה למעט כבוד שמים בכדי להרבות כבידו, כבוד שמים במקומו עומד ובכודו מתמעט (יומא ר"ה) כל המרבה

כבוד שמים וממעט כבוד עצמו, כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה (במדבר פ"ד כ"א) בא וראה כמה דוד ביזה עצמו לכבודו של הקב"ה (שם) כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (אבות פ"ר) מי שיש חלול השם בידו אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר (יומא פו) מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא (יבמות עט. נשא ח' ד') אין מקיפין בחלול השם (שאין עושין כחנוני המקיף לאדם פעמים רבות וגובה כל הקפיון ביחד אלא נפרעין מיד) אחד שוגג ואחד מזיד (קידושין לט:):

כל מקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב (שבועות ל:) מותר להסתיר דבר תורה לכבוד שמים (שבת קנג) יכול אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר אבידה לבעליה, יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תיראו אני ד', כולכם חייבים בכבודי (יבמות ד"ו.) רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום לכבוד קונו (שבת נ.) אסור לילך ד' אמות בקומה זקופה דכתיב מלא כל הארץ כבודו (קידושין לא) ר"ה ברי' דר' יהושע לא מסגי ד' אמות בגילוי הראש, אמר שכינה למעלה מראשי (שם) א"ר יהושע בן קבסיי כל ימי הייתי בורח מן השררה, עכשיו שנכנסתי, כל מי שהוא בא ומוציאני כקומקום הזה אני יורד לו בכל מיני רדיפות, א"ר יוסי בר בון ח"ו שרוצה בהשררות, אלא לכבוד שמים שאמר, מאן יימר שאיש אחר שיבא במקומו יקדש ש"ש כמותי (ירושלמי שבת פ' ר"א דמילה ועי' מנחות קט:):

ענף כבוד תורה

במאי זכה אחאב להאריך ימים במלכותו מפני שכיבד את התורה (סנהדרין קב) עשירים שבבבל במאי זוכין לעשירות בשביל שמכבדין את התורה (שבת קי"ט) כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות (אבות) אין כבוד אלא תורה (אבות תצוה ל"ח ו') אדם קורא בתורה ושונה ומשמש ת"ח, ודבורו בנחת עם הבריות, ומקחו ומתנו בשוק נאה, ונושא

נושא ונותן באמונה, מה הבריות אומרין עליו, אשרי פלוני שלמד תורה, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי לבני אדם שלא למדו תורה (יומא פו):

כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם (נדרים סב) דאישתמש בתגא חלף (אבות) ר' יונתן בן עמרם לא רצה ליהנות בכבוד התורה (ב"ב ח) רב נחמן משדר גוזאי (לסבי ארמאי כשהיו זקנים עוברים לפניו היה שולח את הסריסים להחזיק בידם אבל הוא עצמו לא שלא לזלזל בתורתו דאמר אי לאו תורה כמה נחמן איכא בשוקא הלכך אין חשיבות בשביל עצמו אלא בשביל תורה) (קידושין לג) בכל יום ויום ב"ק יוצאת מהר הורב ומכרזת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות פו):

ענף כבוד ת"ח

יהושפט מלך יהודה כשהיה רואה ת"ח הי' עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו והושיבו על כסאו (מכות כד) כמה טפשאי הני גברא דלא קיימי מקמי גברא רבא (שם כ"ב) ההוא מאן דרחים רבנן, הו"ל בנין רבנן, ודמוקיר רבנן הו"ל חתנותא דרבנן, ודדחיל מרבנן איהו גופא צורבא מרבנן, ואי לאו בר הכי, משתמעין מליה כצורבא מרבנן (שבת כג) ת"ח ששכח תלמודו מחמת אונסו, אין נוהגין בו מנהג בזיון (מנחות צט), הספספר אחר מטתן של ת"ח מנדין אותו (ברכות יט) המבזה ת"ח אין רפואה למכתו (שבת קיג) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח (שם) החולק על רבו או שעושה עמו מריבה, או המתרעם או המהרהר כאלו עשה כל זה אחר השכינה (סנהדרין קי.), הקורא לרבו בשמו הרי זה אפיקורס (שם ק.) יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וכבוד חבירך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים (אבות) החמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו (לך ל"ט י"ח), כל מי שאינו נוהג ברבו כל מדת ההידור נקרא רשע לפני המקום (קידושין לג: בהעלותך ט"ז ינ) הרב שמחל על כבודו כבודו מחול קידושין:

(קידושין לא:) תלמיד לא ירחץ עם רבו, ואם רבו צריך לו מותר (פסחים נא), המהלך לימין רבו הר"ז בור (יומא לז) הלומד מחבירו פרק א' או הלכה אחת או דבור א' או אפי' אות א' צריך לנהוג בו כבוד (אבות):

ענף כבוד אב ואם

כבוד אב ואם הוא מדברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז, והקרן קיימת לו לעוה"ב (פאה. דברים א' י"ד) המכבד אביו ואמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאלו שכנתי ביניהם וכבדוני, (קידושין לא.) בזמן שאדם מקלל אביו ואמו ומכה אותם ועושה בהם חבורה, כביכול הקב"ה כופף את רגליו תחת כסא הכבוד ואמר אני השויתי לאלו כבוד שלי, אלו אני הייתי אצל זה כך היה עושה לי, יפה עשיתי שלא דרתי עמו (שם. תנדבא"ר כד) גדול הוא כבוד או"א שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו, נאמר כבד את אביך ואת אמך, ונאמר כבד את ד' מהונך, אם יש לך אתה חייב בכל אלו, ואם לאו אין אתה חייב אפי' באחת מהם, אבל כשהוא בא אצל כבוד או"א, בין יש לך הון בין אין לך הון, חייב אתה לכבד את אביך ואת אמך, ואפי' להחזיר על הפתחים בשביל כבודם (ירושלמי פ"א דפאה), חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו (ויגש צ"ר ה') הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך (קידושין לא.) לא יראה אדם את אביו ואמו כשהן הולכין בבגדים בלואות, אלא ילבישם בגדים נאים (תנדבא"ר פ' כז) אם לובש אדם את עצמו בחמשה מנה ילבוש את אביו ואמו בעשרה מנים (שם) ואפי' אם רירו של אביו יורד על זקנו, ישמע לו מיד (שם) וכל זמן שאדם מכבד את אביו ואמו אין חטא של חילול שבת ולא שאר שום כל חטא בא על ידו, ואם חטא נמחל לו ואם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו אפי' בילדותן, אין צריך לומר בזקנותן, נחשב לו כאלו הוא רוצח כל ימיו לפני הקב"ה, וכן הוא כאלו נואף כל ימיו וכאלו גונב נפשות וכאלו הוא מעיד

עדות

עדות שקר, וכאלו הוא חמד את ממון של אחרים כל ימיו (שם פ׳ כ״ו ילקוט שמעוני פ׳ ואתחנן) בעי גברא לאשתדל בתר אבוהי ואימיה ולמרחם לון יתיר מגרמיה ונפשיה ורוחי׳ ונשמתיה וכל עלמא דהו״ל חשיבא לי׳ לאין למעבד ביה רעותא דאבוה ודאימיה (זוהר תצא) יוסף זן ליעקב ולבנוי בסיבותיה, ובגין כך בנוי ממש יתיר מכלהו (זוהר ויחי תרט):

יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מטחינו בריחיים ומביאו לחיי העוה״ב (קידושין לא:) מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני פ״א אמר לו אביו מאין לך כל אלה? א״ל סבא, מאי איכפת לך! טחין ואכול (לעוס ואכול) א״כ הראהו שקשה עליו, וש״ב מעשה באחד שהיה טוחן בריחיים, ואב זקן הי״ל ואתא ציווי לטוחנין (מצות המלך בשביל אביו לבוא לעבודת המלך) א״ל בנו טחון אתה ואני אלך תחתיך לעבודת המלך, שאין לה קצבה, אם לבזיונך טב לך, ואם למלקי טב לך (ירושלמי פ״א דפאה):

עד היכן כבוד אב ואם, כדי שיטיל אביו או אמו ארנקי של דינרין ויטילו לים בפניו ולא יכלימם, ואיזהו מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו, ולא יהא סותר את דבריו ולא מכריעו, איזה כבוד מאכיל ומשקה, מלביש ומנעיל, מכנים ומוציא (קידושין לא) מכבדו בחייו ומכבדו במותו (שם) היכי שהי׳ אביו עובר על ד״ת, לא יאמר לו אבא, עברת על ד״ת, אלא כך כתיב בתורה (סנהדרין פ״א) צאו וראו מה עשה עכו״ם אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינא שמו פ״א בקשו חכמים ממנו אבנים ואפוד בס׳ רבוא שכר, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו והוא ישן ולא ציערו, לשנה האחרת נתן לו הקב״ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרתו, נכנסו חכמי ישראל אצלו, א״ל יודע אני בכם שאם מבקש אני מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי, אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבי (קידושין לא. ירושלמי פ״ק דפאה. דברים א׳ י״ד) פעם אחת הי׳ לבוש סירקין של זהב והי׳ יושב בין גדולי רומי ובאת אמו וקרעתו ממנו,

וטפחה

ומפחה לו על ראשו, וירקה לו בפניו ולא הכלימה, ונפל קורדקיסון שלה והושיטו לה שלא תצטער (שם), אמר רשב"ג לא כיבד ברי' אבותיו כמו אני את אבותי, ומצאתי שכיבד עשו את אבותיו יותר ממני (דברים א' י"ד):

ך' טרפון הו"ל אימא, וכל אימת דהות בעית למיסק לפוריא איהו הוה גחין וסליקו עליו (קידושין לא) ר' יוסף כשהיה שומע קול רגלי' של אמו אמר אעמוד מפני שכינה שבאה (שם) א"ר אבוהו כגון אבימי בני קיים מצות כבוד, חמשה בנים נסמכים הי"ל לאבימי בחיי אביו, וכשהי' ר' אבוהו קורא על הפתח, הי' אבימי רץ והולך ופותח לו ואימר הן הן, עד שהגיע לשם (שם) כשם שמתן שכרן גדול כך עונשן גדול (ירושלמי פ"ק דפאה) עין שהלעיגה על כבוד או"א יבא עורב שהוא אכזרי וינקרנה (שם) מעשה באחד שהי' זן את אמו רק שהיתה בזויה בעיניו, לפי שנישאת לאחר אחרי מות אביו, והאיש הזה הלך בדרכים, ונהרג והושלך לים, והפשו אחריו, ומצאוהו על שפת הים. ועינו אחת היתה מנוקרת שנקרוהו העורבים (ספר חרדים):

ענף כבוד הבריות

גדול כבוד הבריות שרוחה ל"ת שבתורה (איסור של דבריהם) (ברכות כ.) בא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות, הירא ורך הלבב כשהוא חוזר יאמרו שמא בנה בית שמא נטע כרם שמא ארש אשה (ספרי דברים) חס הקב"ה על כבודן של בריות וסתם פי הבהמה (בלק כ' י"ב) בא וראה כמה גדול כבוד הבריות, שור שהולך ברגליו חמשה, שה שהרכיבו על כתפו (וזלזל את עצמו בו) ארבעה (ב"ק עט:) לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה שלא לבייש את עוברי עבירה (שלא יבינו שהוא חטאת) (סוטה לב:) ומשום זה תקנו תפלה בלחש (שם):

יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב) שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חברי עמי, הואל ונתקללתי יתקלל חברי

חברי עמי (בר"ר כ"ד) אמר להם הקב"ה לישראל בני, מה אני מבקש מכם, הא איני מבקש אלא שתהיו אוהבים זה את זה, ותהיו מכבדים זה את זה (תנדבא"ר כ"ו) מה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו עאכ"ו (מכילתא יתרו. תנחומא יתרו), אל תהי בז לכל אדם (אבות ד) איזהו מכובד המכבד את הבריות (שם) שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים, א"ל מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי. כי הא דרב הונא דרי מרא אכתפיה, אתא רב חנא בר חנילאי וקא שקל מניה, א"ל אי רגילת דדרית במאתיך דרי, ואי לא איתייקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי (מגילה כח.) כל היודע בחבירו שהוא גדול ממנו צריך לנהוג בו כבוד (פסחים קיג) הוי קל לראש ונוח לתשחורת (אבות) כבדהו וחשדהו (דא"ר פ"ה):

אנשי גליל חסו על כבודם ולא חסו על ממונם. אנשי יהודה חסו על ממונם ולא חסו על כבודם (ירושלמי סוטה פ"ד) לא מקומו של אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו (תענית כא:) אתרא טפלה לי, ואין אני טפלה לאתרי (תשא מ"ה ו') ר' יוחנן קרי למאניה מכבדותא (ב"ק צא) במתא שמאי בלא מתא תותבאי (במקום שאין מכירין אותו המלבוש מכבדו) (שבת קמה) יאכל אדם פחות ממה שיש לו וילבש כמו שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו (חולין פ"ד) רבי מכבד עשירים, ר"ע מכבד עשירים (עירובין פו) הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (אבות), רצונה זו היא כבודה (ירושלמי פאה פ"א):

כל המחזיר אחר הגדולה, הגדולה בורחת ממנו (מזה שגור בפי אינשי, כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו) (עירובין יג.) כל המתמנה על הציבור נעשה עבד לציבור (הוריות ד"י.) נתמנה אדם בראש, ונטל טלית (בגד של כבוד וגדולה) לא יאמר לטובתי אני נזקק, לא איכפת לי בציבור אלא כל טורח הציבור עליו כל הימים שאדם חבר לא אכפת לו בציבור

בציבור ואינו נענש עליו (שמו״ר כ״ז ח׳) מנין לזקן שלא יטריח (אם יכול לילך דרך אחרת שלא יעמוד את הציבור) ת״ל זקן ויראת (לומר שאף הזקן יירא) (קידושין כט:) לעולם תהא אימת צבור עליך (סוטה מ.) אין עושין שררה על הציבור פחות משנים (מפני כבוד הציבור) (ב״ב ח: תנחומא פקודי ה׳) ומשרע״ה קורא לאחרים ומחשב על ידיהם (כי לא רצה לנהוג שררה על הציבור לבדו) (שם תנחומא) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (אבות פ״ג) כיון שנעשה אדם רש מלמטה (שאין רוח הבריות נוחה הימנו) נעשה רש מלמעלה (בידוע ששונאין אותו מלמעלה) (סנהדרין קג:):

ענף כוונה

אחר כוונת הלב הן הן הדברים, רחמנא לבא בעי (מגילה כ.) אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכות ה.) שנים שאכלו פסחיהן אחד מתכוין למצות אכילת פסח, ואחר מתכוין לשם אכילה גסה, ע״ז נאמר צדיקים ילכו בם, ופושעים יכשלו בם (הוריות ד״י נזיר כג) מה מי שנתכוון לאכול שומן ונמצא שהי׳ חלב כתיב ונשא עונו מי שנתכוין לעבירה עאכ״ו (קידושין פא) מצות צריכות כוונה (ברכות יג:) ראב״ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע, אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב״ה קובע לו ברכה (ספרא ויקרא):

ענף כוס

עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה ואנו אין לנו אלא ארבעה (שסימנן ח׳מ׳ש׳ה׳ ח׳י מ׳לא ש׳טיפה ה׳דחה) ונוטלו בשתי ידיו ונותן למברך לימינו ומגביהו מן הקרקע טפח (ברכות נא:) כוס של ברכה צריך שיעור (פסחים קו) ואם

טעמי פגמו, ר' יעקב בר אידי קפיד אחצבא פגימא (לקידוש והבדלה ובהמ״ז) רב אידי בר שישא קפיד אכסא פגימתא, מר בר רב אשי קפיד אפי' אחביתא פגימא (שם) כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים וי״א נוחל שתי עולמות (ברכות נא:) רבא אכסא דברכתא הוי מגמע גמועי (ששתה גמיעות גדולות לחיבוב מצוה) (סוכה מט):

אין מסרבין לגדול (כי יהיב כסא לברך) אבל לקטן מסרבין (כוס של ברכה אתה שותה או מ' זהובים אתה נוטל (חולין פז) כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה (לענין זוגות) (שם קט:) ר״ע עשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא לשתות להמסובים הוה אמר חמרא וחיי לפום רבנן, חיי וחמרא לפום רבנן ותלמידיהון (שבת סז.) כל המקבל כוס מיד כלה ושותהו אין לו חלק לעוה״ב (מס' כלה פ״א) המשגר כוס של ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייב מיתה (שם), אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין (סוטה לח:):

לא ישתה אדם כוסו בבת אחת ואם שתה הרי זה גרגרן, שני (שתי גמיעות) דרך ארץ, ג' גסי הרוח (ביצה כה. ד״א פ״ו) ולא ישתה שתי כוסות ויברך ברכת המזון מפני שנראה כגרגרן (ד״א שם) הנכנס לבית אל יאמר להם תנו לי ואוכל עד שיאמרו לו הם אכול, מזגו לו את הכוס שוהה ושותה, וכמה ישהה? בחמין ג' פעמים, ובצונן ד' (שם פ״ח) לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחבירו (שם פ״ט) שטוף ושתה שטוף והנח (שטוף את הכוס קודם שתיה ולאחר שתיה) (תמיד כ״ז):

כוס אחד יפה לאשה ב' ניוול, ג' תובעת בפה, ד' אפי' חמור תובעת בשוק ואינה מקפדת, אבל בעלה עמה לית לן בה (כתובות סה.) שתה אדם כוס אחד שהוא רביעית, יצא מרביעית דעתו (נשא פ״ו כ״א) שתה כוס ד' יצא כל דעתו, נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו, והלשון נפסק ומבקש לדבר ואינו יכול ולשונו עגום (שם) הוא נותן עינו בכוס והחנוני נותן עינו בכיס (שמיני י״ב א), כסא דחרשין ולא כסא דפושרין (השותה בכלי מתכות ולא השליך בהם שרשי עשבין קשים

לגוף) (חולין סד.) חזקה אין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו (כתובות עה:) בכוסו אדם ניכר (עירובין סה:):

ענף כעס

כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, ואפי' פסקו לו גדולה מן השמים מורידין אותו ממנה (פסחים סו) כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו, ולא עוד אלא שתחתוניות שולטות בו (נדרים כב) וכל הכועס כאלו עובד ע"ז, ובידוע שעוונותיו מרובין על זכיותיו (שם) בא לכלל כעס בא לכלל טעות (ספרי מטות) לא תרתח ולא תחטא, (ברכות כ"ט) ג' הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס מי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו (פסחים קיג) אל תהי נוח לכעוס (אבות ב) מיבעי לי' לאיניש למילף נפשיה למימר בניחותא שנאמר והסר כעס מלבך (תענית ד:) לעולם יהא אדם ענותן כהלל, ואל יהא קפדן כשמאי (שבת לא) כל המקפיד על דבריו משכח את דבריו (אדר"נ פ"א) יהא אדם ממתין בדבריו ולא יהיה מקפיד על דבריו (שם) בג' מקומות כעס משה ונתעלמה ממנו הלכה (ויק"ר יג) המקרע בגדיו או משבר כליו או מפזר מעותיו בחמתו כאילו עע"ז (שבת ק"ה) החובט פתו בקרקע והמפזר מעותיו בחמתו אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (אדר"נ פ"ג) בכעסו אדם ניכר (עירובין סה:), רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותא (קידושין מא:) ב"נ ברוגזיה ממש ידע ליה, וישתמודע מאן איהו, אי ההוא נשמתא קדישא נטר בשעתא דרוגזיה, ואי ההוא ב"נ לא נטיר לה ודאי איהו ב"נ דמריד במריה ואסיר לקרבא בהדיה ולאתחברא עמיה ומאן דאשתעי בהדיה כמאן דאתהבר בע"ז ממש, כגוונא דא אסור להסתכל באנפוי (זוהר תצוה רצ"ב), אין מרצין לו לאדם בשעת כעסו (אבות. ברכות ז.):

ובספר רפואות העם לרופא מומחה ומפורסם ראיתי שכתב חולי הגוף הרבים הוא אשר יגרום הכעס, וכתב שגודל הכעס יכול לגרום כי יפול הכועס וישאר מונח בלי חיות

ואין

ואין מושיע לו, אם כן אשר הכעס הוא חטא עצום וממוכן לנפש ולגוף כפי המבואר למעלה מדברי חז״ל אשר מפיהם אנו חיין, לכן אתה בן אדם! הסר כעס מלבך וראה תמיד לדבר בנחת ושלא תגביה קולך, כי זה גורם כעס כנ״ל, ודברי חכמים בנחת נשמעים, ואף אם תשמע שמחרפין ומגדפין אותך תאמר בלבך מה אכעוס ולמה אחוש לדברי עפר ואפר, רמה ותולעה, אשר היום כאן ומחר בקבר, ומה המה עניני עוה״ז המרומה, אשר בעדם תעמיד נפשך בסכנה בזה ובבא, הלא הכל הבל כמו שראיתי בס׳ משפט צדק (סי׳ רכ״ה) משל לתינוק שעושה לו בית קטן מקיסמים דקים כדרך הילדים ועבד במלאכה זו כמה שעות ובא קטן אחד וסתר את הבית הזה אשר בנה הילד הראשון, אזי מיד התינוק צועק ובוכה אל אביו לאמור, ראה נא אבי מה עשה לי הבליעל הזה? אנכי יגעתי בבית הזה כמה יגיעות והוא סתר את כל עמלי ברגע אחד, ולפי יושר ודעת התינוק היה ראוי לעשות שפטים ומכות גדולות לתינוק הסותר וליהנהו בבית הסוהר כל ימיו, אבל האב יושב וישחק מזה, ואמר לבנו הקטן אם תגדיל תבין אז כי לא עשה לך מאומה כי הוא רק מעשה צעצועים והבל ואין בם תועלת והילד מחמת קוצר בינתו איננו מבין זה, כמו כן ידמה האדם בלבבו למה לי לכעוס ולעבור עבירה גדולה וחמורה כזו כאלו עבד ע״ז, בשביל שטותים והבלים, אשר במעט זמן ינחם על כל מה שעשה, ומה גם כי יזקין יבין מעשהו אשר עשה בנערותו כי מאפע המה, ואם ילמוד עצמו להיות וותרן בתוך ביתו, וירגיל א״ע להיות מתון גם בין אנשים, ויהיה מן השומעים חרפתן, ואינן משיבין, אזי אשרי לו בעוה״ז, וטוב לו לעוה״ב:

ומצד הסגולה שמעתי כשיראה אדם שהכעס החל לבעור בו ואינו יכול להתאפק, יקח ב׳ ציציותיו בידיו וינשקם ויכוין בשם הוי׳ ב״ה וב״ש בניקוד יראה, והוא בדוק ומנוסה, ונלע״ד לתת טעם המועיל כי ציצית עולים תרי״ג עם החוטים והקשרים, ויזכור בתרי״ג מצות, וגם מנין ב׳

ב׳ ציצית החוטים והקשרים עולים כ״ו כמספר הוי׳ ב״ה, ועי״ז יזכור גודל עונש הכעס כנ״ל:

אילן למ״ד

ענף לבוש

לבושא לא בושה (שבת קמה) ר׳ יוחנן קרי למאניה מכבדותא (שם קיג:) הדר בני אדם כסותם (רא״ז פ״י) בלא מתא תותבאי (שבת קמה) ת״ח שבבבל מצוינין (במלבושיהן) מפני שאינן בני מקומן (שם) ת״ח ניכר בעטיפתו (רא״ז פ״ה) דרשו עה״פ וכברתו מעשות דרכיך שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול (שבת קי״ג) שינוי בגדים דרך כבוד הוא לפני המקום (שם קי״ד) ולקדוש ד׳ מכובד זה יוה״כ שיכברהו בכסות נקיה (שם קי״ט) צריך אדם להיות לו ב׳ עטופים אחד לחול ואחד לשבת (רות ה׳ י״ב), ת״ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות (שממאסין עצמן בעיני הבריות, והבריות אומרים אוי להם ללמוד תורה שהם מאוסים ומגונים נמצא זה משניא את התורה) (שבת קי״ד):

אין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שהולך בשוק ערום (יבמות סג) ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו (שבת קכ״ט) מי שאין לו מנעלים לרגליו הוא מנודה לשמים (פסחים קי״ג) מי שאין לו אלא חלוק אחד חייו אינם חיים (ביצה לב:) יאכל אדם פחות ממה שיש לו וילבש א״ע כמו שיש לו (חולין פד) ר״ח כר הוה מסגי ביני היזמי והיגי מדלי להו למאניה אמר זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה (ב״ק צא:) וכן עשה אבא חלקיהו (תענית כג.):

כל המתנאה בטלית של ת״ח ואינו ת״ח אין מכניסין אותו במהיצתו של הקב״ה (ב״ב צ״ח) יש אדם שהוא נאה ולבושו כיעור, ויש הוא כיעור ולבושו נאה (מסעי כ״ג ה׳) לבש אדם לבושו של אביו הרי הוא כיוצא בו (ויצא ע״ד י״א):

כל

ענף לויה

כל המלוה את חבירו אפי׳ ד׳ אמות בעירו שוב אינו ניזוק (עירובין נ״ד. תנדבא״ז ט״ז) המהלך בדרך ואין לו לויה יעסיק בתורה (שם) כל שאינו מלוה כאילו שופך דמים (סוטה מו) כופין ללויה ששכר הלויה אין לה שיעור (שם) הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר, חבר לחבר עד תחום שבת, תלמיד לרב עד פרסה, ולרבו מובהק ג׳ פרסאות (שם):

הרואה הלוית המת ואינו מלווהו עליו נאמר לועג לרש חרף עושהו (ברכות יח) והלוית המת הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לעוה״ב (פאה) אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעש״ט בלבד (אבות פ״ו):

ענף לולב

כל הנוטל לולב באגדו, והדס בעבותו, מעה״כ כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (סוכה מה.) מנהג הי׳ של אנשי ירושלים, יוצא מביתו ולולבו בידו, בכל מקום שהיו הולכים הי׳ לולביהם בידיהם, להודיעך כמה היו זריזים במצות (שם מא.) רז״ל דרשו עה״פ זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות, סוכה נאה, לולב נאה (שבת קלג) השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם, וההדס דומה לעין, והערבה דומה לפה, והאתרוג דומה ללב, (ויקרא ר׳ י״ג זוהר פנחס) מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ואין בהם מעש״ט, מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל שיש בהם מעש״ט ואין בהם תורה, מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך יש בישראל בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעש״ט, לאבדם אי אפשר, אמר הקב״ה יקשרו כולם אגודה אחת, והם מכפרים אלו על אלו (שם) אדם לוקח לולב לזכות בו, ואם הי׳ גזול צווח לפני הקב״ה ואומר גזול אני חמס אני, ומלה״ש אומרים אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (שם):

כל

ענף לימוד

כל המלמד את בנו תורה כאלו קבלה מהר חורב (ברכות כא:) אשרי האיש העוסק בתורה והנותן ממונו ללמד תורה לבנו כי בשביל הממון שהוא נותן זוכה לעוה"ב (תנחומא צו) כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה (ב"מ פ"ה) וכל המלמד לבן ע"ה תורה אפי' הקב"ה גוזר גזירה הוא מבטלה (שם) וכל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו (סנהדרין י"ט), המונע הלכה מפי תלמיד, עונשו גדול, ואם למדו זוכה לברכות כיוסף (שם צא:) המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות (סוטה כ.):

תינוק שיודע לדבר אביו מלמדו תורה ולשון הקודש (ספרי עקב. ירושלמי סוכה ס"פ לולב הגזול):

כשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (פסחים קיב.) א"ל רב לרב שמואל בר שילת (שהי' מלמד תינוקות) עד שש לא תקבל, מכאן ואילך קבל, וספת לי' כתורא, וכשאתה מלקה את התינוק לא תלקהו אלא ברצועה של מנעל, הקורא יקרא, ומי שאינו קורא יהא צות לחבירו (ב"ב כא.) הרבה דברים אמרו חז"ל לחדד בהו תלמידיהם (עירובין יג.) ר"ע ובברכות (לג.) רבה, ובזבחים (יג) ר"ה, ובנזיר (נ"ט) ר"י וביבמות (עה:) רבינא:

לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה (פסחים ג) סדר הלימוד הוא לחזור על כל דבר ד' פעמים (עירובין נד:) רב נזדמן למקום אחר, גזר תענית ולא ירדו גשמים, ירד לפניו שליח ציבור אמר משיב הרוח נשבה הרוח, אמר מוריד הגשם וירדו גשמים, א"ל מה מעשיך א"ל מלמד תינוקות אני, ומקריא לבני עניים כבני עשירים, ומי שאין לו איני נוטל ממנו כלום, ויש לי פיר של דגים, וכל מי שמורד אני משחדו בדגים ומשדלו עד שהוא בא וקורא (תענית כד) רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מלתא דבדיחותא ובדחו רבנן והדר יתבי באימתא ופתח בשמעתא (פסחים קיז) ורב המנונא סבא כד הוו

ילפין

ילפין מניה חבריא רזי דחכמתא הוה מסדר קמייהו פרקא דמלי דשטותא דייתי תועלתא לחכמתא (זוהר תזריע) ההוא תלמידא דהוה גריס בלחישא בעטה בי׳ ברוריא וא״ל כתיב ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ״ח איברים אז היא שמורה (עירובין נג) תלמיד אחד היה שונה בלחש, ולאחר ג׳ שנים שכח תלמודו (שם), לא הקפדן מלמד (אבות ב), כל המגדל בנו לת״ת ומוליכו לבית רבו בבקר ובערב מעה״כ כאלו קיים התורה ב״פ בכל יום (מד׳ הנעלם וירא ק״ה) צריך אדם להכנים בנו לתורה, ולהנכו בלימוד שיאריך ימים (שהש״ר א׳ כ״ד) הלומד תורה בילדותו, ד״ת נבלעין בדמיו ויוצאין מפיו מפורשים, והלומד תורה בזקנותו אין ד״ת נבלעין בדמיו ואין יוצאין מפיו מפורשים (אדר״נ פ׳ כ״ד) הלומד ילד למה״ד לדיו כתובה על נייר חדש, והלומד זקן דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות פ״ד) למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו (יבמות סב:) מיגמר בעתיקא קשה מחדתא (יומא כט), לימוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה (קידושין מ:) כל שישנו בעשיה ישנו בלימודה, וכל שאינו בעשיה אינו בלימודה (יבמות קט:) כל האומר אין לו אלא תורה (אינו עוסק בשום מצוה אלא בתורה) אפי׳ תורה אין לו (אפי׳ שכר לימוד אין לו) (שם) דרשו עה״פ אשר פריו יתן בעתו זה הלומד תורה ומקיימה (ע״ז יט) כל מי שיודע תורה ואינו עושה מוטב לו שלא יצא לעולם (תשא מ׳ א׳) הלימד שלא לעשות נוח לו שלא נברא (בחוקותי ל״ה י׳):

כל בית שנשמעין בו ד״ת בלילה אינו חרב (עירובין יח) לא איברא לילה אלא לגירסא (שם ס״ה) ת״ח העוסקין בתורה בלילה מעה״כ כאילו עסוקין בעבודה (מנחות ק״י) כל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום (חגיגה יב:) ושכינה כנגדו (תמיד לב:) וזכאה אינון כל דקיימי בקוומייהו ומשתדלי באורייתא בלילה בגין דקוב״ה וכל אינון צדיקיא דבג״ע שמעין לקלייהו (זוהר ויחי תצ״ג):

לעולם ישליש אדם שניתיו, שליש במקרא שליש במשנה, ושליש בגמרא (ובבל יומא יתליש כן) (ע״ז י״ט)

האמוו

האומר שמועה בשם אומרו יראה בעל שמועה כאלו עומד לנגדו (שקלים יו"ד.) רכות מעומד (דברים שאדם מהיר לשמען) וקשות מיושב (מגילה כא.) שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנה שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא (נדרים סב.) לעולם ילמוד אדם ואח"כ יהגה (ע"ז יט) ילמד אדם לעולם, אע"ג דמשכח, אע"ג דלא ידע מאי קאמר (שם) אין אדם לומד אא"כ ממקום שלבו חפץ (שם) הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה, ה"מ סברא אבל גמרא עדיף טפי (שם) אי דייקינן כולי האי לא הוי תנינן (עירובין מח.) דלא יליף קטלא חייב (אבות פ"א) הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד, והלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות (שם פ"ד) כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר (ר"ה כג) למד ולא לימד אין הבל גדול מזה (קה"ר ה' ז):

הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה (אבות פ"ד) ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך (שם) כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני (שם) נגזרה גזירה על ישראל שילמדו את התורה מתוך הצער ומתוך השעבור ומתוך הדחק ומתוך הטירוף ומתוך הדוחק ומתוך שאין לו מזונות (תנדבא"ז פ"ר) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות פ"ו) כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה (שם) וכל מי שעוסק בת"ת הרי זה מתעלה (שם):

ענף ליצנות

כל המתלוצץ נופל בגיהנם ומזונותיו מתמעטין ויסורין באין עליו (ע"ז יח) כל המתלוצץ גורם כליה בעולם (שם) ההולך לאצטדין ולכרקום וראה שם את הנחשים ואת החברים הר"ז מושב לצים (שם) כת לצים אינן מקבלין פני שכינה

(סוטה מא) קשה ליצנות שתחלתה יסורין וסופן כלייה (ירושלמי ברכות פ"א), רבינו הקדוש צוה לבניו שלא ידורו בשכנציב דליצים הם (פסחים קיב) אל תבא לבין הלצים שמא תלמד ממעשיהם (אדר"נ כו) מה השמן הזה, כום מלא שמן בידך, נפל לתוכו טפה של מים יוצאת כנגדה טפה של שמן, כך אם נכנס דבר של לצנות ללב יוצאת כנגדו דבר של תורה (שהש"ר א' כ"א) דרשו עה"פ אם ללצים הוא יליץ, בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו (ע"ז נה):

כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"ז (סנהדרין סג) כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ דור הנאה ממנו מושבו מושב לצים (זה שאינו באחד מאלו במה יתעסק אם לא בליצנות) (קידושין מא.):

ר"מ וכן ר"ע הוו מתלוצצי בעוברי עבירה (קידושין פא.):

ענף לעג

כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (עירובין כא) יתיב ר' יוחנן וקא דריש לגלג עליו אותו תלמיד אמר לו ריקה מלגלג על דברי חכמים אתה, נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות (ב"ב עה.) יתיב ר"ג ודרש עתידה אשה שתלד בכל יום לגלג עליו אותו תלמיד, א"ל בא ואראך דוגמתו בעוה"ז (שבת ל:) אמר אליהו זכר לטוב פ"א הייתי מהלך בדרך ומצאני אדם אחד, והיה מלעיג בי ומתלוצץ בי, אמרתי לו בני מה אתה משיב ליום הדין, אמר שלא למדת תורה, אמר בינה ודעת לא נתנו לי מן השמים, אמרתי לו בני מה מלאכתך, אמר לי ציד עופות ודגים אני. אמרתי לו מי נתן לך דעת ולב ליטול פשתן ולטוותו ולארוג מצודות, ולצוד בהן הדגים ועופות ולמכרם, אמר לי בינה ודעת נתנו לי מן השמים. אמרתי לו ליטול פשתן ולטוותו ולארוג מצודות ולצוד הדגים ועופות נתנו לך בינה ודעת מן השמים, ודברי תורה שכתובים בהם כי קרוב אליך הדבר מאד, לא נתנו לך בינה ודעת? (תנחומא וילך, תנדבא"ז פ' י"ד), מעשה באחד שהי' מסקל אבנים מהצר

לרה"ר

לרה"ר מצאו חסיד א' א"ל ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך, לגלג עליו, לימים ירד מנכסיו ומכר את ביתו והלך ברה"ר ונסקל והוזק באבנים שהוציא (ב"ק נ.):

לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וס"ת בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש (ברכות יח.):

ענף לשון הרע

בא וראה כמה גדול עונשו של לה"ר ממרגלים, מה מוציא ש"ר על עצים ואבנים כך, המוציא ש"ר על חבירו עאכ"ו (ערכין טו) ראה כמה קשה לשה"ר שהוא קשה מש"ר וג"ע וע"ז (שם. שו"ט נב) לשון תליתאי קטל תליתאי, דמספרו והמקבלו, ומי שנאמר עליו (שם. חוקת י"ט ב) כל המספר לשה"ר כאילו כופר בעיקר (ערכין שם תצא ו' קה"ר ט' י"ג) כל המספר לשה"ר נגעים באים עליו (שם. דברים פ"י. ספרי תצא) ראה כמה קשה כחה של לשה"ר שנצטוו לבנות ביהמ"ק ובשביל שהי' הדור בעלי לשה"ר לא נבנה בימיהם (שופטים ה' סי' י') קשה הוא לה"ר שמי שבראו עשה לו מקום שיטמן בתוכו (וישלח ע"ט א') כל המספר לה"ר והמקבל לה"ר, והמעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים (פסחים קיח.) כל המספר לשה"ר אין לו חלק לעוה"ב (פדר"א נ"ג) כל המספר אחר מטתן של ת"ח נופל בגיהנם (ברכות י"ט), קשה לשה"ר מן הסיף ומן החרב, היאך מי שיש בידו חרב ומבקש להרוג את חבירו ומבקש לחזור בו יחזור, למה שהחרב בידו, והוא מונע ידו ואינו הורגו, אבל מי שהוא מבקש להרוג את חבירו בחץ אינו יכול לחזור בו שכבר יצא החץ מידו, והאומר לשה"ר על חבירו אפי' הוא מבקש לחזור בו אינו יכול, למה משהוא הולך אינו יכול לחזור בו לכך הוא משול לה"ר כחץ, ואפי' הוא מת אין מכפר לו (אגדת בראשית פ"ג) נמשל הלשון לחץ שאם ישלוף האדם החרב שבידו להרוג את חבירו הוא מתחנן לו ומבקש הימנו רחמים מתנחם ההורג ומחזיר החרב

לנרתיקה

לנרתיקה, אבל החץ כיון שירה אותו והלך אפי' מבקש להחזיר אינו יכול להחזיר (שוח"ט ק"כ) מה ראה למשלן כחץ, מה חץ זה מכה מרחוק כך לשה"ר (ויחי צ"ח כ"ג), יד ממיתה אף לשון ממיתה, וממיתה מרחוק (ערכין טו):

אומרים לנחש מפני מה אתה נושך באבר אחד, וכל האיברים מרגישין, א"ל אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי, אומר ברומי והורג בסוריא (ערכין טו ירושלמי פ"א דפאה קה"ר פ"ו י"ד) כל מי שמקבל לשה"ר אע"פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפיים עדיין הוא בעור מבפנים (ויחי צ"ח כ"ג ירושלמי פ"א דפאה) בר לא תיעול טלה כולה תיעול פלגא (בר"ר נ"ו ה') האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מיבעי, מיחש לה מיבעי (נדה סא:) היכי דמי לישנא בישא, כגון דאמר נורא בי פלניא (שאומר בבית פלוני שכיח האור מחמת שתמיד אוכלין ומבשלין) (ערכין טו) ההוא מקושר דאתא לקמיה דרבי ואמר רבי אין זמן בזה חזא בי' רבי לר"ש ברי' בבישות, א"ל לאו אנא כתבתיה אלא יהודה חייטא כתבי' א"ל כלך מלשון הרע כזה (לא הי"ל להטיל אשמה עליו א"ל הי"ל לומר אני כתבתי) זימנא חדא הוה יתיב ר"ש בר רבי וקפסוק סידרא בספר תהלים קמיה דרבי אמר רבי כמה מיושר כתב זה, א"ל לאו אנא כתבתיה אלא יהודה חייטא כתביה א"ל כלך מלה"ר כזה משום דתני רב דימי לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב"ב קסד) הנוותא דכתנאי הוה לון צמית, והוה תמן חד דמתקרי בר חובץ ולא סליק, אמר מה אנן אכלין יומא דין, אמר חד חובצין, אמרין ייתי בר חובץ, א"ר יוחנן זה אמר לה"ר בהצנע (ירושלמי פ"א דפאה):

כל מלתא דמתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא (ערכין טו) האומר דבר לחבירו הוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור (יומא ד.) מאבק לשה"ר אין אדם ניצול בכל יום (ב"ב קסד), מעשה בתלמיד אחד שיצא עליו קול שגלה דבר שנאמר בביהמ"ד אחר כ"ב שנים הוציאו ר' אמי מביהמ"ד

מביהמ"ד אמר זה מגלה סוד הוא (סנהדרין לא.) אלמלא לא קבל דוד לשה"ר לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל ע"ז ולא גלינו מארצנו (שבת נו), משרע"ה הרהר בלבו מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות, כיון ששמע דבריו אמר לה"ר יש ביניהם היאך יהיו ראוים לגאולה (שמו"ר א'):

אין הקב"ה רוצה במי שאומר דילטוריא על ישראל (שהש"ר א' ל"ט) יש לך אדם שחוטא בארץ ואינו חוטא בשמים, בשמים ואינו חוטא בארץ, אבל מי שאומר לה"ר חוטא בשמים ובארץ (ערכין ט"ו ירושלמי פ"א דפאה קה"ר ט' י"ג) דרשו עה"פ יש בוטה כמדקרות חרב זה המדבר לה"ר, ראוי לדוקרו בחרב (עירובין ס"ד) סימן ללה"ר אסכרה (ברכות י"ט) ד' דברים שהם נפרעין מן האדם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ע"ז ג"ע וש"ד, ולשה"ר כנגד כולם (ירושלמי פאה פ"א), אמר הקב"ה יבא הנחש שהתחיל בלה"ר תחילה ויפרע ממספרי לה"ר (חקת י"ט ב'):

רשב"י אמר אלו הייתי עומד על הר סיני בשעה שניתן התורה לישראל הייתי תובע לפני הקב"ה שיברא לאדם שני פיות, אחד שיקרא בו תמיד בתורה, ואחד שיעשה בו כל צרכו, חזר ואמר ומה אם פה אחת אין העולם יכול לקיים עצמו מפני לה"ר ומלשינות, אלו הי"ל ב' פיות עאכ"ו שהיו מרבין בלה"ר (ירושלמי פ"א שבת):

אילן מ"ם

ענף מדה

מדה טובה מרובה ממדת פורעניות (יומא עו. נשא ט' ל"ט) מדה טובה ממהרת לבא ממדת הפורענות (שבת צז) מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה (סנהדרין צ.) בסוריא הוה דבר, בשיבבותיה דרב לא הות משום ההוא גברא דקא משייל מרא וזבילא לבי קבורה (תענית כא) בדרוקרת הוה דליקתא ובשיבבותיה דרב הונא לא הות משום ההוא איתתא דמחממא תנורא

תגורא מערב שבת לע״ש ומשיילה לשיבבותיה (שם) במדה שאדם מודד מודדין לו (סוטה ח׳. בשלח כ״ה כ״ג) כל המדות בטלין ומדה כנגד מדה לא בטלה (בר״ר פ״ט י״ג) אפי׳ ד״ת שנתנה מלמעלה לא נתנה אלא במדה (תזריע ט״ו ב׳):

לך אחר מדותיו של הקב״ה מה הוא הלביש ערומים הקב״ה ביקר חולים, וקבר מתים וניחם אבלים אף אתה עשה כן (סוטה י״ג) כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו (ר״ה ט״ז) שאל ר״ע את ר׳ נחוניא הגדול במה הארכת ימים א״ל לא עמדתי על מדותי (מגילה כח.):

ד׳ מדות באדם האומר שלי שלי שלך שלך זו מדה בינונית, וי״א זו מדת סדום, שלי שלך ושלך שלי עם הארץ, שלי שלך ושלך שלך חסיד, שלך שלי ושלי שלי רשע (אבות פ״ה) שלש מדות בת״ח, אבן גזית (ששנה מדרש) אבן פנה (ששנה מדרש והלכות) אבן פיספס (ששונה מדרש הלכות ואגדות ותוספתות) (אדר״נ כ״ח) ג׳ מדות בת״ח שואל ומשיב חכם, שואל ואינו משיב, למטה הימנו, אינו שואל ואינו משיב זהו למטה מכולן (שם מ״א) ד׳ מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות פ״ה) ד׳ מדות בתלמידים, מהיר לשמוע ומהיר לאבד, קשה לשמוע וקשה לאבד, מהיר לשמוע וקשה לאבד, קשה לשמוע ומהיר לאבד (שם) ד׳ מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן, עינו רעה בש״ו יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (שם) ד׳ מדות בהולכי בית המדרש, הולך ואינו עושה, עושה ואינו הולך, הולך ועושה חסיד, לא הולך ולא עושה רשע (שם) ד׳ מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה (שם) ד׳ מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות (שמבקשין לדעת כל דבר סתר) עצלניות וקנאניות (לך מ״ה ו׳) מדה טובה בנשים, שאיש תובע בפה והאשה תובעת בלב (עירובין ק:) לעולם ינהג אדם בעצמו י״ח מדות, יהא אדם

עניו בביתו, חסיד בישיבה, ערום ביראה, חכם בתורה, פקח במעש״ט, נאה ומתקבל על הבריות, מודה על האמת, דובר אמת בלבבו, מורה ועוזב, אוהב את המקום אהבה גמורה בין כשהוא טוב לו, ובין כשהוא רע לו, ומתאנח על כבוד הקב״ה ועל כבודם של ישראל כל ימיו, מחמד ומתאוה ומצפה לכבוד ירושלים ולכבוד ביהמ״ק שתצמיח בקרוב, ולקבוץ גליות, יהא נאה בביאתו לביהמ״ד, ירבה ד״ת, יהא שואל ומשיב בישיבתו בביהמ״ד כדי שירבה חכמתו בידו, ישמור עצמו שלא יבא לידי תנומה, ישאל את הפסוק ואת ההלכה אע״פ שהכל משחקין עליו, יכנים את עצמו לגופה של תורה, (תנדבא״ר פי״ג), העוסקין במקרא מדה ואינו מדה (ב״מ לג):

חזר הקב״ה על כל מדות ליתן לישראל ולא מצא אלא עניות (חגיגה ט:) מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב״ה וחזר בה לרעה (שבת נה), אם ראית דור שמדותיו של שקרים מלכות באה ומתגרה באותו הדור, (רות א׳ ב) אוי לדור שמדותיו של שקר (שם) קשה עונשן של מדות יותר מעונשין של עריות (יבמות כא.) אסור לאדם שישהה מדה חסירה או יתירה בתוך ביתו, ואפי׳ היא עָבוט של מימי רגלים (דאיכא למיחש פעמים שרוחצו ומעביר טנופו ומודד בו) (ב״ב פט:) לאו דכתב רחמנא במשקלות לעבור עליו משעת עשייה (ב״מ ס״א) אבא שאול בן בטנית כינס ש׳ גרבי יין מן בירורי המדות (ביין שביה בירורין שעלה אופיא ואין המדה מלאה) וחבירו כונס ש׳ גרבי שמן מן מצויי המדות, והביאום לפני הגזברים בירושלים, אמרו להם אין אתם זקוקין לכך, (הואיל ומתחלה לא נתכוונתם לגזול, והלוקחין מוחלין ע״ז) אמרו להם אף אנו אין רצוננו בכך, אמרו להם הואיל והחמרתם על עצמכם, לכו ועשו בהם צרכי רבים (ביצה כ״ט):

ענף מזוזה

הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה (שבת כג:) אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינות ואחד

שערי

שערי עיירות יש בהם חובת מצות מזוזה (יומא יא) מזוזה חובת הדר הוא (ב"מ ק"א) המשכיר בית לחבירו, על השוכר לעשות לו מזוזה, וכשהוא יוצא לא יטלנה, ומנכרי נטלה בידו ויוצא, ומעשה באחד שנטלה בידו ויצא וקבר אשתו ושני בניו (שם קב.) בעון מזוזה בנים מתים (שבת לב.) כל מי שיש לו ציצית ותפילין ומזוזה בפתחו הכל בחוזק מובטח לו שלא במהרה יחטא (מנחות מג.) בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד, מדת בו"ד מלך יושב מבפנים ועבדיו משמרין אותו מבחוץ מדת הקב"ה אינו כן (שם לג:) ארטבן מלך פרס שלח לרבינו הקדוש מרגלית אטימטין, א"ל שלח לי מילא טבא, דטבא דכוותה, שלח ליה חדא מזוזה. שלח וא"ל אנא שלחית לך מילא דלית ליה טימי ואת שלחת לי מילא דטבא חד פולר, א"ל שלחת מילא דאנא צריך מנטר לה, ואנא שלחית לך מילא דאת דמיך והיא מנטרא לך (נח ל"ה ד'. ירושלמי פ"א דפאה) מזוזה צריכה שירטוט (מגילה יח:) מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע וש"ל רבים פעמים ביובל (יומא יא.א

ענף מזונות

קשים מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה, וכפלים כיולדה, וכקריעת ים סוף (פסחים קיח. ויחי צ"ז ג) מעשה באחד שמתה אשתו והניח בן לינק ולא הי"ל שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והיניק את בנו, אמר רב יהודה בא וראה כמה קשין מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (שבת נג:) הקב"ה יושב וזן את כל העולם כלו מקרני ראמים ועד ביצי כנים, (שבת קז: ע"ז ג.) הקב"ה יושב ברומו של עולם, ומחלק מזונות לכל ברי' (פסחים קיח):

כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה, חוץ מהוצאת שבתות וימים טובים, והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פיחת פוחתין לו, ואם מוסיף מוסיפין לו, (ביצה טז. אמור ל'. א') וכשם שמזונותיו קצובים כך הוצאותיו קצובים, זכה פרוס לרעב לחמך, לא זכה ועניים מרודים תביא בית, כי הא דבני אחתיה

אחתיה דריב"ז חזא לחו בחלמא דבעי מיחסר שבעה מאת דינרין עשינהו ושקל מנייהו לצדקה פש גבייהו שיבסר דינרי כי מטא מעלי יומא דכפורי שדרו דבי קיסר שקלינהו, א"ל ריב"ז לא תרחלו שיבסר דינרי גבייכו שקלינהו מנייכו, א"ל מנא ידעת א"ל הכי חזאי לכו בחלמאי א"ל אמאי לא אמרתין לן דניתבינהו, א"ל אמינא כי היכי דתעבדו מצוה לשמה (ב"ב ד"י בהר ל"ד יב), מראש השנה נגזר על אדם מה שמשתכר, ומה שמתחסר (בהר שם):

אין אדם נוגע במוכן לחבירו, (אל יאמר אדם, פלוני סקפח פרנסתי) (יומא לח) אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כרבש ותלויין ביד בו"ד (עירובין י"ח: בר"ר נח) בזמן שאדם אוכל משלו דעתו מיושבת עליו ואפי' אוכל אדם משל אביו ואמו ומשל בניו אין דעתו מיושבת עליו ואין צריך לומר משל אחרים (אדר"נ פ' ל"א) עה"פ נתנני ד' בידי לא אוכל קום זה שמזונותיו תלויין בכספו (שאין לו קרקע מצר ודואג שמא תתייקר התבואה) (יבמות סג,) כיון שנתקו שיניו של אדם (מהמת זקנה) נתמעטו מזונותיו (נדה סה) אם אין קמח אין תורה (אבות):

ענף מחאה

כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם נתפס על כל העולם כלו (שבת נד) א"ל ר"ז לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, אמר לי' לא מקבלו מינאי א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר, דאמר ר' אחא ב"ר חנינא מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה (שם נה) למד אדם ולימד ושמר ועשה והי' בידו למחות ולא מיחה הר"ז בכלל ארור, לא למד אדם ולא עשה ולא שמר ולא היתה בידו למחות ומיחה הר"ז בכלל ברוך (קרושים רבה כ"ה א'):

צורבא מרבנן דמרחמו לי׳ בני מתא, בשביל דלא אוכיחן במילי דשמיא (כתובות קה) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שלא נשמע (יבמות סה:) וכל השומע זילותא על צורבא מרבנן צריך למחות (ב״מ פד):

ענף מחילה

אין אדם עולה לגדולה אא״כ מוחלין לו על כל עוונותיו (סנהדרין י״ד.) חכם, חתן נשיא גדולתן מכפרת עליהם, ונמחל להם על כל עוונותיהם (ירושלמי בכורים פ״ג ה״ג מדרש שמואל פי״ז) עד שאתה מבקש רחמים שיכנסו ד״ת בתוך מעיך, תבקש רחמים על עבירות שעברת שימחול לך עליהם (תנדבא״ר פ׳ י״ג):

הרב שמחל על כבודו וכן האב שמחל על כבודו כבודו מחול (קידושין לב:) לא תקום ולא תטור, היה מחתך בשר והכתה הסכין לידו, תחזיר ותכה את ידו? (ירושלמי נדרים פ״ט) איזהו נקימה א״ל השאילני מגלך א״ל לא, למחר א״ל הוא, השאולני קרדומך, א״ל איני רוצה להשאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה, ואיזוהי נטירה, א״ל השאילני קרדומך א״ל לאו, למחר א״ל השאילני הלוקך א״ל הילך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה (יומא כג.) המוחל לא יהא אכזרי (ב״ק צב) אינו צריך לבקש מחילה יותר מג׳ פעמים, ואם הוציא עליו שם רע אינו צריך למחול לו (יומא פז) אע״פ שנתן לו דמי נזקו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה (ב״ק צב) הוי מוחל על עלבונך (אדר״נ מ״א):

מר זוטרא כי הוה סליק לפוריה אמר שרו לי׳ לכל מאן דצערן (מגילה כח.) ר׳ אבא חמא חד ב״נ דהוה אתי ויתיב בחד קולטא והוה לאי מארחא ויתיב ונאים תמן, אדהכי חמא חד חויא דהוה אתי לגביה נפק קוסטנא דגורדנא וקטיל ליה לחויה כד איתער חמא ההוא חויא לקבליה דהוה מית, כד איזדקף ההוא ב״נ ונפל ההוא קולטא לעומקא דתהומוי ואשתזיב, אתא ר׳ אבא לגביה, א״ל אימא לי מאן עובדך דהא קוב״ה

קוב"ה ויחיש לך אלין תרין נסין, א"ל ההוא ב"נ כל יומאי לא אשלים לי ב"נ בישא בעלמא דלא אתפייסנא בהדיה ומחילנא ליה, והו אי לא יכילנא לאתפייסא בהדיה לא סליקנא לערסאי עד דמחילנא ליה ולכל אינון דמצערו לי ולא חיישנא כל יומא להדוא בישא דאשלים לי ולא די לי אלא דמההוא יומא ולהלאה אשתדלנא למעבד עמהון טבא (זוהר מקץ ר"א):

ענף מחלוקת

כל המחזיק במחלוקת נצטרע, ועובר על לאו דלא יהיה כקרח וכעדתו (סנהדרין קו. קרח י"ח ט"ו) והחולק או המהרהר אחר רבו גדול ענשו, (שם) כמה קשה המחלוקת שב"ד של מעלה אין קונסין אלא מבן כ', וב"ד של מטה מבן י"ג ובמחלוקתו של קרח נאבדו אף יונקי שדים (שם. קרח י"ח ג') מחלוקת ר"ת מ'כה ח'רון ל'קוי ק'ללה ת'ועבה (שם י"ח י') קשה היא המחלוקת כדור המבול (בר"ר כ"ו י"ח) גדול השלום ושנואה המחלוקת (נשא י"א טו) בית שיש בו מחלוקת סופו לחרב (דא"ז פ"ט) לכן אין כתוב בשני כי טוב, שבו נברא המחלוקת (בר"ר ד' ח') אין דבר טוב ואין שלום יוצא מתוך מריבה (משפטים ל' י"ג) תא חזי בלועי דקרח צועקים משה אמת ותורתו אמת ואנו בדאים (ב"ב ע"ד), בר אוריין שהוא בעל מריבה אסור לעמוד מפניו (גיטין לא:) מותר לומר לשה"ר על בעלי מחלוקת (ירושלמי פ"א דפאה). משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקת בישראל (סוטה מז), יעקב אבינו צוה אותם על המחלוקת א"ל תהיו כולכם אספה אחת, נעשו בני ישראל אגודה אחת התקינו עצמכם לגאולה (בר"ר פ' צ"ח) הואיל ושנאו ישראל את המחלוקת, הגיע השעה שאתן להם את תורתי (פרק השלום) כיון שנברא הברזל התחילו אילנות מרתתים, א"ל מה לכם מרתתים, עץ מכם אל יכנס בו אין אחד מכם ניזק (בר"ר ה' י'. תנדבא"ר פ' כ"ט), אין אליהו בא אלא להשוות את המחלוקת (עדיות פ"ח) הוי זהיר בשאילת שלום בין

אדם לחבירו ואל תבא לבין המחלוקת ואל תשתדל לראותו (ארר"נ כ"ט):

בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים ובניו ובנותיו מתים כשהם קטנים (שבת לב) תגרא דמיא לבידקא דמיא, כיון דרוח רוח (סנהדרין ז.) ב' משפחות המתגרות זו בזו שמץ פסול ביניהם, ואין מניחין אותן להדבק בחברתן (קידושין ע"א) הני בי תרי דאיגרי בהו שטן כל בי שמשי (ערב שבת) הוו מינצי בהדדי איקלע ר"מ להתם עכבינהו (גיטין נ"ר) במערבא כשהיו שנים מתגרים זה עם זה היו רואים מי מהם משתתק תחלה אומרים זה מיוחס מפי (קידושין ע:) ויחסנותא דבבל שתיקותא (כששותק ואינו משיב במחלוקת) (שם עא) אין העולם מתקיים אלא במי שבולם את פיו בשעת מריבה (חולין פ"ט) השומע חרפתו ושותק, מאה רעות מונע מנפשו (סנהדרין ז.):

כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים (אבות פ"ה):

ענף מטר

גדול יום הגשמים מתחיית המתים (תענית ד"ז:) גדול יום הגשמים כיום שנתנה בו תורה (שם) וכיום שנברא בו שמים וארץ (שם ז.) גדולה ירידת גשמים ממתן תורה, שמתן תורה שמחה לישראל, וירידת גשמים לכל העמים ולכל העולם (שוחר טוב קי"ז) עכו"ם אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה א"ל אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים, ובשעה שאנו שמחים אין אתם שמחים, ואימתי אנו ואתם שמחים? בירידת גשמים (בר"ר י"ג) גדולה גבורת גשמים מתחית המתים שתחה"מ לאדם וזו לאדם ולבהמה, תחה"מ לישראל וזו לישראל ולאומות העולם (שם) גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות (תענית ח) גדול יום הגשמים שאפי' פרוטה שבכיס מתברכת (שם) משא ומתן מתברכת והפרגמטוטים מרויחים, והחולים מרויחים, ואיבריהם רפים עליהם, אף אבן

טובה

טובה מרנשת ואף הדגים מרגישים (בר"ר יג) קשה היא גבורת גשמים שהוא שקולה כנגד כל מעשה בראשית ומרצה כקרבנות (שם) בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה (שם) בשעה שהמטר יורד עושה פנים לארמה (שם) אין לך טפה יורדת מלמעלה שאין הארץ עולה כנגדה טפחיים (תענית כה. ירושלמי פ"ט דברכות, בר"ר שם), אלו לא בא אליהו. אלא לפרש לנו מעשה ירידת הגשמים דיו (בר"ר כ"ו י"ח) ר' יהודה בר יחזקאל בשעה שהי' רואה גשמים יורדין הי' מברך (תבא ז' ז') על הגשמים מברך ברוך הטוב והמטיב (ברכות נח. ירושלמי ברכות פ"ט. בר"ר י"ג י"ז) במפתח בבי מיטרא בר חמרא מוך שקיך וגני (כשהמטר יורד בבוקר, המוליך תבואה בחמור, קשור שקוך וגני ותישן כי התבואה תהיה בזול) (תענית ד"ו) אין מתפללין על רוב (גשמים) טובה (שם כג) מטר יורד בשביל יחיד (שם ט):

נהילא מקמי מיטרא אתא מיטרא (גשמים דקים מתחילה יהא מטר) בתר מיטרא פסק מיטרא (תענית ק) ג' מפתחות ביד הקב"ה ולא נמסרו לידי שליח, של חיה ושל תחה"מ ושל גשמים (שם ב.) ונתתי גשמיכם בעתם היינו בלילי רביעית ובלילי שבתות (שם כב):

אין הגשמים נעצרים אלא בשביל בטול תרומות ומעשרות ובשביל בטול תורה ובעון גזל (תענית ז.) ובשביל פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין (שם ח:) כשישראל זוכים הגשמים יורדים על הצמחים ועל האילנות ועל הזרעים והעולם מתברך, וכשהם חוטאים יורדים בימים ובנהרות (תנחומא מקץ) הגשמים נעצרים משום עובדי ע"ז ומשום עוברי עבירה (יבמות עח:) מיום שנחרב ביהמ"ק לא הוגשמה רוח דרומית, ולא ירדו הגשמים מאוצר הטוב (ב"ב כה):

קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא (ב"מ פ"ה) אמר אמימר אי לאו דצריך לברייתא בעינן רחמי עליה ומבטלינן ליה (שטורחין בני אדם ואינם יכולים לצאת ולבא) (תענית ח.)

גדולה

ענף מילה

גדולה מילה שנכרתו עלי' י"ג בריתות, ושדוחה את השבת החמורה, ושלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה (נדרים לא: שמות ה' ח') ודוחה את הנגעים, וכל המצות שעשה א"א לא נקרא שלם עד שמל (נדרים ל"א. קרח יח יז. זוהר לך צג) אלמלא מילה לא ברא הקב"ה את עולמו (שם) מאוסה היא הערלה שנתגנו בה רשעים (שם) גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה (נדרים לב.) בשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום, אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה, וכיון שנזכר במילה שבבשרו נתיישבה דעתו, לאחר שיצא אמר עליה שירה (מנחות מג:):

כיון שנולד אברהם ועסק במצות מילה נשבע לו הקב"ה שבזכות המילה הוא מציל את ישראל מדינה של גיהנם (תנחומא תזריע ה' תנדבא"ז פ' כ"ה) לעתיד לבוא אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד לתוכו (וירא מ"ח ז'. עירובין יט.) ברא הקב"ה גיהנם למטה לאותם הרשעים שלא קבלו ברית מילה ולא האמינו בהקב"ה ודתו ולא שמרו שבת (מדרש הנעלם וירא ק') כל מצוה שקבלו ישראל בשמחה כגון מילה עדיין עושים בשמחה (שבת ק"ל) וכל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהן בשעת גזירת המלכות כגון עכו"ם ומילה עדיין היא מוחזקת בידם (שם) בא וראה שאין חביב לאדם יותר מבניו וכדי לעשות רצון בוראו רואה בנו שנשפך ממנו דם מילה ומקבל עליו בשמחה, ולא עוד אלא שמוציא הוצאות ועושה אותו היום משתה ושמחה (תנחומא תצוה א) וביום השמיני ימול אין כתיב שם שיוציא הוצאות על המילה, בא וראה כמה ישראל מחבבין את המצות שהם מוציאין הוצאות כדי לשמור את המצות ולשמוח בהם (תנחומא תזריע ה) שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע אם הקב"ה חפץ במילה למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו, א"ל לפי שלא נתן הקב"ה את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם (שם) אור הנר בברור

חול

חיל משתה שם, (נהגו להדליק נר במילה וכן נהגו לפרוס מפה על הפתח) (סנהדרין לב), זכאין אינון ישראל דקב"ה אתרעי בהון מכל שאר עמין דיהיב לון את קיימא דא, דכל מאן דאית ביה האי את לא נחית לגיהנם אי נטיר ליה כדקא יאות דלא עיילא ליה לרשותא אחרא, (זוהר לך צג) בזמנא דב"נ דאפיק ברי' לעאלי' להאי ברית קרי קב"ה לפמליא דיליה ואמר חמו מה בריה עבדית בעלמא, ביה שעתא אזדמן ליה אליהו ז"ל וטאס עלמא בר' טאסין ואזדמן תמן וע"ד תנינן דבעי ב"נ לתקנא כרסיא חדא ליקרא דיליה (דיימא דא כרסייא דאליהו ואי לאו לא שארי תמן) והוא סליק ואסהיד קמי קב"ה (שם) פומא דאסהיד דישראל עזבו ברית, הוא יסהיד דישראל קיימין האי קיימא (שם) כל מאן דקריב בריה לקרבנא דא כאלו אקריב כל קרבנין דעלמא לקמי קב"ה, וכאלו בני מדבחא שלימתא קמיה, בג"כ בעי לסדרא מדבחא במאנא חד מליא עפרא, למגזר עליה האי קיימא קדישא ואתחשיב קמי קוב"ה כאלו אדבח עליה עלוון וקרבנין עאנא ותורי, (שם צה) זכאה חולקיה מאן דקריב האי קרבנא בחדוותא ברעוא קמי קב"ה ובעי למחדי בהאי חולקא כל ההוא יומא (שם) המפר בריתו של אאע"ה אע"פ שיש בידו תורה ומעש"ט אין לו חלק לעוה"ב (אבות פ"ג), בעת שישראל הולך לבית עולמו יש מלאך ממונה בג"ע שלוקח לכל בר ישראל שהוא מהול ומביאו בג"ע. ושאין נימולין השר מוליך אותו לגיהנם, וישראל שהוא מהול ועובד ע"ז הולך ליכנס לג"ע והקב"ה מצוה למלאך ומושך ערלתו ועושה ערלתו כמו שלא היה מהול מעולם ושלא יבא בג"ע אלא בגיהנם (תנחומא צו י"ד), האי ינוקא דסומק, דאכתי לא איבלע בי' דמא, ליתרחו לי' (ימתינו) עד דאיבלע בי' דמא ולמהליה, דירוק, דאכתי לא נפל בי' דמא ליתרחו לי' עד דנפל בי' דמא ולמהליה (שבת קלג), למה התינוק נימול לשמונה ימים שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין עד שיהיה בו כח (תצא פ"ו א'), מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה. שלא יהיו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים (נדה לא):

א"ר יוסי מימי לא נסתכלתי במילה שלי (מרוב צניעות) (שבת קיח) אנטונינוס גזר גרמיה אתא לגבי רבי א"ל חמי גזורתי (ראה מילתי) א"ל בדידי לא אסתכלית מן יומאי ובדידך איסתכלית, ולמה נקרא שמו רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מימיו (שם ירושלמי פ"א דמגילה. קה"ר ט' ט'), ברבי מילתא אחריתי הוה ביה שלא הניח ידו תחת אבנטו (שבת קי"ח), כל המניח ידו כנגד פניו של מטה כאלו כופר בבריתו של אברהם אבינו (דנראה שהוא בוש בדבר) כי נחית (לנהר, פניו כלפי הנהר ואין כאן משום צניעות אסור לכסותו) כי סליק (ופניו כלפי העם מותר משום צניעות) (שבת מא.):

ענף מיתה

ד' חשובים כמתים, מי שאין לו בנים, מצורע, סומא, עני (נדרים סד. ויצא ע"א ט') ה' דברים קרובין למיתה יותר מן החיים, אכל ועמד, שתה ועמד, ישן ועמד, הקיז דם ועמד, שימש ועמד, (שבת קכ"ט. גיטין ע.) על ג' עבירות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר (שבת לא: קה"ר ג' ג') ועל ג' עבירות נשים מתות ילדות, על עון שמכבסין צואת בניהם בשבת, וי"א על שקוראין לארון הקדוש ארנא, וע"ה מתים על שקורין ג"כ לביהכ"נ בית עם (שם לב:) בעון נדרים מתה אשתו, והילדים מתים בעון ביטול תורה (שם לג.) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות, שכיון שמת בטל מן התורה ומן המצות (שבת ל:):

אחד מן החבורה שמת ידאגו כל האחים, אחד מבני החבורה שמת תדאג כל החבורה (שבת קו. בר"ר ק.) מותנא בחזירא גזור תעניתא דדמיין מעייא לבו"ד, מותנא בארץ ישראל גזרו על כל הערים (תענית כ"א) בימי ר' שמואל בר נחמני הוו כפנא ומותנא, א"ל רשב"ג נבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא שובע לחיי הוא דיהיב (שם ח:) מיתה ויין ושינה ופיזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם (סנהדרין עד) במיתת בן סורר ומורה אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (שם) רגלוהי

דבר

דבר נש ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילין יתיה (סוכה נג.):
ג׳ דברים עלו במחשבה להבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו
על המת שיסריח, ועל המת שישתכח מן הלב, ועל התבואה
שתרקב (פסחים נד:) אין המת משתכח אלא לאחר י״ב חודש
(ברכות נח:) ז׳ דברים הן מכוסים מבני אדם, יום המיתה, ויום
הנחמה, ועומק הדין, ואין אדם יודע במה משתכר (עדיות ה׳.
קה״ר פי״א פסחים נד:) מיתה שכיחא עשירות לא שכיחא (גיטין
ל:) אפי׳ חכם כמשה רבינו אינו ניצול מן המיתה (תנדבא״ז
פ׳ כ״ד) לכל המדות אדם מקוה, אם הוא עני הוא מקוה עד
שיעשיר, אם הוא חלש מקוה להיות גבור, חולה מקוה עד
שיתרפא, חבוש בבית האסורים מקוה עד שיתירוהו, אבל יום
המיתה אין לו תקוה שינצל ממנו (תנחומא ברכה ו׳):
יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו, שביום שנולד בו אין
אדם יודע מה מעשיו, אבל כשמת מודיע מעשיו לבריות
(שמו״ר מ״ח א׳), נולד אדם הכל שמחין, מת הכל בוכין, ואינו
כן, אלא נולד אדם ואין שמחין לו שאין יודעין באיזה פרק
ומעשים יעמוד, אם צדיק אם רשע, אם טוב אם רע, ומת הם
צריכים לשמוח שנפטר בשם טוב ויוצא מן העולם בשלום (שם
קה״ר פ״ז ד׳) כשאדם בא לעולם ידיו קפוצות כלומר כל העולם
כולו שלי הוא, וכשנפטר מן העולם ידיו הן פשוטות, כלומר
לא נחלתי מן העוה״ז כלום (שם ה׳ כ״א) אל תבכו למת יותר
מדאי (מו״ק כז:) כל המתקשה על מתו יותר מדאי, על מת
אחר הוא בוכה (שם) אע״פ שכולן טועמין טעם מיתה, כל אחד
ואחד יש לו עולם בפני עצמו (קה״ר י״ב ה׳) הכל למות והכל
למיתה, ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם (רות ב׳ ז׳)
מת בערב שבת סימן יפה לו במוצאי שבת סימן רע לו, מת
בערב יום הכפורים סימן רע לו, מת במוצאי יוה״כ סימן יפה
לו, מת מתוך היישוב סימן יפה לו, מתוך הטירוף סימן רע לו,
מתוך הדבור סימן יפה לו, מתוך השתיקה סימן רע לו, מתוך
דברי תורה סימן יפה לו, מתוך השחוק סימן יפה לו, מתוך
שמחה סימן יפה לו, (כתובות קג. אדר״נ כ״ה), מת פתאום

זו היא מיתה חטופה, חלה יום אחד ומת זו מיתת מגפה, ג׳ מיתת גערה, ד׳ נזיפה, ה׳ ימים, מיתת כל אדם (מו״ק כח), מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת, בששים זו היא מיתת כל אדם (שם מס׳ שמחות פ״ב), מה בין מיתת זקנים למיתת נערים, הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה, ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (בר״ר ס״ב קה״ר ה׳ שהש״ר פ״ו י׳) סילוקן של בחורים קשה כחורבן ביהמ״ק (איכ״ר א׳ מ״ז):

מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים, אלא כ״ז שהצדיקים חיים הם נלחמים עם יצרם, כיון שהן מתין הם נחין (בר״ר ט׳ ז׳) מפני מה ת״ח מתים בלא זמנן לא מפני שמנאפין ולא מפני שגוזלין, אלא מפני שהן בוזין בעצמן (ארר״נ פ׳ כ״ט) הרואה ת״ח שמת כרואה ס״ת שנשרף (ירושלמי מו״ק פ״ה) א״ר אבוה יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום שהת״ח מת בו (שם) אין בין צדיקים (המתים) לרשעים (החיים) אלא דבור פה בלבד (קה״ר ט׳ ט׳), רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים (שבת קי״א) כל הצדיקים אינם נפטרין עד שרואין פני השכינה, ומוכיחין לאדה״ר אומרים לו אתה גרמת לנו (חוקת ט׳ י׳) תתק״ג מיני מיתה נבראו בעולם, קשה שבכולם אסכרה, נוחה שבכולם נשיקה, וע״ז יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו מיתה (ברכות ח):

תשעים ותשעה בפשיעה ואחת בידי שמים, צ״ט בשרב וא׳ בידי שמים, צ״ט בצינה וא׳ בידי שמים (מצורע ט״ז א׳) אר״ש האלקים, רובא דעלמא לא מיתו עד לא מטא זמנייהו בר דלא ידעי לאסתמרא גרמייהו (זוהר ויקהל קצה) כיון שמגיע קצו של אדם למות כשם שנמלכין על הבהמה לשחיטה כך נמלכין על האדם למות (תנדבא״ז כ״ר) הגיע אדם לפרק אבותיו קודם לה׳ שנים, ולאחר ה׳ שנים ידאג מן המיתה (תולדות ס״ה ז׳), בשעת פטירתו של אדם, כל מעשיו נפרטין לפניו ואומרים לו כך וכך עשית במקום פלוני וביום פלוני, והוא אומר הן ומצדיק עליו את הדין (תענית י״א), על

כרחך

ברחך אתה חי, על כרחך אתה מת (אבות פ"ד) בשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד (אבות פ"ו), המת שומע קילוסו מתוך ארונו כמן החלום (קה"ר ט' ט'):

והנה טוב מאד, טוב מות (בר"ר ט' ה') אלולא שהעלים הקב"ה מלבו של אדם את יום המיתה לא הי' אדם בונה בית ולא הי' נוטע כרם, שהי' אומר למחר אני מת למה אני מתיגע בשביל אחרים, לפיכך העלים הקב"ה מבני אדם את יום המיתה שיהא אדם בונה ונוטע, זכה יהא לו, לא זכה יהא לאחרים (תנחומא קדושים) א"ר חנינא לא שכיב שיבחת ברי אלא משום דקץ תאנה בלא זימנא (ב"ב כו. ב"ק צא.) כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאלו חרב ביהמ"ק בימיו (סנהדרין כב.) מת האיש מי מחסרו לאשתו, מתה האשה מי מחסרה אלא לבעלה (שם רות ב' ז') אמר יעקב אבינו קשה עלי מיתתה של רחל מכל הצרות הבאות עלי (רות שם):

בעיר לוז מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה בהם יוצאים חוץ לחומה והם מתים (סוטה מו:) דיב"ל כי הוה שכיב, א"ל למלה"מ זיל עביד ליה רעותיה אזל אתחזי ליה א"ל אחוי לי דוכתאי א"ל לחיי א"ל הב לי סכינך דלמא מבעתת לי באורחא יהבה ניהליה (כתובות עז:) ר' חנינא בר פפא כי הוה קא ניחא נפשי' א"ל למלה"מ זיל עביד לי' רעותיה אזל לגביה ואתחזי ליה א"ל שבקן תלתין יומי עד דניהדר תלמודאי דאמרי אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו (שם) בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מלה"ש לפני הקב"ה רבש"ע צדיק פלוני בא, אמר להם יבואו צדיקים ויצאו לקראתו ואומרים לו יבא שלום ינוחו על משכבותם (שם קד) בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג' כתות של מלה"ש יוצאות לקראתו אחת אומרת לו בא בשלום, ואחת אומרת הולך נכחו, ואחת אומרת לו יבא שלום ינוחו על משכבותם, ובשעה שהרשע נאבד מן העולם ג' כתות של מלאכי

חבלה

חבלה יוצאות לקראתו אחת אומרת אין שלום לרשעים, ואחת אומרת לו למעצבה תשכבון, ואחת אומרת לו, רדה והשכבה את ערלים (שם) בשעה שאדם נפטר מן העולם הקב"ה אומר למה"ש ראו מה הבריות אומרות עליו, כשר היה ירא שמים הי' פלוני זה מיד מטתו פורחת באויר (קה"ר י"ב י"ד):

ענף מלאכה

גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדרים מ"ט) גדולה מלאכה שמחממת את בעליה (גיטין ס"ז) בא וראה כמה גדול כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה (ב"ק עט:) חביבה היא מלאכה מזכות אבות (ויצא ע"ד י') זכות מלאכה עומד במקום שאין זכות אבות יכול לעמוד (תנחומא ויצא י"ג) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות (אבות פ"א) רב אמר לרב כהנא פשוט נבילתא בשוקא וטול אגרא, ולא תימא כהנא אנא, גברא רבא אנא וזילא בי מילתא (פסחים קיג.) ישכור אדם עצמו לעבודה שהיא זרה אצלו ואל יצטרך לבריות (ב"ב ק"י) כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ברכות ד"ו):

אין אדם מת אלא מתוך הבטלה (אדר"נ י"א) אפי' הכניסה לו אשתו מאה שפחות כופה לעשות בצמר, שהבטלה מביאה לידי זמה וי"א מביאה לידי שעמום (כתובות נ"ט) מי שאין לו מלאכה מה יעשה, אם יש לו חצר חריבה או שדה חריבה ילך ויתעסק בה (אדר"נ י"א) ר"ע אומר עתים שאדם עושה מלאכה ומתנצל מן המיתה, ועתים שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים (שם) שלא יאמר אדם אוכל ואשתה ואראה בטוב ולא אטריח עצמי ומן השמים ירחמו, אלא צריך לאדם לעמול ולעשות בשתי ידיו והקב"ה שולח את ברכתו (תנחומא ויצא י"ג) אשרי אדם השם עצמו כשור לעול וכחמור למשא וכפרה החורשת בשדה (תנרבא"ר פ"ב וזוטא פ' ט"ז. ע"ז ה') טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, עול תורה עול אשה, עול מלאכה (איכ"ר ג' כ"ד) א"ל הקב"ה לישראל אע"פ שתמצאו

אותה (ארץ כנען) מלאה כל טוב לא תאמרו נשב ולא נטע, אלא הוי זהירים בנטיעות, כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם (תנחומא קדושים ויק״ר כ״ב):

לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה, ויבקש רחמים למי שהעושר שלו, שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות אלא מן הקב״ה (קידושין פ״ב) אין לך אומנות שעוברת מן העולם בין שהוא נקיה בין שהיא בזויה (שם) כל שאינו מלמד את בנו אומנות כאלו מלמדו ליסטות (שם ל:) לעולם אל יהא אדם מניח בצרו (אומנותו) (תשא מ׳ ד׳) אל ישנה אדם מאומנותו ומאומנות אבותיו (ערכין טז:) כל שיש בידו אומנות הוא דומה לכרם גדור שאין בהמה וחיה נכנסות לתוכו ואין עוברים ושבים אוכלים את מה שבתוכו ואין רואין את מה שבתוכו (תוספתא קידושין פ״א) אמרי אינשי שב שני הוי כפנא ואבבא דאומנא לא חליף, (סנהדרין כ״ט) לא ילמד אדם את בנו חמר, גמל, קדר, ספן, ספר, רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים (קידושין פ״ב) עתידין כל בעלי אומנות שיעמדו על הקרקע (יניחו אומנותם ויעסקו בעבודת הקרקע) (יבמות סג) אין לך אומנות פחותה מן הקרקע (שם) מאה זוזי בעיסקא כל יומא בשרא וחמרא, מאה זוזי בקרקע מלחא וחפורה (שם), ובחרת בחיים זו אומנות (ירושלמי פאה פ״א) אין בעל אומניות רשאין לעמוד מפני ת״ח בשעה שהם עוסקין במלאכתם (חולין נד:) אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה, ואף הקב״ה לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה (אדר״נ י״א):

כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה (אבות פ״ב) שונה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי הלכות בערבית ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאלו קיים את כל התורה כולה (תנחומא בשלח) הרבה עשו כר׳ ישמעאל (שעסקו בתורה ודרך ארץ) ועלתה בידם כרשב״י (שעסקו בתורה לחוד) ולא

עלתה

עלתה בידם (ברכות ל"ה:), כל אומן שונא את חבירו (תנחומא מצורע בר"ר פ' י"ט):

תא חזי איך גדולי חכמינו ז"ל אשר מימיהם אנו שותין ומפיהן אנו חיין, עסקו במלאכה ולא רצו ליהנות מכבוד התורה כדמוכח משמותם כמו ר' יוחנן הסנדלר (ברכות כ"ב) אבא אומנא (תענית כ"א) בר אדא משוחאה (ב"מ ק"ז) יהודה הבושם (חולין נ"ה) אבא יוסף הבנאי (בא י"ג א'), הלל הזקן הי' חוטב עצים (יומא לה:) אבא שאול היה קובר מתים (שבת ק"נ) ר' יהושע היה פחמי (נפח) (ברכות כח.) ר"מ הי' לבלר (עירובין יג. קה"ר ב' כב) ר' חנינא ור' אושעיא הוו אושכפי (סנדלרים) (פסחים קי"ג) קרנא ור"ה היו שואבי מים (כתובות קה.) רב יוסף ורב ששת היו נושאי משאות (גיטין סז.) ר' אבא בר זמינא הי' תופר בגדים (ירושלמי שביעית פ"ד) רב כהנא הוה מזבן דיקולי סלים שהנשים נותנות שם פלכיהן (קידושין לט:) והרבה מחז"ל היו מבשלי תבשילין, וכיבסי בגדים בשכר (ע"ז מ: נדה כב. פסחים קי"ג. ירושלמי שלהי ב"ב):

ובס' מגיד מישרים להרב"י ז"ל כתב (פ' מקץ) כי מט"ט שר הפנים הי' סנדלר, ועל כל נימא ונימא שהיה מושך היה מברך את הקב"ה, ועי' ברמב"ם בפי' על אבות (פ"ד) ובה' ת"ת בספרו היד, (פ"ג ה"י)

ענף מנין

אע"פ שיש לאדם גזבר נאמן בתוך ביתו יצור וימנה (ב"ב ט) אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה (יומא כב:) כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו (ביצה ה) ישראל יש להם מנין ויש להם סכום (שהש"ר פ"ו ט"ו), כ"מ שנאמר כעשר כעשרים כשלשים כארבעים או חסר או יתיר (שם כ' ו'):

ח' (ה) אלפים תתפ"ח פסוקים הויין ס"ת, יתר עליו ס' תהלים (קידושין ל) וא"ו דגחון חציין של אותיות של ס"ת, דרש דרש חציין של תיבות, והתגלח חציין של פסוקים, יכרסמנה חזיר מיער עין דיער חציין של תהלים. והוא רחום חציין

דפסוקים

דפסוקים (שם) קמ"ז פרשיות בתהלים כנגד שנותיו של יעקב (מס' סופרים טז) חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ס"ת (שבת קטז תולדות ס"ד ז') ששים המה מלכות ששים מסכתות של הלכות, ושמונים פלגשים אלו פ' פרשיות שבתורת כהנים, ועלמות אין מספר, אין קץ לתוספתות (שהש"ר פ"ו י"ד) חמשים שערי בינה (ר"ה כא:)

ענף מצוה

מִצְוָה להתפלל עם דמדומי חמה (ברכות כט.) מצוה על האדם לחשוב תקופות ומזלות (שבת עה.) מצוה וגוף טהור נושא אשה ולו בנים (פסחים קי"ב.) מצוה בתוקעין יותר מבמברכין (ר"ה לר:) מצוה לבצוע (סנהדרין ד"ו:) מצוה לקיים דברי המת (כתובות ע. נשא י"ג ט"ז) מצוה לזון את הבנות ק"ו לבנים דעסקו בתורה (כתובות מט.) מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן (שם צא.) מצוה בו יותר מבשלוחו (קידושין מא.) מצוה דגופי' עדיף (שם כט:) מצוה (מזוזה) להניחה בתוך חללו של פתח (מנחות לב:) מצוה להניחה בתחילת שליש העליון (שם לג.) מצוה להקדים (בציצית) לבן לתכלת (שם לח) מצוה לשמוע דברי חכמים (יבמות ב.) מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל ג"פ (שם קו:) מצוה גוררת מצוה (אבות פ"ד תצא ו' ג') מצוה קלה יש לי וסוכה שמה (ע"ז ג.) מצוה רבה פריון שבוים (ב"ב ח.) הוי רץ למצוה קלה כבחמורה (אבות. נשא פ"ו כ"ב) הוי רץ למצוה קלה שיביאך למצוה רבה (אדר"נ פ"ב) עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה (ספרי שופטים) שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה ורואה אי זו מצוה שכרה מרובה ועושה אותה (תנחומא עקב א') השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות, למצוה חמורה שבחמירות (ירושלמי פאה פ"א) אפילו דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה, בה חיים ואריכות ימים (תנחומא בלק טו):

מִצְוֹת לאו ליהנות ניתנו (עירובין לא.) מצות צריכות כוונת ברכות

(ברכות יג:) מצות בטלות לעתיד לבוא (נדה סא:) תרי"ג **מצות** נאמרו למשה בסיני:

רמ"ח מצות עשה כנגד אבריו של אדם, ושס"ה מצות ל"ת כנגד ימות החמה (מכות כד) רמ"ח מ"ע יש בתורה כמנין איברין שבאדם ובכל יום ויום צועקים על האדם עשה אותנו שתחיה בזכותנו ותאריך ימים, ושס"ה מצות ל"ת כמנין ימות החמה ובכל יום ויום שהחמה זורחת עד שהיא שוקעת צווחת ואומרת לאדם גוזרני עליך במי שהגיע ימיך ליום הזה אל תעבור בי את העבירה הזאת (תנחומא תצא) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפי' בשבת (ברכות ו) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה (פסחים נ. פתיחתא דאיכ"ר ב) לעולם יקדים אדם לדבר מצוה (ב"ק לח:) כדרך שאין מחמיצין את המצה כך לא יחמיץ את המצוה, אלא אם בא לידך מצוה, עשה אותה מיד (מכילתא בא), אם באת לידך מצוה בעיר לא תאמר לא נצטויתי אלא בשדה אלא אף בעיר פתח ידך (תנחומא תבא ד):

אם התחלת במצוה הוי גומר אותה (תנחומא עקב) כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ובא אחר וגומרה נקראת על שמו של שני (סוטה יג. וישב פ"ה ד') המתחיל במצוה אומרים לו מרוק (ירושלמי מגילה כ. בר"ר ט.) כל העושה דבר ולא גמרו מורידין אותו מגדולתו (סוטה יג.) אף קובר אשתו ובניו (שם. וישב פ"ה ד'), זריזין מקדימין למצות (פסחים ג.) כל המדקדק על המצות שכרו מרובה (תנחומא לך א):

בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצות (סוטה יג) בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה (קידושין לג. חולין נד.) שלוחי מצוה אינן ניזוקין והיכי דשכיח הזיקא שאני (פסחים ח. יומא יא.) מצוה מצלת מכל נזק (שבת קנו.) כל העושה מצוה בעוה"ז מקדמתו והולכת לפניו לעוה"ב (סוטה ג.) עשה אדם מצוה אחת הקב"ה נותן לו מלאך אחר לשומרו (משפטים ל"ב ו) העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד (אבות) כל העושה מצוה

סמוך

סמוך למיתתו, דומה שלא היתה מדת צדקתו חסירה, אלא אותה מצוה והשלימה (קה״ר ג׳ כ״ד) כל מה שיעמול אדם מצות ומעש״ט לפיו, ולא לפי בנו ולא לפי בתו (שם פ״ו ז׳), מצוה אגוני מגני (סוטה כא) אם ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה בעוברי עבירה, עאכ״ו שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (ספרא ויקרא מכות ה:)

כשיהי׳ אדם עושה מצוה, יעשה אותה בלב שמח (בהר ל״ד ט׳) מי שה:א אוהב את המצוה אינו שבע מן המצוה (ואתחנן ב׳ יח) מי שקיבל עליו לעשות מצוה, אין אותה מצוה פוסקת מביתו (שמות ד׳ ב׳) כל המעשה את חבירו לדבר מצוה, מעה״כ כאילו עשאה (סנהדרין צט:) נשבעין לקיים המצוה (נדרים ח) כל היושב ולא עבר עבירה (שבא דבר עבירה לפניו וכבש יצרו) נותנין לו שכר כעושה מצוה (מכות כג:) כל העושה מצוה כמאמרה, אין מבשרין אותו בשורות רעות (שבת סג) שכר מצוה מצוה (אבות), אלה המצות אם עשיתן כמצותן הן מצות, ואם לאו אינן מצות (ירושלמי ברכות פ״ו), כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט (ירושלמי פ״א דברכות ופ״א דשבת):

כל מי שעשה מצוה ומבקש ליטול שכרו עלי׳ מיד ליד לא ינקה (בחוקותי לו סי׳ ג) אם עשית מצוה אל תבקש שכרה מיד ליד (תשא מ״ד ג׳) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע״מ לקבל פרס (אבות פ״א) כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזירת המלכות כגון עכו״ם ומילה עדיין היא מוחזקת בידם, וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה בשעת גזירת המלכות כגון תפלין עדיין היא מרופפת בידם (שבת קל) כל מצוה שקבלו ישראל בשמחה כגון מילה עדיין עושין בשמחה, וכל מצוה שקבלו עליהם בקטטה כגון עריות עדיין עושין בקטטה דליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא (שם), גדול המעשה יותר מן העושה (ב״ב ט׳ נשא י״ג ט״ז):

תרעא דלא פתיח למצותא פתיח לאסיא (נשא ט׳ י״א) ניחא לי׳ לאיניש למעבד מצוה בממוניה (בכורות נח) בהידור מצוה

מצוה עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה (ב"ק ט.) גדול עונשו של מי שנזמנה לדבר מצוה ואינו מתיר (פסחים קי"ג.

ענף משיח

דור שבן דוד בא בו, ת"ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה (סנהדרין צז) דור שב"ד בא בו, בית הועד יהיה לזנות וחכמת הסופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו, ופני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת (שם. סוטה מט: שהש"ר ב' כ"ט) נערים ילבינו פני זקנים זקנים יעמדו לפני נערים, בת קמה באמה וכלה בחמותה, ואין הבן מתבייש מאביו, והעזות תרבה, והיוקר יעות (יאמיר) (שם) אין בן דוד בא עד שירבה המסורות, ועד שיתמעטו התלמידים, ועד שתכלה פרוטה מן הכים, ועד שיתייאשו מן הגאולה (שם) אין ב"ד בא עד שיברא כל הנשמות שעלה במחשבה להבראות (בר"ר כ"ד ד) אין ב"ד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף (יבמות סג. תזריע ט"ו א): ג' באין בהיסח הדעת, אליהו, משיח, מציאה (סוטה מט. סנהדרין צט) כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח (שם) ויראני ד' ארבעה חרשים זו משיח בן דוד (סוכה נב. שהש"ר ב' כ"ט), בזמנא דיתער מלכא משיחא כמה אתיין ונסין אחרנין יתערון בעלמא (זוהר שמות ח), סמוך לימות המשיח דבר גדול בא לעולם והרשעים כלים (שהש"ר ב' כ"ט) מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח? יעסוק בתורה ובג"ח (סנהדרין צח:) אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח (לך מ"ב ז) אם תראה דור אחר דור מחרף ומגדף צפה לרגלו של משיח (שהש"ר ב' כ"ט) אם ראית ספסלין מלאין בבליין בא"י צפה לרגלי של מלך המשיח (שם ה' י"א) אם ראית סוס פרסי קשור בקברי ארץ ישראל צפה לרגלו של מלך המשיח (שם):

אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלו (שבת קי"ח) אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפי' יום אחד בן דוד בא (בשלח כ"ה ט"ז) היפה עצמן של [illegible]

(שאומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא, שוב אינו בא, אלא חכה לו) (סנהדרין צז), המשחקים בתינוקות מעכבים את המשיח (נדה י"ג) למה מלך המשיח בא, לכנס גליותיהן של ישראל וליתן להם שלשים מצות (ויחי צ"ח י"ד) אין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח לע"ל (שם צ"ח מ"ד), אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (סנהדרין צח) הלל אמר אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו ודחה זה ר' יוסף (שם צט.) כמה אמוראין אמרו ייתי (משיח) ולא איחמיניה, ורב יוסף אמר ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה (שם צח:):

ענף משל ודמיון

א.

אבב חנואתה אחי ומרחמי, אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי (שבת לב.) אבוב לחרי זמר לנרדאי לא מקבלוה מניה (יומא כ:) אדם רוצה בקב שלו מט' קבין של חבירו (ב"מ לח.) אגב אורחך לבעל דבבך אישתמע (סנהדרין צה) אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי (ברכות סא) או לאזנים שכך שומעות (שוח"ט י"ז) אותיות מחכימות (ירושלמי ברכות פה) אזנים לכותל (ויק"ר ל"ב. קה"ר פ"ו) אזלת לקרתא הלך בנימוסה (תשא מז פו) אחרון אהרון חביב (מדרש לקח טוב בראשית לג) אי אגרא לא פגרא, ואי פגרא לא אגרא (ב"מ סט.) אי סייפא לאו ספרא, אי ספרא לאו סייפא (ע"ז יז) אי חקלאי מרכא להוי, דקלא מצוארי' לא נחית (מגילה ז:) אי בר אחתיך דיילאי חזית בשוק קמיה לא תחליף (יומא יח) אי תגרית ליה, פויץ עמריה (שם כ.) אי לאו דרלאי לך חספא, מי משכחת מרגניתא מתותיה (יבמות צ"ב) אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת (יבמות קי"ב) אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר (ברכות לב.) אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (שם ה:) אין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של הרובין (ירושלמי יומא

פ"ח

פ"ז) אין אומר בקרו גמל, בקרו חזיר, אלא בקרו טלה (חגיגה ט:) אין הבור מתמלא מחוליתו (ברכות ג.) אין הקומץ משביע את הארי (שם) אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ קופה של שרצים תלוי לו מאחוריו (יומא כב) אין הקב"ה בא בטרוניא על בריותיו (תנחומא ברכה) אין שועל מת בעפר פירו (ירושלמי כתובות פ"ג) אין שני זרזרים ישנים על דף אחד (בר"ר ע"ה) אלקפתא נקטין ריחו, אתי לי' ביד (זבחים צו) אל תהי שוטה בהרווים (חולין צה:) אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול (פסחים קיב) אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו איזובי קיר (מו"ק כ"ו) אם אמר לך חד, אוניך דחמר לא תיחוש, תרין עביד לך פיזוכי (לק מ"ה יו"ד ב"ק צ"ב) אמרי לה לצירעה לא מדובשיך ולא מעיקצך (תנחומא בלק) אישתרי חד חבל, אישתרי תרי חבלין (תזריע י"ד ג) איתנהו משני אדה"ר (סוטה מו:) אסא דקאי ביני חילפי אסא שמיה ואסא קרי ליה (סנהדרין מד.) אסיא דמגן במגן, מגן שוה (ב"ק פ"ה.) אסיא רחיקא עינא עוברא (שם) אסהירא בלגינא קיש קיש קריא (ב"מ פה:) ארבע לצלא וארבע לצללא (ב"ב ה.) ארחי ופרחי (כתובות סא) ארכביה אתרי רכשי (שם נז:) אשה כלי זיינה עליה (ע"ז כה) אתתא בהדי שיתא פילכא (מגילה יד:) אתתך גוצא גחין ולחוש לה (ב"מ נט.) אשרי אדם שיש לו יתד לתלות בו (ירושלמי תענית פ"ד) אתה תופס החבל בשני ראשין (בר"ר ל"ט) אתמול אפרוח ועכשיו ביצה (שם לז):

ב.

באתרא דמרי ביתא תלא זינה, כולבא רעיא קולתיה תלא (ב"מ פד: קה"ר ג' כ) בהדי הוצא לקי כרבא (ב"ק צב) בוצין בוצין מקטפיה ירוע (ברכות מא) בוצינא טבא מקרא (סוכה נו) בחקל דאית ביה איזגרין לא תימר מלי דמסטירין (בר"ר ע"ד ב') בין הרועה ובין הזאב נבקע השה (שמו"ר פ"ה בר"ר פ"ס) בירא דשתית מיניה לא תשרי ביה קלא (ב"ק צ"ב במדב"ר פ' כ"ב) בין קיני לאורבני שוילנאי מאי בעי התם

סנהדרין

(סנהדרין פ״ב) במקום שהליסטים מקפח שם נתלה (תנחומא תצוה) בן חכם כחצי חכם (פדר״א פ׳ כ״ט) בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא (מו״ק ט:) בתר עניא אזלא עניותא (ב״ק צ״ב) בתר מרי נכסי ציבי משוך (שם) בר ברך קירא ליזבון ואת לא תצטער (סנהדרין צה):

ג.

גביל לתורא, גביל לתורי (ב״מ סט.) גברא גברין קטיל דוי (סנהדרין ק:)' גוד או אגוד (ב״ב יג.) גוראה בגיריה מקטל, מדויל ידיה משתלם (פסחים כח.) גור טב מכלב ביש לא תרבו, גור ביש מכלב ביש עאכו״כ (ירושלמי שקלים פ״ו ויק״ר פ׳ י״ט) גרגרת מכלה את הזהב (ויק״ר י״ח) גיורא עד עשרה דרי, לא תבזי ארמאה באפיה (סנהדרין צד.) גמור גמורי ומורתא תהא (שבת קו) גייפא בחזורין ומפלגא לבישא (ויק״ר פ״ג שמו״ר פל״א)

ד.

דאכיל אליתא טשי בעליתא, דאכל קיקולא אקיקלא דמתא שכיב (פסחים קיר.) דוק בכבי ותשכח בניגרי (שבת קנב.) דאגר גינא אכיל ציפרין, דאגר גינאין אכלין לי׳ ציפרין (קה״ר ד׳ ט׳) דזקיף לי׳ זקיפא בריותקיה (מי שיש לו תלוי במשפחתו) לא תימא ליה זקוף ביניתא (תלה את הדג) (ב״מ נט:) דמים תרתי משמע (מגילה יד:) דנכת ליה חויא, חבלא מדחיל ליה (קה״ר ז׳ ד׳) דרקיל לעיל על אפוי נפיל (שם) דצריך לנורא יפיח ביה (מדרש שמואל ט) דאכיל בהדי קורא, ולקי בהדי קורא (תזריע ט״ו ז) דנשיך מכלבא מקליה אזדעזע (זוהר בשלח ער) דנפח בכסי׳ לא צחי, אמר במאי איכול לחמא לחמא סב מיניה (סנהדרין ק:)

ה.

הא גברא הא דסקא (קידושין ע:) הדיוט קופץ בראש (מגילה

יב:) הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים (אבות ד׳) היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי (שבת קמ:) הלב יודע אם ליעקל אם לעקלקלות (סנהדרין כו. איכה א׳. ל״ב תנדבא״ר כ״ג) הפוכי מטרתא למה לי, (כתובות ק״י.) היא ניימא ודיקולא שפיל (גיטין ע) הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהן (תולדות ס״ז ח) המעט בריצה שלא תתייגע בחזרה (קה״ר י״א יג):

ו.

וא״ך דכתיב אאופתא כתב לך (טעם שאינו נכון) (חולין יו״ד. זבחים יט.) ונימא ליה דל בדל (סוכה נ״ו) ולא תהא כהנית כפונדקית (יבמות קכ״ד.):

ז.

זוזא לעולא לא שכיחא לתליתא שכיח (חגיגה ה׳) זלת קבוץ קנה טינה (דבר שהוא בזול תקבוץ הרבה לקנית טמנה) (ברכות סג תנחומא משפטים) זוזי דאינשי איהו עבדו ליה ספסירותיה (ב״מ סג:) זרוק חוטרא לאוירא אעיקרא קאי (בר״ר נ״ג) זבין וזבין תגרא איקרי (מנחות עז) זיל תהי לי׳ אקנקניה (שבת ק״י ב״ב כב) זיל קרי בי רב הוא (שבועות י״ד):

ח.

חברך מות אשר, חברך איתעשר לא תאשר (אל תאמין) (גיטין ל:) חוצפא מלכותא בלא תגא (סנהדרין קה) חצופה נצח לכשירא כש״כ לטובתו של עולם (ירושלמי תענית פב) חוצפה אפי׳ כלפי שמיא מהני (שם) חסרא לגנבא נפשיה לשלמא נקיט (סנהדרין כב) חמשין עברין טבן ממאתן דלא עבדין (ירושלמי פ״א דפאה) חברותא או מיתותא (תענית כג) חייתי דקטרי סברת וקבלית (ב״ק ט) חמרא למרא וטיבותא לשקיא (ב״ק צ״ב) חמרא אפי׳ בתקופת תמוז קרירא ליה (שבת נג) חמרא בדורדיא ונביעא דבירא בקטירא דקיזרא איתעטר (זוהר יתרו קמ״א):

ט.

טבא חדא פלפלא חריפא ממלא צנא דקרי (מגילה ז) **טבא** חדא צפרא כפותין, מן גאה פרחין (קה״ר פ״ד ט׳) טובה לשתא דטבת ארמלתא (שאין גשמים יורדין בחדש טבת) (תענית ו) טוביה חטא וזיגוד מנגד (פסחים קי״ג) טור תלג סחרנוהי גרידין (הראש לבן השלג מסבבו) בלבוהי לא נבהין **וקלו** לא נשמע) (שבת קנב) טחנוהי לא טחנין (שם) טלטולא דגברא קשה מדאיתתא (כתובות כח):

י.

יאי עניותא לישראל כברזא סומקא לסוסיא חיורא (חגיגה ט: בחוקותי ל״ה ה׳) יו״ד קרת קא חזינא הכא (האריכו דברים בענין קטן) (קידושין טז:) יומא חדא לשתמיש בכסא דמוקרא ולבתר ליתבר (ברכות כח) יותר ממה שהעגל רוצה לינק, פרה רוצה להניק (פסחים קיב) יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא (עירובין ד״ו) יוצק זהב רותה לתוך פיו (סנהדרין צנ:) ירך מתוכה מסרחת (סנהדרין לט:):

כ.

כבדהו וחשדהו (ד״א פ״ה) כד משלים שערא מכדא, נקיש ואתי תיגרא בביתא (ב״מ נ״ט) כגנתא כן גננא (ירושלמי סנהדרין פ״ב) כד רגיז על ענא עביד לנגדא סמיותא (ב״ק נב.) כדבא בלא מאתיה שב שנין לא נבח (עירובין סא.) כבר יהבין מגלא גו שקיא דההוא גברא (ירושלמי ב״מ ד׳) כהנא מסייע כהנא (חולין מט.) כי רחימתין הוי עזוזא אפותיה דספסירא שכיבן (כד היינו אוהבין יכולין לשכב על החרב) השתא דלא עזיזא רחימתן, פוריא בת שיתין גרמידי לא סגי לן (סנהדרין ז) כל בר נש ובר נש זכותיה גו קפתיה (ירושלמי פאה פ״א) כל התחלות קשות (מכילתא יתרו. זוהר תצוה רצט) כמדומה אני שאתם נבוים בפישדי עכשיו אי אתם נבוים

אפי' בחמי חמין (ברכות טז:) כומתא נגבין אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב (בר"ר כ"ו) כמשחל ביניתא מחלבא (ברכות ה.) כפתור ופרח (בר"ר צ"א) כד הוינא זוטרא לגברי, השתא דקשישנא לדרדקי (ב"ק צ"ב) כוורא טוייהו באחוהי, אסקייהו באבוהי, מיכליה בבריה, אישתי עלייהו אביהן (מו"ק יא) כולהו בחרא מחתא מחתינהו (שבת קמח) כי היכי דלמטיא שיבא מכשורא (סנהדרין ז) כל אומנותא כד מליל באומנותא מליל (זוהר משפטים קע"ה) כמה דמסיק תעלא מבי כרבא (יומא מג) כמין ימא לטיגנא (קידושין מד) כפא דחטא נגרא, בגויה נשרף בחרדלא (פסחים כ"ח) כרכושתא ושונרא עבדו הלולא מתרבא דביש גדא (סנהדרין לג) כשורא במתא בזוזא, כשורא בדברא בזוזא (ב"ק יא.):

ל.

לא אכל ההוא אינש פתא דחטי מן יומוי (בר"ר טו) לא דברה תורה במתים (אסת"ר א') לא ירד בני עמכם (בר"ר צ"א) לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות (ברכות ה) לא כל העתים שוות (תמיד א. יבמות קכ.) לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין להם (יבמות יב.) לא תתלו בי בוקי סרוקי (חולין נ.) לאו עכברא גנב אלא חורא גנב (קידושין נו) לויתן בחכה הועלה, מה יעשו דגי רקק (מ"ק כ"ו) למתא דירקא ירקא שקיל (מנהות כה.) לכלבא ארמי ליה גרמא, ילחך עפרא דרגלך (זוהר אהרי ר"מ סג) לחכימא ברמיזא ולשטיא בכורמיזא (מדרש משלי פ' כ"ב) לית ספר דמספר יגרמיה (ויק"ר י"ד) לבא בכיפא תליא (ירושלמי תרומות ח'), לפום זוזי רקוד (שוח"ט טז) לפום גמלא שיחנא (כתובות ס"ז בר"ר י"ט) לך לך אמרין לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב (שבת י"ג. נשא פ"י כ"ב):

מ.

מאן דאכל קדרא ידע טעמא דתבשילא (רב"ר ב' תנחומא ואתחנן) מאן דלביש מרא ילביש מרא (ברכות כח:) מאה

פרי

קרי בזוזא, תותי כנפיך ליהוי (פסחים קיב) מה דבלבך על רחמך, מה דבלביה עלך (ספרי דברים כ״ד) מחי אלהיא ויבעתון כומריא (וארא ט׳ ח) מה לכהן בבית הקברות (שמו״ר ה) מהולתך חרשא אקיש עלה (בר״ר פ״א) מהיכן ירק זה חי (ב״מ קיח) מוליכין טינא אצל טינא, וסריות אצל סריות יכל אחד מבקש חבר דומה לו) (ירושלמי קידושין ג) מום שבך אל תאמר לחברך (ב״מ נט.) מי שאוכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום (ברכות נא.) מיניה ובי אבא ניזל ביה נרגא (סנהדרין לח) מכתבא גללא בזע (ע״ז כ״ב) מלח ממון חסר (כתובות סו) מליא כרסא, זני בישא (אם הכרם מלא. מזנה) (ברכות לב) ממהדורי מלי, וממסרטוטי כלמי (ברכות נא.) ממרי רשוותך פארי איפרע (ב״ק מו:) מניח מעותיו על קרן הצבי (נדרים לד) מעייל פילא בקופא דמחטא (ב״מ כח) מתון מתון ד׳ מאה זוזי שויא (ברכות כ.) מעשיך יקרבוך מעשיך ירחקוך (עדיות פה מ״ז):

נ.

נבח בך כלבא עוך, נבח בך גורייתא פוק (עירובין פו) נהרא נהרא ופשטיה (חולין יח) נפל תורא חדד לסכינא (שבת לב איכ״ר א׳) נפל ביתא חבל לכותא (מכילתא בשלח כ״ו ב׳) נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני (סנהדרין נב.) נפל כיפא על קידרא וי לקידרא, נפל קידרא על כיפא וי לקידרא (אסת״ר פ״ז) נתת פת לתינוק הודיע לאמו (שבת יוד. במד״ר פי״ט):

ס.

סדנא דארעא חד הוא (קידושין יו״ד) סדנא בסדנא יתיב מדויל ידה משתלים (פסחים כח) סבא בביתא פחא בביתא, סבתא בביתא סימא בביתא (ערכין י״ט) סופך מוב נולך טוב (פסיקתא זוטרתא בראשית פט״ז) סק דרגא בחר שושבינא (יבמות סג) סקבא דשתא ריגלא (קידושין פא):

עבדא

ע.

עבדא דמלכא מלכא, הדבק לשחון וישחון לך (ספרי דברים ו. בר״ר ט״ז ה) עד דשמנא עביד קטין, נפשיה דקטינא נפקת, (איכ״ר פ״ג י״ח) עכברא דשכיב אדיגרי (סנהדרין כט) עלת נקפית בכד ידאון נשרייא לקניהון (עירובין נג) עורבא פרח (חולין קכד) עלת לקרתא הלך בנימוסה (בר״ר מח.) עשירים מקמצין (מנחות פו) עשיק לגבך ושוי לכרסך (מלבוש תקנה ביוקר, ולכרסך תקנה בשויה (ב״מ נב) עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עלי׳ שהוא רעה (בר״ר פל״ד) ;

פ.

פוץ מלחא ושדי בישרא לחזירא (נדה לא) פסחא בביתא והלולא מתברא אברייאה (שהש״ר פ״ב פסחים פה: ירושלמי פסחים פ״ז) פרצה קוראה לגנב (סוכה כו) :

צ.

צווח כי כרוכיא (קידושין מד) צרות אחרונות משכחות את הראשונות (ברכות יג):

ק.

קאקי חיוורי משלחי גלימא דאינשי (כתובות פ) קדירה דבי שותפי לא קרירי ולא חמימי (עירובין ג) קטיל קנה באגמא (שבת צה) קמי דשתי חמרא, קמי רפוקא גרידי דובלא (אם רגיל ביין מביאין לו יין לכבדו, אם הוא רגיל בירק מביאין לו ירק) (סוטה ד״י) קרב לגבי דיהנא ואידהן (שבועות מו. תנחומא וירא) קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא (סנהדרין פ״ב.) קרית לחברך ולא ענך, רמי גודא רבא שדי ביה (ב״ק צב:) :

ר.

רבי רבי בר ברתך אנא (סוטה מט.) רגזן לא עלתה בידו אלא

אלא רגזנותא (קידושין מא. קה"ר ריש פי"ב) רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי סוסיא באורוה (סנהדרין צה) רחילא בתר רחילא אזלא, כעובדי אמה כך עובדי בתה (כתובות סג. ירושלמי סנהדרין פ"ב) רעיא חיגרא ועיזי רהיטין, אבב חוטרא מילי, ואבי דרא חושבנא (שבת לב):

ש.

שב בירא לשלטנא, וחד לעבד ביש (סנהדרין ז) שב שני הוי כפני ואבבא דאומנא לא חליף (שם כט) שב שני הוי מותנא, ואינש בלא שני לא שכיב (שם) שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל (שבת לב) שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה (סוכה נו) שדי שמתא אגגוביה דכלבא ואיהו דידיה עביד (מו"ק יז.) שילו המא ויוהנא משתלמא (בר"ר מ' ג) שכם נפב. ומבגאי גזר (מכות יא) שריח ערטילאי וסיים מסאני (סוטה ח:) שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין (מגילה י"ד) שקילא טיבותך ושדיא אחיזרי (שבת סג:) שקיל ואזיל ריקלא בישא לגבי קינא בשרכא (ב"ק צ"ב) שרגא בטיהרא מאי אהני (חולין ס:) שתין רהוטי רהיט ולא מטי לגברא דמצפרא כריך (ב"ק צב) שתין תכלי מטייה לכבא דקל חבריה שמע ולא אכיל (שם) שתין מני פרזלא תלו ליה לבקא בקורנסיה (חולין נח:):

ת.

תבן אתה מכנים לעפריים (מנחות פה) תושב מפנה לבעל הבית (ואתחנן ב' י"ג ויק"ר י"ז ז') תלה קורא לדבר אחר, ואיהו דידיה עביד (ברכות מ"ג) תורתא דלא ילפא רביא מתקשיא עלה בסיפא (מדרש משלי כב) תליא באשלי רברבי (ביצה כ"ז) תעלא בעידנא סגיד ליה (מגילה טז) תפסת מרובת לא תפסת תפסת מועט תפסת (יומא פ.) תרי אודי יבישי וחד רטובי, אוקדין יבישי לרטובא (סנהדרין צג):

אמר אברהם יצחק ליחשוב וליזול כל המשלים והרמיונים מה שנמצאו בש"ס ומדרש יקצר המצע מהשתרע, לכן ארשום

ארשום רק כמה מהם לדוגמא להראות חכמת חז"ל מה שאמרו (שהש"ר פרשה א' סימן ח) אל יהי המשל הזה קל בעיניך, שע"י המשל אדם יכול לעמוד בדברי תורה וג"כ אמרו (תשא פ' מ' סי' א) צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או מדרשו בשעה שאומר לציבור, וישמע חכם ויוסף לקח, משל לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב, פגע בו ארי וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש (ברכות יג) :

משל לשועל שהיה מהלך על שפת הנהר ראה דגים שהיו רצים לכאן ולכאן א"ל מפני מה אתם רצים, א"ל מפני הרשתות והמכמורות הבאות עלינו א"ל רצונכם שתעלו ליבשת ונדור אני ואתם כדרך שדרו אבותי ואבותיכם, א"ל אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, אי אתה אלא טפש, ומה במקום חיותנו אנו מתיראים, במקום מיתתנו לא כל שכן (שם סא:) :

שועל אמר לזאב שיכנום לחצר היהודים בערב שבת ויתקן עמהם צרכי הסעודה ויאכל עמהן בשבת, וכשבא ליכנס חיברו עליו במקלות, בא להרוג את השועל, אמר לא הלקוך אלא בשביל אביך, שפעם אחת התחיל לסייען בסעודת ואכל את כל נתח טוב, א"ל ובשביל אבא אני לוקה? א"ל הן, אבל בא עמי ואראך מקום לאכול ולשבוע, בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מושכב עליו, ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים נכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה, א"ל הזאב למה אתה נכנס לשם, א"ל יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע, הראה לו דמות הלבנה במים בדמות עגול כמין גבינה עגולה, א"ל אני היאך ארד, א"ל הכנס אתה בדלי העליון, ונכנס וירד, ודלי שהשועל עליו עלה, א"ל היאך אני עולה א"ל צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (סנהדרין לט.) :

שועל שבא עליו ארי לאכלו, א"ל השועל מה יש לי בידי

להשביעך, אבל אני מראה אותך אדם שמן שאתה טורף ושבע ממנו, והיה שם גומץ מכוסה, ואדם יושב מאחריו, כיון שראר הארי, אמר לשועל הריני מתיירא מתפלתו של זה, שלא תכשילני, א"ל שועל אי אתה מתירא אלא בנך ובן בנך מגיעו העון, עכשיו תשביע רעבונך, ועד בן בנך זמן הרבה, נתפת־ הארי וקפץ על הגומא ונפל שם, בא לו שועל, ועמד על שפת הגומץ מציץ עליו, וא"ל הארי הרי אמרת לי שאין הפורעניות בא עליך אלא בן בנך, נתפס בה, א"ל השועל כבר יש עון על אבי אביך שאתה נתפס בו (משל השלישי לא נמצא שם ברש"י רק בתשובות הגאונים י"ג):

לשועל שמצא כרם והיה מסויג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו ולא היה יכול. מה עבד צם תלת יומין עד דכחיש ותשש ועאל בהדי נקובא ואכל ושמן ובעא למיפק ולא יכול מעובר כלום, חזר וצאים תלת יומין אחרנין עד דכחיש ותשש וחזר היך מה דהוה ונפיק, כד נפיק הוה אפיק אפוי ואיסתכל ביה, אמר, כרמא כרמא, מה טב את ומה טבין אינון פירין דבגינך, וכל מה דאית בך יאין ומשבחין בכם, מה הנייה ממך, כמה דעליל קגווין כך הוא נפק (קה"ר ה' כ"א):

ארי ושועל היו הולכים בספינה, והחמור גובה מכס מן הספינה אמר להם החמור תנו לי מכס א"ל שועל לחמור כמה עזים פניך, אתה יודע שמלך שבחיות עמנו ואתה שואל מכס, א"ל החמור מן המלך אני נוטל ולגנזיו אני מכנים, אמר הארי קרבו לי הספינה ויצא וטרפו לחמור, ונתנו לשועל, א"ל סדר לי אבריו של שוטה זה, הלך השועל וסדרם, ראה לבו נטלו ואכלו, כשבא הארי מצא אבריו נתוהים, אמר לו לבו של שוטה זה היכן הוא, א"ל אדוני המלך לא הי' לו לב, שאילו הי"ל לב לא הי' נוטל מכס מן המלך (ילקוט שמעוני שמות):

התבן והמוץ מריבין זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרע השדה וזה אומר בשבילי נזרע השדה אמרו החטין, המתינו עד שתבאו הגורן ואנו יודעין בשביל מי נזרעה השדה,

באו

באו לגורן ויצא בעה"ב לזרותה, הלך לו המוץ ברוח, נטל את התבן והשליכו על הארץ, ונטל את הקש ושרפו, ונטל את החטים ועשה אותן כרי (בר"ר פ' כ"ג):

ר' טרף טרף ועמד עצם בגרונו אמר כל דאתי מפיק ליה אנא יהיב ליה אגריה, אתא הדין קורא מצראה דמוקריה ארוך, יהיב מנקרא אפקוה א"ל הב לי אגרי א"ל זיל תהא מלגלג ואומר דעלית לפומא דאריה בשלם ונפקת בשלם (תולדות ס"ד ח):

למה"ד דבה היתה עומדת בשוק מקושטת באבנים טובות ומרגליות, אמרו מי שיקפוץ עליה יטול מה שעליה, הי' שם פקח אחד, אמר להם אתם מסתכלים במה שעליה, ואני מסתכל בשיניה (בר"ר פ"ו):

למה"ד לאדם שבא לקוץ את האילן מי שאינו יודע קוצץ את הענפים כל ענף וענף ומתיגע, הפקח אומר אני מגלה את השרשים וקיצץ (בלק כ' ט"ז):

לעוף שהיה חבוש בכלוב בא עוף אחד ועמד על גביו ואמרה לה מה מזונותיך מצוין לך, א"ל במזונות אתה מסתכל ובמצודות אין אתה מסתכל (קה"ר י"א ג' פסיקתא כ"ד):

שני כלבים היו בעדר והיו צהובים זה לזה, בא זאב על האחד אמר השני אם איני עוזרו היום, הורג אותו ולמחר יבא עלי, הלכו שניהם והרגו את הזאב (סנהדרין קה, בלק כ. ד'):

למה"ד לנחש שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מהלך תחלה, אני אלך תחילה, א"ל לך, הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכו, מצא אש והשליכו לתוכו, מצא קוצים והשליכו לתוכו, מי גרם לו על שהלך הראש אחר הזנב (דברים א' ח'):

תרנגולת זו כשאפרוחיה דקים היא מכנסתם ונותנתם תחת כנפיה ומחממת אותם ועודרת לפניהם, וכשהם גדלים אם אחד מהם מבקש לבוא אצלה היא מנקרת לו בראשו ואומרת לך עדור באשפתיך (ויק"ר כה):

משל לאדם שהיה מהלך במדבר והי' רעב ועיף וצמא, ומצא אילן

אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחת, אכל מפירותיו ושתה מימיו, וישב בצילו, וכשבקש לילך א״ל אילן אילן, במה אברכך, אם אומר שיהיו פירותיך מתוקין, הרי פירותיך מתוקין, שיהיה צלך נאה, הרי צלך נאה, שתהא אמת המים עוברת תחתיך, הרי אמת המים עוברת תחתיך, אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך (תענית ו. במדב״ר ב׳ י״א):

ענף מתנה

הנותן מתנה לחבירו צריך להוריעו, ואי ממילא עבידא לגלויי אינו צריך (שבת יו״ד: ביצה ז) הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו (שם חוקת י״ט כ׳. מס׳ שמחות פ״א) ר׳ זירא כי משדרי ליה מתנותא לא שקיל משום דכתיב ושונא מתנות יחיה (חולין מו:) משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים וקצרו השנים (סוטה מז:) מאן דיהיב מתנה בעין יפה יהיב (ב״ב ס״ה). מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה (שבת יו״ד):

ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולם לא נתנו אלא ע״י יסורין, התורה וארץ ישראל, וחיי עוה״ב (ברכות ה. שמות א׳ א׳) ג׳ מתנות נתן הקב״ה לישראל רחמנים ביישנים וגומלי חסדים (נשא ח׳ ד׳) ג׳ מתנות נבראו בעולם, חכמה, גבורה ועושר, ומתנות אלו בזמן שאינן באין מן הקב״ה סופן להפסק ממנו (מטות כ״ב ו׳ תנחומא מטות) ג׳ דברים נתנו במתנה לעולם, התורה והמאורות והגשמים, (בר״ר ו׳ ז׳ תשא מ״ב ב) וי״א אף פרשת הים הגדול (שאלמלא הקב״ה הי׳ הרוח בא וטובע לכל הפורש בים) (שם בחוקותי ל״ה ז׳):

אילן נו״ן

ענף נבול

כל המנבל פיו מעמיקין לו גיהנם (שבת לג) ואף השומע ושותק (שם) הכל יודעים למה כלה נכנסה לחופה, וכל

המנבל

המנבל פיו אפי׳ נחתך עליו גזר דין של ע׳ שנה נהפך עליו (שם כתובות ח:) ולא יראה לך ערות דבר ערות דבור, זה ניבול פה (קדושים כ״ר ח׳) בעון נבלות הפה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות, ובחורי ישראל מתים ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים (שבת לג) כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא (ברכות סג):

ענף נדה

מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה, מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה תורה תהא טמאה ז׳ ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה (נדה לא:) מפני מה נתנה לה מצות נדה, על ידי ששפכה דמו של אדם הראשון (בר״ר י״ז י״ג) החמירו על עצמן בנות ישראל שאפי׳ רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו ז׳ נקיים (נדה סו.) הני בי תרי דמצעו להו אשה נדה, אם תחילת נדתה הורגת א׳ מהם, ואם סוף נדתה עושה מריבה ביניהם (פסחים קי״א):

כל המתקשטת עצמה בימי נדתה, אין רוח חכמים נוחה הימנה (נשא פ״י כ״ב אדר״נ פ״ב) כל המנוולת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנו (שם) כל שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה אפי׳ יש לו בנים כבני אהרן נטלו ממנו, והפורש הויין לו בנים זכרים (שבועות יח), מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה ושמש ת״ח הרבה ומת בחצי ימיו, והיתה אשתו נוטלת תפילין ומחזרת בבתי כנסיות ובבמ״ד ואמרה להם כתיב בתורה כי היא חייך ואורך ימיך, בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה, מפני מה מת בחצי ימיו? ולא היה אדם מחזירה דברי פעם נתארח אליהו ז״ל אצלה, והיתה מסיחה כל אותו המאורע, ואמר לה בתי בימי נדותיך מהו אצלך? א״ל ח״ו אפי׳ באצבע קטנה לא נגע בי, בימי לבונך מהו אצלך? אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר, ולא עלתה דעתו ע״ד דבר אחר, אמר לה, ברוך המקום שהרגו (שבת יג. תנדבא״ר פ׳ ט״ו) כי אתא רב דימי אמר מטה חדא הואי (מטה רחבה

ולא

זלא קירוב בשר הוא, וסבר דשרי בהבי) במערבא אמרו סינר מפסיק בינו לבינה (שם) אסור לשכב אפי׳ זה בבגדיו וזו בבגדיה, שאין נותנין פרצה לפני הכ״ר ביותר לפני הגנב שמשלו חכמים את הדבר כאש בנעורת (תנחומא מצורע):

ענף נדוי

בכ״ד מקומות ב״ד מנדין על כבוד הרב (ברכות יט) מנדין על המספר אחר מטתן של ת״ח, והמזלזל בנט״י והמגים את דעתו כלפי שמים (שם) ז׳ כמנודין לשמים, מי שאין לו אשה, מי שאין לו בנים, מי שאינו מנדקן לתורה, מי שאין לו תפילין, ומי שאין לו מנעלים ברגליו, ומי שאינו מסיב בחבורה של מצוה (פסחים קי״ג) כל העובר על דברי חכמים אפי׳ זקן מנדין אות׳ (ירושלמי מו״ק פ״ג) אמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דקא מחי לבנו רבה א״ל להוי ההוא גברא בשמתא דקא עבר משום לפני עור לא תתן מכשול (מו״ק י״ד):

כל שפטטו ב״ד בו אע״פ שחזרו וקרבו אותו אינו יוצא בשלום מן העולם (מס׳ שמחות) כל המתנדה ומת בנדויו, ב״ד סוקרין את ארונו (מו״ק י״ד עדיות פ״ד) נדוי אפי׳ על תנאי צריך הפרה (מכות י״א) מנודה לרב מנודה לתלמיד (תשא מ״ה פ״ד) מאי שמתא, אמר רב שם מיתה, ושמואל אמר שממה יהא (מו״ק י״ד) ת״ח שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא (שם) ת״ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו (שם):

ענף נדרים

אל תהי רגיל בנדרים (נדרים כ) כל הנודר אע״פ שמקיימו נקרא חוטא (שם עז,) רשעים מנדרים. וכשירים אינם מנדרים (שם כ״ב):

כל הנודר ואינו משלם גורם שתמות אשתו (שבת ... ק״ר ה׳ ב) כל הנודר ואינו משלם גורם לבא לידי ד׳ עבירות, ע״ז ג״ע ש״ד ולשה״ר (קהלת שם) בעון נדרים בנים מתים (כתובות עב) כל הנודר ומשהא את נדרו, סוף שהוא בא לידי

ע״ז

ע״ז נ״ע ושפ״ד (בחוקותי ל״ז א׳) איהר אדם את נדרו, נתבקרה פנקסו (נדרים לב. וישלח פ״א א׳) אל תשאל לו בשעת נדרו (אבות). כל מי שנודר ומשלם נדרו, זוכה ומשלם נדרו בירושלים (בחוקותי ל״ז ד) לאמור להודות בדי שיהיו נודרים בעת צרה (ויצא ע׳ א׳) יעקב פתח בנדר תחילה, לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהיה תולה את הנדר אלא בו (שם) נדרים סיג לפרישות (אבות פ״ג) האומר אשבית ואשנה פרק זה, או הלכה זו, נדר גדול, נדר לאלקי ישראל (נדרים ח) בשעת עקתא נדרא ובשעת רווחא שיטפא (וישלח פ״א ב׳):

ד׳ הן שנדרו, ב׳ נדרו והפסידו, וב׳ נדרו ונשתכרו (ויצא ע׳ ב׳) מעשה באחד שנדר מבת אחותו הנאה והכניסוהו לבית ר׳ ישמעאל ויפוה א״ל ר״י מזו נדרת, א״ל לאו והתירה ר״י, ובאותה שעה בכה ר״י ואמר בנות ישראל יפות הן, אלא שהעניות מנוולתן (קידושין סו.) ההוא דאמר לדביתהו קונם שאי אתה נהנית לי עד שתטעימי תבשילך לר׳ יהודה ולר׳ שמעון, ר״י טעים, ר״ש לא טעים אמר ימותי כל בני אלמנה ואל יזוז שמעון ממקומו, ועוד כי היכי דלא לתרגלי למינדר (נדרים סו:) ר״מ הוה יתיב ודריש בלילי שבתא הויא תמן הדא איתתא והלכה לביתה אשכחה הנרות כבוי בבית, אמר לה בעלה כן וכן, לא אעיילת להכא עד דאזלת ורוקת באנפי דרושא, עבדת הכי אמרו לי׳ תלמידיו רבי כך מבזין את התורה? אמר להו לא דיו למאיר להיות שוה לקונו (ויק״ר ט׳ט׳):

ענף נטילה

כל האוכל בלא נטילת ידים כאילו בא על זונה (סוטה ד) המזלזל בנט״י נעקר מן העולם (שם זוהר פנחס רמה) אר״ח אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבו לי מלא חפני טיבותא (שבת סב:) כל האוכל בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא (סוטה ד), הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח (חולין קה) המאכיל לאחרים לא צריך נט״י, הוא אכל ואנא משינא (שם ע״ז.) מים ראשונים נוטלין בין בכלי בין ע״ג הקרקע, אחרונים אין

אין ניטלין אלא בכלי, מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, ואחרונים אין נוטלין אלא בצונן (שם קו) מים ראשונים צריך שיגביה ידיו למעלה מים אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה (סוטה ד) מים ראשונים מצוה ומים אחרונים חובה (חולין ק״ו בלק כ׳ כ׳) מים ראשונים האכילו בשר חזיר, מים אחרונים הרגו את הנפש (שם יומא פ״ג) מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהי׳ מבשל בשר כשר ובשר חזיר, ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי וכן היה מנהגו כל מי שנכנס לחנות שלו ולא נטל ידיו ידע שהוא נכרי ונתן לפניו בשר חזיר, וכל מי שנוטל ידיו ומברך יודע שהוא ישראל, ומאכילו בשר כשר, פ״א נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו והי׳ סבור שהוא עכו״ם נתן לפניו בשר חזיר, אכל ולא בירך בא לעשות עמו חשבון על מה שאכל א״ל כך וכך מן הבשר שאכלת שהחתיכה עולה עשרה מנה, א״ל אתמול אכלתי אותה בשמונה, והיום אתה רוצה עשרה, א״ל זו שאכלת של חזיר הוא, כיון שא״ל כך עמדו שערותיו נבהל ונחפז, א״ל בצינעא יהודי אני, ונתת לי בשר חזיר, א״ל תיפח רוחך, כשראיתי שאכלת בלא נט״י ובלא ברכה הייתי סבור שאתה נכרי:

שוב מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מטונפות מן הקיטנית, ראה אותו חבירו הלך ואמר לאשתו, אמר לי בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שיגרי לי אותה טבעת, נתנה לו, אחר שעה בא בעלה, א״ל היכן הטבעת א״ל בא פלוני בסימנין שלך ונתתיה לו, נתמלא עליה חימה והרגה (שם):

מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקיסמים (ברכות טו) ר״א היה מצוה להחמרים במקום שאתם מוצאין מים לנטילה תטלו ידיכם אף בשחרית, ותהיו מתנין עליו כל היום לסמוך על כך (ירושלמי ברכות פ״ח ה״ב):

יד לעין תקצץ, יד מסמא, קודם נטילת שחרית (שבת קט) ההולך ד״א בלי נט״י בהשכמת הבוקר חייב מיתה (זוהר ידוי דב״נ זוהמא דמסאבו אישתאר בהו כד איתער משינתיה,

ועל

ועל דא לא יעבור ידיו על עינוי בגין דההוא רוח מסאבא שריא עלוי עד דנטיל לון, וכד נטיל ידוי כדין אתקדש ואקרא קדוש, והיאך בעי לאתקדשא, בעי חד כלי לתתא וחד כלי מלעילא, ולא בעיין אינון מיא דזוהמא לאישדא לון בביתא דלא יקרב בהו ב"נ, ועד דיתעבר זוהמא מן ידוי לא יברך, ובג"כ לא יטול אלא מן ידוי דאדכי בקדמיתא (זוהר וישב קפ"ה), כל כהן שלא נטל את ידיו, לא ישא את כפיו (סוטה לט. נשא י"א י"א):

ענף נקבים

הנצרך לנקביו אל יתפלל (ברכות כג קה"ר ד' י"ד) הנצרך לנקביו ואינו יכול, יעמוד וישב ויסלק עצמו לצדדים, וימשמש בצרור באותו מקום, ויסיח דעתו מדברים אחרי' (שבת פב.) שמור נקביך בשעה שאתה עומד לפני הקב"ה (ברכות כג) לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית (לפנות בגדולים) (שם סב. הוריות יג:) כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעה"כ כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (ברכות טו זוהר במדבר ק"כ) חשוך וקדים, וקדים נפשך תקין נפשך, תוב וגרי וכסי וקום שטוף ואחית (תרגיל לבדוק צרכיך שחרית וערבית, וישב ואח"כ יגלה עצמו, ויכסה עצמו קודם שיעמוד משום צניעות) (תמיד כז.), מאן דעייל לבית הכסא לא ליתיב בחריא, ולא ליטרח טפי, דהאי כרבשתא אתלת שיני יתיב דלמא משמטי שיני דכרכשתא ואתי לידי סכנה (שבת פ"ב) הרוצה ליכנס לסעודת קבע מהלך עשרה פעמים ד' אמות או ד' פעמים עשר אמות ויפנה ואח"כ יכנס (ברכות כג) אל תשהא עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך (גיטין ע.) הנצרך לפנות ואינו נפנה, חד אמר רוח רעה שולטת בו, וח"א רוח זוהמא שולטת בו (שבת מא,) הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו (שם) לא יפרע אדם עצמו מעומד אלא מיושב, ולא יקנח אדם עצמו בימין אלא בשמאל, מפני שקראין בה ד"ת, ומפני שאוכל ושותה בה (ברכות ס"א. אדר"נ פ"ט

פ"מ) קשין נקביו של אדם (כשהוא עצור) כיום המיתה וכקריעת ים סוף (פסחים קיח):

ענף נר

נר בשבת חובה משום שלום בית (שבת כח) הרגיל בנר כגון בשבת ויו"ט וחנוכה הויין לו בנים ת"ח (שם כ"ג:) מפני מה ניתן לה מצות נר שבת, ע"י שכבתה נשמתו של אדה"ר (בר"ר י"ג י"ג) אתתא בעי בחדוא דלבא ורעותא לאדלקא בוצינא דשבת הא יקרא עילאה הוא לה וזכו רב לגרמה למזכי לבנין קרישין דיהון בוציני דעלמא באורייתא ובדחלתא ויסגון שלמא בארעא ויהיבת לבעלה אורכו דחיין, ובגין כך בעי לאיזדהרא בה (זוהר בראשית מח), שאול לא זכה למלוכה אלא ע"י שהי' זקנו מדליק נרות לרבים (צו ט' ב') פעל פעולה גדולה בתורה, שהי' מדליק לפני ארון, נר אחד שחרית ונר אחד ערבית (במדב"ר ד' כ"א) א"ל רבא לשמעיה אתין דלא קים לכו בשיעורא דרבנן, אדשמשא בריש דיקלא אתלי שרגא (שבת לד.) מאן דאקיד שרגא במוצאי שבת עד דלא מטו ישראל לקדושא דסדרא גורם ביש לגרמיה (זוהר פנחס רמו):

הנפש והתורה נמשלו בנר (שבת לא. ראה ד' ד') אמר הקב"ה אם שמרת את נרי אני משמר את נרך, ואם כבית את נרי אני מכבה את נרך (שם דברים ג) ישראל שהתנדב מנורה או נר לביהכ"נ אסור לשנותה (ערכין ל:):

ענף נשואין

ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח, שאם מת או גולה מובטח לו שבניו ת"ח, ואל ישא בת ע"ה שאם מת או גולה בניו ע"ה (פסחים מט.) ישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, ולא ישא בת עם הארץ, משל לענבי הגפן בענבי הסנה, דבר כעור ואינו מתקבל (שם) לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור,

לא מצא ישא בת ראשי כנסיות, לא מצא ישא בת גבאי צדקה, לא מצא ישא בת מלמדי תינוקות, וכל המשיא בתו לע"ה כאילו כופתה ומניחה לפני א־י (שם) לא תלין נבלתו על העץ דא ת"ח, נבלתו דא בת עם הארץ דאם תליא לה ביה או קוב־ה או קיברתו (תקו"ז תקונא חמשאה) ולא ישא בת עמי הארץ מפני שהן שקץ, ונשותיהן שרץ, ועל בנותיהן הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה (שדומות לבהמה שאין להן לב להבין) (פסחים מט:) אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ישא בת ת"ח (יומא עא) עולא איקלע לבי רב יהודה חזייה לרב יצחק בריה דגדל ולא נסיב אמר מ"ט לא קמנסיב לי' מר אתתא לבריה א"ל מי ידענא מהיכא אנסביה א"ל זיל בתר שתיקותא (שאל לך משפחת שתקנית ששתם בני מריבה הם פסולין) (קידושין עא:) מי שהוא בן עשרים שנה ולא נשא אשה הוא בהרהור עבירה תמיד (שם כט) א"ר חסדא האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשטן גירא בעינא (שם) עד עשרים שנה הקב"ה יושב ומצפה מתי ישא אשה, כיון שהגיע לעשרים ולא נשא, אמר הקב"ה תיפח עצמותיו (שם קה"ר פ"ג ד'), אסור לו לאדם לקדש אשה עד שיראנה (קידושין מא:) אם היה הוא ילד והיא זקנה, הוא זקן והיא ילדה, אומרין לו מה לך אצל ילדה, מה לך אצל זקנה, כלך אצל שכמותך ואל תכנוס קטטה לתוך ביתך (יבמות קא:) לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (לבן ביותר) שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהם טפיח (שחור ביותר) (בכורות מה:) הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה (ב"ב ק"י. וארא ז' ד') הנושא בת אחותו עהכ"א אז תקרא וד' יענה (סנהדרין עו), לא ישא אדם אשה ורעתו לגרשה (יבמות לז:) :

כל הנושא אשה לשם ממון. הויין לו בנים שאינם מהוגנים (קידושין ע) כל הנושא אשה לשם שמים מעה"כ כאילו ילדה (סוטה יב. שמות א' כ"א) הנושא אשה לשם שמים הויין לו בנים שהן מושיען את ישראל ומרבין תורה ומצות בישראל (תנדבא"ז פ"ג) כל הנושא אשה הוגנת לו אליהו נושקו והקב"ה

אוהבו

אוהבו (מס' ד"א א) מי שהוא נושא אשה ההוגנת לו הקב"ה עושה אותן בתים (במדב"ר ג' ד') :

כל הנושה אשה שאינה הוגנת לו כשהקב"ה משרה שכינתו מעיד על כל השבטים, ואין מעיד עליו (קידושין ע) הנושא אשה שאינה הוגנת לו עובר משום חמשה לאוין (תוספתא סוטה פ"ה אדר"נ פ' כ"ו) מי שנשא אשה שאינה הוגנת לו, באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה, ואומרים, אחינו בני ישראל שמעו, אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו, ומתיראין אנו שלא יתערב זרעו בזרענו, בואו וקחו לכם דוגמא (אות וזכרון לדירות הבאים) לדורות, וזו היא קצצה (כתובות כ"ח. ירושלמי קידושין פ"א רות ז' יו"ד) כשהקב"ה משרה שכינתו, אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל (קידושין ע) :

כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין (יבמות ס"ג) חתן דומה למלך (פדר"א ט"ז) אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים, אמרו לו מה ראית, אמר להם אני כתר נוטל בכל יום, וזו תטול כתרה שעה אחת (כתובות יז. מס' שמחות פ"י), במערבא כשנשא אדם אשה אמרו לו מצא או מוצא (ברכות ח.) ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה, ואם אי אפשר לו ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה (קידושין כט.) למדך תורה ד"א, שאם יהי' לאדם בנים גדולים יהי' משיאן תחלה ואח"כ הוא נושא אשה (חיי ס' ט"ז) המדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן, עהכ"א וידעת כי שלום אהלך (יבמות סב:) בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה (פסחים קי"ג. אחרי כ"א ז') אל תחלל את בתך, זה המשיא בתו לזקן, ואיזה רשע ערום זה המשהא בתו בוגרת (סנהדרין עו) בתולה נישאת בד' ונבעלה בה' הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים, ואלמנה נישאת בה' ונבעלה בו' הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם (כתובות ה) אסור לו לאדם לקדש בתו כשהיא קטנה, עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה (קידושין מא) משרבו היהירים התחילו בנות ישראל להנשא ליהירים, שאין רואין אלא לפנים, מעיקרא קפצי

עליהו

עלייהו ולבסוף מתזלי עלייהו (סוטה מז:), חייב למחות בבניו הנושאים נשים שאינן הגונות (סנהדרין צג), נהגו לשבר זכוכית בנישואין כי היכי דלא ליבדחו טובא (ברכות לא.) מאן דלא אנסיב שארי לה לכנסת ישראל לבר. והיא לא אשתתפא בהדיה (זוהר שמיני ס"ב) ועל דא מתו נדב ואביהוא (שם):

נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה (יבמות סד: שהש"ר א' ל"ד) מעשה באשה אחת ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה, אתון גבי רשב"י בעיין למשתבקא דין מדין, א"ל חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשין אלא מתוך מאכל ומשתה, הלכו ועשו לעצמן יו"ט ועשו סעודה גדולה, כיון שנתישבה דעתו עליו, אמר לה, ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית טלי אותו ולכי לבית אביך, מה עשתה היא? לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם, שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אביה, בחצי הלילה ננער משנתיה, כיון דפג חמריה אמר לה בתי איכן אני נתון, א"ל בבית אבא, א"ל מה לי לבית אביך? א"ל ולא כך אמרת לי בערב כל חפץ טוב שיש בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך, אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך, הלכו להם אצל רשב"י והתפלל עליהם ונפקדו (שהש"ר שם) אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה, אפי' העני אינה כופרת בו (משפטים ל"ב ה'):

אילן סמ"ך

ענף סבלנות

כל הדוחק את השעה השעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה השעה נדחתה מפניו (ברכות סד. עירובין יג) כל מי שמעמיד פנים בגל הגל שוטפו, וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו (ילק מ"ד י"ח) א"ר גמליאל פ"א הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה בים, והייתי

מצטער על ת"ח שבה, ומנו ר"ע, וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה, אמרתי לו בני מי העלך, א"ל דף של ספינה נזדמן לי, וכל גל וגל שבא עלי נענתי לו ראשי, מכאן אמרו חכמים, אם יבאו רשעים על אדם ינענע לו ראשו (יבמות קכ"א) בשעה שאתה רואה שעה חצופה, אל תעמוד כנגדה אלא תן לה מקום, שכל מי שעמד נגד השעה נפל בידה, וכל מי שנתן מקום לשעה נפלה בידו (אגדת בראשית פ' מ"ו) בשעת הדבר, ובשעת המלחמה, כנוס הרגל משוק, ובשעת רעבון פזר רגלך (ב"ק ס'. רות א' ד', זוהר מקץ):

לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז (תענית כ.) הוי עניו ועלוב לכל אדם, ולאנשי ביתך יותר מכל אדם (תנדבא"ז פ"כ) הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין עהכ"א ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שבת פ"ח) אזהרה לדיין שיסבול את הציבור (סנהדרין ח'):

ענף סופר וספר

הוי זהיר במלאכתך שהוא מלאכת שמים, שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחד אתה מחריב את כל העולם (עירובין יג) רב חסדא אשכחיה לר' חננאל דכתב ספרים שלא מן הכתב, א"ל ראוי כל התורה להכתב על פיך, אלא כך אמרו חכמים, אסור לאדם לכתוב אפי' אות אחת שלא מן הכתב (מגילה יח:) למה נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים האותיות שבתורה (קידושין ל') יושבי יעבץ נקראו סופרים שעשו את התורה ספורות ספורות (שקלים ח) ת"ח נקרא סופר (חולין ק"ו סוטה טז) כ"ד תעניות ישבו אנשי כנה"ג על כותבי ספרים תפלין ומזוזות שלא יתעשרו, שאלמלא מתעשרים אין כותבים (פסחים נ:) ר"מ הוה כתבן טב מובחר והוה לעי תלת סלעין כל שבת והוה אכיל ושתי בחדא ומתכסי בחדא, ומפרנס אוחרתא לרבנן, א"ל תלמידיו רבי, בניך מה את עביד עליהון, א"ל אין הוו צדיקים כההוא דאמר דוד ולא ראיתי צדיק נעזב, ואם לאו, מה אני מניח את שלי לאויבי המקום (קה"ר ב' כ"ב),

כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה (עירובין כא:) דברי סופרים צריכין חזוק (תענית יז:):

הלוקח ספר תורה מן השוק כאלו חוטף מצוה מן השוק, ואם הגיהו או הניחו לכתוב מעלה עליו כאלו כתב בעצמו (מנחות ל.) הכותב ס"ת מעה"כ כאילו קבלה מהר סיני (שם) אע"פ שהניח לו אביו ס"ת מצוה לכתוב משלו, והכותבה בעצמו כאלו קבלה מסיני (סנהדרין כא) המוכר ס"ת של אביו אינו רואה סימן ברכה לעולם, אבל המקיים ס"ת של אביו בביתו עהכ"א הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד (ירושלמי בכורים פ"ג) לא ימכור אדם ס"ת אע"פ שאינו צריך לו (שיש לו אחר) אפי' אין לו מה יאכל ומכר ס"ת אינו רואה סימן ברכה לעולם (מגילה כז):

חייב אדם לכתוב ס"ת נאה בדיו נאה וקולמוס נאה ולבלרים נאים. ובקלפים נאים, ועורות צבאים, ויעטפנו בשיראין נאים (מס' סופרים פ"ג) ס"ת שבלה גונזין אותה אצל ת"ח (מגילה כו:) ס"ת שבלה אין עושין מהם מזוזה (מנחות לב:) ס"ת שכתבו מין ישרף (גיטין מה: מנחות מה:):

אסור לישב על המטה שס"ת מונח עליה (מו"ק כה) ועוזבי ד' יכלו דרשו זה המניח ס"ת ויוצא בשעה שקוראין בס"ת, ובין גברא לגברא מותר (ברכות ח') כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה (סוטה לט.) כד סליק ס"ת לתמן כדין בעאן כל עמא לסדרא גרמייהו באימתא בדחילו ברתת בזיע ולכוונא לבייהו כמה דהשתא קיימין על טורא דסיני לקבלא אורייתא, ולית רשו לעמא ולא לאחרא למפתח פומיה באורייתא וכל שכן במלה אחרא, אלא כלהו באימתא כמאן דלית ליה פומא (זוהר ויקהל שלו) רב ששת מהדר אפיה וגרים (כשקורין בס"ת) אמר אנן בדירן, ואינהו בדידהו (ברכות ח):

ספר שאינו מוגה עד שלשים יום מותר לשהותו, מכאן ואילך אסור לשהותו (כתובות יט:) כל מי שמכניס בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים, מהומה הוא מכניס בביתו כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא (קה"ר י"ב י"ג) הקורא בספרים החיצונים

אין

אין לו חלק לעוה"ב, תנא בספרי צדוקים רב יוסף אמר בספר בן סירא נמי אסור למיקרי (סנהדרין ק:) אסור לקרות בספרים החיצונים (בהעלותך ט"ו י"ח), הסייף והספר נתנו מכורכין מן השמים, א"ל הקב"ה אם שמרתם מה שכתוב בספר זה הרי אתם ניצולים מן הסייף, ואם לאו סוף שהוא הורג אתכם (בחוקותי ל"ה ה׳) אין זורקין ספרים ממקום למקום, ואין נוהגין בהם דרך בזיון (מס׳ סופרים פ"ג):

ענף סימן

אין תורה נקנית אלא בסימנים (עירובין נד) סמ"ך עי"ן ר"ת "סימנים "עשה בתורה (שבת קד) שימה בפיהם, סימנין בפיהם (נשא י"ד י"ב) בשערא במצחא בעיינין באנפין בשפוון ובשרטוטי ידין, ובאודנין, אלין אינון סימנין לאשתמודעא בהו בני נשא (זוהר יתרו), אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא יהא רגיל איניש למיכל בריש שתא כרביא (הוריות י"ב), לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עכו"ם פלונית (שלא יעשנו לסימן) (סנהדרין סג:) כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה (ושם היינו שעישה סימן לעצמו לדרך הטוב) (מו"ק ה.) למכור ארעא קמייתא (מקחו הראשון) לא מסמנא מילתא (קידושין נט) בית תינוק ואשה (בנה בית או נולד לו בן או נשא אשה) אע"פ שאין נחש יש סימן (אי מצלח בסחורה ראשונה אחר כל אלה סימן הוא שיצליח ואי לא, לא ירגיל לצאת יותר מדאי) (חולין צה: וישב פ"ה ז) סימן יפה באדם שהוא ביישן, (נדרים כ׳) בת תחילה סימן יפה לבנים (ב"ב קמ"א.) הרואה טי"ת בחלומו סימן יפה לו (ב"ק נ"ה) הטתעטש בתפלתו סימן רע לו, וי"א סימן יפה לו (ברכות כד.):

ד׳ סימנין הם, סימן לעבירה הדרוקן, סימן לשנאת חנם ירקון, סימן לגסות הרוח עניות (עניות דתורה) סימן ללה"ר אסכרה (שבת לג) ג׳ סימנים יש באומה זו, רחמנין ביישנין וגומלי חסדים, כל מי שיש בו ג׳ סימנים הללו ראוי להדבק

בו

בו, אין בו ג' סימנים הללו אין ראוי להדבק בו (יבמות ע"ט) חמשה דברים סימן יפה לחולה, עיטוש, זיעה, שינה, חלום וקרי (ברכות נז. בר"ר כ' כ"ה) יו"ט של עצרת ברור, סימן יפה לכל השנה (ב"ב קמז.) האי יומא קמא דריש שתא, אי חמימא, כולא שתא חמימא, אי קרירא, כולא שתא קרירא (שם) אם תור בצפר ימות, ובצהרים בצל תאנה ידמוך, דין הוא אדר (רועי בקר הי' להם סימן זה אם ראוי לעבר שנה, אם השור בשחרית קר לו, ובצהרים הם לו דין הוא אדר) (סנהדרין יח), סימן גדול מסר להן (פרעה למילדות) בן פניו למטה, בת פניה למעלה (סוטה י"א):

בזמן שהחמה לוקה סימן רע לעכו"ם, לבנה סימן רע לשונאיהם של ישראל, לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח, במערב סימן רע ליושבי מערב, באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם, (סוכה כט) פניו של חמה דומה לדם, חרב בא לעולם, לשק חיצי רעב בא לעולם (שם) סימן למטר פורחות עיבא קלישא, תותי עיבא סמיכתא (תענית ט') דגים רפואה לכאב עינים וסימנך נו"ן סמ"ך עי"ן, (נדרים נד:) סימן להרים מילין, סימן לעמקים דקלים (פסחים נג:) סימן לנחלים קנים סימן לשפלה שקמה (שם) סימני ביצים חלבון מבחוץ והחלמון מבפנים (חולין סד.) סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה (סנהדרין מז.):

ענף סכנה

אל יעמוד אדם במקום סכנה, ויסמוך על הנס (שבת לב) כל הדרכים בחזקת סכנה (קה"ר ג' ג') ר' ינאי הוה נפיק לאיסטרטה לדרך רה"ר, הוה מפקד גו ביתא (צוה לביתו בשכיב מרע) (שם ירושלמי ברכות ל"א) כל החולים בחזקת סכנה (הלכך עצה טובה להם שיעשו צואה טרם תטרף דעתם פי' חרידים) (שם) בשעתא דדינא תליא בעלמא לא ליבעי ליה לאיניש לאיתחזאה בשוקא ולמהך יחידאה בעלמא (זוהר מצורע נה) דבר בעיר אל יהלך באמצע הדרך (ב"ק ס) דבר בעיר

כנס

כנס רגלך (שם) סכנה לישן בבית יחידי (שבת קנא ירושלמי פ"ב דשבת) היוצא לדרך קודם קריאת הגבר סכנה (יומא כא) סכנה לעבור על מים שפוכין (פסחים קי"א) בג' דברים סכנה לאדם, השרוי בבית המרועע, והמהלך בדרך יחידי, והמפרש בים הגדול (קה"ר ג' ג') סכנה לאכול בצל דעדיין לא איבצל זירותא ולא ישתה שכרא בהרה (עירובין כ"ט) מכבדין פירורי אוכלין מן הבית משום דקשי לעניותא, ולא יאכל ירק מכישא דאבר גינאי, משום דקשי לכשפים. ולא יקנח א"ע בחספא, ולא יקטול כינה אמנא משום דקשה לכשפים, ולא יאכל מירקא דנפל אתכא משום דקשה לריח הפה (חולין ק"ח) לא ימכור אדם לחברו סנדל של מתה בכלל של חיה שחיטה, מפני ב' דברים, אחד משום שמתעהו, ואחד מפני הסכנה (שם צד.) אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש, ואל תטול ידך שחרית ממי שלא נטל, ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן הבית (מפני הסכנה) (ברכות נא) ג' דברים מקצרים ימיו של אדם, מי שנתנו לו ס"ת לקרות ואינו קורא, וכום של ברכה לברך ואינו מברך, והנוהג עצמו ברבנות (ברכות נה. שבת פא.) לא יאכל אדם תרי, ולא ישתה תרי, ולא יקנח תרי, ולא יעשה צרכיו תרי, (פסחים קט:) כללא דמלתא (זוגות) כל דקפיד קפדינן בהדיה, ודלא קפיד לא קפדי' בהדי', מיהו למיחש מיבעי (שם ק"י:) וכל שגמרו בידי אדם אין בהם משום זוגות, גמרו בידי שמים במילי מיני דמיכל חיישינן (שם) מעצרת ועד החג (אין רוח מצוי כ"כ אפשר לפרוש בים) מן החג ועד החנוכה (סכנה לפרוש בים) מן דאת קטיר לולבך קטור רגלך (בר"ר ו' ח' ירושלמי שבת פ"ה) העושה תפלתו עגולה (תפילין שבראשו עגולה כביצה וכאגוז) סכנה ואין בה מצוה (שלא תכנס בראשו) (מגילה כד:) חמירא סכנתא מאיסורא (חולין יו"ד.) כל המוסר עצמו למות על דברי תורה (הולך למקום סכנה) אין אומרים דבר הלכה משמו (ב"ק ס"א.) אוכלים ומשקים תחת המטה אפי' מחופים בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם (פסחים קיב) לא ישתה מים לא בלילי רביעית ולא

בלילי

בדילי שבתות, ואי שדי בי' מידי שרי (שם) מי שיש לו תינוק ילך בשבילו לביתו (ביוהכ"פ) שיתן לו לאכול ולשתות שלא יבא לידי סכנה (ירושלמי יומא פ"ג) מעשה הי' באבוה דר"ש בר' יצחק שחשש א"ע וצם ב' יומין עשירי וי"א משום ספק, וכשהפסיק מן התענית ורצה לכרוך ולאכול, נתחלש ונפטר, ועל שהכנים א"ע לסכנה מספק, לא הזכירו שמו להדיא (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ד), מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הר"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד, ראה תינוק שנפל לים פירש מצודה ומעלהו, ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו, ראה שננעלה דלת בפני תינוק שוברה ומוציאו (יומא פד. ירושלמי שבת פ' כ"ב) מי שהוא נרדף מן הגיים ומן הלסטים מחלל את השבת ומציל את נפשו שכן אנו מוצאין בדוד כשבקש שאול להרגו ברח ונמלט (תנחומא מסעי א) רעב בעיר פזר רגליך אפי' היכא דאיכא ספק נפשות במקום שיגלה שם (ב"ק ס) :

ג' אין ממצעין ואין מתמצעין כלב, דקל, אשה, ובאשה נדה סכנתא, וי"א אף נחש וחזיר, ואם עבר מאי תקנתיה יפתח באל ויסיים באל, או יפתח בלא ויסיים בלא (אל מוציאם ממצרים עד מה פעל אל, או לא איש אל עד ולא יקימנה (פסחים קי"א) אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (ירושלמי שבת פ"ב. בר"ר צ"א ט) :

ענף סעודה

כל הנהנה מסעודה שת"ח מסיב בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות סד) כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (פסחים מט.) כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה (שם) ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום גורר עונשו (שם), לווין ברבית דרבנן לצורך סעודת חבורת מצוה והיינו עיבור שנה, וי"ג לצורך מצוה דהיינו סעודת שבת לקידוש החודש (סעודה שעושים בשעת קידוש ההודש) (ירושלמי מו"ק פ"ב ה"ג) ר' יוחנן אמר יהא חלקי עם אותן שאבלו בסעודה

בסעודה לאחר קידוש החודש (שם), עושין סעודה לגמרה של תורה (שהש"ר א' ט), במסיבה (של סעודה) הלך אחר זקנה (ב"ב קכ.), נקיי הדעת שבירושלים לא היו חותמין ולא יושבין בדין, ואין נכנסין לסעודה אא"כ היו יודעין מי מיסב עמהן (סנהדרין כג. איכ"ר ד' ד'), א"ר יוסי יהא חלקי מאוכלי ג' סעודות בשבת (שבת קי"ח) המקיים ג' סעודות בשבת ניצל מג' דברים, מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג (שם), בשעה שאוכלין ושותין במה יתעסקו, אם בעלי מקרא הם יעסקו במקרא, ואם בעלי משנה יעסקו במשנה ובאגדות, ואם בעלי תלמוד יעסקו בה' פסח בפסח בה' עצרת בעצרת בה' החג בחג (סנהדרין קא.) ג' שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים, ואם אמרו עליו ד"ת כאילו אכלו משולחנו של מקום (אבות פ"ג):

לעולם אל יהא אדם קפדן בתוך סעודתו (דא"ר פ"ו) לא ישקול מידי מפתורא כי נקיט איניש כסא למשתי. שמא יארע דבר קלקלה בסעודה (שמא יבעום השותה שחפץ באותו הדבר הנוטל, וכי יבעום יסתכן ויחנק) (חולין קה:) אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (תענית ה) לא ישוך אדם מפרוסה ויחזירנה לתוך הקערה. וכן לא ישוך אדם מפרוסה ויתננו לחברו, לפי שאין דעות הבריות שוות (דא"ר פ"ט) אל יטעום מן הכוס ויתננו לחברו (שם), מעשה בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם ב' תבשילין אחד נא ואחד מבושל, בתחילה הביא לפניהם נא, הפקח שבהן אחז את הקלח בידו אחת, ותלשו בידו אחת לא בא אחריו משך ידו ממנו ואכל פתו ריקם, הטפש שבהן אחז את הקלח בידו אחת ונשכו בשניו, א"ל ר"ע לא כך בני, אלא הנח עקבך עליו בתוך הקערה, ואח"כ הביא לפניהם מבושל אכלו ונתפתקו, א"ל בני לא עשיתי לכם כל כך אלא לבדוק אתכם, אם יש בידכם דרך ארץ אם לאו (שם פ"ו) שנים שהיו יושבים על שולחן אחד, הגדול שבהן שולח יד תחלה ואח"כ הקטן (ברכות מז.) האוכל לפני האורח מגונה, מגונה ממנו אורח

מבנים

מכנים אורח, מגונה ממנו האוכל לפני ת"ח (ואינו נותן לו) אורח מטריח בעה"ב מגונה משלשתם (דא"ז פ"ח), הכל משהין בפני השמש (המשמש בסעודה ואוכלין לפניו שוהין מלהאכילו עד שיקומו הקרואים) חוץ מבשר שמן ויין ישן (כתובות סא) ההוא רומאה דא"ל להוא אתתא מינסבת לי א"ל לאו, אזל אייתי רמוני פלי (מבקע) ואכל קמה כל מיא דצערי לה בלעתיה, ולא יהב לה עד דזגלה (נפחו פניה וכריסה) לסוף אמר לה אי מכינא לך מינסבת לי, אמרה ליה אין, אזל ואייתי רמוני פלי ואכל קמה, אמר לה כל מיא דצערי לך תיף שדאי (רקקי והשליכי) תיף שדאי, עד דנפק מנה כי הוצא דירקא ואתסיאת (שם) כל מידעם לא תפלוט קמי רבך לבר מן קרא ודיסא שהן דומין לפתילה של אבר (נדרים מ"ט):

אל יסרהב אדם בחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד. ואם בשביל כבודו מותר (חולין צ"ד דא"ר פ"ח) אין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו לבתו של בעה"ב, אא"כ נטלו רשות מבעה"ב, ומעשה באחד שזימן ג' אורחין בשני בצורת ולא הי"ל להניח לפניהם אלא כג' ביצים, בא בנו של בעה"ב נטל אחד מהם חלקו ונתנו לו, וכן ב' וג' בא אביו של תינוק מצאו שעוזק א' בפיו וב' בידיו הבטו בקרקע ומת, כיון שראתה אמו עלתה לגג נפלה ומתה אף הוא עלה לגג ונפל ומת (שם):

ה' דברים נאמרו בפת, אין מניחין בשר חי על הפת. ואין מעבירין כוס מלא על הפת, ואין זורקין את הפת, ואין סומכין את הקערה בפת (דא"ר פ"ט) אין נוהגין בזיון באוכלין (מס' סופרים פ"ג), האוכל במדה זו (כשיעור חלה) ברוך ומבורך, יתר על כן רבעתן (עירובין פג) מנהג גדול הי' בירושלים, המוסר סעודה לחבירו וקלקלה נותן לו דמי בשתו ודמי בשת אורחיו (ב"ב צג:) עוד מנהג גדול הי' בירושלים מפה פרוסה על הפתח, כל זמן שהמפה פרוסה אורחין נכנסין, נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין (שם):

כל

אילן עי"ן

ענף עבירה

כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה (חגיגה טז) עבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר (יומא פו) אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (סוטה ג' נשא ט' ט') מאן דעבר על פתגמי אורייתא, אורייתא סלקא ונחתא ועבדא ביה בב"ג רשימין באנפוי, בגין דיסתכלין ביה עילאי ותתאי (זוהר אחרי ע"ו) אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות (שם) עבירה של אדם קשורה בחוטטא ככלב, ומלפפתו ליום דין (שם) ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה (מכות ה' אדר"נ פ"ל) עבירה מקדימתו ליום דין (ע"ז ה) עבירה מטמטמת לבו של אדם (יומא לט) כל העובר עבירה אחת בספק מעה"כ כאילו עשאו בודאי, כל העובר עבירה בשוגג מעה"כ כאילו עשאה במזיד (אדר"נ פ"ל):

כל הצופה בנשים סוף בא לידי עבירה (נדרים כ.) כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה, רנב"י אמר בידוע שנכשל בעבירה (תענית ז) עבירה גוררת עבירה (אבות) עבירה עקרה ואינו עושה פירות (מד' שו"ט ס"ב) עבירה מכבה מצוה, ואין עבירה מכבה תורה (סוטה כא) ר' יונה אמר אין עבירה מצוה, ר' יוסי אומר אין מצוה עבירה (ירושלמי ברכות פ"ו) אם אדם נכשל בעבירה חייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה, אם הי' למוד לקרות דף א' קורא שני דפים, ואם הי' למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים, ואם אינו למוד לקרות ולשנות, מה יעשה ויחיה ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה והוא חי (ויק"ר כ"ה א'):

הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבות פ"ג. ירושלמי סוטה פ"ב. מצורע י"ח א) אדם נכשל בעבירה שחייב עליו מיתה בידי שמים, מת שורו, אבדה תרנגולתו,

החשבון

החשבון מתמצה (נשא ט׳ כ״ג) אדם נכשל בעבירה, במה נתכפר לו, מת שורו, נשבר צלוחיתו (קה״ר ז׳ מ״ח) אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות (אחרי כ״א ד׳) ג׳ עבירות אין אדם ניצול מהם בכל יום, הרהור עבירה, עיון תפלה, ולשה״ר (אבק לשה״ר) (ב״ב קמ״ד:) כל העובר עבירה סמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת רשעתו חסירה כי אם אותה עבירה והשלימה (קה״ר ג׳ כ״ר):

גדולה עבירה לשמה, כמצוה שלא לשמה (נזיר כ״ג) בכל דרכיך דעהו אפי׳ לדבר עבירה (תן לב אם צורך מצוה הוא) (ברכות סג) אפי׳ לדבר עבירה יפה בעתו (קה״ר ג׳ ט״ו):

ענף עדות

כל המעיר עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים (פסחים קיח) ג׳ הקב״ה שונאן המדבר אחד בפה ואחר בלב, והיודע עדות לחברו ואיגו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי (שם קי״ג) סהדי שיקרי אאוגרייהו זילי (סנהדרין כ״ט). כל שאינו לא במקרא ולא במשנה אינו מן היישוב ופסול לעדות, וכן האוכל בשוק פסול לעדות (הואיל ואינו מקפיד על כבודו אין מקפיד על עדות שקר) (קידושין מ:) למה הקדים פ״ה לעי״ן לפי שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (איכ״ר ב׳ כ״ה):

עדות עד ששים שנה נזכרת ולא יותר (כתובות כ:) כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (שם יח:) הודאת בעל דין כמאה עדים דמי (קידושין סה:) אוי להם לבני אדם שמעידים מה שאינם רואים (תשא מ״ו א׳) אפי׳ אדם שומע דבר מן יחידי נאמן, אסור לקבל עדותו אם אינו רואה (שם. שבועות לא.) האי צורבא מרבנן דירע בסהדותא וזילא בי׳ מילתא למיזל לבי דיינא דזוטר מיניה לאסהודי קמי׳ לא ליזיל, הני מילי בממונא, אבל באיסורא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ד׳ (שבועות ל:) אל יאמר אדם מי רואני ומי

יועידני, איבריו של אדם, ואבניו וקורות ביתו מעידין עליו ביום דין, וי"א מלאכים המלוין לו לאדם מעידין, וי"א נשמתו מעידה (חגיגה טז. תענית יא), מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים גורם קללה לעצמו ואפי' לאדם גדול אל ילוה משום דטריד בגירסא ויוכל לשכוח ויעבור משום לפני עור לא תתן מכשול (ב"מ עה):

ענף עוה"ז ועוה"ב

העוה"ז דומה לערב שבת, ועוה"ב דומה לשבת, אם אין אדם מתקן בע"ש מה יאכל בשבת (רות ג' ג') אם אדם זוכה נוחל ב' עולמות הזה והבא (תזריע י"ד א) העוה"ז מי שהוא כלב להעשות ארי, הוא יכול, ומי שהוא ארי יכול להעשות כלב, אבל לע"ל איני כן (רות ג' ב) יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב (אבות פ"ד) יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז (שם קה"ר ד' יו"ד) טוב מלא כף נחת זה עוה"ב, ממלא חפניים עמל זה עוה"ז (ויק"ר ג' א) כל שלוה שאדם רואה בעוה"ז, הבל הוא לפני שלוותו של עוה"ב (קה"ר ב' א') אהן עלמא מדמי לגלגלא דאנטילא, דמלא מתרוקן דמתריקן מתמלא (אחד עולה ואחד יורד) (בהר ל"ד יו"ד. משפטים ל"א י"ד):

עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא מו"מ ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה (ברכות י"ז) כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב עין לא ראתה אלקים זולתך (שם לד) ז' אין להם חלק לעוה"ב לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו וקוסם חזן וטבח (אדר"נ לו) שאלו את שלמה בן דוד איזהו בן עוה"ב, א"ל כל שבנגד זקניו כבוד (אותם שחולקים להם כבוד בעוה"ז מחמת חכמתם (ב"ב יו"ד) איזהו בן עוה"ב זה שאמרו עליו אחר מטתו שראוי לידבק בדרכיו וללכת בם (שבת קנ"ג), איזה דרך מביאה את האדם לחיי עוה"ב הוי אומר זו מדת יסורין (בר"ר ט'

מ' יו"ד) מי שקבוע בא"י, ומדבר בלה"ק, ואוכל פירותיו בטהרה וקורא ק"ש בבקר ובערב יהא מבושר שהוא בן עוה"ב (שקלים ד"ו.) כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב (נדה עג.) כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג"פ. מובטח לו שהוא בן עוה"ב (ברכות ד:) איזה בן עוה"ב זה הסומך גאולה לתפלה (שם) איזה בן עוה"ב, ענו ושפל ברך, שייף עייל שייף ונפיק, וגרים באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה (סנהדרין פח:) ג' מנוחלי עוה"ב הדר בא"י והמגדל בניו לתורה, והמבדיל במו"ש על הכוס (פסחים קיג.), המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עוה"ב (כתובות קי"א):

אליהו ז"ל הוה שכיח גביה ר' ברוקא חוזאה חזא לההוא גברא דהוה סיים מסאני אוכמי ולא רמי חוטא דתכלתא בגלימיה א"ל האי בר עלמא דאתי הוא רהט בתריה א"ל מאי עובדך א"ל זנדוקנא אנא (שומר בית האסורים) ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד, ורמינא פורייאי בין הני להני כי היכי דלא ליתי לידי איסורא (תענית כב.) ארהכי והכי אתו הנך תרי א"ל הנך נמי בני עלמא דאתי נינהו אזל לגבייהו אמר להו מאי עובדייכו א"ל אינשי ברוחי אנן, מבדחינן עציבי אי נמי כי חזינן בי תרי דאית להו תיגרא בהדייהו טרחינן ועבדינן להו שלמא (שם) יש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז יח.) קטן מאימתי בא לעוה"ב, משעה שעונה אמן (סנהדרין קי:)

ענף עונש

עונש נגעים באים על ז' דברים, לה"ר ש"ד ג"ע וגסות הרוח וגזל וצרות עין (ערכין טז. מצו"ע י"ז ג') על י"א דברים הצרעת באה, על קללת השם, ועל ג"ע וש"ד ועל האומר על חבירו דבר שאינו בו, ועל גסות הרוה, ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, ועל לשון שקר, ועל הגנבות ועל שבועת שקר, ועל המחלל ש"ש, וע"ז, ר' יצחק אומר על עין רעה, ורבותינו אומרים מי שמנאץ בדברי תורה (ערכין טז. נשא ז'

ה) מריבה רבה בביתו של אדם על עון שנאת חנם (שבת לב) קשה עונשין של מדות (ב"ב פח):

המוסר דין על חברו הוא נענש תחלה (ב"ק צג) כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שבת קמט:) הלל מחייב עניים (ונענשו על שלא עסקו בתורה בעניותם) ור"א בן חרסום עשירים (נענשו על שלא עסקו בתורה בעשרם) ויוסף הצדיק הרשעים (יומא לה) מאחר דהוו צדיקים כולי האי מ"ט איענשו משום דלא איתאבלו על ירושלים (גיטין נז.), בזמן דאיכא ריתחא ענשינן אעשה (מנחות מא.) הקב"ה גובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה (פסחים קי"ח) בא וראה כמה קשה לפני הקב"ה לפשוט ידיו בבריותיו, כיון שהוא חוטא לו, תחלה פושט ידיו בנכסיו, לא חזר בו מת (תנחומא בהר) דרשו עה"כ יבא במשפט על כל נעלם זה ההורג כנה בפני חבירו ונמאס ושמואל אמר זה הרק בפני חבירו ונמאס (חגיגה ה. קה"ר י"ב טז), כך עונשו של בדאי אפי' אומר אמת אין שומעין לו (סנהדרין פ"ט: ויגש צ"ד ג):

ענף עושר

איזהו עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו, דברי ר"מ, רע"א כל שיש לו אשה נאה במעשים, רט"א כל שיש לו ק' כרמים וק' שדות וק' עבדים שעובדים בהם, רי"א כל שיש לו ביהכ"ם סמוך לשולחנו (שבת כה) איזה עשיר השמח בחלקו (אבות פ"ד מטות כ"ב ח'), כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (יומא כב.):

מה יעשה אדם ויתעשר, ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה, א"ל הרבה עשו כן ולא הועילו, אלא יתפלל ויבקש רחמים למי שהעושר שלו (נדה ע) לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה. והולך ממזרח למערב נעשה עשיר (מטות כ"ב ז) עשר בשביל שתתעשר (תענית ח' נשא י"ב י"ג) הרוצה להעשיר

יצפון

יצפין (ב"ב כה) הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה וכן נק־או עשתרות (חולין פד), אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו (ב"מ נט) עשירים שבא"י זוכים מפני שמעשרים, שבבבל מפני שמכבדין את התורה, ובשאר ארצות, מפני שמכבדין את השבת (שבת קיט) דרשו עה"פ כבד את ד' מהונך ממה שחיננך, אם היה קולך ערב, הוי פורס על שמע ועובר לפני התיבה (תנחומא ראה י"ב) עביד בהונך עד דלא תעביד בלא הונך (שם ילקוט ראה) כד שריא האי רעה על בני נשא עביד לון קמצנין ממוניהון, אתיין גבאי צדקה גביה היא מחאת בידיה, אתיין מסכני היא מחאת בידיה, אתי הוא למיכל ממוניה, מחאת בידיה בגין לנטרא ליה לאחרא, (זוהר בשלח) :
ג' הקב"ה מכריז עליהם בכל יום על רווק הדר בכרך, ואינו חוטא ועני המחזיר אבידה לבעליו, ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעא (פסחים קיג:) ד' אין הדעת סובלתן, דל גאה, עשיר מכחש, זקן מנאף. ופרנס המתגאה על הציבור בחנם (שם) שני עשירים עמדו בעולם, אחד מישראל ואחד מאו"ה, ושניהם נאבדו מן העולם לפי שלא היתה מתנתן מן הקב"ה אלא היו חוטפין אותה להן (מטות כ"ב ו' אסת"ר פ"ז תנחומא מטות ה') וכן את מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים הרבה והיה להם מקנה גדול וחבבו את ממונם לכך גלו תחלה מכל השבטים (שם) :

בזמן שאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חבירו (מקץ צ"א ה) לית בר נש שתינהו אנוקי דידיה אלא בשעת רווחא, כשיחזור לעותריה (קה"ר א' ל"ב) :

ענף עין הרע

אסור לאדם לעמוד בקמה של חבירו בשעה שעומדת בקמותיה מפני שמפסידה בעין הרע (ב"מ קז) לא תזבון ארעא דסמיכא למתא (שעין בני העיר שולטת בה תמיד) (שם) כל חולי עין זה עין הרע (שם) צ"ט נאברו מן העולם מחמת עין הרע ואחד בדרך העולם (שם) איבעיא לי' לאינש לאיזדהורי

לאיזדהורי מעינא בישא (ב"ב קי"ח.) עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (אבות) מצא אבידה או יש בידו פקדון, אסור לשוטחן על השולחן או על המטה לפני אורחים דהוי כאילו מקלי קלי מפני עינא בישא (ב"מ ל.):

לוחות הראשונות ע"י שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה, אין לך יפה מן הצניעות (תנחומא תשא) יעקב אבינו אמר לבניו למה תתראו (למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים.) (תענית י"ז) המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם כיון דנפיש אפחזייהו (נפח שלהן גדול) שלטא בי' עינא בישא (פסחים נ:) וכן תגרי סימטא (יושבין ומוכרין בשוק, ועין רעה שולטת בהן) (שם), יסטי בר נש אפי' למאה ארחין ולא יערע בבר נש דאית ליה עינא בישא (זוהר אחרי סד):

כל שעיניו צרות בת"ח בעוה"ז, יתמלאו עיניו עשן בעוה"ב (ב"ב עה.) יתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים (אבות) לא תהא עינו של אדם צר במשנתו של חבירו (אדר"נ פט"ז) הנגעים באים על עין הרע (תצא פ"ו ד') עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו, אין עין הרע שולטת בו (ברכות כ.) כיון שעיניו של אדם רעה להשאיל חפצו אדם הולך וא"ל השאילני מגלך או קרדומך והוא אומר שאין לו, מלקה אותו הקב"ה בצרעת ובא לכהן ואמר כנגע נראה לי בבית, והוא מצוה ונתץ את הבית והשר ראוין כליו בשהן גרורין ומוציאן לחוץ ומפרסמין את כליו והכל אומרים לא הי' אומר שאין לו מגל שאין לו קרדום? (תנחומא מצורע ד'):

ענף עם הארץ

איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש ערבית ושחרית, ואינו נזהר בציצית ותפילין, ויש לו בנים ואינו מגדלן לתורה (ברכות מז:) אל תהי רגיל אצל ע"ה (נדרים כ) אם ע"ה הוא חסיד, אל תדור בשכונתו (שבת סג.) אין בור ירא חטא ולא

עם

עם הארץ חסיד (אבות) אל יסב אדם בחבורה של ע"ה דלמא אתי לאמשוכי בתרייהו (ברכות מג:) ישיבת בתי כנסיות של ע"ה, מוציאין את האדם מן העולם (אבות), גדולה שנאה ששונאין ע"ה לת"ח, יותר משנאה ששונאים עכו"ם את ישראל, ונשותיהן יותר מהן (פסחים מט) כל העוסק בתורה לפני ע"ה כאלו בא על ארוסתו בפניו (שם) ע"ה אסור לאכול בשר, (שם) אסור להתלוות עמו בדרך, אין מוסרין להם עדות ואין מקבלין ממנו עדות, ואין מגלין להם סוד (שם זוהר קדושים) ע"ה אינן חיין בתחה"מ (כתובות קיא:) אין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ע"ה (ב"ב ח.):

למה ת"ח דומה בפני עם הארץ, בקיתון של זהב, סיפר עמו דומה לקיתון של כסף, נהנה ממנו דומה כקיתון של חרס (סנהדרין נב:) זקני ע"ה כל זמן שמזקינין דעתן מטפשת (שבת קנ"ב. קנים פ"ג) הזקין הרי הוא בקוף (קה"ר א' ג'), עם הארץ שנקרא לאהבה איבה, כגון ואהבת ואיבת, אמר הקב"ה ודוגו עלי אהבה (שהש"ר ב' י"ג):

ענף עניות

ג' דברים מביאין לידי עניות, המשתין לפני מטתו ערום על גבי קרקע, והמזלזל בנט"י, ומי שאשתו מקללתו (שמקללתו על עסקי תכשוטין שיש בידו לעשותן ואינו עושה) (שבת ס"ב) תלאי בבי' קשה לעניות (כמו שאומרין הבריות תלא סולתא תלא מזוני) (שם) פארי בביתא קשי לעניותא (פסחים קי"א) שר של מזונות נקיד שמו, שר של עניות נבל שמו (שם קיא:) ההוא גברא דהוה מהדר עלי' שר דעניותא ולא יכול ליה דהוי זהיר בנקיותא טובא (פירורי מאכל לא זלזל בהם.) (הולין קה) מכבדין הפירורים לאו משום נקיות, אלא משום שקשה לעניות (שם) צעא אפומא דחצבא קשה לעניותא (פסחים קיא):

בהני תלת מילי נכסי בעה"ב הולכין לטמיון, על דקבעו סעודתיהו בע"ש ורמפקי עבדייהו לחירותא, ודסיירי נכסי בשבתא, ועל דקבעו סעודתא דשבתא בעידן מדרשא

יטין

(גיטין לח), כל מקום שהזכרת השם לבטלה מצויה, שם עניות מצויה (נדרים ז.), רובן של עניים משבט שמעון הוו (ויחי צ"ח יו"ד) כל ימי עני רעים זה שיש לו אשה רעה, ר' ינאי אמר זה אסטניס, ריב"ל אמר זה שדעתו קצרה (קפדן) ר' יוחנן אמר זה רחמני, (ב"ב קמה), אין עני אלא בדעת, ואין עשיר אלא עשיר בדעת (כתובות סח:):

קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות (ב"ב קטז.) אין בעולם קשה מן העניות שהיא שקולה מכל יסורין שבעולם (משפטים לא י"א), אמר איוב רבון העולמים. מקבל אני עלי כל יסורין שבעולם ולא עניות (שם) כל מי שהוא מדוקדק בעניות כאילו דבקים בו כל יסורין שבעולם, (שם ל"א י"ד) אילו נתקבצו כל יסורין לצד אחד, והעניות לצד אחד, העניות מכרעת את כולן (שם) דקדוקי עניות מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו (עירובין מא:) לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שהוא גלגל החוזר בעולם (שבת קנא רות ה' ט) אין לך אדם שאינו בא לידי מדה זו, אם לא הוא בנו, אם לא בנו, בן בנו (שם בהר ל"ד י"ד) לא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר, ולא מי שהוא עני היום עני למחר (משפטים ל"א ב) הקב"ה יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה, מעשיר לזה ומוריש לזה (תנחומא וישלח):

אמר העשיר לעני למה אין אתה הולך ויגע במלאכה, ראה שוקין ראה כרעים, ראה בעל כרם, ראה בעל בשר, א"ל הקב"ה לא דיך שלא נתת לו משלך מאומה, אלא במה שנתתי לו אתה מכניס לו עין רעה? (ויק"ר ל"ד ד') אם אין לך ליתן לו, נחמו בדברים (בהר ל"ד ט"ז) העני הזה יושב ומתרעם מה אני מפלוני, הוא ישן על מטתו ואני ישן כאן (שם) העני הזה עומד על פתחך, והקב"ה עומד על ימינו, אם נתת לו, זה שעומד על ימינו מברכך (רות ה' ט) כל מי שנותן פרוטה לעני, הקב"ה נותן לו פרוטות (בהר ל"ד ב) יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני, העני עושה עם בעה"ב (ויק"ר ל"ד רות ה' ט). זבאה חולקיה דב"נ כד מסכנא אערא לגביה,

דורונא דקב"ה דהוי שדר ליה, מאן דמקבל לההוא דורונא בסבר פנים יפות זכאה חולקיה (זוהר ויקהל):

חזר הקב"ה על כל מדות טובות ליתן לישראל, ולא מצא אלא עניות (חגיגה ט.) נאה מסכנותא ליהודאי כעזקתא סומקתא ברישא דסוסא חוורא (שם, שמיני י"ג ד' בחוקותי ל"ה ה') מתוך עניותיהם של ישראל הם יראים את ד'. ואין צדקות וגמ"ח באים אלא מתוך עניות, ואין אדם לומד תורה אלא מתוך עניות (תנדבא"ז פ"ה) נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני ואי מעני אהדורי אפתחא לא מיהדר. (שבת קנא) אין עניות במקום עשירות (שם קב: נשא י"ד כ"ג) שמש בשבת צדקה לעניים (תענית ח:):

ענף עצה

א"ל רב לאיבו בריה תא אגמרך מילי דעלמא, ארחלא אבריעך זבינך זבין, (כשבאת מן הדרך מכור מה שהבאת) כל מידי זבין ותתחרט בר מחמרא דזבין ולא תתהרט, שרי כיסך פתח שקיך (תחלה תקבל המעות ואח"כ תן התבואה) קבא מארעא ולא כורא מאיגרא (טוב לילך למקום קרוב ולהשתכר מעט, מלהשתכר הרבה במקום רחוק) תמרי בחליזך לבי סודנא רהיט (אם יש לך תמרים, רץ לבית עושה שכר שאם תמתין תאכלם) (פסחים קיג.) אל תעש מום בעצמך (לא להוו לך דינא בהדי ג'.) ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים (שם קיב) ואל תצא יחידי בלילה, ואל תעמוד לפני הנר ערום, ואל תכנוס למרחץ חדש עד י"ב חודש (שם) אל תדור בעיר דרישא אסיא, ואל תדור בעיר דלא צניף בה סוסיא, ולא נבח בה כלבא (שם) אי סלקת לאגרא שירותיך בכנפיך (אם תלך למקום קרוב תקח מזונותיך אתך) (שם) לא תשתי סמא ולא תשוור נגרי, ולא תעקר ככי, ולא תקני בחוויא, ולא תקני בארמאי (שם) ד' דברים צוה רבינו הקדוש לבניו, אל תדורו בשכנציב דליצנא נינהו, ואל תשבו על מטת ארמית, ולא תיגנו בלא ק"ש, ואל תבריחו עצמכם מן המכס, ואל

ואל תעמדו לפני שור שחור בשעה שעולה מן האגם (שם) עשה שבתך חול ולא תצטרך לבריות, הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו, (שם) אל תרבו בגנות, בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה, הזהר באשתך מחתנה הראשון, משום זנות ומשום ממון (שם):

לא תהוי בעבורי אהסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעא מאי זרעא נפיק מינה, וכ"ש מברא לברתא (כתובות נג.) אל ימנה אדם אפוטרופוס בתוך ביתו שאלמלא מינה פוטיפר את יוסף בתוך ביתו לא בא לאותו דבר (ברכות סג) אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו (שם) זרע ולא תזבין, אע"ג דכי הדדי נינהו הני מברכין (ברכה מצויה בדבר שאין לוקח בדמים) (יבמות סג) חטיא דקדתך זונין זרע מנהון (אף אם ההטין שבעירך גרועים זרע מהם) (במדב"ר נ"ט יא):

ברח מן שלש, והדבק בשלש, ברח מן הפקדונות ומן המאונים, ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו, והדבק בחליצה ובהפרת נדרים, ובהבאת שלום בין אדם לחברו (יבמות קט. ויגש צ"ג א), לא יתן אדם ממונו בזוית אחת (בר"ר ע"ו) כספים אין להם שמירה אלא בקרקע (פסחים קא.) לעולם ישלש אדם מעותיו, שליש בפרקמטיא, שליש בקרקע, שליש תחת ידו (ב"מ מ"ב) לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו (שם), כל פנות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין (יומא טו.):

לא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו, ולא יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו (ב"ק טו) לא יגדל אדם את הכלב אא"כ קשור בשלשלת, אבל מגדל הוא בעיר הסמוכה לספר, וקושרו ביום ומתירו בלילה (שם פ"ב) אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו (גיטין ו.) הא דאמרו ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלו מיניה (שם ז) אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה (סוכה נג.) לעולם יהא אדם ערום ביראה, מענה רך ומשיב חמה. ומדבר שלום עם אחיו ועם

קרוביו

קרוביו ועם כל אדם, ואפי' עם עכו"ם בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ומתקבל על הבריות (ברכות טז):

למד לשונך לומר איני יודע כדי שלא תתבדה (ברכות ד.) רחק ממקומך ב' ג' מושבות ושב עד שיאמרו לך עלה. ואל תעדה שיאמרו לך רד, מוטב שיאמרו לך עלה עלה, ולא יאמרו לך רד רד (ויק"ר א' ה' תנחומא ויקרא. אדר"נ פ' כ"ה) אל תאמר איש פלוני חכם ואני איני חכם, שלא שמשת כיוצא בו, ואל תאמר איש פלוני עשיר ואני איני עשיר שאין כל אדם זוכה לשתי שולחנות, ואל תאמר איש פלוני נאה ואני מכוער שבשעת המיתה אדם נעשה כנבילה, ולא עוד אלא שהנבילה מוכרה לנכרי או נתנה בחנם, ונבלת אדם אין כל ברי' יכולת להשגיח עלי' (דא"ז פ"ד) אל תאמר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, אם הי' בן גרים אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך, אם הי' גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה, אם היו חמרים מבקשים תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם (ב"מ נח:):

מעשה בשני בני אדם שיצאו לסחורה ישב לו קוץ ברגלו לאחד מהם, התחיל מחרף ומגדף, לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים, התחיל מודה ומשבח (נדה לא.) מעשה בר' יהושע שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילה ושתיה והעלהו לגג לשכב ונטל סולם מתחתיו, מה עשה אותו האיש עמד בחצי הלילה ונטל את הכלים וכרכן בטליתו, וכיון שביקש לירד נפל מן הגג ונשברה מפרקתו לשחרית השכים ר"י ומצאו כשהוא נופל, א"ל ריקה כך עושין בני אדם כמותך, א"ל רבי לא הייתי יודע שנטלת את הסולם מתחתי א"ל ריקה אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך (דא"ר פ"ה) ישראל שנזדמן לו עכו"ם בדרך, אם הי' העכו"ם חגור סייף טופלו לימינו כדי שתהי' יד שמאל של העכו"ם שהסייף חגור בו לצד ימינו של ישראל, ומזומנת לימין ישראל לאחוז בו במקל, אם ביד העכו"ם מקל טופלו ישראל לשמאלו שתהא יד ימין עכו"ם

שהמקל

שהמקל בו סמוכה לישראל, ואם ירים יד ימינו תאחוז שמאלו של ישראל במקל הסמוך לו, דאי טופל לימינו יהא המקל רחוק מידו של ישראל, היו עולים במעלה או יורדים בירידה לא יהי' ישראל למטה אלא למעלה בעלייה. ילך ישראל לפני העכו"ם (למעלה) אלא שטופלו לימינו דלא הוי אחריו ממש, ובירידה ילך העכו"ם לפניו, ואל ישיח לפניו, אל ישהה ליטול כלום שמא ירוצו את גולגלתו, שאלו לאן אתה הולך, ירחיב לו את הדרך, אם הי' צריך לו לילך עד פרסה יאמר שני פרסאות אני רוצה לילך שמא ימתין העכו"ם מלהכותו עד פרסה שנייה, וזה יפרוש ממנו קודם לכן (ע"ז כה:) מעשה שבאו כתבים רעים מן המלכות לגדולי צפורי בשבת באו ושאלו את ר' אלעזר בן פרטה, והיה מתירא לומר להם בשבת ברחו, אמר להם ברמז ולי אתם שואלים, לכו ושאלו את יעקב ואת משה ואת דוד, ביעקב כתיב ויברח יעקב, במשה כתיב ויברח משה, בדוד כתיב ודוד נס וימלט (תנחומא מסעי א):

האי מאן דבעי למחוי חתימת ידיה בבי דינא לא לחוי בסוף מגילתא דלמא משכח לה אחר וכתב דמסיק בי' זוזי (ב"ב קסז), מנע רבים מתוך ביתך, ולא רוכל תביא ביתך, רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מאלף (יבמות סג) השכם ואכול בקיץ מפני החמה, ובחורף מפני הצינה (ב"ק צב) דבר בעיר אל יהלך באמצע הדרך (שם ס) זבנת קנית (קנית חפץ הרוחת) זבן אוביד (מכרת אבדת) (ב"מ נא.) זבן ולא תידול, אבל גלימא לא מתרמי לי' כדבעי (יבמות סג) שום ילא תשפיץ (חור קטן סתום אותה מיד) שפיץ ולא תבני (הרחב הנקב ואל תבנה הכותל מחדש) שכל העוסק בבנין מתמסכן (שם) קפוץ זבין ארעא, מתון נסיב איתתא, סק דרגא ובחר שושבינא (חבר טוב בחר לך אף אם תסק דרגא) (שם) בני אם יש לך היטב לך, ואם תאמר אניח לבני חקי בשאול מי יגיד לך (עירובין נד) צורבא מרבנן דלא נפישא לי' המרא ליגמע גמועי (בלגימות גסות ע"י ששותה בלגימות גסות וגרון שלא הוא משביע ולא ע"י שתיה מרובה, שמכנים הרבה יין במעיו

ע"י

ע"י לגימות דקות, ואינן כאוכלין ששובע שלהן בא ע"י מילוי הכרס) (סוכה מט:) ג' רובן קשה ומיעוטן יפה. שאור ומלח וסרבנות (ברכות לד.) כל המונע בנו מן המרדות סוף יוצא לתרבות רעה ושונאהו (תנחומא שמות א):

מאן דעביד מילתא (הקזה) ולא אפשר לו לקנות יין שאין לו דמים, לשקול זוזא מכא (זוז רע ופחות שאינו יוצא בהוצאה) וליזול לשב חנותא עד דטעים שיעור רביעותא (דרך הלוקחים לטועמן תחלה, אם טוב הוא, וכשיתן לו הזוז והחנוני ימצאנו רע ולא יקבלנו, ילך לחנות אחרת ויעשה כן עד שיטעום יין כפי הראוי לו) (שבת קכ"ט.) אמר רנב"י כולהו ערומי אסורי בר מההוא דשרי, ולא אמרן אלא לענין הקזה שאמרו כל המיקל בסעודת הקזה מקילין לו מזונותיו מן השמים (שם) קנה מאזנים (הרמאין עושין אותו חלול ומניחין בחללו כסף חי וכששוקלין מטין בקנה מעט והולך הכסף חי לצד הדבר הנשקל ומכביד ומכריעו) והמחוק (הרמאי עושה המחוק של זית ושל אגוז חלול, כשהוא מוכר מכנים בו מתכת כדי שיכבד, וכשהוא קונה מסלקו) והאסל שיש בו בית קבול מעות, וקנה של עני שיש בו בית קבול מים, ומקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגליות. על כולן אריב"ז אוי לי אם אומר (שמא ילמדו ממנו בנ"א לרמות) ואוי לי אם לא אומר (שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשה ידינו) ולמה אמרם משום דכתיב כי ישרים דרכי ד' צדיקים ילכו בם (וידעו להזהר מהרמאין) ופושעים יכשלו בם (כלים פי"ז):

ענף ערוה ועריות.

שוק באשה ערוה וכן קולה וכן שערה (ברכות כד) כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל בעקיבה (שבת סד) המרצה מעות לידה כדי להסתכל בה, אפי' יש בידו תורה ומעש"ט לא ינקה מדינה של גיהנם (עירובין יח) לא יסתכל באשה אפי' בפנויה ולא באשת איש אפי' מכוערת, ולא

ולא בבגדי צבע של אשה, ולא בחמור ולא בחמורה, ולא בחזיר ולא בחזירה, ולא בזמן שנזקקין זל"ז, ובבגדי צבעונין בחדתא לית לן בה (ע"ז כ.) החמיר איוב על עצמו ולא הסתכל אפי' בבתולה, מפני שאמר אסתכל אני היום ולמחר יבא איש אחר וישאנה ונמצא שאני מהרהר באשת איש (ב"ב טז. אדר"נ פ"ב) כל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה, זוכה לקבל פני השכינה (אחרי כ"ג י"ג) כל מי שהוא גודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש (קרושים כ"ד ו) איזהו מעוות שלא יוכל לתקון, זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר (חגיגה ט. זה"ר א' לז) שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (אבות משפטים ל' י"ז):

עריות בין בפנויה ובין שלא בפנויה נפיש יצרא (חגיגה י"א) בעריות אפי' קריבה בעלמא אסורה (ע"ז י"ז) אין משתמשין באשה כלל, בין גדולה ובין קטנה (שלא ילמדנה להיות רגילה בין האנשים) (קידושין ע) כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות, סוף שמאכילין אותו מבשרו (בר"ר נ"א ט) בעון גילוי עריות גלות בא לעולם (שבת לג.) כ"ז שישראל פרוצין בעריות שכינה מסתלקת מהם (אדר"נ ל"ח נשא ז' ו') דיינים המורים הוראה בעריות ואינם בקיאים, קשים לעולם יותר מדור המבול, בדור המבול לא נגזרה גזירה על דגים שבים, ואילו הכא אפי' דגים שבים (קידושין יג) כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהם (שם ו) עריות היינו למדים מיונה (שאיני נזקק אלא לבת זוגו) (עירובין ק:) אפי' הסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפוטרופוס לעריות (ירושלמי כתובות פ"א.) אין אפוטרופוס לעריות (כתובות יג:) אפי' אם יהי' הסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעין, אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים בלום נתכוין אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו תדע שהוא כן שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (תזריע י"ד ה'):

אילן פ"א

ענף פחד

ההוא תלמידא דהוה אזל בתרי' דר"י חזיא דהוה קא מפחיד א"ל חטאה את דכתיב פחדו בציון חטאים, א"ל הא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד א"ל ההוא בד"ת כתיב (שמפחד שלא ישכח למודו ועי"ז הוא מחזירו תמיד) (ברכות ס.) פחדא צמית (מעצר המעיים) ביעתותא מרפיא (משלשל אותו) (סוטה כ) פחד דרך עון (פחד היינו דאגה שרואג על העתיד כגון טרדת מזונות או פחד אויב) (גיטין ע.) דאגה (פחד שרואג על הפסד דבר פן יבא) חד אומר יסיחנה מדעתו, וח"א ישיחנה לאחרים (שמא ישיאוהו עצה) (יומא עה:) פחד קשה יין מפינו (כ"ב ד.) האי מאן דמיבעית אע"ג דאיהו לא חזי מידי מזליה חזי, מאי תקנתיה ליקרי ק"ש. ואי קאי במקום הטנופת לינשף מדוכתיה ד' אמות, ואי לא לימא הכי עיזא דבי טבחא שמינא מינאי (מגילה ג) דאבל תהלי ולא משי ידיה מפחיד תלתא יומי, דשקיל טופריה ולא משי ידיה מפחיד הד יומי ולא ידע מאי קא מפחיד (פסחים קי"ב) לא ליבעי לי' לב"נ לרבאה אינון טופרין דזוהמא ההא כמה דארגיאו הכי נמי אסני עליה קסטורא ודאוג בכל יומא (זוהר ויקהל רח):

ופחדת לילה ויום זה הקונה תבואה מע"ש לע"ש (מנחות קג) (עה"פ והי' חייך תלואים לך מנגד זה הקונה פת פלטר (שקלים ה' יג) אל יראה אדם לתינוק באזנו אלא מלקהו מיד או ישתוק ולא יאמר לו כלום (שלא יפחד עליו שיענשהו) (מס' שמחות פ"ב) מעשה בתינוק אחד שברח מבית הספר והראה לו אביו באזנו ונתירא מאביו והלך ואבד עצמו בבור (שם) בת לאביה מטמונת שוא, מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה, בנערותה שמא תזנה, בגרה שמא לא תנשא, נשאת שמא לא יהי' לה בנים, הזקינה שמא תעשה כשפים (סנהדרין ק:):

כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי ג' עבירות ג"ע

ג"ע (כשמגיע זמן טבילתה בעת צינה יראת לומר לא טבלתי) ש"ר. (פעמים שבורתת מפניו ונופלת באחת הפחתים) וחלול שבת (פעמים שמדלקת נר או מבשלת משחשיכה מפני אימתו) (גיטין ו:) לעולם תהא אימת מלכות עליך (זבחים קב.) לעולם תהא אימת צבור עליך (סוטה לב:) אמר הקב"ה לדיינים היו נוהגים אימה בעצמכם כאלו אותי אתם דנין (תנחומא שופטים):

ענף פטירה

לא יפטר מחבירו לא מתוך שמחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר הלכה (ברכות לא. עירובין סד.) אל יפטר אדם לא מאצל רבו, ולא מאצל חברו אא"כ נוטל הימנו רשות (רא"ר פ"ה) תלמיד הנפטר מרבו וקן באותו העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת (מו"ק ט. נח ל"ה ד') תלמיד הנפטר מרבו, אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו (יומא נג:) תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך, אלא יצדד פניו והולך (שם) רבא כי הוה מיפטר מיניה דרב יוסף הוה אזיל לאחוריה עד הוו מנגפן כרעיה ומתווסן אסקופתא דר"י דמא, א"ל לר"י הכי קא עביד רבא, א"ל יהא רעוא דתרום רישך אכולהו כרכא (שם) הנפטר מחבירו בין קטן ובין גדול צריך ליטול ממנו רשות (לך מ"ז ח'):

הנפטר מן החי אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, והנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום (מו"ק כ"ט) ר"מ כשהיה רואה אדם יוצא יחידי לדרך היה קורא לו לך לשלום בעל מיתה, שנים היה קורא להם בעלי מריבה, ג' קרא להם שלום לכם בעלי שלום (קה"ר ד') כי מיפטרי רבנן מהדדי בפומבדיתא אמרו הכי, מחיה חיים יתן לנו חיים ארוכים טובים ומתוקנים (יומא עא) כד הוו מיפטרי רבנן מבי ר"א אמרי הכי, עולמך תראה בחייך, ואחריתך לחיי עוה"ב ותקותך לדור דורים (ברכות יז):

פסיעה

ענף פסיעה

פסיעה גסה נוטלת א׳ מת״ק מאור עיניו של אדם, ומהדר לי׳ בקידושא דבי שימשי (שבת קיג) כל היוצא מביהכ״נ אל יפסיע פסיעה גסה, ולא אמרן אלא למיפק אבל למיעל כ״ש ומצוה איכא (ברכות ו:) ארבעים פסיעות, הלכה ערפה עם חמותה ונתלה לבנה ארבעים יום (רות ב׳ כ״א) ההוא ארמלתא דהואי בי כנישתא בשיבבותה, וכל יומא הוה אתיא ומצלא בי מדרשא דר׳ יוחנן אמר לה בתי לא ביהכ״נ יש בשיבבותיך, א״ל רבי, ולא שכר פסיעות יש לי? (סוטה כב) צריך לפסוע ג׳ פסיעות לאחוריו אחר התפלה, ובבריעה א׳ וליתן שלום תחילה לשמאלו שהוא נגד ימין של הקב״ה (יומא נג) ר׳ אלעזר בן שמוע אומר מימי לא פסעתי על ראשי עם קודש (סוטה לט):

ענף פרי׳ ורבי׳

כל שאינו עוסק בפו״ר כאילו שופך דמים, וגורם גלות לשכינה שתסתלק (יבמות סג) לא נברא העולם אלא לפו״ר (עריות פ״א) האב חייב בבנו להשיאו אשה (קידושין כט) מי שאין לו אשה כאלו שופך דמים וממעט הדמות (יבמות סג.) בן עזאי אמר נפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים (שם) אע״פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה (שם סא) לא יבטל אדם מפו״ר אא״כ יש לו זכר ונקבה (שם זוהר ויחי תמז) אין לו בנים נושא אשה בת בנים, יש לו בנים יוכל לישא אשה דלאו בת בנים (יבמות שם) אינון דמתעסקין בהאי עלמא לאולדאי בנין דאינון בנין דשבקו בגיניהון אית לון מיגר טב בהאי עלמא, ובגינייהו ירתון אבהן דלהון חולקא בההוא עלמא, (זוהר וישב תי״ז) ר׳ חייא בעא האי דאיהו זכאה שלימא לאשתדל באורייתא, יומי ולילי וכל עובדוי לשמא דקוב״ה ולא זכי לבנין בהאי עלמא, בגין דישתדל בהו ולא זכה או דהוו ליה ומיתו מה אינון לעלמא דאתי, א״ל

ר׳

ר׳ יוסי עיבדוי וההוא אורייתא קא מגינן עליה לההוא עלמא (שם):

אין ישראל נגאלין אא״כ הן פרים ורבים, והויין מלא כל העולם (תנדבא״ז פי״ד) אין ב״ד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף (יבמות סג:) אל תאמר איני נושא אשה. אלא שא אשה והוליד בנים ובנות. והרבה פריה ורביה בעולם (אדר״נ פ״ג) אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי למי שבניו זכרים, אוי לו למי שבניו נקבות (ב״ב טז:) צורך ליין וצורך לחומץ, צורך ליין יותר מן החומץ, (טוב הנולד לו זכרים. מהנולד לו נקבות) צורך לחטים וצורך לשעורים, צורך לחטין יותר מן השעורים (בר״ר כ״ו ז׳) בת תחילה סימן יפה לבנים (ב״ב קמא.) ר׳ שמעון בר אמי ילדה אשתו נקבה חמתיה ר׳ חייא רבה א״ל התחיל הקב״ה לברכך (בר״ר כ״ו ז׳) ג׳ דברים אין אדם רוצה שיצא לו, עשב בקמה, וחומץ ביינו, ונקביו בבניו, ושלשתם לצורך העולם (תנחומא חיי):

מה יעשה ויהי׳ בניו זכרים, יפזר מעותיו לעניים (ב״ב יוד:), האוכל בשר ושותה יין הויין לה בנים בריאים, האוכלת ביצים הוו לה בנים עיננים (עינים גדולות) האוכלת דגים הוו לה בנים חנונים (בעלי חן) האוכלת כרפס הוו לה בנים זיו תנים (בעלי זיו) האוכלת כוסבר הוו לה בנים בשרנים (בעלי בשר) האוכלת אתרוג הוו לה בנים ריחנים (כתובות סא.):

ענף פרישות

כל הפורש עצמו מדברי תורה נופל בגיהנם, ואש אוכלתו (ב״ב עט) הפוסק מד״ת ועוסק בדברי שיחה, מאכילין אותו גחלי רתמים (חגיגה יב:) כל ת״ח ששנה ופירש אין לו חלק לעוה״ב (אדר״נ ל״ו) שנה ופירש יותר מכולן (תלמיד שפירש מן התורה שונא ת״ח יותר מע״ה) (פסחים מט.) כל הפורש ממינות מיד מת (ממהרין למות מתוך צרה ובפיית יצרם) (ע״ז יז.):

הפורש

הפורש מאשתו סמוך לוסתה הויין לו בנים הראויים להוראה (שבועות יח) אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהם סמוך לוסתה (נדה סג), ח' פרושין הן, פרוש שבמי, פרוש נכפאי, פרוש מקצואי, פרוש מכובאי, פרוש מלאכה, פרוש מחופתו, פרוש מן היצרא, ופרוש מן היראה (סוטה כב. אדר"נ לז):

אל תפרוש עצמך מן הציבור (אבות פ"ב) לעולם אל יפרוש אדם עצמו מן הכלל (ברכות מח:) לעולם לישתתף איניש נפשיה בהדי ציבורא (שם ל) לא אצטריך לי' לב"נ לאתפרשה מכללא דסגיאין, בגין דלא יתרשים איהו בלחודוי, ולא יקטרגון עלי' לעילא (זוהר בא נו):

ענף ·פרנסה

גדולה היא פרנסה שגורם לתחיית המתים לבא שלא בעונתה (שהש"ר ב' טז) מפתח של פרנסה לא נמסר ביד שליח (תענית ב.) קשה היא הפרנסה כפליים כיולדה (בר"ר כ' כ"ב) קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף וכפליים כיולדה (פסחים קי"ח) כל אחד ואחד נותן לו הקב"ה פרנסתו בעתו (כתובות סז:) מי שברא יום ברא פרנסתו (מכילתא בשלח) אין אדם נוגע במוכן לחברו (שלא ידאג אדם לומר פלוני מקפח פרנסתי) (יומא לח) מעשה באדם אחד שהי' יושב ודורש ואומר אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה, א"ל אשתו אתה מבקש לצאת לתור פרנסתך, תוב ובורייך קאים לך, שמע לה ויתיב ליה וקם לי' בורייה (נדה נב. תזריע ט"ו ג'), אין אדם יודע במה משתכר (פעמים אדם עושה מעט מו"מ, ומרויח בה הרבה) (פסחים נד):

שאל רשע א' את ר"ע אם אלקיכם אוהב עניים למה אינו מפרנסן, א"ל מפני שניצולו בזה מדינה של גיהנם (ב"ב יו"ד.) ר"ש בן אלעזר אומר מימי לא ראיתי צבי קיץ וארי סבל ושועל חנוני, והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו

נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי (קידושין פב:) הככר והמקל נתנו מכורכים מן השמים א״ל הקב״ה אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול, ואם לאו הרי מקל ללקות בו (ויק״ר לה):

אילן צדי״ק

ענף צדיקים

גדולים צדיקים יותר ממלה״ש (סנהדרין צ״ג) לעתיד צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם (ברכות יז. קה״ר א׳ ל׳) צדיקים במיתתם קרויים חיים (ברכות יח:) צדיקים יצ״ט שופטן (שם סא:) אשריהם לצדיקים, לא דיים שהם זוכים אלא שמזכים את בניהם ובנותיהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פ״ז) הקב״ה אוהב צדיקים שאינם נחלה ואינם משפחה, אם מבקש אדם להיות כהן או לוי אינו יכול, שלא הי׳ אביו לא כהן ולא לוי, אבל אם מבקש אדם להיות צדיק אפי׳ גוי יכול הוא, שאינו בית אב (במדב״ר פ״ח ב׳) הקב״ה גוזר גזירה והצדיק מבטל (מו״ק טז:) הצדיקים גוזרין והקב״ה מקיים (נשא י״ד ט״ו) אין הקב״ה מונע מן הצדיק מה שרוצה לראות בעיניו (מטות כ״ב ה׳) אין הקב״ה מניח את הצדיקים בצרה ג׳ ימים (מקץ צ״א ט׳) אתה מוצא כל מה שהקב״ה עתיד לעשות לעתיד לבוא, הקדים ועשה ע״י הצדיקים בעוה״ז, הקב״ה מחיה את המתים ואליהו מחיה את המתים, הקב״ה עוצר גשמים, ואליהו עוצר גשמים, הקב״ה פוקד עקרית, ואלישע פוקד עקרות (וישלח ע״ז א׳):

למה צדיקים נמשלין בעוה״ז, לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו נמצא כולו עומד במקום טהרה, כך הקב״ה מביא יסורים על צדיקים בעוה״ז כדי שירשו העוה״ב (קידושין מ.) צדיקים אומרים מעט ועושין הרבה, (נררים כא: בלק כ׳ טו) צדיק טוב זה שהוא

שוב

טוב לשמים וטוב לבריות (קידושין מ.) טוב לצדיק טוב לשכנו (סוכה נו.) אם ראית צדיק יוצא לדרך ואתה מבקש לצאת הקדם על ידיו ג׳ ימים או האחר ע״י ג׳ ימים כדי שתצא עמו לדרך, מפני שמלאכי שלום מלווים אותו, ואם ראית רשע יוצא לדרך ואתה מבקש לצאת לאותה דרך, הקדם על ידיו ג׳ ימים או האחר על ידיו ג׳ ימים, מפני שמלאכי שטן מלוים אותו (תוספתא ע״ז פ״א) צדיק בא לעולם, טובה בא לעולם (סנהדרין קיג:), צדיק כתמר יפרח, גזעו מחליף ועושה פירות כתמר (תענית כה. לך מ״א א׳) כל מעשי הצדיקים במהירות (נשא ו׳ י״ז), כינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם, אבל כינוסן של רשעים תקלה להם ותקלה לעולם (סנהדרין עא: בהעלותך ט״ו י״ד):

אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשי הרשעים בעוה״ז (קה״ר ח׳ ט״ו) הצדיקים ע״י שתחילתן יסורין וסופן שלוה הם פותחין בקללה וחותמין בברכה (תולדות ס״ו ה) מדקדקין עם הצדיקים כחוט השערה (בלק כ. כ״ה), אפי׳ צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה (ומתחרט על כל הטובות שעשה) איבד את הראשונות (קידושין מ.) חביב עליהם ממונם יותר מגופן, וכל כך למה שאין פושטין ידיהן בגזל (סוטה יב. שמות א׳ כ״ה), בשעה שהצדיקים יושבין בשלוה, בא השטן ומקטרג (וישב פ״ד א׳), כל מי שהוא מאכיל פרוסה לצדיק כאילו הוא מקיים חמשה ס״ת (חיי נ״ח י״ב):

כשהצדיקים נולדין אין ברי׳ מרגשת וכשמתין הכל מרגישין (קה״ר ז׳ ד׳) צדיק אבד לדורו אבד (מגילה טו.) שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כלו (סנהדרין קג:) אמר הקב״ה לאאע״ה בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם שהוא יכול לומר למה״ד די, אני נוטלו ומכפר עליהם (לך מ״ד ו׳) עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה, מזריח שמשו של צדיק אחר (קידושין עב. יומא לח. קה״ר א׳ יז״ד) אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם זכרונם (ירושלמי שקלים

שקלים פ"א. וישלח פ"ב י"א), נשים צדקניות לא היו בפתקה של חוה (סוטה יב שמות פ"א כ"ג):

ענף צדקה

גדולה צדקה מכל הקרבנות (סוכה מט) גדולה צדקה שהיא מביאה את האדם לחיי עוה"ב ומארכת ימיו ושנותיו של אדם והיא ממהרת יום בן דוד וימות גאולתן (תנדבא"ז פ"א) כל העושה צדקה כאילו מלא כל העולם כלו חסד (סוכה מט) פרקליטין של אדם הם צדקה ומעש"ט (שבת לב) עשה צדקה עד שאתה מוצא, ומצוי לך, ועודך בידך (שם קנא) שקולה צדקה כנגד כל המצות (ב"ב ח:) ר"ע נפק ודריש צדקה תציל ממות, לא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה (שבת קנו. אדר"נ פ"ג) איזה צדקה שמצילתו ממיתה משונה, נותנה ואינו יודע למי נותנה, נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה (ב"ב י"ד.) גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו (שם ט) אין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנים לו לשום הלואה, וחוזרים וניתנים לו לשום מתנה, או אומרים לו הבא משכון וטול (כתובות סז:) ר' יונה בשעה שראה בן גדולים יורד מנכסיו, והוא מתבייש ליקח, אמר לו בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה, לכן לע"ע קח ממני ואח"כ אתה פורע לי, ואחר שלקח מאתו א"ל יהיה לך זה במתנה (ירושלמי פאה פ"ח בהר ל"ר א)* א"ל ר' חגי ראה אדם אחד שנתן זוז לעני בפרהסיא, אמר מוטב דלא יהבית ליה (חגיגה ה. קה"ר י"ב טז), א"ר יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה, ולא ממחלקי צדקה (שבת קיח) ממשכנין (לעשיר) על הצדקה אפי' בערב שבת (ב"ב ח:) ופקדתי על כל לוחציו אפי' על גבאי צדקה (שם אמור ל' א'):

גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה (ב"ב ד.) גדולה לינמא (אכילה שמאכילין לאורחים) מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים, משרה שכינה על נביאי הבעל (סנהדרין קג:) בשעה שעני הולך אצל בעה"ב ואומר פרנסני, אם מפרנסו מוטב, ואם לאו מי שעשאו

עשיר

עשיר לזה עושה אותו עני, ולזה עושה עשיר (תמורה טז. בהר ל"ד ד') אם בקשת לעשות צדקה עשה עם עמלי תורה (קה"ר י"א א), עושה צדקה בכל עת זה הזן ומפרנס אשתו ובניו (כתובות נ.) איזה עושה צדקה בכל עת, זה המגדל יתום בתוך ביתו (אסת"ר ו) אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה, כדי שיתפרנסו אחרים משלו כיצד יעשה, בתחילה יפרנס את אביו ואמו, ואם הותיר יפרנס את אחיו ואחיותיו, ואם הותיר יפרנס את בני משפחתו, ואם הותיר יפרנס את בני שכונתו, ואם הותיר יפרנס את בני מבוי שלו, מכאן ואילך ירבה צדקה עם שאר בני ישראל (תנדבא"ר כ"ז), צדקתו עומדת לעד חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה, וח"א זה הכותב תנ"ך ומשאילן לאחרים (כתובות נ.), ר' חמי בר' חנינא ור' הושעיא רבה הוו מטיילין באילון כנישתא דלוד א"ל ר"ח לר"ה כמה ממון שקעו אבהתן כאן (רצה לספר בשבחן כי לא חסו על כספם לבנות בתי כנסיות) א"ל כמה נפשות שקעו אבותיך כאן, מי לא הויין בני אינשא דילעון באורייתא (טוב הי' להם להוציא הכסף להחזיק בהן לומדי תורה) (ירושלמי שקלים פ"ה):

צדקה מקרעת גז"ד של אדם (ר"ה ט"ז) אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה, וכ"ש כשהן מרובים (גיטין ז) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יתן צדקה, ושוב אין מראין לו סימני עניות (שם) אם ישראל עושין צדקה מוטב, ואם לאו באין עכו"ם ונוטלין מהן (בהר ל"ד י"ב) אם זכיתם לרעבו של יעקב, ואם לאו לשבעו של עשו (שם ל"ד י"ג) בזמן שביהמ"ק קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו, עכשיו שאין ביהמ"ק קיים אם עושין צדקה מוטב ואם לאו באין עכו"ם ונוטלין בזרוע, ואעפ"כ נחשב להם לצדקה (ב"ב ט.) א"ל רבא לבני מחוזא, במטותא מנייכו, עושו בהדי הדדי, כי היכי דלהוי לכו שלמא ממלכותא (שם) בזמן שאדם עני מבקש מן העשיר טיפה של שכר לשתות, או מבקש ממנו טפה של חומץ ואין העשיר מוציאו אל העני ונותן לו, אז העכו"ם

באין

באין אח"כ עליו ומבקשין ממנו יין המשובח שבמדינות, ובזמן שעני מבקש מן העשיר חלוק פשתן או של צמר ללבוש, ואין העשיר מוציאו, אז העכו"ם באין אח"כ עליו ומבקשין ממנו השירים המופלאים (תנדבא"ז פ' ט"ז):

אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסד שבה (כגון מוליכה לביתו או טורח אחר שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני) (סוכה מט:) טוב מי שהוא עושה צדקה מעוטה משלו ממי שהוא גוזל והומס, ועושה צדקה גדולה (ויק"ר ג' א' קה"ר ד' ט') גדול המעשה יותר מן העושה (ב"ב ט.) הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות, והמפייסו מתברך בי"א (שם) המקבל את חברו בסבר פנים יפות אפי' לא נתן לו כלום כאלו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם (אדר"נ פ' י"ג) טוב המלבין שינים לחברו, (מראה לו פנים שוחקות) יותר ממשקהו חלב (כתובות קיא), מאן דנזיף במסכנא כאילו נזיף בשכינה (זוהר יתרו קמא) בזמן שאין אדם ענותן, ובני ביתו קפרנין, ובא עני ועמד על פתחו, ואמר להם, אביכם יש בכאן, אומרים לו לאו, וגוערים בו והוציאו בנזיפה (אדר"נ פ"ז) לעולם אל תהי מצות עני קלה בעיניך, שהפסדה כ"ד קללות, ומתן שכרה כ"ד ברכות (בהר ל"ד י"ב) הרבה פעמים שאדם מחבב בלבו לעשות מצוה, ויצה"ר שבתוכו אומר עד שאתה נותן לאחרים תן לבנך (תצוה ל"ו ג), כל המעלים עיניו מצדקה כאילו עובד ע"ז (ב"ב ט):

הרודף אחר צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות, וזוכה לבנים בעלי עושר, בעלי חכמה, ובעלי הגדה (ב"ב ט) האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני או כדי שאהי' בן עוה"ב הר"ז צדיק גמור (פסחים ח:) שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה, א"ל צאו וראו מה פירש דוד אבא, פזר נתן לאביונים וצדקתו עומדת לעד (ב"ב ט) עשרה דברים קשים נבראו בעולם, הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אור מפעפעו. אור קשה מים מכבים אותו, מים קשים עבים סובלים אותם, עבים קשים רוח מפזרתם, רוח קשה גוף סובלו,

גוף

גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכחתו, ומיתה קשה מכולן, וצדקה מצלת מן המיתה (שם):
ד' מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (אבות פ"ה) מעשה בר"א ור"י ור"ע שהלכו לעסק מגבת צדקה להכמים והוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן והוה יהיב צדקה בעין טובה, פ"א ירד מנכסיו וראה רבותינו שם ונתכרכמו פניו, הלך לו אצל אשתו, א"ל אשתו מפני מה פניך חולנית אמר לה רבותי כאן ואיני יודע מה לעשות, אמרה ליה לא נשתייר לנו אלא שדה פלונית בלבד, לך מכור חציה ותנה להן, הלך ומכר חציה ונתנה להן, נתפללו עליו ואמרו המקום ימלא חסרונך, לימים הלך לחרוש בחצי שדהו עם כשהוא חורש נפתחה הארץ ונפלה פרתו שם ונשברה רגלה, ירד להעלותה, ומצא שם סימא אמר לטובתי נשברה רגל פרתי (ויק"ר פ"ה ד) ר"א איש ברתותא כל מה דהוה גביה יהיב להו לגבאי צדקה, טשו מיניה אזל ורהט בתריהו א"ל אשבעתיכו במאי עסקיתו א"ל ביתום ויתומה, א"ל העבודה שהן קודמין לבתי, שקל כל דהוי בהדיה ויהב להו פש לי' חד זוזא זבן לי' חיטי ואסיק שדי' באוצר של חטים, אתאי דביתהו א"ל לברתיה מאי אייתי אביך, א"ל כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה, אתיא למפתח בבא דאכלבא חזת דמליא חיטי וקא נפקא בצינורא דרשא ולא מיפתח בבא מחיטי, אזלא ברתיה לבי מדרשא, א"ל בא וראה מה עשה לך אוהבך (הוא הקב"ה) א"ל העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל (תענית כד.):

דרשו עה"פ די מחסורו אשר יחסר לו אפי' סוס לרכיב עליו ועבד לרוץ לפניו (כתובות סז) מר עוקבא הוי עני דר בשכונתו והוי' רגיל לשגר לו ד' מאות זוז בכל ערב יוה"כ פ"א שגרם אצלו ביד בנו, בא ואמר לו, לא צריך, א"ל מה ראית, אמר ראיתי שמזלפין לו יין ישן, אמר מפונק הוא

כל

כל כך, כפלם ושגרם אצלו, כשמת אמר הביאו לי חשבוני של צדקה, מצא כתוב בו ז' אלפים דינרים, אמר זוודתא קלילא ואורחא רחיקתא, עמד ובזבז חצי ממונו (שם ירושלמי פאה פ"ח) המבזבז (בחיים) אל יבזבז יותר מחומש (כתובות סז) המקבל צדקה ואינו צריך סופו אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך (שם סח. אדר"נ פ"ג) מי שיש לו חמשים זוז ונושא ונותן בהם הר"ז לא יטול (פאה) וכל מי שאינו חיגר ולא סומא ולא פסח, ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהא כאחד מהם (שם אדר"נ פ"ג) אם הי' עני המחזיר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה, אבל נזקקין לו למתנה מועטת (ב"ב ט.) צריכין אנו להחזיק טובה להרמאין, שאילולא הרמאין שבהם כיון שהי' אחד מהם תובע בידי אדם, והוא מחזירו מיד נע:ש למיתה (כתובות סו. ירושלמי פאה פ"ח. בהר ל"ד י"א) עה"פ אפס כי לא יהי' בך אביון דרשו שלך קודם לשל חבירך, וכל המקיים בעצמו כך סופו בא לידי כך (אם אומר בכל דבר ששלו קודם ויפטור עצמו מעול צדקה סופו שיצטרך לבריות ואין לומר כך רק בההכרח) (ב"מ ל"ג) תן לו משלו, שאתה ושלך שלו (אבות פ"ג):

היו זקנין שכל מי שהיה נותן להם צדקה בין ר"ה ליוה"כ היו מקבלין ואח"ז לא היו מקבלין (ירושלמי פאה פ"ח הל' כ"ט) ר' יוסי נכנס למקום אחד ורצה למנות גבאים מבני העיר על הצדקה ולא רצו לפי שהיו בורחים מן השררה א"ל הלא בן בבא שהי' ממונה על הפתילות בביהמ"ק זכה להיות נמנה עם הממונים אחרים שהיו גדולי הדור, אתם שנתמנין על חיי נפשות לא כ"ש שתקבלו עליכם התמנות (ירושלמי שם ה' י"ט):

ענף ציצית

כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשים לו לעתיד ב' אלפים ות"ת עבדים (שבת לב) א"ל רב יוסף לרב יוסף ברי' דרבה

אביך

אבוך במאי זהיר טפי א"ל בציצית, יומא חד סליק בדרגא זאפסק חוטין מן הציצית, ולא נחית מדוכתא עד דרמי (שם קי"ח) א"ר נחמן תיתי לי (ישולם שכרי) דקיימת מצות ציצית (שם) שקולה מצוה זו כנגד כל המצות, והזהיר במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה, וכל שאין לו ציצית עובר בה' עשין (מנחות מג) הציצית מוספות קדושה על ישראל (ספרי דברים) בזמן שישראל מתכסים בציצית לא יהיו סבורים שמא תכלת הם לובשים אלא יהיו מסתכלים בציצית כאילו הדר שכינה עליהם (מדרש שוח"ט צ') :

הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה (שבת כג:) כל בר נש דלא זכי בהאי עלמא לאתעטפא בעיטופא דמצוה ולאתלבשא בלבושה דמצוה, כד עייל בההוא עלמא קאים בלבושא טינופא (זוהר שלח קע"ד) דרשו עה"פ בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית (שבת קנג), כל שיש לו תפילין בראשו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחוזק מובטח לו שלא יחטא (מנחות מג. זוהר ואתחנן רמ"ה) צא ולמד ממצות ציצית שהיא מצוה קלה (עשה בעלמא) מתן שכרה בעוה"ז, ולעוה"ב כמה וכמה, מעשה באדם אחד שהי' זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה בכרכי הים בא אליה ונכנס אצלה, ב.או ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו, נשמט ממנה, אמרה לו מה מום ראית בי, א"ל העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך, אלא מצוה אחת צוני ד' אלקינו וציצית שמה, נדמו לי עבשיו כד' עדים, לסוף נתגיירה ונשאת לו בהיתר (מנחות מד.) :

אין אדם רשאי למכור טלית מצויצת לעכו"ם עד שיתיר ציציותיה, משום זונה (דלמא יהב לה עכו"ם באתננה, והאמרה כי ישראל נתנה לה) ושמא יתלוה עמו ישראל בדרך ויהרגנו (שיסבור ישראל הוא זה) (מנחות מג.) בני נשא לא ידעי לאשגהה ולאסתכלה על מה מתענשין לשקרא, בהאי בוגדים בגדו, דהא קורין ק"ש בלא ציצית וסהדין סהדותא רשקרא, (רע"מ זוהר שלח קע"ד) :

כל

ענף צניעות

כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (מגילה יד:) אשה שהיא צנועה אפי' היא ישראלית ראויה שתנשא לכה"ג ותעמיד כה"ג (במדב"ר א' ג') ז' בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה, אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך, אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערה (יומא מז. במדב"ר ב' כ"ב) ואתתא דאפיקת משערא דרישא לבר לאתתקנא ביה, גרים מסכנותא לביתא, וגרים לבנהא דלא יתחשבון בדרא, וגרים מלה אחרא דשריא בביתא, (זוהר נשא קכה) א"ר חזקיה תונבא ליתי על ההוא בר נש דשבק לאנתתיה דתתחזי משערא דרישא לבר ודא היא חד מאינון צניעותא דביתא (שם) בזמן שאשה צנועה בתוך הבית, כשם שמזבח מכפר כך היא מכפרת על ביתה (תנחומא וישלח) על כל אבר ואבר שהי' בורא בחוה הי' אומר לה תהא אשה צנועה, אשה צנועה (בר"ר י"ח ג'), בשכר צניעות שהיתה ברחל, זכתה ויצאה ממנה שאול ואסתר (מגילה יב), אמנו שרה היתה צנועה יותר מראי א"ל א"א אין זו שעת הצניעות (וירא נ"ג יג):

כל הצנוע בבית הכסא ניצל מג' דברים מנחשים ועקרבים ומזיקין, וי"א אף חלומותיו מיושבים עליו (ברכות סד) קבלה דביהכ"ס צניעותא (שם), צניעות היינו למדים מחתול שאינו מטיל רעי בפני אדם, ומכסה צואתו (עירובין ק:) אר"ג בג' דברים אני אוהב את הפרסיים, הם צנועים באכילתם, וצנועים בביהכ"ס, וצנועים בדבר אחר (תשמיש) (ברכות ח.) מה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא (כגון גמ"ח והכנסת כלה), אמרה תורה הצנע לכת. דברים שדרכן לעשות בצינעא עאכ"ו (סוכה מט:):

ר"י אניש צנוע הוה ולא שדי לי' לגלימיה כולי יומא (מנחות מג) רב לא הוה זקוף עיניו אלא כובשן כל שעה

משום

משום צניעות (שם ק.) מעשה באיש אחד צנוע שנשא גידמית ולא הכיר בה עד יום מותו (שבת נג.), כל המקיים דברי חכמים נקרא צנוע (נדה יב) הדר מצוה צניעות (דא"ז פ"ה) ר' יוסי אמר מימי לא ראו קירות ביתי אמרי חלוקי (כשפושט חלוקו לא היה הופכו מרוב צניעות אלא מכסה את עצמו תחלה בסדינו) (שבת קי"ח) יפה הוא הצניעות שנאמר והצנע לכת (במדב"ר א' ג') הלוחות הראשונות על שנתנו בפומבי לפיכך שלטה בהם עין הרע ונשתברו וכאן א"ל הקב"ה אין לך יפה מן הצניעות (תנחומא תשא לא), אל תשב בגובהה של עיר ותשנה (פסחים קיג) נמשלו ד"ת לירך מה ירך בסתר, אף ד"ת בסתר (סוכה מט:) אומרים לפרת למה אין קולך הולך אמר איני צריך, מעשי מודיעים אותי (בר"ר ט"ז ג') :

ענף צעקה

יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד (ר"ה טז) גדולה צעקה שצעקה היא בלב. גדולה צעקה שמושלת בעוה"ז ובעוה"ב, קרובה צעקה להקב"ה יותר מתפלה ואנחה (זוהר שמות לג) האי מאן דצלי ובכי וצעיק עד לא יכול למרחש בשפוותיה, האי צלותא שלימתא דהיא בלבא ולעולם לא הדרא ריקניא (שם) :

ג' צועקים ואינם נענים המלוה בלא עדים, ומי שאשתו מושלת עליו, והקונה אדון לעצמו, איכא דאמרי התולה מעותיו בנכרי, וא"ד הכותב נכסיו לבניו בחיים, וא"ד מאן דביש לי' בההוא מתא ולא אזיל למתא אחריתא (ב"מ עה) אוי לו לצועק יותר מן הנצעק (ב"ק צג) כל שיש לו צעקת לגימא על חבירו ושותק, שוכן בסנה עושה לו דין (גיטין ז.) מעשה בהלל הזקן שהי' בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי (שלמד לבני ביתו שלא ירימו קולם בבוא להם צרה) (ברכות ס) :

בזמן

ענף צער וצרה

בזמן שהציבור שרוי בצער, אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עלי נפשי, אלא יצער א"ע עם הציבור, וכל המצער עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור (תענית י"א) לפום צערא אגרא (אבות פ"ה) בזמן שאדם מצטער שכינה מה אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי (סנהדרין מו.) צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים (סו"ק ה) טוב לו לאדם דבר אחד בצער, ממאה ברוח (אדר"נ פ"ג) הוי למוד לקבל את הצער (שם מ"א) אין אדם נתפס על צערו (ב"ב ט"ז) צערו של איש מרובה משל אשה (וירא נ"ב י"ג) טלטולא דגברא קשין מדאיתתא (כתובות כח.) צער בעלי חיים דאורייתא (שבת קכח:) :

ר' חייא הוה מצערא ליה דביתהו כי הוי משכח מידי צייר לי' בסידרא ואייתוה ניהלה, א"ל רב והא קא מצערא לי' למר, א"ל לא דיינו שמגדלין את בנינו, ומצילות אותנו מן החטא (יבמות סג) שלח לי' מר עוקבא לר' אלעזר קא מצערו לי טובא, ולא מצינו דאיקום בהו, שלח ליה השכם והערב עליהן לביהמ"ד והן כלים מאליהן (גיטין ז.) כל המיצר לישראל נעשה ראש (שם נו:) כל המציק לישראל אינו עיף (סנהדרין קד:), דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו? (מגילה טז:) דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו (ב"ק נ.) :

המצער עצמו מכל דבר נקרא חוטא (תענית יא) אל תצר צרת מחר, כי לא תדע מה ילד יום, שמא מחר כא ואיננו, ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו (יבמות סג) דיה לצרה בשעתה (ברכות ז.) לא מקדים אינש פורענותא לנפשיה (גיטין יח.) צרות אחרונות משכחות את הראשונות (ברכות יג.) אמר יעקב לפני הקב"ה, אם יהיו הצרות באות על בני, אל תביא אותם זו אחר זו, אלא הרווח להם מצרותיהם (וישלח ע"ה י"ג) בראשונה כשהיתה צרה באה על ישראל, היו פוסקים בנגדה שמחה (איכ"ר ה' טז) אין לך צרה בא לאדם, שאין לאחרים

לאחרים בה ריוח (נח ל"ח טז) לעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר מג' ימים (אסת"ר ט'), כל צרה שהיא של יחיד צרה, וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה (ואתחנן ב' י"ד) כל צרה שישראל ואו"ה שותפין בה צרה, וכל צרה של ישראל עצמן אינו צרה (שם) הראשונים ע"י שהריחו מקצת צרה של מלכיות קצרה רוחן, אנו עאכ"ו (איכ"ר ה' יו"ד. שהש"ר ג' ג') :

אילן קו"ף

ענף קדושה

קדש עצמך במותר לך (יבמות כ) לעולם ימוד אדם עצמו כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו (תענית י"א) אדם מקדש עצמו מלמטה מעט, מקדשין אותו למעלה הרבה (יומא ל"ט נשא פ"י כח) מקדש עצמו בעוה"ז מקדשים אותו לעוה"ב (שם) קדושה מביאה לידי ענוה (ע"ז כ: שהש"ר פ"א ט) :

כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש (יבמות כ.) המצער עצמו מן היין נקרא קדוש (תענית י"א) המקדש עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים (שבועות י"ח) ישראל קדושים הם ואין משמשין ביום (שבת פ"ו) איש קדוש עובר עלינו, מנא ידעה ח"א משום שלא ראתה זבוב על שולחנו, וי"א שלא ראתה קרי על מטתו (ברכות ד.) למה נקרא רבי רבינו הקדוש, שמימיו לא הסתכל במילה שלו, ולא הכנים ידו למטה מאבנטו (שבת קי"ח קה"ר ט' ט') למה קורין אותו ר' נחום איש קדש קדשים, שלא הביט צורת מטבע כל ימיו (קה"ר ט' ט) אמאי קרו לי' לר' מנחם בר סימאי בנן של קדושים, דלא איסתכל בצורתא דזוזא (פסחים קד) למה קורין אותן עדה קדושה, שהיו משלשין את היום, שליש לתפלה, שליש לתורה, שליש למלאכה וי"א על שהיו יגעים בתורה בימות החורף, ובמלאכה בימות הקיץ (קה"ר ט' ז') אהרן קדש קדשים, (במדב"ר ד' כ') :

יוסף

יוסף קידש ש"ש בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה, יהודה קידש ש"ש בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה (סוטה ט:) כל המקודש מחבירו קודם את חבירו (זבחים פט.) מעלין בקודש ולא מורידין (ברכות כח. קה"ר י"א ז), כל דבר שבקדושה לא יהי' פחות מעשרה (מגילה כג:) עלמא קא מקיים על קידושא דסדרא. ואיהא שמיה רבא דאגדתא (סוטה י"ט):

ענף קנאה

כל מי שיש לו קנאה בלבו, עצמותיו מרקיבין, (שבת קנב) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד) דפרע קיניה (הפורע נוקם חמתו וקנאתו) מחריב ביתיה (סנהדרין קב:) כל המטיל קנאה ותחרות בתוך ביתו מעה"כ כאילו מטיל קנאה ותחרות בישראל (אדר"נ כח) בשביל משקל ב' סלעים מילת, שהוסיף יעקב אבינו ליוסף, נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים (שבת יו"ד.) מאה מיתות ולא קנאה אחת (דברים פ' ט') כלום מתקנא אלא חכם בחכם, גבור בגבור, ועשיר בעשיר (ע"ז נה.) א"ל יעקב לבניו, אל תראו עצמכם כשאתם שבעים לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם (תענית יוד:):

כל מי שיש לו קנאה על חבירו ורומם, שוכן עדי עד, עושה לו דין (גיטין ז) לא לימא איניש לאתתיה, בזה"ז לא תסתרי בהדי פלוני דלמא קי"ל כריב"י דאמר קינוי ע"פ עצמו, ואי איסתתרא אח"כ וליכא האידנא מי סוטה למיבדקה, ונאסרה עליו עולמית (סוטה ב:):

בכל אדם מתקנא, חוץ מבנו ותלמידו (סנהדרין קה:) אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה (מגילה יג.) קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כא:) אמר הקב"ה קנא, שאלמלא הקנאה אין העולם עומד אין אדם בונה בית ואין אדם נוטע כרם, ואין אדם נושא אשה, (שוח"ט ל"ז):

כל

ענף קרבן

כל העוסק בתורה, כאילו הקריב עולה ומנחה, רבא אמר א"צ לא עולה ולא מנחה (מנחות קי.) בזמן שאין בהמ"ק קיים, הקן הקב"ה סדר קרבנות, ובזמן שקוראין בהן מעלה עליהם הקב"ה כאילו הקריבום לפניו ומוחל להם עונותיהם (מגילה לא. תענית כז.) אמר הקב"ה לישראל אע"פ שבהמ"ק עתיד ליחרב והקרבנות בטלין לא תשכחו עצמכם לסדר הקרבנות, אלא הזהרו לקרות בהן ולשנות בהן, ואם תעסקו בהן, מעלה אני עליכם כאילו בקרבנות אתם עוסקים (תנחומא צו. מדרש הנעלם וירא ק.) האי מאן דמדכר בפומוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ענינא דקורבניא ותקרובתא ויכוין בהם, ברית כרותה היא דאינון מלאכיא דמדכרין חובין לאבאשא ליה, דלא יכלין למעבד לי' אלא טיבו (מדרש הנעלם שם), לית רעותא דקוב"ה ריחוב ב"נ, ועל חובי' יקריב קרבן אלא רוח נשברה, בזמנא דהוה בית מקדשא קיים אקריב קורבניה כל כפרה דיליה תלוי' עלי' עד דאתחרט ותבר לההוא רוח מגו גאותא דיליה, ועל דא מאן דיתבר לי' כדקא יאות ליהוי האי גברא באבטחותא דלא יתיב לגביה לעלמין (זוהר פנחס ר"מ) תפלות כנגד תמידין תקנו (ברכות כו:), א"ל הקב"ה לאברהם עתידין קרבנות ליבטל ובהמ"ק ליחרב במה אתה מבקש שישתעבדו בניך, בגיהנם או בגליות, בירר לו את הגלות (תנחומא פקודי ח) הי' דוד יודע שעתיד בהמ"ק להיות חרב והקרבנות יהיו בטלים בעונותיהם של ישראל והי' מצטער במה יהיה כפרה על עונותיהם, אמר הקב"ה לדוד יעמדו לפני באגודה אחת ויתירו על עונותיהם, ויאמר לפני סדר סליחה, ואני אענה אותם (תנדבא"ז פ' כ"ג):

חכם שיושב ודורש בקהל מעה"כ כאילו הקריב חלב ודם לגבי מזבח (אדר"נ פ"ד) למה מתחילין התינוקות של בית רבן ללמוד בספר ויקרא, אלא מפני שכל הקרבנות כתובים בו, ומפני שהם טהורים עד עכשיו ואינם יודעים מה

טעם

טעם חטא ועון, לפיכך אמר הקב"ה שיהו מתחילין תחלה בסדרי קרבנות, יבאו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים, לפיכך אני מעלה עליהם כאלו הם עומדים ומקריבים לפני הקרבנות (תנחומא צו) מה נשתנה קרבן מנחה משאר קרבנות שנאמר בהם נפש, אמר הקב"ה מה דרכו של עני להביא מנחה, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני (מנחות קר), יולדת מביאה קרבן, לפי שבשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק עוד לבעלה, ובזכר שהכל שמחים מתחרטת לז' ימים, ובנקבה לי"ד ימים (נדה לא), לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלין, וקרבן תודה אינה בטלה (צו רבה ט' ז'):

למדה תורה ד"א מן הקרבנות שאם ילך אדם לאכסניא וקבלו, ביום ראשון מקבלו יפה ומאכילו עופות, בשני מאכילו דגים, בשלישי גבינה, ברביעי מאכילו ירק, כך פוחת והולך עד שמאכילו קטניות (תנחומא פנחס יז):

ענף קריאת שמע

כל הקורא ק"ש על מטתו כאילו אוחז חרב פיפיות בידו, ומזיקין בדילין ממנו (ברכות ה. זוהר בלק) חייב לקרות ק"ש שחרית וערבית על מטתו (שם) הקורא ק"ש לא ירמוז בעיניו, ולא יקרוץ בשפתיו, ולא יורה באצבעותיו (יומא יט) הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו (ברכות טז) אם הי' קורא את שמע ומהלך, צריך הוא לקבל מלכות שמים מעומד, ואיזהו מלכות שמים, ד' אלקינו ד' אחד (שם. ואתחנן ב' כ"ב) אסור לקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד במקום אחד ויכוין לבו לשמים באימה וביראה ברתת ובזיעה ביחוד השם. וכשמתחיל ואהבת רצה מהלך רצה עומד רצה יושב (תנחומא לך א') המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו ובד' יאריך ובלבד שלא יחטוף בחי"ת, (ברכות יג) ר' ירמיה הוה יתיב קמי' דרחב"א חזיא דהוה קמאריך טובא, א"ל כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולד' רוחות השמים תו לא צריכת (שם):

הקורא

הקורא ק״ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם (ברכות טו) כשהוא אומר ד׳ אלקינו ד׳ אחד, נאכלין המחבלין מפניו, ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו ל״י ובורחין (בלק כ׳ יט) בשעה שישראל אומרים שמע ישראל, המלאכין שותקין (תולדות ס״ה י״ז) בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחד בקול אחד, קולך השמיעני, ואם לאו ברח דודי (שהש״ר ח׳ ט״ז) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בה ק״ש שחרית וערבית (שבת קיט) חביב ק״ש בעונתה, מאלף עולות שהכסיל זובח (קה״ר ד׳ י״ח) מעות לא יוכל לתקון, זה שביטל ק״ש בעונתה (ברכות כו) לא יתכוון אדם לישן עד שתעבור עליו זמן ק״ש (אדר״נ פ״כ) אין אומה בעולם כיוצא בהם, עומדין משינתן כאריות וחוטפין ק״ש, וממליכין להקב״ה (בלק כ׳ י״ט):

מהיכן זכו ישראל לק״ש? ממתן תורה, (ואתחנן ב׳ כ״ב) מהיכן זכו ישראל לק״ש, משעה שנטה יעקב אבינו למיתה קרא לכל השבטים, ואמר להם שמא משאני נפטר מן העולם. אתם משתחוים לאלוה אחר, א״ל שמע ישראל, ד׳ אלקינו ד׳ אחד, והוא אמר בלחישה בשכמל״ו (פסחים נו. ואתחנן ב׳ כ״ה. תנחומא ויחי) וישראל אומרין עכשיו, שמע אבינו ישראל, אותו הדבר שצויתנו נוהג בנו ד׳ אלקינו ד׳ אחד (שם) אפי׳ לא קיימתם אלא ק״ש שחרית וערבית, אין אתם נמסרין בירם (סוכה מב) מפני מה אומרים פרשיות הללו בכל יום, מפני שעשרת הדברות כלולות בהם, (ירושלמי ברכות פ״א) הקורא ק״ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו (ברכות יג. זוהר ואתחנן רסח. שלח קע״ה):

דרשן עה״פ ולמדתם שיהא לימודך תם, שיתן ריוח בין הדבקים כגון על לבבך, על לבבכם, בכל לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך (מפני שהיו מדברין אז במבטא הספרדית יסוש״ה) ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ (ברכות טו: ואתחנן ב׳ כ״ב):

אילן רי״ש

ענף רבית

בא וראה סמיות עינים של מלוי בריבית, אדם קורא לחבירו רשע, יורד עמו עד לחייו, וזה מביא עדים וסופר, ואומר להם לכתוב כי הוא כופר (ב״מ.) מלוי ברבית סופרים בעיקר (תוספתא ב״מ פ״ו ירושלמי ב״מ פ״י) כל מי שנוטל רבית מישראל אינו ירא מן המקום (משפטים ל״א י״ג) כל מי שנוטל רבית, מעה״כ כאילו עשה את כל הרעות והעבירות שבעולם (שם לא ט״ו) בא וראה כל מי שהוא מלוה ברבית, עובר כל העבירות שבתורה, ואינו מוצא מי שילמד עליו זכות (שם) מי שחיה ברבית בעוה״ז, לא יחיה לעוה״ב (שם ל״א ו׳) כל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין (ב״מ ע״א) מלוי ברבית יותר ממה שמרויחין מפסידין (שם ע״ה) אוצרי פירות, ומלוי ברבית, ומקטיני איפה, ומפקיעי שערים, עהכ״א נשבע ד׳ אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב״ב צ.) יותר ממה שכופרים בעיקר עושים התורה פלסתר ואת משה טיפש ואומרים אילו הי׳ יודע משה היאך אנו מרויחין לא היה כותבו (ירושלמי ב״מ פ״י) :

בא וראה כל בריותיו של הקב״ה לוין זה מזה, היום לוה מן הלילה, והלילה מן היום ואינן דנין זה עם זה כבריות (משפטים ל״א ט״ז) בריותיו של הקב״ה לוין זה מזה, ועושין שלום זה עם זה בלא דברים, וב״ו לוה מחבירו ומבקש לבולעו ברבית ובגזל (שם), למה רבית דומה, למי שנשכו נחש לא הרגיש מי נשכו, ולא ידע עד שנתבטבט עליו, כך הרבית אינו מרגיש עד שהיא מתבטטת עליו (שמו״ר ל״א. תנחומא משפטים) ליזבן איניש ברתיה ולא ליזיף ברביתא (קידושין כ.) טוב מי שיש לו עשרה זהובים ונושא ונותן בהם, ממי שהולך ולוה ברבית (ויק״ר ג׳ א׳) :

קשה הרבית שאפי׳ שאלת שלום הר״ז רבית (ירושלמי ב״מ פ״י) הנושה בחבירו ואינו רגיל להקדים לו שלום, לא יקדים לו גם עתה כי אפי׳ רבית דברים אסור (ב״מ עה) יש

דברים

דברים שהם מותרים, ואסורין מפני הערמת רבית (שם סב: סה:) אל יאמר אדם לחבירו בא ואכול מה שהאכלתני, זו דרך הרבית (רא״ר פ״ח), קשה הרבית שאף הטובות רבית (ירושלמי ב״מ פ״י):

כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית עהכ״א כספו לא נתן בנשך, לא ימוט לעולם (ב״מ עא ירושלמי ב״מ) כל אדם מישראל שמלוה לחבירו, ואינו נוטל רבית, כאילו קיים כל המצות (משפטים ל״א ט״ו):

(**ובזמנו** של הב״ח ז״ל תיקן הגאון ר׳ מנחם מענדל ר׳ אביגדורס ז״ל בהיותו אבד״ק לאדמיר, ואח״כ נתקבל לרב בק״ק קראקא היתר עיסקא, ונוסחתו מבואר בס׳ נחלת שבעה שהעתיק מפנקס ד׳ ארצות בלובלין שנת שס״ג, ועפ״ז נתפשט המנהג בישראל, לכתוב על השט״ח „נעשה על צד היתר עיסקא כתיקון מור״מ ז״ל״ עי׳ בס׳ לחם הפנים ה׳ רבית, שכתב שם שבעל מגן אברהם ז״ל צוה לכתוב כן סתם, מפני תיקון העולם):

ענף רחמנות

כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים (שבת קנא. בר״ר ל״ג) כל מי שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו, ואינו מבקש נקרא חוטא (ברכות יב) כל המבקש רחמים על חבירו, אינו צריך להזכיר את שמו (שם לד) ג׳ צריכין רחמים (צריכים לבקש רחמים שיבואו) מלך טוב, שנה טובה, חלום טוב (שם נה):

כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אאע״ה, וכל שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של א״א (ביצה ל״ד) ישראל רחמנים הם (יבמות עט.) רחמן שבאבות הי׳ אברהם אבינו (ווישלח ע״ח י״א) ורחמתי את אשר ארחם אע״פ שאינו הגון (ברכות ז) בא וראה רחמיו של הקב״ה, אפי׳

בשעת

בשעת כעסו ריחם (וארא י"ב ג), כל המבקש רחמים על חברו
והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה (ב"ק צב):

אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו
מן הרחמים (ברכות יו"ד.) אפי' בעל החלומות אומר לו
לאדם, למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים (שם) ליבעי
איניש רחמי, אפי' עד זיבולא בתרייתא שלמא (שם ח.) ג'
חייהם אינם חיים, רחמנים רתחנים, ואניני הדעת (פסחים קיג)
כל ימי עני רעים, זה רחמן, וטוב לב משתה תמיד, זה אכזרי
(ב"ב קמה:) כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי, סוף נעשה
אכזרי במקום רחמן, וכל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף
שמדת הדין פוגעת בו (יומא כב. קה"ר ע"ח י"א):

רחמי דאבא אבני, רחמי דבני, אבני דהוו ליה (סיטה מט.)
חביבותא דב"נ לבני בנוי עליה, יתיר מבנוי (זוהר
ויחי תצו):

ענף רפואה

הרגיל בעדשים וחרדל אחד לשלשים יום מונע אסכרה
וחולאים רבים מתוך ביתו, והרגיל בדגים קטנים
אינו בא לידי חולי מעיים, והרגיל בקצח אינו בא לידי כאב
לב (ברכות מ.) המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי
מעיים (שם) הטחול יפה לשיניים וקשה למעיים (שם נז.)
הרוצה שלא יבא לידי חולי מעיים, יהיו רגיל בטיבול, קיץ
וחורף (גיטין ע) סעודתך שהנאתך ממנה, משוך ידך הימנה,
ואל תשהה עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך (שם) ה' דברים
נאמרו בשום, משביע ומשחין (מחמם את הגוף) ומצהיל פנים,
ומרבה זרע, והורג כנים שבבני מעיים, וי"א מכנים אהבה
ומוציא את הקנאה (ב"ק פ"ב) י"ג דברים נאמרו בפת שחרית,
מצלת מן החמה ומן הצינה, ומן המזיקין, ומחכימת פתי
(שרעתו מיושבת עליו לפי שאינו מצטער בעינוי) וזוכה בדין
ללמוד תורה וללמדה, ודבריו נשמעים, ותלמידו מתקיים בידו,
ואין בשרו מעלה הבל, ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה

אחרת

אחרת, והורגת כנה שבבני מעיים, וי״א אף מוציא את הקנאה ומכניס את האהבה (ב״מ קז) פ״ג חלאים תלוין במרה וכולן פת שחרית במלח, וקיתון של מים מבטלתן, (שם), פת נקיה ויין ישן ובשר שמן, ממעטין הזבל ומאירין העינים וזוקפין הקומה (פסחים מב):

טובה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין (שבת קח:) רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן, דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן, (שם מא) הרוצה לסוך כל גופו, סך ראשו תחלה מפני שהוא מלך על כל אבריו (שם סא.) אמרו עליו על ר׳ חנינא שהי׳ בן שמונים שנה, והי׳ עומד על רגלו אחת וחולץ מנעלו, ונועל מנעלו, אר״ח חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי, הם עמדו לי בעת זקנותי (חולין כד.) רבותא דינוקא חמימא ומישחא, גדל פורתא ביעיתא בכותחא, גדל פורתא תבירו מאני (שיתענג הילד כשישברם, ויהיב לי׳ מאני תבירי) (יומא עח), מאן דמשי אפיה ולא נגיב טובא נקיט לי׳ אספלנית (צרעת) מאי תקנתי׳ לימשי טובא במיא דסילקא (שבת קלד):

אמר שמואל כל מילי ידענא אסותיה בר מתלת, מאן דאכיל אהינא מרירא אליבא ריקניא, ומאן דאסר מיתנא בכיתנא רטיבא אחרציה, ומאן דאכל נהמי ולא מסגי ד׳ גרמידי (ב״מ קי״ג) אל תרבה בישיבה, שישיבה קשה לתחתוניות, ואל תרבה בעמידה שהיא קשה ללב, ואל תרבה בהליכה שהיא קשה לעינים, אלא שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתובות קי״א) איזה דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש, אלו תחתוניות (נדרים כב.) לא ליכול איניש מירקא דנפל אתכא, ולא מכושא דאסר גינאי (אין לאכול דבר המקושרים ביחד, רק יתיר הקשר תחלה) (חולין קה), לכרסם דחמרא שכרא, דלשיכרא מיא, ודמיא לית ליה תקנתא (חולין קו):

ח׳ דברים מעוטן יפה ורובן קשה, דרך ודרך ארץ, עושר ומלאכה, יין ושינה, חמין והקזת דם (גיטין סט) ג׳ דברים מכחישין גופו של אדם, פחד דרך עון (שם ע) ד׳ דברים מתישים

מתישים כחו של אדם, העון הדרך, התענית ומלכות (שו"ט לא) צואת החוטם וצואת האוזן, רובן קשה ומעוטן יפה (ב"מ קז) החוטם יפה למכה (וארא מ"ח ח') בוכרא דאבא מסי רוקיה, (רוק תפל רפואה לעינים) ובוכרא דאימיה לא מסי (ב"ב קכ"ו). מי שיש לו עצם בגרונו, או שבולע עצם של דג, יקח עצם מאותו מין ויניח על קדקדו ויאמר ג"פ חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד (שבת סז), חמין במוצ"ש וכן פת חטה מלוגמא (רפואה) (שבת קי"ט):

בכל מתרפאין חוץ מע"ז וג"ע וש"ד (בא ט"ז ב') כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי (שבת סז) אסור להתרפאות בדברי תורה (שבועות טו:) אסור לדור בעיר שאין בה רופא (ירושלמי קידושין פ"ד) מאן דכאיב לי' כאיבא ליזיל לבי אסיא (ב"מ לה:) אוקיר לאסיך עד דלא תצטרך לו (תנחומא מקץ. בשלח כ"א ז'. ירושלמי תענית פ"ג) עלובא מרינתא שרופאה פודגרים (ויק"ר ו'), טוב שברופאים לגיהנם (אינו ירא מן החולי ואינו משבר לבו למקום, ופעמים שיש בידו לרפאות העני ואינו מרפא) (קידושין פב.):

הקב"ה בדבר שהוא מכה בו מרפא (בשלח כ"ג ג') הקב"ה מקדים הרטיה ואח"כ הוא מכה (מגילה יג: שהש"ר ד' י"ב) חולה שנתרפא מוחלין לו עונותיו, וחוזר לימי עלומיו (נדרים מא) חש בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר ולכל בשרו מרפא (עירובין נד), מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של א"א שכל חולה שהי' רואה אותה מיד נתרפא, ובשעה שנפטר תלאה הקב"ה בגלגל המה (ב"ב טז) חירגא דיומא מסי (נדרים ח:):

ענף רשעים

ד' נקראו רשעים, הפושט ידו לחברו להכותו אע"פ שלא הכהו, הלוה ואינו משלם, ומי שיש בו עזות פנים ואינו מתבייש לפני מי שגדול ממנו, ומי שהוא בעל מחלוקת (קרח י"ח יוד תנחומא שם) כל אדם שיש לו עזות פנים. מותר לקרותו

רשע

רשע (תענית ז:) איזהו רשע ערום, זה המשהא את בתו בוגרת (סנהדרין עו) וזה המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בע"ד חברו (סוטה כא) וזה שמיקל לעצמו ומחמיר לאחרים (שם) רשע רע זה שרע לשמים ורע לבריות (קידושין מ) רשע וטוב זה רשע בן צדיק, או רשע שאינו גמור (ברכות ז) עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו נקרא רשע (קידושין נט) מאן דמוקים אזוזי (מעמיר עצמו מלקבלם כשמוצא בהם פגם) מיקרי נפש רעה (ב"מ נג) מוטב להקרא שוטה כל ימיו ולא לעשות שעה א' רשע לפני המקום (עדיות פ"ה מ"ו) מוטב שיוציא לעז על בניו שהן ממזרים, ואל יעשה עצמו רשע (נדה יג:):

אל תתחבר לרשע (אבות פ"א) ואפי' לתורה אל תתחבר עמהם (אדר"נ פ"ט) אם ראית כת של רשעים רחק מהן ומביוצא בהן (קה"ר פ"ג ז') אוי לרשע, אוי לשכנו (סוכה נו: אדר"נ פ"ט) שכן רע רואה את הנכנסות ואינו רואה את היוצאות (תנחומא וילך) אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע (מגילה כח) טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים (יבמות קג:) ארורים הם הרשעים, שאין עושין הטובה בשלימות (מקץ פ"ט ט) רשעים אומרים הרבה ואפי' מעט אינם עושין (ב"מ פז. דברים א' ט') אל ידור אדם אלא במקום שאנשי מעשה דרים בתוכו, משום דוי להאוא דמדוריה בין חייביא דהוא אתפס בחובייהו, ואי דיוריה בין זכאין אוטיבין לי' בגיניהון (זוהר בא סד):

אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו, ולא עוד אלא שדרכיו מצליחין וזוכה בדין (מגילה ו.) אם יבאו רשעים על האדם ינענע ראשו ולא יתגרה בהם (יבמות קכא) מותר להחניף לרשעים בעוה"ז (סוטה מא) אסור לו לאדם שיתפלל על הרשעים שיסתלקו מן העולם, שאלמלא סלקו הקב"ה לתרח מן העולם כשהי' עובד ע"ז, לא בא אברהם אבינו לעולם ושבטי ישראל לא היו, וכל אותם הצדיקים והחסידים והנביאים לא היו בעולם (מדרש הנעלם וירא קא) מצוה לו לאדם להתפלל על הרשעים כדי שיחזרו למוטב ולא יכנסו

יכנסו לגיהנם (שם) הקב"ה מאריך פנים עם הרשעים בעוה"ז, שמא יעשו תשובה, ושמא יצא מהן צדיקים (קה"ר ז' ל"ב) יתמו חוטאים לא כתיב אלא חטאים, בקש רחמים על הרשעים שיחזרו בתשובה (ברכות יוד), דחייבייא, קב"ה נהיר להו בהאי עלמא ונהיר לון אנפין, אי יהדרון לקבליה, אתון לאתדכאה מסייעין לו וקב"ה מרכי לון וקריב לון לגביה (זוהר מצורע נד):

למה הרשעים דומין בעוה"ז, לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה, נקצץ נופו כולו עומד במקום טומאה, כך הקב"ה משפיע להם טובה בעוה"ז כדי לטורדן לגיהנם (קידושין מ.) שלות רשעים סופן תקלה (יומא פו:) הרשעים תחילתן שלוה וסופן יסורים (תולדות ס"ו ה) רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות יח: לך ל"ט ז) אוי להם לרשעים לא דיין שמחייבין עצמן אלא שמחייבין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פז) כך הם הרשעים, כ"ז שהם בצרה הם מכניעים. ומשהצרה עברה חזרו לקלקולם, (וארא י"ב ט) הרשעים ברשות לבן, והצדיקים לבן ברשותן (נח ל"ד י"א) רשעים אפי' על פתחו של גיהנם אינם חוזרין בתשובה (עירובין יט:):

אין הקב"ה חפץ בקילוסו של רשע (מצורע ט"ז ד) רשעים מהפכים מדה"ר למדת הדין (סוכה יד.) רשע בא לעולם חרון בא לעולם (זבחים קב.) בשעה שהרשעים נוטלים גדולה, וי ואנחה וחרון אף בעולם (אסת"ר א) מראית עיניהם של רשעים, מורידות אותן לגיהנם (שם פ"ז) נוח להם לרשעים שיהיו סומא בעיניהם, שעיניהם מביאות רעה לעולם (בלק כ' ב') כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (תולדות ס"ה ה):

אל תהי רשע בפני עצמך (אבות פ"ב) אין אדם משים עצמו רשע (יבמות כה) כל מאן דקרי לחבריה רשע נחתין לי' לגיהנם. ונחתין ליה לעלעוי (לייסר אותו בכל מיני יסורים) (זוהר משפטים קצט) אדם קורא לחברו רשע יורד עמו עד לחייו

לחייו (ב"מ ע"א) האי מאן דעבר על מילי דרבנן מותר לקרותו עבריין (שבת מ.):

היינו רשע היינו לא עבדו, אלא אינו דומה שונה פרקו מאה ואחד פעמים לשונה פרקו מאה פעמים (חגיגה ט.)

רשעים הם אלא שתלו בטחונם במי שאמר והית העולם (שבת קלט. יומא ט:):

אילן שי"ן

ענף שבועה

כל העולם כלו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא (שבועות לט.) דברים שאין אש ומים מכלה אותם, שבועת שקר מכלה אותם (שם) חיה רעה בא לעולם על שבועת שוא (אבות פ"ה) בעון שבועת שוא ושבועת שקר, חיה רעה רבה, ובהמה כלה, ובני אדם מתמעטין והולכין, והדרכים משתומטין (שבת לג.) דברים שאין האור שורפן, שבועת שוא מכלת (ויק"ר ו' ג') כל הרגיל בשבועת שוא ושקר הרי הוא אינו מקבל עליו עומ"ש שלימה, ואינו נוחל חיי עוה"ב. וכל מי שאינו רגיל בשבועת שוא ושקר הרי הוא מקבל עליו עול מלכות שמים שלימה ונוחל חיי עוה"ב (תנדבא"ר כ"ו) מפני מה משביעין את האדם בס"ת, ומביאין לפניו נודות נפוחים, לומר אתמול הי' הנולד הזה מלא גידים ועצמות, ועכשיו הוא ריק מכלן, כך המשביע את חבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו (ויק"ר ו' ג') אסור לאדם שיעשה שותפות עם עכו"ם שמא יתחייב לו שבועה ונשבע בעכו"ם שלו, והתורה אמרת לא ישמע על פיך (סנהדרין סג) כל המברך ברכה שאינו צריך עובר על לא תשא (ברכות לג) הן הן שבועה, לאו לאו שבועה (שבועות לו):

אפי' על אמת אין יפה לאדם לשבע (תנחומא ויקרא) מעשה בשני בצורת שהפקיד אדם דינר זהב אצל אלמנת, והניחתו בכד של קמח, ואפאתו בפת ונתנתו לעני, לימים בא

בעל

בעל הדינר אמר לה הב לי דינרי, אמרה לי׳ יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהנית מדינרך כלום, אמרו, לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה, וכששמעו חכמים בדבר אמרו, מה מי שנשבע באמת כך, הנשבע על שקר עאכ״ו (גיטין לה. ויק״ר ו׳ ג׳) המשביע את חבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו, ר׳ יונה אמר אפי׳ על אמת (ויק״ר שם), מעשה בינאי המלך שהי״ל שני אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת, כיצד, אמר לחבירו בשבועה שאני הולך ואוכל כך וכך, ואשתה כך וכך, במקום פלוני, והיו הולכין ומקיימין שבועתן ונחרבו, מה הנשבע באמת כך, הנשבע על השקר עאכ״ו (מטות כ״ב א׳):

נשבעין לקיים את המצוה (נדרים ח.) כל הצדיקים משביעין על יצרן (בהעלותך ט״ו י״ב) ג׳ הן שבא יצרן לתקפן ונזדרזו עליו כל אחד ואחד בשבועה, יוסף ודוד ובועז (רות ו׳ ז׳ אחרי כ״ג י״א) שבועה שלא אישן ג׳ ימים מלקין אותו ויישן לאלתר (נדרים ט״ו.):

ג׳ שבועות השביע הקב״ה, לישראל, שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו בעכו״ם, וא׳ שהשביע את העכו״ם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי (כתובות קי״א שהש״ר ב׳ י״ח) ג׳ שבועות השביע לישראל, שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא יגלו את הסוד לעכו״ם (אמרי לה סוד העיבור, ואמרי לה סוד טעמי התורה) (שם תנחומא דברים ד׳) אמרה רוח הקודש לישראל משביע אני אתכם שאם תגזור עליכם מלכות, אל תמרדו בו בכל דבר שגוזרה עליכם, אבל אם תגזור עליכם לבטל את התורה ואת המצוה ואת השבת, אל תשמעו להם (אגדת בראשית פ״ו), נשבע הקב״ה שאין כותל המערבי של בהמ״ק חרב לעולם (שהש״ר פ״ב כ״ב):

ענף שבת

כל המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם, (מגילה יח) מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והי׳

והי' העולם בפניו (נח ל"ב ד' ספרי בהעלותך) ההוא דנחת קמיה דר' חנינא. והרבה בשבחו של מקום. א"ל סיימתינהו לשבחיה דמרך? (ברכות לג) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל (ברכות ל"ב זוהר וישלח): אין שבחה של מטרונה שמתקלסת מקרובותיה. אלא בשעה שמתקלסת מצרותיה (עקב ג' ח') כשם שקלוסו של הקב"ה עולה מג"ע מפי הצדיקים כך עולה מגיהנם מפי הרשעים (וארא ז' ג'):

הקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמן בעולם (תנחומא פנחס ב') האי מאן דסני שומעניה שרי לי' לבזויי. והאי מאן דשפיר שומעניה, שרי לי' לשבוחיה, ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו (מגילה כד) אסור לספר בשבחן של רשעים (סוטה מב), אל יספר אדם בשבחו של חבירו, שמתוך שבחו בא לידי גנותו (ב"ב קסד.) אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו, וכולו שלא בפניו (עירובין יח. נח ל"ב ד') מאן דמשבח לאוחרא איצטריך לשבחא ליה כפום יקריה, וכפום יקריה הכי אצטריך דלהוי שבחיה, וע"ד מאן דעביד הספידא על ב"נ אצטריך כפום יקריה ולא יתיר, דמגו שבחיה אתי לידי גנותיה, (זוהר ויחי תצא) המת שומע קילוסו בתוך ארונו כמן החלום (קה"ר ט' ט') אדם אומר שבחו בקול נמוך, וגנותו בקול רם (סוטה לב.):

ענף שבת

כך היה מנהגו של ר' יהודה בר' אלעאי, ערב שבת מביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינים המצויצים ודומה למלאך ד' צבאות (שבת כה:) ר' חנינא הי' מתעטף ועומד בע"ש בין השמשות, ואומר באו ונצא לקראת שבת המלכה, (שם קיט) ר' ינאי לבש בגדיו בע"ש ואמר באי כלה, באי כלה (שם) חייב אדם למשמש בבגדו ע"ש עם השיכה, (שם יב) אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר משליש פרסאות, לא אמרן אלא לביתיה אבל לאושפיזא אמאי דנקיט סמיך (דבביתו אינם יודעים שיבא היום ואינם מכינים

לצורכו והוא כועס עליהם, אבל לאושפיזיה נושא עמו סעודתו ועל מה שבידו נסמך) ואיכא דאמרי לא נצרכה אלא אפי' לביתיה (דמה שמוצא שלו הוא, אעפ"כ לא יהלך וכ"ש לאושפיזיה שלא ימצא כלום) (סוכה מד) הא דאמרי רבנן ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה (גיטין ז). אין מפליגין בספינה לים הגדול ג' ימים קודם לשבת, בזמן שהוא הולך למקום רחוק, בד"א בשלוחי הרשות ואם היה שליח מצוה מותר לו לפרוש בכל יום שירצה ששליח מצוה דוחה את השבת (תנחומא שלח לך), פקוח נפש דוחה שבת (יומא פה):

ב' מלה"ש מלווין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו, ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה אמן בע"כ (שבת קי"ט) אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבור שבת, מצא בהמה נאה אמר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה. (ביצה יז.) א"ר חמא ב"ר אבא פ"א נתארחתי אצל בעה"ב בלודקיא והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ט"ז בני אדם וט"ז שלשלאות של כסף קבועות בו, וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו, ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים ובשמים מכל מה שנברא בששת ימי המעשה, אמרתי לו בני במה זכית לכך, אמר לי קצב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה אמרתי תהא זו לשבת (שבת ק"ו, בר"ר י"א) לוו עלי וקדשו קדושת היום ואני פורע (ביצה טו:) לעולם ישבים אדם להוצאת שבת (שבת קיז) לעולם יסדר אדם שולחנו בע"ש עם חשיכה, וכן למוצאי שבת אפי' אינו צריך אלא לכזית (שם קי"ח) בעי לענגא לי' במיכלא ובמשתיא ובחדוא דכלא בלבוש יקר (זוהר ויקהל צ"ב), כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים (שבת קיח),

עזרא תיקן שיהו אוכלין שום בערב שבת (משום שמצות עונה בליל שבת ושום מרבה זרע) (ב"ק פב. ירושלמי מגילה) וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול (שבת קיג) צריך אדם להיות לו שני עטופים אחד לחול ואחד לשבת (ירושלמי פאה פ"ח, רות ה' י"ב) ברכו בעטיפה שצריך להחליף בשבת (בר"ר י"א ב') את סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת לא נתתי לך אלא לטובתך, מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך ואני נותן לך שכר (עקב ג' א), לא יהא דבורך של שבת כדיבורך של חול, (שבת קי"ג) אמיה דרשב"י כד הוה משתעיא מותר מלין בשבת הוה אמר לה, שבתא היא, והיא שתקה (בהר ל"ד ט"ז), מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (ע"ז ג' רות ג' ג') רב ספרא מחריך רישא (לכבוד שבת) רבא מלח שיבוטא (דגים) רב הונא מדליק שרגא ר"פ גדיל פתילתא, ר"ח פרים סילקא, רבה ורב יוסף מצלחי ציבי (שבת קיט) יוסף מוקיר שבי הוה ההוא עכו"ם בשבבותיה דהוו נפישי נכסי טובא א"ל כלדאי כולהו נכסי יוסף מוקיר שבי אכיל להו, אזל זבנינהו לכולהו נכסי זבן בהו מרגניתא אותבה בסייניה (כובע) בהדי דקא עבר מברא, אפרחיה זיקא, שדיא במיא בלעי' כוורא (דג) אסקוה אייתוה אפניא דמעלי שבתא, אמרי מאן זבין כי השתא א"ל זילו אמטיוהו לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל דזבין, אמטיוה ניהליה זבניה קרעיה, אשכח ביה מרגניתא, זבניה בתליסר עיליתא דדינרא דדהבא (שם):

אנשי חו"ל חיין בזכות שהן מכבדין שבתות וי"ט (שבת קיט בר"ר י"א ג') הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין (שבת כג:) א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף, א"ל תבלין אחד יש לנו ושבת שמו, שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף, א"ל תן לנו הימנו, א"ל כל המשמר את השבת מועיל לו, ושאינו משמר את השבת אינו מועיל לו (שבת קיט. בר"ר י"א ב') האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק ומכרזא עליה אז תתענג על ד' (זוהר יתרו קמ"ג

קמ"ג) כל המשמר שבת כהלכתו אפי' עובד ע"ז כאנוש ושב, מוחלין לו עוונותיו (שבת קיח) בשבת אי הוא חדי אע"ג דלא יתיב לאחרי לא יהבין עליה עונשא כשאר זמנין וחגין (זוהר יתרו קמר) בהדין יומא כל דינין אתכפיין, ולא מתערין בעלמא (שם) בהדין יומא חייביא דגיהנם נייחין (שם), בע"ש נותן הקב"ה נשמה יתירה בארם, ולמוצ"ש נוטלה הימנו (ביצה טז, זוהר ויקהל, ר"מ פנחס) השבת כולה קדש (נשא י"ד ה'):

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת (שבת קיט) אין הדליקה מצויה רק במקום שיש חילול שבת (שם) הלכות שבת הן כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות (חגיגה יו"ד) מאן דמשקר בשבת משקר באורייתא כלה (זוהר יתרו קלו) מהו שבת שמא דקוב"ה שמא דאיהו שלים מכל סטרוי (שם) למה נחרבה טור שמעון, מפני שהיו משחקים בכדור בשבת (איכ"ר פ"ב ה') שקולה שבת בנגד כל המצוות (ירושלמי נדרים פ"ג, בשלח כ"ה ט"ו, זוהר בשלח) שבת מוספת קדושה לישראל (מכילתא תשא) נובלות עוה"ב שבת (בר"ר י"ז ז' זוהר יתרו) שבת הוא מעין עוה"ב (ברכות נז:) לא נתנו שבתות ויו"ט לישראל אלא לעסוק בהם בד"ת (ירושלמי שבת פט"ו) שבת יעשה כולו תורה (תנדבא"ר פ"א) אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות, ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים, להקהיל קהלות בכל שבת ושבת, ללמד ולהורות לבני דברי תורה, (ילקוט רמז ת"ח) אע"פ שישראל עוסקין במלאכתן כל ששת ימים, ביום השבת משכימים ובאים לביהכ"נ וקורין ק"ש ועוברין לפני התיבה וקורין בתורה ומפטירין בנביא, והקב"ה אומר להם בני, הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים, ואין חברים אלא מלה"ש, ותנו דעתכם שלא תשנאו זה את זה, ולא תקנאו זה את זה, ולא תהרהרו זה עם זה, ולא תביישו זה לזה, שלא יאמרו מה"ש לפניו, תורה שנתת להם לישראל אין עוסקין בה (שהש"ר ח' ט"ו) ראה משרע"ה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום א' בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין

אתה

אתה מניח להם יום א׳ בשבוע הם מתים, א״ל לך ועשה להן כמו שתאמר, הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח (שמות א׳ לב) שהיו בידן מגילות שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת לומר שהקב״ה גואלן לפי שהיו נוחין בשבת (שם ה׳ כ״ב):

בעוה״ז אדם לוקט תאנים בשבת אין התאנה אומרת לו כלום, אבל לעתיד לבוא צווחת ואומרת שבת היום (ילקוט שמעוני ירמי׳) אינו דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת (בר״ר י״א ב׳) אין שבת בטלה מישראל (מכילתא תשא) שבת קביעא וקיימא (חולין קא:) שבת מקדש וקיימא (ביצה יז.) אין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת (קה״ר פ״ד יו״ד) אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפי׳ יום אחד בן דוד בא (בשלח כ״ה טז) אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות היו נגאלין (שבת קי״ז שהש״ר פ״ה זוהר חדש ל״ו) אמרה שבת לפני הקב״ה, רבש״ע לכולן יש בן זוג ולי אין בן זוג א״ל הקב״ה כנסת ישראל היא בן זוגך (בר״ר כ״א י״א ט׳) ברכו בשבת שאינו נדחה, יו״ט נדחה, יוה״כ נדחה, שבת אינה נדחית (שם) חסיד אחד נפרץ לו פרץ בתוך שרהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע ולא גדרה, ונעשה לו נס יעלתה בידו צלף, וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו (שבת קנ: בהר ל״ד ט״ז), עשה שבתך חול (לאכול מעט כמו בחול) ואל תצטרך לבריות (שבת קיח), זכאה חולקהון דכל אינון משתדלין באורייתא יומין דשבתא משאר יומין, (זוהר שלח קעד):

ענף שוחד

כל דיין שלוקח שוחד ומטה דין אינו מת עד שעיניו כהות (פאה פ״ה) אפי׳ חכם גדול ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב, ואפי׳ צדיק גמור ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא טרוף הדעת (כתובות ק״ה) בא וראה כמה סמיות עיניהם של מקבלי שוחד, אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא, כספק מתרפא ספק אינו מתרפא, והן נוטלין שוה

פרוטה ומסמין עיניהם (שם) כיון שנוטל שוחד דעתו מתקרבת אצלו והרי הוא כגופו ואין אדם רואה חובה לעצמו (שם תנחומא שופטים ח׳) ר׳ ישמעאל הי׳ אריסו מביא לו משלו קודם זמנו ולא רצה ליקח ממנו כדי להיות לו דיין, אותיב זוגא דרבנן וקא דיינין ליה בהדי דקא אזיל ואתי, אמר אי בעי טעין הכי, ואי בעי טעין הכי, אמר תיפח נפשם של מקבלי שוחד, ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך, מקבלי שוחד עאכ״ו (שם) כל הנוטל שוחד שוה פרוטה מחברו נקרא רשע (תנחומא שם):

ר׳ נתן אומר עד שיהא בו אחד מג׳ דברים הללו, או טרוף דעת בתורה שיטהר טמא או יטמא טהור, או יצטרך לבריות, או שיחסר מאור עיניו (מכילתא משפטים) מהו שחד, שהוא חד (הנותן והמקבל נעשים לב אחד) (כתובות קה) כל דיין שלוקח שוחד מביא חימה עזה לעולם (ב״ב ט.) אפי׳ שוחד דברים נמי אסור (כתובות קה.):

ענף שחוק

אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה״ז (ברכות לא) שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (אבות פ״ג) המקבל עליו להיות חבר לא יהא פרוץ בשחוק (דמאי ב׳) ישמור אדם א״ע שלא ירבה שחוק שיחה ותפלות (תנדבא״ר פ׳ י״ב) בג׳ דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו וי״א אף בשחקו (עירובין ס״ה דא״ז פ״ה) עה״פ אשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך, דרשו שהיו אונסין עצמן מן השחוק מפני אימת מלכות (סנהדרין צג):

ר״י הוה יתיב קמי דר״ש חזי דהוי קבדח טובא א״ל בכל עצב יהי׳ מותר (ברכות ל.) כלבים שוחקים אליהו בעיר (ב״ק ס.):

ענף שטות

איזהו שוטה, היוצא יחידי בלילה, והלן בבית הקברות, והמקרע

והמקרע את כסותו (חגיגה ג:) איזהו שוטה המאבד כל מה שנותנים לו (שם ד.) טפשא סבר דכל עמא טפשין כוותיה, והוא לא ידע דהוא טפשא. וכל עמא חכימין (קה"ר פ"ו ד'), היכי דמי חסיד שוטה, כגון דקא טבעה אתתא בנהרא, ואמר לאו אורח ארעא לאסתכולי בה לאצילה (סוטה כא:) חסיד שוטה ואשה פ־ושה ורשע ערום הרי הן מבלי עולם (שם כ.):

אין שוטה נפגע (אינו מכיר בפגעא) (שבת יג:) אין מביאין ראיה מן השוטים (חולין מט:) שוטה בחדא מלתא לא סריך (גיטין סח:) אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות (סוטה ג') עה"פ וסר מרע משתולל דרשו מי שסר מרע מחזיקים אותו לשוטה (סנהדרין צג) אלכסנדר מוקדן כשהלך למחוזא כתב אנא אלכסנדרים הוינא שטיא עד דאתינא לאתרא הדין וילפית עצה מן נשיא (תמיד לב):

אמר דוד לפני הקב"ה כל מה שעשית בעולמך יפה עשית, אבל השטות שבראת מה הנאה יש בעולם ממנה, א"ל הקב"ה על השטות אתה קורא תגר, חייך שתצטרך לה, כיון שבא דוד אצל אכיש מלך פלשתים, אמרו אחיו של גלית לאכיש נהרוג למי שהרג את אחינו, באותה שעה נתירא דוד והתחיל מתפלל, ועשה עצמו כשוטה והי' כותב על הדלתות, אכיש מלך גת חייב לי מאה רבוא ואשתו חמשים רבוא, ובתו של אכיש היתה שוטה והיתה צועקת ומשתטית מבפנים, ודוד צועק ומשתטה מבחוץ, א"ל אכיש חסר משוגעים אני? באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה ואמר רבש"ע כמה טובה היא השטות (מד־ש שוח"ט לג) מן הסכלות אתי תועלת לחכמתא, דאלמלא לא אשתכח׳ שטותא בעלמא לא אשתמודע חכמתא, (זוהר תזריע עח):

ה׳ דברים נאמרו בכלב שוטה, פיו פתוח ורירו נוטף, ואזניו סרוחות, וזנבו מונחת לו בין ירכותיו, ומהלך על צדי רה"ר, וי"א אף נובח ואין קולו נשמע, דחייף ליה מסתכן (יומא פ"ד):

ענף שטן

שטן הוא יצה"ר הוא מלה"מ, יורד וממית, עולה ומקטרג, נוטל רשות ונוטל נשמה (ב"ב טז) בשעה שאדם הולך לחטוא, השטן מרקד לו עד שגומר העבירה (בלק כ׳ יו"ד) כל מקום שאתה מוצא אכילה ושתיה השטן מקטרג (נח ל"ח ט) כל מקום שאתה מוצא נחת רוח, השטן מקטרג (שם) בג׳ מקומות השטן מצוי לקטרג, השרוי בבית המרועע, והמהלך בדרך יחידי, והמפרש בים הגדול (קה"ר ג׳ ירושלמי, שבת פב) אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (שבת לב. בר"ר צ"א ט. ירושלמי שבת פ"ב תנחומא מקץ) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (ברכות י"ט מו"ק יח. ירושלמי כתובות פ"ב ה"ב. איכ"ר ה׳ י"ז), תלת אינון דגרמין ביש לגרמייהו, מאן דלייט גרמיה, ומאן דזריק נהמא או פירורין דנהמא בארעא וקא עביד ביה ולזולא, ומאן דאוקיד שרגא במוצאי שבת עד לא מטו ישראל לקדושא דסדרא (זוהר פנחס רמו):

השטן עולה שס"ד חסר יום א׳ מן ימות השנה, משום דביוה"כ לית לי׳ רשותא לאשטוני (יומא כ. קרח י"ח יז.) שמואל לא עבר במברא אלא דאית בי׳ עכו"ם, אמר שוטנא בתרי אומי לא שליט (שבת לב.) פלימו הוה רגיל למימר כל יומאי גירא בעינא דשיטנא, הוה מצער לי׳ השטן, ואמר לי׳ לימר מר רחמנא ניגער בי׳ בשטן (קידושין פא), קשה צערו של שטן יותר משל איוב, משל לעבד שאמר לו רבו שבור את החבית ושמור את יינה (ב"ב טז.):

ענף שיחה

אל תרבה שיחה עם האשה, אפי׳ באשתו אמרו ק"ו באשת חברו (אבות פ"ג) אפי׳ שיחה קלה שבין איש לאשתו, מגידין לו לאדם בשעת הדין (חגיגה ה. אמור כ"ו ז׳) אל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבא לידי ניאוף (נדרים כ) כל שיחתה של אשה אינה אלא דברי ניאופים (ד"א פ"א) ר"י הגלילי

הוה

הוה אזיל באורחא אשכחיה לברוריה, א"ל באיזה דרך נלך ללוד, אמרה ליה גלילי שוטה, ולא שנינו אל תרבה שיחה עם האשה, הי' לך למימר באיזה דרך ללוד (עירובין נג) עשרה קבין שיחה ירדו לעולם. תשעה קבין נטלו נשים ואחד כל העולם כלו (קידושין מט:) מעולם לא נזקק הקב"ה לשיח עם אשה אלא עם אותה צדיקת ואף היא ע"י עילה, וכמה כרכורים כרכר בשביל להשיוו עמה (לך מ"ה י"ד ירושלמי סוטה):

השח שיחת חולין עובר בעשה ובלאו (יומא יט) אמרו עליו על ריב"ז מימיו לא שח שיחת חולין (סוכה כ"ח) כל הפוסק מד"ת ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים (חגיגה יב) שיחת הילדים מוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ג) שיחת חולין של ת"ח צריכה תלמוד (סוכה כא) אפי' שיחתן של ישראל תורה היא (שוח"ט ק"ד) אין הקב"ה מקפח שכר שיחה נאה (נזיר כג):

ענף שינה

אסור לאדם לישן ביום מפני ביטול תורה, יותר משינת הסוס והוא שיתין נשמי (סוכה כו:) לא איברא לילה אלא לשינתא (היינו לילי תקופת תמוז) (עירובין סה) שינה של עצרת עריבה שהלילה קצר (שהש"ר א' נ"ו) אמרין לי' בנתי' דרב חסדא לר"ח לא בעא מר נינם פורתא, א"ל השתא אתיין יומי דאריכי וקטיני (ימים שהוא בקבר דאריכי לישן, וקטיני לעסוק בתורה ובמצות), ונינום טובא (עירובין ס"ה) שמא יאמר אדם הואיל ולא אלך לטרטיאות, אלך ואתגרה בשינה ת"ל בתורת ד' חפצו (ע"ז י"ח) שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים מוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ג):

כל הישן בביהמ"ד תורתו נעשית לו קרעים (סנהדרין ע"א) אין לך מדה קשה בעולם כמתנמנם בביהכ"נ ובביהמ"ד, וישמור עצמו מאכילה ושתיה הרבה, כי מתוך שהוא אוכל ושותת הרבה, יבא לידי תנומה (תנדבא"ר פ' י"ג) עיה"כ עם חשיכה לא היו מניחין (לכה"ג) אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל

שהמאכל מביא את השינה (יומא יח.) שינה ויין לרשעים הנאה להם, והנאה לעולם (סנהדרין ע״ב. בר״ר י״ז ז׳) שינה אחד מששים למיתה (ברכות יז: בר״ר י״ז ז׳), תחלת מפלה שינה (בר״ר י״ז ו׳):

ת״ח שמנדדין שינה מעיניהם בעוה״ז, הקב״ה משביען מזיו השכינה לעוה״ב (ב״ב יוד.) נשותיהן של ת״ח שמנדדות שינה בעוה״ז, וזוכות לעוה״ב (כתובות ס״ב) והנה טוב מאד, טוב זה השינה, מתוך שאדם ישן קימעא הוא עומד ויגע בתורה הרבה (בר״ר פ״ט ח׳) בשעה שאדם ישן, הנשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות (בר״ר י״ד י״א) בשעה שאדם ישן, הגוף אומר לנשמה, והנשמה לנפש והנפש למלאך, והמלאך לכרוב, והכרוב לבעל כנפים, ובעל כנפים יגיד דבר לפני מי שאמר והי׳ העולם (ויק״ר ל״ב ב׳) שינה בשבת תענוג (ילקוט ראובני ואתחנן) שינה כל שהוא מפיגין את היין (תענית יז) שינה בעמוד השחר כאסטמא לברזל (ברכות סב:):

אסור לאדם לישן בבית יחידי, והישן בבית יחידי אחזתו לילית (שבת קנא) אם אדם ישן ולא פשט מנעליו מרגליו, טועם טעם מיתה (יומא ע״ח) שאני מיגנא ממיקם (נוח לאדם לנדד שינה מעיניו, מלהיות עומד ממטתו בהשכמה) (יומא כב.) ג׳ תרדמות הן, תרדמת שינה, ותרדמת נבואה, ותרדמת מרמיטה (לק מ״ד י״ט) חוני המעגל הי׳ מצטער על המקרא הזה בשוב ד׳ את שיבת ציון היינו כחולמים, אמר מי איכא דניים ע׳ שנין, יומא חד הוה קאזיל באורחא יתיב וקא כריך ריפתא אתיא לי׳ שינתא וניים, הדר עלי׳ משינותא ואתכסי מעינא וניים ע׳ שנין (תענית כ״ג), עשרה קבין שינה ירדו לעולם תשעה נטלו עברים ואחד כל העולם כלו (קידושין מט:):

ענף שכחה

כל המשכח דבר אחד מלימודו עובר בלאו (מנחות צ״ט:) כל השוכח דבר אחד ממשנתו חייב מיתה עד שישב ויסירם מלבו (אבות פ״ג) כל השוכח דבר אחד מלימודו גורם גלות

גלות לבניו (יומא ל״ה:) כל דאנשי מלולי דאורייתא ולא בעי למלעי בה, כאלו אנשי לקב״ה (זוהר ויקרא כב) הלומד תורה ומשכחה, דומה לאשה שיולדת וקוברת (סנהדרין צ״ט):

אָ״ם שנה אדם מסכתא או שתים או שלש מסכתות, ואין מוסיף עליהם סוף שמשכח את הראשונות (אדר״נ פ״ב) דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת (תענית ז) קשין ד״ת לקנותם ככלי זהב, ונוחין לאבדם ככלי זכוכית (חגיגה טו: אדר״נ פ׳ כ״ד) מה שיוכל האדם ללמוד בעשרים שנים, יכול הוא לשכחה בשתי שנים (אדר״נ שם תנדבא״ז ט״ז) השונה בלחש משכח תלמודו (עירובין נ״ג) אם תעזבני יום יומים אעזבך (ירושלמי פ״ט דברכות) המתעסק בצרכי ציבור משכח תלמודו (וארא ו׳ ב׳), תלמיד אחד של ראב״י הי׳ ממהר בתלמודו בשעה אחת, פ״א חלה ושכח כל תלמודו (נצבים ח׳ ד׳):

ה׳ דברים משכחים את הלימוד, האוכל ממה שעכבר אכל, וממה שחתול אכל, והאוכל לב של בהמה (בפוסקים איתא כל לב בע״ח קשה לזה) והרגיל בזיתים, והשותה מים של שיורי רחיצה, והרוחץ רגלים זה על גבי זה, ואף המניח כלים תחת מראשותיו (הוריות י״ג) עשרה דברים קשים ללימוד, העובר תחת האפסר וכ״ש גמל עצמו, והעובר בין ב׳ גמלים, והעובר בין ב׳ נשים, ואשה העוברת בין ב׳ אנשים, והעובר תחת ריח נבילה, והעובר תחת הגשר שלא עברו תחתיו מים מ׳ יום, והאוכל פת שלא בישל כל צרכו, והאוכל בשר מזוהמא ליסטרן (הוא כף הגדול שבוחשין בו בקדירה), והשותה מאמת המים העוברת בין הקברים, והמסתכל בפני המת, וי״א אף הקורא כתב שע״ג הקבר (שם):

ה׳ דברים משיבין את הלימוד, פת פחמין (פת האפוי בגחלים), והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח, והרגיל בשמן זית, והרגיל ביין ובשמים, והשותה מים של שיורי עיסה, וי״א אף הטובל אצבעו במלח ואוכל, ובאחת (ועי׳ בשו״ע או״ח סי׳ קע״ט) (שם) כל המצניע תלמודו בצינעא (אינו מתנאה בלימודו

לא במהרה הוא משכח (ירושלמי ברכות פ״ה) הסובר תלמידו, (מפרש דבריו) לא במהרה הוא משכח (שם) ברית כרותה הוא, הלומד הגדה מתוך הספר לא במהרה הוא שוכח (שם) הקושר צרור בכנף לבושו לא יתעדי מיניה לעלמין (יועיל לשכחה, אב עושה סימן בכנף לבושו) (זוהר תשא ק״ץ). (עי׳ בס׳ המגיד להרב״י בפ׳ תבא סגולה לזכרון, מצד הטבע והסגולה):

אלמלי לא נשתברו הלוחות הראשונות לא נשתכחה תורת מישראל (עירובין נד.) לטובתו של אדם הוא לומד תורה ושוכח, שאילו לא שכחה היה לומד ב׳ וג׳ שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו (קה״ר פ״א ל״ד) עתידה תורה שתשתכח מישראל, אמר רשב״י ח״ו, אלא שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה (שבת קל״ח:) לבן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל, וכי אצבעיתא בבירא לשכחה (כשם שהאצבע נוח ליכנס בפי הבור כך אנו מהירין לשכוח, וכשאנו מסיימין המסכתא ומתחילין האחרת מיד שוכחין הראשונה) (עירובין נג.) אין שכחה לפני המקום (שהש״ר פ״ג ח׳):

ענף שכר

אגרא דפירקא רהטא, אגרא רכלה דוחקא, אגרא דשמעתא סברא, אגרא דבי טמיא שתיקותא, אגרא דתעניתא צדקתא, אגרא דהספדא דלווי, אגרא דבי הלולא מילי (ברכות ו:) תיתי לי (ישולם שכרי) דקיימית ג׳ סעודות בשבת, תיתי לי דקיימית עיון תפלה, תיתי לי דלא מסגינא ד״א בגילוי הראש, תיתי לי דקיימית מצות תפילין, תיתי לי דקיימית מצות ציצית, תיתי לי דכי אתי צורבא מדרבנן לקמאי לדינא לא מזיגנא רישא אבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה (שבת קיח:) תיתי לי דלא אסתכלי בכותי, תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי כותי (מגילה כ״ח) תיתי לי דלא שמיתי צורבא מדרבנן מעולם (מו״ק י״ח) תיתי לי דקיימא כל דאמור רבנן (ערכין ט״ז):

אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים, צא ולמד מאדם

הראשון

הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה, ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו, מדה טובה המרובה ביושב לו מן הפגולין והנותרות, והמתענה ביוה"כ עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות (ספרא ויקרא) מה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהם עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות (מכות כג:):

לא גלה הקב"ה שכר כל מצוה ומצוה שאלו גלה נמצאו המצות מקצתן קיימות ומקצתן בטלות (תנחומא עקב. תצא) שתי מצות גלה הקב"ה מתן שכרן אחת קלה שבקלות (שלוח הקן) ואחת חמורה שבחמורות (כבוד אב ואם), מה אם דבר שהוא פריעת בעל חוב (מה שעושה לאביו ולאמו הוא פרעון מה שגמלוהו בילדותו) כתיב אריכות ימים, דבר שהוא הפסד ממון (כגון צדקה וגמ"ח) וחסרון נפשות (כגון מילה) עאכ"ו (שם) טלטל הקב"ה שכר עושה בעוה"ז כדי שיהיו ישראל עושין בלב שלם ובאמונה (ירושלמי פ"ק דפאה, תנחומא עקב) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט):

אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה (ב"ק ל"ח) בכל מקום שאדם יגע ונתן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו (נשא י"ב י"א) אם אתה מחפש אחר ד"ת, אין הקב"ה מקפח שכרך, (שהש"ר א' ט') אם הי' לך מעשים טובים, אני נותן לך שכר (תשא מ' א') אפי' אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה, אלא הוא יושב וקורא כל היום הפסוק ואחות לוטן תמנע, אפ"ה שכר תורה בידו (תנדבא"ז פ"ב) רצה הקב"ה לזכות את ישראל (כדי שיהיו מקבלים שכר המונע מן העבירות) לפיכך הרבה להם תורה ומצות (מכות כג:), לרבות שכר לעושי רצוני, כיוצא בדבר ועשו לי מקדש, יקבל שכר על העשיה (מכילתא בא י"ז) דרוש וקבל שכר (סוטה מד.):

בשכר שאמר אאע"ה ואנכי עפר ואפר זכו בניו לב' מצות אפר פרה ועפר סוטה (סוטה י"ז) בשכר שלש זכה

לשלש

לשלש (ברכות ז.) בשכר שהמתינה מ״ים למשה שעה אחת, לפיכך נתעכבו לה ישראל ז׳ ימים (סוטה ט.) אנשים באים ללמוד, ונשים באות לשמוע, וטף למה באין, כדי ליתן שכר למביאיהם (חגיגה ג. במדב״ר י״ד י״א) אנשים באים לשמוע, נשים כדי לקבל שכר פסיעות, טף למה בא כדי ליתן שכר למביאיהן, מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבוא לביהכ״נ (מס׳ סופרים פי״ח ה״ו), הקב״ה נותן שכר אמנה ושכר עשיה (שוח״ט ט׳), שכר היראה תורה (תשא מ׳ א׳) יש מצות שמתן שכרה בנים (תנחומא תצא ב׳) בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים (סוטה ט :) :

יש זריז ונשכר, יש זריז ונפסד, יש שפל ונפסד (פסחים נ :) כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו (ב״מ קי״ב) מאן דנטיל אגרא דמסכנא כאילו נטיל נפשיה ודאינשי ביתיה הוא אוער נפשייהו קוב״ה אוער יומוי ואוער נפשיה מההוא עלמא (זוהר קדושים פד) מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה, לא על שכרו? (שם שמו״ר לא. תנחומא משפטים) רב המנונא כד הוה ההוא אגיר מסתלק מעבידתיה הוה יהיב ליה אגריה וא״ל טול נפשך דאפקידת בידאי ואפי׳ אמר יהא בידך, לא הוה בעי (זוהר קדושים פה) מעשה באחד ששחט, וקדם חבירו וכסה, וחייבו ר״ג ליתן לו עשרה זהובים (מפני שהפסידו שכר הברכה) (חולין פז.) שכר מצוה מצוה, שכר עבירה עבירה (אבות פ״ד) :

המצפה לשכר אשתו אינו רואה סימן ברכה לעולם (פסחים נ :) שכר כותבין ושכר מתורגמנין, ושכר יתומים, אין בהם סימן ברכה לעולם (שם) הנוטל שכר לדון דיניו בטלים, ושכר בטלה מותר (כתובות קה. בכורות פט.) שכר שימור ושכר פיסוק טעמים מותר ליטול (נדרים לז :) אין דרך נביאי ד׳ לקבל שכר על נבואתם (נשא פ״י י״ח) המושלים ביצרם אמרו ביאו ונחשב חשבונו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה (ב״ב עח :

לעהיר

לעתיד לבא הקב"ה מוצא כרוז ומכריז ואומר, כל מי שלא אכל בשר חזיר מימיו יבא ויטול שכרו (קה"ר פ"א כ"ח), אין אדם יודע במה משתכר (פסחים נד: תולדות ס"ה ז'): ר' זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אמר איזול ואיתיב אפתחא דבי ר' נתן, אמר כי חלפו רבנן איקום מקמייהו ואקבל אגרא (עירובין כה: ברכות כו: ירושלמי בכורים ח') הסעודה של גן עדן ראו הנביאים. ומתן שכרן לא ראו (תשא מ"ה ו) הראה לו הקב"ה למשה את כל האוצרות של מתן שכר שהן מתוקנין לצדיקים, והוא אומר האוצר הזה של מי הוא? והוא אומר של עושה מצות, והאוצר הזה של מי הוא, של מגדלי יתומים, וכל אוצר ואוצר, ואח"כ ראה אוצר גדול, אמר האוצר הזה של מי הוא, א"ל מי שיש לו אני נותן לו משכרו, ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה (שם, תנחומא תשא ז'):

ענף שלום

גדול שלום שהקב"ה שינה בדבר מפני שלום (יבמות סה, ב"מ פז. נשא י"א ט"ז) גדול השלום שאמר הכתוב דברים של בדאי ליתן שלום בין יוסף לאחיו (שופטים ה' י"ד) ראה כמה גדול כח השלום שאפי' לשונאים אמר הקב"ה לפתוח להם לשלום (תנחומא שופטים י"ט) גדול השלום שכל הברכות כלולות בו (צו ט' ט) אין ברכות מועילות כלום אא"כ שלום עמהם (נשא י"א ט"ז) גדול שלום שהוא שקול כנגד הכל, גדול שלום ושנואה המחלוקת (שם) גדול השלום שהשם שנכתב בקדושה, אמר הקב"ה ימחה על המים בשביל להטיל שלום (שם) ההוא דא"ל לדביתהו קונם שאי אתה נהנית לי עד שתטעימי לתבשילך לר' יהודה ולר"ש, ר"י טעים אמר ק"ו, מה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים המאררים בספק, ואני על אחת כמה וכמה (נדרים סו:) ר"מ הוה יתיב ודריש בלילי שבתא הויא תמן חדא אתתא, אזלת לביתה אשכחה בוצינא טפי (הנרות

נכבו

נבבו) א"ל בעלה לא אעיילית להכא עד דאזלת ורוקת באנפי דרישא, ר"מ צפה ברוה"ק אמר אית מנכון אתתא דחכימא למלחש בעינא, אמרה ליה מגירתא כדו את אזלת ורוקת באנפיה ותשרי לבעליך, עבדה הכין, אמר לה ר"מ איזילי ואמרי לבעליך, את אמרת חדא זימנא, ואנא רקית שבע זימנין, א"ל תלמידיו רבי כך מבזין את התורה, אמר להו לא דיו למאיר להיות שוה לקונו (ירושלמי פ"ק דסוטה צו ט' ט'):

גדול השלום שאפי' ישראל עובדי ע"ז ושלום ביניהם, אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם (נח ל"ח ו', תנחומא שופטים י"ח, ד"א פ' י"א) כד עמא כולהו אית בהו שלם ולא אית בהו דבבו קב"ה חיים עלייהו ודינא לא שלטא עלייהו, ואע"ג דכלהו פלחי לע"ז (זוהר מקץ תל"ט) לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (סוף עוקצין ירושלמי ברכות פ"ב. נשא י"א ט"ז) מה אבנים שאינם רואות ואינם שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל, המטיל שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו עאכ"ו שלא תביאהו פורענות (מכילתא יתרו י"א, תנחומא יתרו), הבאת שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו, הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קימת לו לעה"ב (פאה) כיון שנברא הברזל התחילו אילנות מרתתים, א"ל מה לכם מרתתים עץ מכם אל יכנס בי ואין אחד מכם ניזק (בר"ר ה' ו') בנוהג שבעולם, אדם נוטל אגודה של קנים בבת אחת שמא יכול לשברם, ואילו נוטל אחת אחת, אפי' תינוק יכול לשברם, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו אגודה אחת (תנחומא נצבים) לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות (ספרי ראה):

ת"ח מרבים שלום בעולם (ברכות סד) אמרו עליו על ריב"ז שלא הקדימו אדם שלום מעולם אפי' עכו"ם בשוק (ברכות יז.) כל היודע בחברו שרגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום (שם ו.) מחזיקין ידי נכרים, ושואלין בשלומם מפני

דרכי שלום (שביעית פ"ד מ"ג, גיטין ס"א) אלו דברים שאמרו מפני דרכי שלום, כהן קורא ראשון ואחריו לוי, ואחריו ישראל (גיטין שם, שופטים ה' י"ב) מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה, מפני דרכי שלום (שופטים ה' י"ב) אין אחד מן המזלות הללו שהן מהלכין ברקיע, רואה מה שלפניו אלא של אחוריו, כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו, כדי שיהא כל מזל ומזל אומר אני הוא הראשון, ומה אם העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, הן צריכין שלום, התחתונים שכולן שנאה ותחרות וקנאה עאכ"ו שהן צריכין שלום (שם), מפני מה מערבין בחצרות, מפני דרכי שלום (ירושלמי עירובין פ"ז):

כל המצות כתיב בהו כי תראה כי תפגע כי יקרא, אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה, ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה, ברם הכא בקש שלום ורדפהו, בקשהו ממקומך, ורדפהו למקום אחר (מס' ד"א פי"א צו ט' ט') הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום (אבות פ"א) שני בני אדם שעושים מריבה זע"ז, הלך אהרן וישב לו אצל אחד מהם ואומר לו ראה חברך מה הוא אומר; איך אשא עיני ואראה בחברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו, הי' יושב אצלו עד שמוציא כל קנאה שבלבו, שוב הולך אצל חברו ואומר לו כענין זה, וכשפגעו זה בזה חבקו ונשקו זה לזה (אדר"נ פ' י"ב) יֵצא ממקומו ויחזור בעולם, וירדוף שלום בישראל (שם), אין אליהו בא לא לקרב ולא לרחק, אלא לעשות שלום בעולם (סוף עדיות) יהא אדם אוהב את הבריות, ולא יהא שונא את הבריות, שכן מצינו באנשי דור הפלגה שמתוך שאוהבין זא"ז, לא רצה הקב"ה לאבדן מן העולם, אבל אנשי סדום מתוך שהיו שונאין זה את זה אבדן הקב"ה מן העוה"ז ומן העוה"ב (אדר"נ פי"ב):

כיון שבא זכר לעולם בא שלום לעולם (נדה ל"א) גדול שלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום (שבת יו"ד: נשא י"א י"ח, זוהר ויקרא ט"ז) אסור לאדם ליתן שלום לחבירו

בבית

בבית המרחץ (שבת שם) אסור לאדם לשאול בשלום חבירו במקום מטונף (צו ט׳ ט׳), כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה (ברכות י״ד.) על ג׳ דברים העולם עומד על האמת ועל הדין ועל השלום (אבות פ״א):

כל העוסק בתורה לשמה משלים שלום בפמליא של מעלה, ומגין על כל העולם (סנהדרין צ״ט) במעלי יומא דכפורי איתי שלמא ממתיבתא דרקיע לרבא, ולאביי כל מעלי יומא דשבתא, ולאבא אומנא כל יומא (תענית כ״א):

כל מי שנאמר בו לך לשלום הלך וחזר, וכל מי שכתוב בו לך בשלום, הלך ולא חזר (ברכות סד, שמו״ר ה׳ ב׳):

לית עלמא קאים אלא על שלום כד ברא קב״ה עלמא לא יכול לאתקיימא עד דאתא ושרא עלייהו שלום ומאי הוא שבת דאיהו שלמא דעלאי ותתאי, וכדין אתקיים עלמא ומאן דפליג עליה יתאביד מעלמא (זוהר קרח קעז):

ענף שמות

לעולם יבדוק אדם בשמות לקרוא לבנו הראוי להיות צדיק, כי לפעמים השם גורם טוב או גורם רע (תנחומא האזינו ז׳) עה״פ אשר שם שמות בא״ץ דרשו אל תקרא שַׁמות אלא שֵׁמות, מלמד ששמן גרים (ברכות ז.) שמא דההוא נביא גרים, ירמיה אסתלקות דנהורא עלאה, ישעיהו שמא גרים לפורקנא, ולאהדרא נהורא עלאה (זוהר תצוה רפ״ח) בצלאל שמיה גרים לי׳ ועל חכמתיה ברם איקרי הכי (זוהר ויקהל שכ״ד) ר׳ מאיר הוה דייק בשמא, ר׳ יהודה לא הוי דייק בשמא, כי מטו לאושפיזא דשמיה כידור, לא הפקיד ר״מ אצלו כיסיה אמר שמא אדם רשע הוא שנאמר כי דור תהפוכות המה (יומא פ״ג) ר״מ הי׳ דורש שמות, ריב״ק הי׳ דורש שמות (לך מב ח׳), הראשונים ע״י שהיו מכירים את יחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו מכירין את יחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו, (נח ל״ז יו״ד) הראשונים ע״י שהיו משתמשין ברוה״ק היו מוציאין לשם המאורע, אבל אנו שאין

אנו משתמשין ברוה"ק אנו מוציאין לשם אבותינו (שם) דרך הצדיקים ליתן שם לבניהם לענין המאורע (שמות א' מ'):

ג' שמות נקראו לאדם, אחד מה שקוראין לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראין לו בני אדם, ואחד מה שקנה הוא לעצמו, טוב מכולם, מה שקונה הוא לעצמו (קה"ר ז' ג' תנחומא ויקהל) ג' כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן (אבות פ"ד) חביב שם טוב מכהונה ומלכות, שכהונה ומלכות בטל, ושם טוב לא בטל (קה"ר פ"ז ג') חביב שם טוב מארון הברית, שארון הברית לא הלך אלא ג' ימים, ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו (שם שמו"ר מ"ח) הכל למות והכל למיתה, אשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם (רות ב' ז'), הלך הקב"ה מהלך ה' מאות שנים, לקנות לו שם (קה"ר ז' ב'):

יש בני אדם ששמותיהן נאים ומעשיהן כעורים, ויש ששמותיהם כעורין ומעשיהן נאים, ויש ששמותיהם נאים ומעשיהם נאים, ויש ששמותיהם כעורין ומעשיהם כעורים (שלח ט"ז ז') נגד שמא, אבד שמיה (אבות) יראה אדם שלא יצא לו שם במדינה, כי סוף שנותנין בו עיניהם, והורגין אותו, ונוטלים ממנו ממונו, (אדר"נ פי"ב) מניה ידענא, דלא לאחזאה (לא יגיד את שמו, אם לא ישאלוהו מה שמו) (זוהר תצוה רצ"ט) א"ר יוסי מימי לא קריתי לאשתי אשתי, ולשורי שורי, אלא לאשתי ביתי, ולשורי שדי (שבת קיח: רות ב' ח') אע"פ שהרבה שמות הי"ל למשה, לא נקבע לו שם בכל התורה. אלא כמו שקראה לו בת פרעה (שמות א' ל"א):

שבעים שמות יש לו להקב"ה, שבעים שמות יש להן לישראל, שבעים שמות לתורה, שבעים שמות לירושלים (נשא י"ד כ"ד) שם בן ארבע, חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פ"א בשבוע, שם בן י"ב ובן מ"ג אין מוסרין אותו אלא לצנוע (קידושין ע"א) שמו של הקב"ה ע"ב שמות הן (שהש"ר ב' ו') בראשונה היו מוסרין את השם לכל אדם, ובשרבו הפושעין התקינו שלא יהיו מוסרין אלא לצנועין שבכהונה

שם

כ"ז בר"ד כ"ז ז') אין שמחה ממתנת לאדם (תנחומא שמיני): הוי מקבל את כל האדם בשמחה (אבות פ"ג) א"ל אליהו ז"ל לרב ברוקא על תרי אינשי הנך בני עלמא דאתי נינהו, אמר להו ר"ב מאי עובדייכו אמרו לי' אינשי בדוחי אנן מבדחינן עציבי (שמחים ומשמחים בני אדם) (תענית כב.) מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו (סוכה נא.) החסידים ואנשי מעשה הי' מרקדים באבוקות של אור שבידיהם ואומרים דברי שירות ותשבחות (שם):

בזמנא דישראל לא אשתכחו בארעא קדישא אסור לי' לב"נ למחדי ולאחזאה חידו (זוהר במדבר קיח):

ענף שנוי

אל ישנה אדם דעתו מדעת חבריו ובני אדם, אל ישמח בין הבוכים, ואל יבכה בין השמחים, ולא יהי' ער בין הישינים ולא ישן בין הערים, ולא עומד בין היושבים, ולא יושב בין העומדים (ברכות סב. דא"ר פ"ז) לא תדחל עם דלא דחיל לא תבצי עם דלא בצי (אל תאכל ביצים וקישואים בין בני אדם שאינם אוכלים זה) לא תבהית עם דלא בהית (אל תתבייש אצל בני אדם שאינם מתביישים) ולא תגחך עם דלא גחיך, שמא תחשב שוטה (תנדבא"ז ט"ז) אל ישנה אדם מן המנהג (ב"מ פו: בר"ר פ"ד ה') אל ישנה אדם ממנהג הבריות (דא"ז ה' תנחומא וירא י"א) עה"פ ונתת לאמתך זרע אנשים דרשו זרע שמובלע בין אנשים, לא ארוך ולא גוץ, לא קטן ולא אלם, לא צחור ולא גיחור, לא חכם ולא טיפש (ברכות לא:):

אל ישנה אדם לבנו בין הבנים (שבת יו"ד. בר"ר פ"ד ה') אל ישנה אדם מפני המחלוקת (פסחים נ:) אל ישנה אדם אכסניא שלו, ואל ישנה אומנותיה ומאומנות אביתיו (ערכין ט"ז) עד היכן לא ישנה האדם אכסניא שלו עד הכאה, וי"א עד שיפסלו כלים לאחוריה (שם) אל ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו אפילו בשעת הסכנה (שלא יראה מבוהל

ומפוחד, ומתביישין שונאיו מפניו (סנהדרין צב:) בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשני בדיבורייהו, במסכתא (אם ישאלוהו יש בידך מסכת פלוני אע״פ שסדורה לו, יאמר לאו, ומדת ענוה היא) בפוריא (שמשת מטתך יאמר לאו, ומדת צניעותא היא) ובאושפיזא (אם קבלו בסבר פנים יפות יאמר לאו, ומדה טובה היא כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינם מהוגנין) (ב״מ כג):

בג׳ דברים אדם משתנה מחברו, בקול במראה ובדעת, בקול ובמראה משום ערוה, ובדעת מפני הגזלנין (סנהדרין לח. אדר״נ פ״ד) שינה הקב״ה נעימות בני אדם זה מזה, שאלמלא שינה היו מתקנאין זה בזה, (אדר״נ שם) בשביל ד׳ דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמותם, ולא שינו את לשונם, ולא גלו מסתרים שלהם, ולא נפרצו בעריות, (אמה״ ל״ב ה׳ תנחומא בלק ט״ז תנדבא״ר כ״ג):

שינוי מקום ושינוי השם מבטלין גזרות רעות (ר״ה טז. ירושלמי תענית פ״ב. לך מ״ר ט״ו. זוהר פנחס רעיא מהימנא רי״ח) חד מאינון מלאכים רעים בגין דלא ישתמורעא בי׳ צריך למעבד שינוי מקום ושנוי השם ושנוי מעשה (זוהר פנחס שם) מאן דביש לי׳ בההוא מתא, יזיל למתא אחריתא (ב״מ ע״ה) שינוי השם כשינוי מעשה דמי (ב״ק סו:) ר׳ יוחנן הי׳ עובר בשוק ראה אחד מוכר מיני מתיקה, א״ל מדבר קל כזה אתה מתפרנס? א״ל אין, לאחר שעה עבר עוד הפעם אצלו, והתחיל זה מתחנן וא״ל רבי התפלל עלי, שמן אותה שעה שאמרת לי כך, לא מכרתי כלום, א״ל ר״י תשנה מקומך לישב במקום אחר, כי פעמים שינוי השם גורם לבטל הגזירה, ופעמים שינוי המקום (ירושלמי שבת פ״ו):

כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, לא יצא ידי חובתו (ברכות מ:) כל המשנה ידו על התחתונה (ב״מ עו.) שינוי וסת תחילת חולי מעיים (כתובות קז) כמה דברים שינו הזקנים כשהעתיקו התורה לתלמי המלך (מגילה ט.):

כל

ענף שפלות

כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו (עירובין יג) השפלתי זו הגבהתי, הגבהתי זו השפלתי (שמו"ר מ"ה) המנהיג עצמו ברבנות, מקצרין לו ימיו ושנותיו (ברכות נ"ה) לעולם הוי קבל וקיים (הרחק מן הרבנות ותתקיים) (סנהדרין י"ד), אל תהא כמשקוף העליון שאין יד בני אדם יכולה ליגע בו, אלא הוי כאסקופה תחתונה שהכל דשים בה, לסוף כל הבנין נסתר, והיא במקומה עומדת (דא"ז ג') אמר הקב"ה לישראל חושקני בכם, שאפי' בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני (חולין פ"ט) רב כי הוה חזי אמבוהה אבתריה (גדודי בני אדם הולכין אחריו לכבודו) אמר אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד, רואיו יאמרו איו (יומא פ"ז) מר זוטרא חסידא כי הוו מכתפי לי' בשבתא דריגלא (זקן הי' ונושאים אותו על כתפיהן) אמר כי לא לעולם חוסן (שם), דברי תורה אינם מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה (תענית ז.):

אין העולם מתקיים אלא על מי שמשים עצמו כמי שאינו (חולין פ"ט) בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה, שבזמן שבהמ"ק קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו, מקריב מנחה שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה מעה"כ כאילו הקריב כל הקרבנות כולן (סוטה ד:) אדם ובהמה תושיע ד' דרשו אלו בני אדם שהם ערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה (דכאי רוח) (חולין ה.) כל מי שיש בו ג' מדות הללו, עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה הוא מתלמידיו של אאע"ה (אבות פ"ה) הוי שפל רוח בפני כל אדם (שם פ"ד) מאד מאד הוי שפל רוח (שם פ"ד) הוי זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים (שם, ירושלמי סנהדרין פ"ד) זנבא דאריה אריה, רישא דשועל שועל (זוהר תרומה קמ"ח), לעולם יהא אדם מן הנרדפין ולא מן הרודפים (ב"ק צ"ג ויק"ר כ"ז), טובה מרדות אחת בלבו של אדם (שמשפיל א"ע בלבו)

ממאה

ממאה מלקיות (ברכות ז) מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים, יבנמוך שבנמוכים, בעץ ארז ובאזוב, ע״י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת, כיון שהשפיל עצמו כאזוב נתרפא ע״י אזוב (תנחומא חקת):

מי שהוא מנהיג שררה על הציבור ואינו נותן דעתו היאך הוא מנהיג את ישראל, סוף שהוא נופל, ונוטל שלו מתחת ידיהם (שהש״ר ו׳ י״ז), פעמים צריך להיות בו שמיני שבשמינית גאות כמו שאמרו (בסוטה ה.) וכמו כן צריך פעמים לכעוס בתלמידיו כמו שאמרו (כתובות קג:) זרוק מרה בתלמידים, וכן איתא ת״ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת״ח (יומא כג.) ועל דא אמר שהמע״ה (קהלת ג׳) לכל זמן ועת לכל חפץ וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ואת הכל עשה יפה בעתו:

כל דרדף בתר דלאו דיליה איהו עריק מקמיה ולא עוד אלא מה דאית ביה אתאביד מיניה (זוהר קרח קעז) אמרו (מרגלים) אי ייעלון ישראל לארעא ניתעבר אנן מלמהוי רישין, ועל דנטלי עיטא בישא לגרמייהו, מיתו אינון וכל אינון דנטלין מילייהו (זוהר במדבר קנא):

ענף שתיקה

יפה שתיקה לחכמים, ק״ו לטפשים (פסחים צ״ט ירושלמי פ׳ ע״פ) אר״ש כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה (אבות פ״א) סיג לחכמה שתיקה (שם) פעמים מקבלים שכר על השתיקה פעמים על הדיבור, (זבחים קטו) כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסחים כב:) שתיקותיך יפה מדיבורך (גיטין מו: יבמות סה.) מלה בסלע, משתוקא בתרין (מגילה י״ח. ויק״ר פ״ז ה׳. הקדמת זוהר) סמא דכולה משתוקא (מגילה שם) שתיקה מבטלת (הדבר) שתיקה מקיימת (תוספתא נדרים ז) שתיקה כהודאה דמיא (יבמות פ״ז:) חשוק שפתיך זו בזו, ואל תבהל להשיב (ע״ז ר״ה.), מה אומנתו של אדם בעוה״ז,

ישים עצמו כאלם, יכול אף לד"ת כן, ת"ל צדק תדברון (חולין פ"ט) שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין (לא יהא בוש מלשאול דבר הצריך לו בין לתורה בין לפרנסתו ולתבוע חובו) (ב"ק צ"ב:):

יחסנותא דבבל שתיקותא (קידושין עא:) כי הוה מינצי תרי בהדי הדדי, האי דקדים ושתק הוה מיוחס (שם ע), שני רוקלוגין (מליצים) היו עומדים לפני אדריאנוס קיסר, הי' אחד מהם מלמד על הדיבור שהוא יפה, והשני מלמד על השתיקה שהיא יפה מדיבור, אמר האחד אדוני, אין טוב מן הדיבור, אלולא הדיבור היאך הי' משא ומתן בעולם והיאך הספינה פורשת לים, אמר המלך לאותו שהי' מלמד על השתיקה שהיא יפה, מנין אתה יודע שהשתיקה יפה, התחיל לדבר, עמד זה שהי' מלמד על הדיבור וסטרו על פיו, אמר לו המלך למה סטרת אותו, א"ל מרי, אני למדתי מן הדיבור על הדיבור, אבל זה בא ללמד משלי על שלו, זה לא יתכן, (ילקוט שמעתי פ' בהעלותך):

ראיתי בשם חכם אחד מחכמי יון שנקרא עם צירי המלך תלמי אל משתה, והיה מחריש ולא דיבר דבר כל העת שישב אצל השולחן, וישתאו הצירים ויאמרו לו, מה נספר ממך כאשר נשוב אל מלכנו, ענה להם הגידו לו, כי מצאתם איש שיכול לשתוק:

אילן תי"ך

ענף תוכחה

איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, יאהוב את התוכחות שכ"ז שתוכחה בעולם נחת רוח באה לעולם (תמיד כז) התוכחה מביאה לידי אהבה ולידי שלום (ערכין ט"ז וירא נ"ד ג) כל המקבל תוכחה זוכה לברכה (דברים א' י') כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה, וכל שלום שאין עמו תוכחה אינו שלום (ערכין ט"ז וירא נ"ד ג') א"ר רבי אליעזר לתלמידיו

יתלמידיו בניי יכולין אתם לעמוד בתוכחות, אמרו לו יהי רצון שתודיענו (תנדבא"ז כ"ב) יעקב אבינו לא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה וכן משה ויהושע לא הוכיחו את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל וכן דוד את שלמה בנו (ספרי דברים) ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו (שם) מפני מה זכה ירבעם למלכות, מפני שהוכיח את שלמה, ומפני מה נענש, שהוכיחו ברבים (סנהדרין ק"ח) היכי דמי תוכחה לשמה, כי הא דר"ה וחייא בר רב הוו יתבי קמי' דשמואל א"ל ר"ח בר רב חזי מר דקא מצער לי, רב הונא, קבל עלי' דתו לא מצער לי', בתר דנפק א"ל הכי והכי קא עביד, א"ל אמאי לא אמרת לי באפיה, א"ל חס לי דליכספיה זרעיה דרב על ידאי (ערכין טז) מאן דאוכח לחבריה ברחימותא בעי לאסתרא מלוי מבני נשא דלא יכסיף מנייהו חבריה, ואי לאו אינון ברחימותא מלוי אינון באתגלייא דיכסיף קמי בני נשא (זוהר תזריע ע"ה), אי הוא בר נש דיכסיף לא יימא ליה ולא יוכח לי' אפי' בסתר אלא יימא קמיה במאן דמשתעי במלין אחרנין ובגו אינון מלין ידכר מאן דעבד ההוא חובא הוא כך וכך בגין דאיהו ידע בגרמיה וישתביק ממהוא חובא (ר"מ זוהר קדושים):

הרואה בחבירו דבר שאינו הגון חייב להוכיחו (ברכות לג) כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו ולא מחה, נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם נתפס על כל העולם כלו (שבת נד) אר"ז לר"ס הוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, אמר לא מיקבלו מינאי, א"ל אעפ"כ, שמעולם לא חזרה מדה טובה מפיו של הקב"ה חוץ על ידי זה (שם נה) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה (שם קי"ט) עד היכן תוכחה, רב אמר עד הכאה, ושמואל אמר עד קללה, ור' יוחנן אמר עד נזיפה (ערכין טז), כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה

לחלקו

לחלקו של הקב"ה (תמיד כח) כמה דעונשא דב"נ בגין מלה בישא כך ענשיה בגין מלה טבא דאתי לידיה ויכיל למללא ולא מליל אי עמא אזלין בארחא עקימא והוא יכיל למללא להו ושתיק ולא מליל (זוהר תזריע ע"ו):

א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, אם יאמר לו טול קיסם מבין שיניך, אומרים לו טול קורה מבין עיניך, אראב"ע תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, אר"ע תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח (ערכין טז:) מום שבך אל תאמר לחברך (ב"מ נט) קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים (שם קז) הנח להן לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצה ל.) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע (יבמות סה:) האי צורבא מרבנן דרחמי' לי' בני מתא, לאו משום דמעלי, אלא דלא אוכח להו במילי דשמיא (כתובות ק"ה):

ראוין היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה, אלא אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחני (דברים א' ד') אהוב את המוכיחך, ושנא את המשבחך (אדר"נ כ"ט):

ענף תורה

גדול תלמוד תורה יותר מבנין ביהמ"ק (מגילה טז:) גדול ת"ת יותר מכיבוד אב ואם (שם) גדולה ת"ת יותר מהקרבת תמידין (עירובין ס"ג) תלמוד תורה כנגד כולן (פאה) כל המשביע עצמו מד"ת אין מבשרין אותו בשורות רעות (ברכות י"ד) אם שמרתם את התורה אני משמר אתכם מן המזיקין (ראה ד' ד') אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאילו אתם עשיתם אותם ואת עצמכם (בחוקותי ל"ה ו') כל מאן דישתדל באורייתא אשתזיב מאשא דגיהנם ומחשוכא דמחשכין כל שאר עמין לישראל (זוהר יתרו קל"ו) כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול

דרך

דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ (אבות פ״ג חוקת יט טו) אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין תורה אין קמח (שם) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך (שם פ״ד) אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל מי שעוסק בת״ת הרי זה מתעלה (שם פ״ו) גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות (שם), אם עסקת בדברי תורה ששפתיך מנשקות, סוף שהכל מנשקים לך על פיך (שהש״ר א׳ ט״ז) אדם יושב ועוסק בתורה, ומדלג מהלכה להלכה, ומפסוק לפסוק, אמר הקב״ה חביב הוא עלי (במדב״ר ב׳ ב׳) אמר הקב״ה אם קריתם את התורה, מצוה אתם עושין על עולמי, שאלמלא התורה כבר הי׳ העולם חרב (נצבים ח׳ ו׳) אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ (פסחים סח:) בזכות התורה ולומדיה ינצל העולם (שהש״ר ב׳ ו׳) כל העוסק בתורה אפי׳ יום אחד בשנה מעה״כ כאילו עסק כל השנה (חגיגה ה׳):

לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי׳ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה (נזיר כג. זוהר וישב תי״ב) אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו דרשו הלואי אותי עזבו, ואת תורתי שמרו, כי המאור שבה מחזירו למוטב (פתיחתא איכ״ר ב׳ ירושלמי חגיגה פ״א) נמשלו דברי תורה לדרבן, לומר לך מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים, כך דברי תורה (חגיגה ג: נשא י״ד י״א) נמשלו ד״ת בחמשה דברים, במים ביין בדבש בחלב ובשמן (תענית ז. תבא ג׳ תנחומא תבא) מה השמן הזה חיים לעולם ואורה לעולם, כך הן ד״ת חיים ואורה לעולם (שם) מה השמן הזה תחילתו מר, וסופו מתוק, כך הן ד״ת אדם מצטער בהן מתחלה (שם) מה המים אם אין אדם צמא אין ערבה בגופו, כך התורה אם אין אדם עיף בה, אין ערבה בגופו (שהש״ר א׳ י״ט) מה המים מסוף העולם ועד סופו, כך התורה מסוף העולם ועד סופו (שם) מה המים מטהרין את האדם כך התורה מטהרת (שם) מה המים

מניהין

מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, כך התורה מנחת מי שדעתו גבוהה עליו (שם) מה המים אין אדם גדול מתבייש לומר לקטן השקיני מים, כך התורה אין אדם גדול מתבייש לומר לקטן למדני (שם) מה היין כ"ז שהוא מתיישן בקנקן הוא משתבח, כך ד"ת כ"ז שהן מתיישנין בגופו של אדם הן משתבחין (שם), נמשלה ד"ת לעץ, מה עץ קטן מדליק את הגדול אף ת"ח קטנים מחדדים את הגדולים (תענית ז) נמשלה ד"ת לאש מה אש אינו דולק יחידי אף ד"ת כן (שם):

נמשלו ד"ת כתאנה, לומר לך מה תאנה זו כ"ז שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים אף ד"ת כן (עירובין נד: שהש"ר ד' י"ב) נמשלה התורה לתאנה שרוב האילנות נלקטין באחד והתאנה נלקטה מעט מעט כך התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשתים (תנחומא פנחס י"א. נשא י"ב י"א) נמשלה ד"ת לדד, מה דד זה כ"ז שתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף ד"ת כ"ז שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם (עירובין נד: שהש"ר ד' י"ב) נמשלו ד"ת כאילה, לומר לך מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה, אף ד"ת חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה (עירובין נ"ד) נמשלה ד"ת כירך, מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר (סוכה מט:) נמשלה ד"ת לזהב וזכוכית שקשים לקנותם ככלי זהב וניחין לאבד ככלי זכוכית (חגיגה טו) נקרא התורה אור שהיא מאירה את האדם מה יעשה (נשא י"ד כ"ב) נמשלה תורה לעמודים, שהם עמודי עולם (שם פ"י ד') נמשלו ד"ת לזית (מנחות נג: תבא ז' ז') נמשלו ד"ת כטחנה (קה"ר י"ב ח') נמשלו תורה למטר (תנחומא האזינו) נמשלו ד"ת לנגיד מה נגיד יש בו להמית ולהחיות, אף ד"ת כן (שבת פח), זכה נעשה לו ד"ת סם חיים לא זכה נעשה לו סמא דמותא (שם, יומא עב:):

כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו (ברכות ה) אין תחלת דינו של אדם אלא על ד"ת (סנהדרין ז) הלומד תורה לפרקים

לפרקים עליו נאמר נואף אשה חסר לב (שם צ"ט) מה התינוק הזה צריך לינק בכל שעות שביום, כך כל אדם שבישראל צריך ליגע בתורה בכל שעות ושעות שביום (ירושלמי ברכות פ"ט) כל פטפטיא בישין (להג הרבה, רעה היא) ופטפטיא דאורייתא טבין, בכל ברכייא טבין (להסתפק במועט) וברכייא דאורייתא בישין (שם) הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך (אבות פ"ד) דברי תורה צריכין השחרה והערבה (מצורע י"ט א') אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה (שבת פג) אמר הקב"ה לישראל, בני לא תהא תורתי עליכם כאדם שיש לו בת בוגרת (תבא ז' יו"ד) אם שומע אדם דבר תורה מפי קטן שבישראל יהא בעיניו כשומע מפי חכם שבישראל (נשא י"ד י"ד) כשם שניתנה תורה באימה ברתת ובזיע כך אנו צריכין לנהוג בה (ברכות כ"ב ירושלמי מגילה פ"ד) דרשו עה"פ ושננתם לבניך שיהא ד"ת מחודדין בפיך, שאם ישאלך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד (קידושין כט:) מאן דאפיק מלין דאורייתא צריך למטחן לון בשיניים, ולא בהלעטה חסרים (זוהר פנחס רמ"ו):

כל מי שמוצא ד"ת ואין ערבין על שומעיהם נוח לו שלא אמרן (תשא מא ו', שהש"ר ד' כ"ב) אם ראית דור שחביבה עליהם ד"ת פזר, ואם לאו, כנס, (ברכות סג) דברי תורה אינן נאמרין אלא בפרהסיא (ספרי חוקת) אימתי ד"ת נאמרין כתקונן, בשעה שבעליהן שומעין אותן באסיפות (קה"ר י"ב י"ב) אמר להן משה לישראל עשו עצמכם כתות כתות, והטו לבבכם לשמוע ד"ת (תנחומא תבא) דרשו עה"פ חיים הם למוצאיהם למוציאיהם בפה (עירובין נר. נצבים ח' ד') תורת חסד זו היא תורה ללמדה (סוכה מט:) כל מי שהוא אומר ד"ת ברבים זוכת שתשרה רוה"ק עליו (שהש"ר א' ח') מי שהוא לומד תורה ואינו מלמדה אין לו הבל גדול מזה (ואתחנן ב' י"ח):

אין אדם רשאי לומר ד"ת לפני הציבור עד שיפשוט אותו ב' או ג' פעמים, בינו לבין עצמו (תנחומא יתרו) מן האלקים אתה למד, כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד' פעמים בינו

לבין

לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל (תשא מ׳ א׳) כל דבור ודבור שהי׳ הקב״ה אומר למשה, הי׳ אומרו שני פעמים בלבו, ואח״כ הי׳ אומר למשה (בר״ר כ״ד ה) ר׳ יוחנן בן תורתא בא פעם אחת לפני ר״ע אמר לו עמוד וקרא בתורה, אמר להם לא עברתי על הפרשה, ושבחוהו חכמים (שמו״ר מ׳ א׳) מאן דסליק למקריה באורייתא יסדר אינון מלין בקדמיתא בביתיה, ואי לאו לא יקרי באורייתא (זוהר ויקהל ר״ז):

כל הלומד תורה ואינו משמרה נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו (ויק״ר ל״ה תנחומא עקב,) כל המקיים את התורה ועשה אותה לאמתו כאלו הוא תקנה ונתנה מהר סיני (תנחומא תבא) כל מי שמבטל דבר אחד מן התורה, כאילו שורפה (רות ב׳ ד׳) האומר אין תורה מן השמים, אפי׳ אמר כל התורה היא מן השמים, חוץ מפסוק זה, או חוץ מדקדוק זה הרי הוא דבר ד׳ בזה (סנהדרין צ״ט) ראו כמה חביבה קריאת תורה לפני הקב״ה כי יש חיוב באדם לתת כל ממונו ללמד תורה לעצמו ולבניו (תנחומא צו י״ר) אמר הקב״ה ליחזקאל ובשביל שבני נתונים בגולה יהא בנין ביתי בטל? א״ל הקב״ה גדול קרייתה בתורה כבניינה, לך אמור להם ויתעסקו לקרות צורת הבית בתורה, בשכר קרייתה שיתעסקו לקרות בה אני מעלה עליהם כאלו הם עוסקים בבנין הבית (שם) אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות (שבת קי״ט) אימתי המלכות גוזרת וגזירותיה מוצלחת, בשעה שישראל משליכין ד״ת לארץ (פתיחתא דאיכ״ר פ״ב זוהר בשלח צו) כל זמן דקליהון דישראל אשתמע בבתי כנסיות, ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו, ואי לאו הידים ידי עשו (שם), כל בריין דעלמא קודם דאתייהיבת אורייתא לישראל, הוו תליין במזלא ואפי׳ בני חיי ומזוני, אבל בתר דאתייהיבת אורייתא לישראל אפיק לון מחיובא דככביא ומזלי (זוהר פנחס רט״ז). אשרי אדם שיש בו דברי תורה (ויק״ר ג׳ ז), כל העוסק בתורה נצול משעבוד גליות (תנחומא ברכה):

ויתר הקב״ה על ע״ז ג״ע ושפ״ד, ולא ויתר על מאסה של תורה

תורה (פתיחתא דאיכ"ר ב') אל תהי צדיק הרבה, שלא יהי' אדם מוותר על התורה (פנחס כ"א ו') בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות פ"ו תשא מ"א ט) אימתי ד"ת מתבזין בפני ע"ה, בשעה שבעליהן מבזין אותן (רות א' ב') כל מי שאין התורה עובר על פיו, אין בו דרך ארץ (מס' כלה א'):

חטוף אכול חטוף ושתה דההוא עלמא דאזלא בה כהלולא דמיא, ותורתך עשה קבע ובמתון (עירובין נ"ד:) עשה תורתך קבע (אבות פ"א) דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן, דורות האחרונים עשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן (ברכות לה.) אם עושה תורתו חבילות חבילות ימעט (עירובין נד:) דברי תורה דומין זה לזה, דורין זה לזה, קרובין זה לזה (שהש"ר א' י"ח) כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח (חוקת י"ט י"ז) דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר (ירושלמי ר"ה פ"ג), נתן להם תורה שבכתב שיש בה תרי"ג מצות כדי למלאם מצות ולזכותם, נתן להם תורה שבע"פ להיות מצויינין בה משאר האומות שעל כן לא נתנה בכתב כדי שלא יזייפוה או"ה כשם שעשו תורה שבכתב ויאמרו שהם ישראל (נשא י"ד כ"ב) לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ (גיטין סא):

לא נברא אדם אלא לעמל, זכה הוא עמל בתורה, לא זכה הוא עמל בארץ, אשרי לאדם שעמל בתורה (בר"ר י"ג ה) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות, נשא י"ג ט"ו) אימתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה? ליום אחרון (פקודי נ"ב ג) אם למדת תורה בנערותך למוד תורה בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים זה או זה, ואם שניהם כאחד טובים (יבמות סב. חיי ס"א ג'), איזהו פרשה שכל גופי תורה תלויין בה, בכל דרכיך דעהו (ברכות סג), אין לך ד"בר כתיב בנביאים ובכתובים שלא רמז משה בתורה (תענית ט' יומא לח. נשא יו"ד י"ח):

העוסק

העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת ואין הפרגוד ננעל בפניו ומשביעין אותו מזיו שכינה (סוטה מט) אם ישב אדם בזוית ועוסק בתורה, אני מראהו לבריות (וארא ה׳ נ׳) התורה לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה, ולא במי שמרחיב דעתו עלי׳, ולא בגסי הרוח, ולא בסחרנים ולא בתגרנים (עירובין נה.) הלומד תורה בצער נוטל אלף, שלא בצער נוטל מאתים בשכרו (שהש״ר ח׳ י״ד) הלומד תורה במקומו נוטל שכר מאתים, שלא במקומו נוטל שכרו אלף (שם), אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ישא בת ת״ח (יומא עא) המהלכים בדרך ואין ביניהם ד״ת ראוים לישרף (סוכה יור:) תורה בעידנא דעסיק בה מגינא ומצלא (סוטה כא.) עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה (שם) אין אדם עומד על דברי תורה אא״כ נכשל בהן (גיטין מג.):

חייב כל אדם ללמד את בנו תורה כדי שיצילהו מגיהנם (קה״ר ד׳ א׳) עד היכן חייב אדם ללמוד את בנו תורה, כגון זבולין בן דן שלמדו אבי אביו מקרא משנה הלכות (קידושין ל.) רבה בר״ה לא טעים, עד דמטי לינוקא לבי מדרשא (שם) צריך אדם להטפל בבנו עד י״ג שנה מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני, (תולדות ס״ג י״ד) כל שהוא ובנו ובן בנו ת״ח, אמר הקב״ה אני ערב בדבר שהתורה מחזרת לאכסניא שלה (ב״מ פ״ה) ר׳ נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שכל אומנות שבעולם אין עומדין לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב, אבל תורה אינו כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו (קידושין פ״ב.) מעשה בחבר אחד שהיה בספינה עם פרקמטוטין הרבה היו אומרים לאותו חבר היכן פרקמטיא שלך, הי׳ אומר להם פרקמטיא שלי גדולה משלכם בדקו בספינה ולא מצאו לו כלום, התחילו שוחקים עליו, נפלו עליהם ליסטים שללו ונטלו כל מה שמצאו בספינה, יצאו ליבשה ונכנסו למדינה לא הי׳ להם לאכול ולא בסות ללבוש, ואותו חבר נכנס לבית המדרש ישב ודרש

עמדו

עמדו בני המדינה כשראו שהוא בן תורה מרובה, נהגו בו כבוד גדול ועשו לו פסיקתו כהוגן וכראוי בגדולה ובכבוד, התחילו גדולי הקהל לילך מימינו ומשמאלו, כשראו הפרקמטוטין כך, באו אצלו ופייסו ממנו ואמרו לו בבקשה ממך עשה עמנו טובה, ולמד עלינו זכות לפני בני העיר, שאתה יודע מה היינו ומה אבדנו בספינה, ונחיה ולא נמות ברעב, אמר להם הלא אמרתי אליכם שפרקמטיא שלי גדולה משלכם, שלכם אבד ושלי קיימת (תנחומא תרומה ב׳):

תורה ניתנה במ׳, ונשמה נוצרה במ׳, כל השומר תורתו, נשמתו משמרתו (מנחות צט) כל מי שרוצה לעסוק בתורה, יראה עצמו כאילו עומד באש (תנחומא ברכה) מה יונה זו מחדש בכל חדש והרש גורן, כך ישראל מחדשין בכל חדש תורה ומעש״ט (שהש״ר א׳ ס״ג) אלף בני אדם נכנסין למקרא יוצא מהן ק׳, ק׳ למשנה יוצא מהן עשרה, עשרה לתלמוד יוצא מהן אחד להוראה (ויק״ר פ״ב א׳) התורה נקנית במ״ח דברים, בתלמוד, בשמיעת האוזן בעריכת שפתים, בבינת הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה, בטהרה, בשמוש חכמים, בדקדוק חברים, בפלפול התלמידים, בישוב, במקרא, במשנה, במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שינה, במעוט שיחה, במעוט שחוק, בארך אפים, בלב טוב, באמונת חכמים, בקבלת היסורין, המכיר את מקומו, והשמח בחלקו, והעושה סיג לדבריו, ואינו מחזיק טובה לעצמו, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, אוהב את הצדקות, אוהב את המישרים, אוהב את התוכחות, ומתרחק מן הכבוד, ולא מגיס לבו בתלמודו, ואינו שמח בהוראה, נושא בעול עם חבירו, ומכריעו לכף זכות, ומעמידו על האמת, ומעמידו על השלום, ומתישב לבו בתלמודו, שואל ומשיב, שומע ומוסיף, הלומד על מנת ללמד, והלומד על מנת לעשות, והמחכים את רבו, והמכוון את שמועתו, והאומר דבר בשם אומרו (אבות פ״ו. תנדבא״ז פ׳ י״ז) אם יאמר לך אדם חכמה בגוים תאמין, יש תורה בגוים אל תאמין (איכ״ר ב׳ י״ז):

אפי' דברים שאתה רואה אותם שהן קוצים בתורה תילי תילין הן (שהש"ר פ"ה ז', קה"ר ה' ז') הרבה מקראות שראוין לישרף (שדומה לקוראיהן שהן ראוין לישרף שלא הי"ל לכותבן שאין להם צורך בתורה) והן הן גופי תורה (טעמים גרולים תלוין בהם), (חולין ס:), לשעבר היתה הפרוטה מצויה, היו מתאוין לשמוע דברי משנה הלכה ותלמוד, עכשיו שאין הפרוטה מצויה, וביותר שהן חולין מן השעבוד, אין מבקשין לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות (שהש"ר פ"ב י"ד) מחשבה מועלת אפי' לד"ת (סנהדרין כו.), כל מאן דלא אשתדל באורייתא אסור למקרב לגביה ולמעבד ביה סחורתא וכ"ש למהך עמיה באורחא דהא לית ביה מהימנותא (זוהר קדושים עט. פסחים מט):

ענף תחית המתים

אם יאמר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד להחיות את המתים, אמור לו כבר היתה ע"י אליהו (קה"ר ג' י"ח) אם יאמר לך אדם שאין המתים חיים, אמור לו הרי אליהו שהוא בא מגלער, הוא מעיד שכבר חחייתי את המת בנה של צרפית על ידו בעוה"ז (נשא י"ד ג') מה רחם שמכניסין בחשאי מוציא בקולי קולות, שאול שמכניסין בקולות עאכ"ו, מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה (ברכות טו) מה שאני ממית אני מחיה, מה מכה ורפואה בא', אף מיתה וחיים בא', מכאן תשובה לאומרים אין תהה"מ מן התורה (פסחים סח) א"ל גביהא בן פסיסא ווי לכון חיביא דאמריתו מתין לא חיין, רלא הוו חיי, דהוי חיי לא כ"ש (סנהדרין צא.) האומר אין תחיית המתים מן התורה אין לו חלק לעוה"ב (שם צ.):

עתידין צדיקים שיחיו מתים (סנהדרין צא.) ר' חנינא החיה עבדא דאנטונינוס (ע"ז יו"ד.) ר' יוחנן החיה לרב כהנא (ב"ק קי"ז.) כל המשתמש באור תורה, אור תורה מחייהו, (כתובות קי"א) ע"ה אינם חיים, והמשיא בתו לת"ח, והעושה פרקמטיא לת"ח, והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו

מדבק

מדבק בשכינה (וע"י דבוקן של ת"ח יזכו לחיות) (שם) עתידין צדיקים שיעמדו במלבושיהן ק"ו מחטה, מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה מלבושין, צדיקים שנקברו בלבושיהם על אחת כמה וכמה (שם) מתים שבחו"ל אינם חיים, אלא ע"י גלגול, ומחילות נעשות להם בקרקע (שם, ירושלמי פ"ט דכלאים ויחי צ"ו ז' מדרש הנעלם זוהר חיי קכ"ג) בההוא זמנא דזמין קב"ה לאחייא מיתיא, כל אינון מתין דישתכחון לבר בשאר ארעין נוכראין, קב"ה יברא לון גופייהו כדקא חזי, דהא גרמא חד דאשתאר ביה בבר נש תחות ארעא, ההוא גרמא אתעביד כעיסה בחמירא, ועליה יבנה קב"ה כל גופא ולא יהיב לין קב"ה נשמתין אלא בארעא דישראל, דיתגלגלון תחות ארעא (זוהר נח ס"ט) מתים שבארץ ישראל חיים התחלה בימות המשיח (ויחי צ"ו ז', זוהר וישב קפ"א):

ענף תלמידי חכמים

איזהו ת"ח שממנים אותו פרנס על הציבור, זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה, ואפי' במסכת כלה (שבת קיד,) איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו, זה שמניח חפציו ועוסק בחפצי שמים (שם) איזה ת"ח, כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו, ושואלין ההלכה והוא משיב עליה (קה"ר ז' י"ד) חלוק של ת"ח הוא, כל שאין בשרו נראה מתחתיו, טליתו, כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח, שלחן של ת"ח, שני שלישי גדיל (שני שלישי מכוסים במפה) ושליש גלאי, ועליו קערות וירק, מטה של ת"ח ביצד, כל שאין תחתיו אלא סנדלים בימות החמה, ומנעלים בימות הגשמים, (ב"ב נז):

ת"ח צריך להיות צנוע ומפורסם במעשים טובים (תשא מ"א ו') גנאי לת"ח שיצא במנעלים המטולאים בשוק (שבת קי"ד) ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה (שם) ת"ח צריך שלא יהי' בו דבר דופי (שהש"ר ד' כ"ב) מי שהוא ת"ח לא יאכל מעומד, ולא ילקקק באצבעותיו, ולא ירוק בפני חברו, מעוט שיחה מעוט שחוק, מעוט שינה מעוט תענוג, מעוט הן

הן, מעוט לאו לאו, (רא"ז פ"ה) בד' דברים ת"ח נכרים, בכיסם בכוסם בכעסם ובעטיפתם, וי"א אף בדבורו (שם) לא יטול את הככר ויתלוש בשיניו, (שם) יהא יודע אצל מי שהוא יושב, ואצל מי הוא עומד, ואצל מי הוא מסיב (שם סנהדרין כג) ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום, לסוף מחריב את ביתו, ומאלמן את אשתו, ומייתם את גוזליו, ותלמידו משתכח ממנו, ומחלוקת רבות באות עליו, ודבריו אינם נשמעים, ומחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו, וגורם שם רע לו ולבני ביתו עד סוף כל הדורות, קרו ליה בר מלחך פינכי (פסחים מט.) ת"ח שאין בו דעת נבלה טובה הימנו (ויק"ר א' ט"ו ילקוט ויקרא קי"ד) ת"ח שאין בו דעה בהמה טובה הימנו (תנדבא"ר פ"ו) ת"ח המגביה את עצמו בדברי תורה הוא דומה לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מביא ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך (אבות דר"נ פי"א) צורבא מרבנן דמרוי קרינא עליה נזם זהב באף חזיר, ולא עוד אלא שמחלל שם שמים (מדרש הנעלם זוהר וירא ק"י):

ת"ח נקראו בנאין, מפני שעוסקין בבנינו של עולם (שבת קי"ד) נמשלו דברי חכמים כדרבונות, מפני שהן מדריכין בינה בבני אדם (נשא י"ד י"ב) לשון חכמים ברכה, עושר, מרפא (כתובות קג.) אם ראית ת"ח שעבר עבירה, אל תהרהר אחריו, דודאי עשה תשובה (ברכות י"ט שבת קנג.) נמשלו ת"ח לאגוז, מה אגוז אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה אין מה שבתוכה נמאס, אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה (חגיגה טו:) הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח ימלא גרונן של ת"ח יין (יומא ע"א) כל המארח ת"ח בתוך ביתו כאילו הקריב בכורים (ברכות יוד. בהר ל"ד י"ג) את ה' אלהיך תירא את לרבות בעלי תורה, שאין לך מרה כיוצא בה (בהעלותך ט"ז י"ג קידושין נ"ז) כל המטיל מלאי לכיס ת"ח, זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסחים נג:) אינון דמטילין מלאי לכיסן של ת"ח, יזכו לבנין דיתחזון לנביאי מהימני (זוהר מצורע נ"ד) כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולעושה פרקמטיא לת"ח ומהנהו מנכסיו

מנכסיו, אבל ת״ח עצמו עין לא ראתה (סנהדרין צ״ט. מטות כ״ב א׳), תיכף לת״ח ברכה (ברכות מב):

ת״ח שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא (מו״ק י״ז) ואין מבזין אותו בפרהסיא (מנחות צט.) ת״ח אין אור של גיהנם שולטת בהן ק״ו מסלמנדרא (חגיגה כז.) אין ת״ח רשאי לישב בתענית, שממעט במלאכת שמים (תענית ח.) תלמידי חכמים מרבין שלום בעולם (ברכות סד.) ת״ח כל זמן שמזקינין חכמה נהוסף בהן (שבת קנב) זקני תורה כל זמן שמזקינין דעתן מתישבת עליהן (קנים פ״ג ו׳) ת״ח העוסקין בהלבות עבודה מעה״כ כאילו נבנה ביהמ״ק בימיהם (מנחות ק״י.) ת״ח אין להם מנוחה, לא בעוה״ז ולא בעוה״ב (ברכות סד:) מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת בת קנה ושובכה וגוזלה ואפרוחיה וחלונותיה, כך הן ת״ח כשהן יושבין לפניהם, כל אחד ואחד מכיר את מקומו (שהש״ר א׳ ס״ג) ת״ח שאומרים שמועה מפיו בעוה״ז, שפתותיו דובבות בקבר (יבמות צה.) ת״ח שבבבל חובלים זה את זה בהלכה, ות״ח שבארץ ישראל מנעימין זל״ז בהלכה (סנהדרין כד.) ת״ח שבבבל עומדין זה מפני זה, וקורעין זה על זה (ב״מ לג.) חכם עדיף ממלך, חכם שמת אין לנו כיוצא בו (הוריות י״ג) כלם אם אבדו יש להם חליפין, אבל ת״ח שמת מי מביא לנו חליפתו (ירושלמי ברכות פ״ב), למה תלמיד חכם דומה לצלוחית של פלייטין, מגולה ריחה נודף, מכוסה אין ריחה נודף, ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו, ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו, ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים עוה״ז ועוה״ב (ע״ז לה:) למה ת״ח דומה לפני עם הארץ, בתחלה דומה לו לקיתון של זהב, סיפר עמו דומה לו לקיתון של כסף, נהנה ממנו דומה לו לקיתון של חרס כיון שנשבר שוב אין לו תקנה (סנהדרין נב:), לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם (פסחים נד.):

ת״ח צריך ללמוד כתב שחיטה ומילה, וי״א אף קשר של תפילין וברכת חתנים וציצית (חולין ט.) ת״ח צריך שיהא בו נסות הרוח א׳ משמונה לשמינית (סוטה ה.) ת״ח אסור לעמוד

במקום

במקום טנופת (ברכות כד.) ת״ח צריך להיות מלא מקרא משנה ותלמוד (שהש״ר ה׳ י״א) ת״ח צריך להיות בקי בכ״ד ספרים, (תשא מ״א ו׳) ת״ח צריך שיהי׳ צנוע (שם) אסור לת״ח לצאת יחידי בלילה (חולין צא.) כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו, אין ת״ח רשאי לדור בתוכה, ב״ד מכין ועונשין, קופה של צדקה, בית הכנסת, ובית המרחץ, וביהכ״ס, רופא, ואומן, ולבלר, וטבח, ומלמד התינוקות, משום ר״ע אמרו אף מיני פירא (סנהדרין יז.) צורבא מרבנן דאזיל לקדש אשה יוליך עם הארץ בהדיה (ב״ב קס״ח):

כל ת״ח שאין תוכו כברו אינו ת״ח (יומא עב:) צורבא מרבנן (בחור חריף) דרתח, אורייתא הוא דקא מרתחא ליה (תענית ד) שרי לי׳ לצורבא מרבנן למימר, צורבא מרבנן אנא שרי לי תיגראי ברישא (נדרים סב) שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעינן ליה (שם) ת״ח מותרים ללוות זה מזה ברבית, מידע ידעי דרבית אסורה, ומתנה היא דיהבי אהדדי (ב״מ עה.) אין ת״ח מתחדד אלא בחבירו (ויצא ס״ט א׳) שנים שיושבים ועוסקין בתורה ונוחין זל״ז בהלכה מקנאין באף ומעלין אותו (תענית ח׳) שני ת״ח הנוחין זל״ז בהלכה הקב״ה מקשיב להם וזוכין ועולין לגדולה, (שבת סג) שני חבירים שהי׳ עסוקים בדבר הלכה אמר הקב״ה שוקיותיהון על ידי (שהש״ר א׳ ט״ז) כל מי שמקבל פני חבירים כאילו מקבל פני השכינה (שם):

מפני מה אין מצוין שיהא בניהם של ת״ח תלמידי חכמים, כדי שלא יאמרו תורה ירושה היא להם, וחד אמר כדי שלא יתגדרו על הציבור, וח״א מפני שמתגדרין על הציבור (נדרים פא) רב אשי אמר משום דקרו לאינשי חמרי, רבינא אמר שאין מברכין בתורה תחילה (שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקין בה לשמה) (שם) מפני מה ת״ח מתים כשהם קטנים, לא מפני שמנאפים ולא מפני שגוזלים אלא שפוסקין מד״ת ועוסקין בדברי שיחה (אדר״נ כ״ו):

תלמיד

ענף תלמיד

תלמיד לא ירחץ עם רבו, ואם רבו צריך לו מותר (פסחים נא.) תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו, ; א ב הי' רחוק ממנו ג' פרסאות (סנהדרין ה. אחרי כ' ו') תלמיד אל יורה אא"כ נטל רשות מרבו (שם) תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה, וכן תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, עונשם גדול (סוטה כב.) תלמיד אחד הי' לו לר' אליעזר שהורה הלכה בפניו, לא הוציא שנתו (עירובין סג. אחרי כ' ו') תלמיד אחד הי' לר"א שנתחייב שריפה למקום, אמרו הניחו לו, אדם גדול שימש (שם), הי' אביו ורבו נושאין משאו, מניח את של רבו ואח"כ מניח את של אביו, הי' אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו ואם אביו חכם פודה את אביו ואח"כ את רבו, (ב"מ לג.) רבו שאמרו רבו שלמדו חכמה ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה ר' יהודה אומר כל שרוב חכמתו הימנו, ר' יוסי אומר אפי' לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זה הוא רבו (שם) :

תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו ה' שנים, שוב אינו רואה (חולין כד. במדב"ר ד' י"א) כל המעמיד תלמיד רשע סופו להתבזות ממנו (פתיחתא דאיכ"ר ט"ו) תלמיד שגלה מגלין רבו עמו (מכות ד"ו.) תלמידו של אדם נקרא בנו (שמיני י"א ז') כל המשיא את בתו לתלמיד שקרא ושנה, ועושה פרקמטיא, עליו נאמר ובו תדבק (מטות כ"ב א') בשעה שתלמידיך קטנים תהי' מכבש לפניהם ד"ת, הגדילו ונעשו ת"ח תהי' מגלה להם סתרי תורה (שהש"ר א' י"ז) בנוהג שבעולם התלמיד יושב לפני רבו, וכשהוא גומר התלמיד אומר לרב יגעתיך (תשא מ"א ד') :

ענף תענית

גדולה תענית יותר מן הצדקה, זה בגופו וזה בממונו (ברכות לב:) יפה תענית לחלום כאש לנעורת, ואפי' בשבת,

וצריך

וצריך למיתב תענית לתעניתו (תענית יא.) כל תענית שלא קבל עליו מבעוד יום לאו שמיה תענית (שם יב.) ומקבל עליו בתפלת המנחה (שם) כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית (כריתות ו:) לוה אדם תעניתו ופורע (תענית יא.), אמרו לי' לשמואל איכא מותנא בבי חיזאי גזר תעניתא (תענית כ"א) א"ל לר"נ איכא מותנא בארעא דישראל, גזר תעניתא, אמר אם גבירה לוקה שפחה לא כ"ש (שם) ר' יוסף יתיב ג' פעמים מ' תעניתא דלא לישתכח תורה מזרעיה (ב"מ פ"ה) ר' זירא יתיב ק' תעניתא דלא לישלוט בי' נורא דגיהנם (שם) כי סליק לא"י יתיב מאה תעניתא דלשתכח מיניה גמ' דבבלאה (שם) ר' חייא יומא חד איתהפיכא ליה רצועא דתפלי ויתיב עליה מ' תעניתא (מו"ק כה) בימי ר' זירא גזור גזירה, וגזור דלא למיתב בתעניתא, אמר להו ר"ז נקבלינָיה עילוון, ולכו בטיל גזירה ליתביה (תענית ח:) אחינו לא שק ולא תענית גורמים, אלא תשובה ומעשים טובים גורמים (שם טז) כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצול ממיתה משונה (שם יא), רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא (ברכות לב:):

כל היושב בתענית נקרא חוטא, ר"ל אמר נקרא חסיד (תענית ח.) אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות, (שלא יהי' בו כח להתפרנס מיגיעו) ואין הבריות מרחמות עליו (שם כב) אין ת"ח רשאי לישב בתענית, מפני שממעט ממלאכת שמים האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה (שם יא) בל תשחית דגופא עדיף (שבת ק"מ.):

ענף תפלין

כל המניח תפילין מאריך ימים (מנחות מד.) שמן על ראשך לא יחסר אלו תפלין (שבת קנג) כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין ומתפלל, כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (ברכות טו.) תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים (שבת ק"ל) לא יאחז תפילין בידו, ולא ישתין בהם (סוכה מא:) אמרו ישראל לפני הקב"ה אנו רוצים ליגע בתורה יומם ולילה, אבל

אבל אין לנו פנאי, א"ל הקב"ה קיימו מצות תפילין, ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגיעים יומם ולילה (ילקוט פ' בא מדרש שוח"ט):

חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה (יומא ז:) תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן (סוכה מו.) כל מי שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשין (מנחות מד.) כל הקורא ק"ש בלא תפילין, כאילו מעיד עדות שקר על עצמו (ברכות יד) היכי דמי הלול השם אר"י כגון אנא דמסגינא ד"א בלא תורה ותפילין (יומא פו.) תיתי לי דלא מסגינא ד' אמות בלא תפילין (שבת קי"ח) פושעי ישראל בגופן מאי ניהוי קרקפתא דלא מנח תפילין (ר"ה יז.):

צנועים וכשרים היו במלחמת מדין, שלא הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד (שהש"ר ו' י"ב) לא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לתפילין של יד, שאילו הקדים לא היו יוצאין משם בשלום (שם ד' ה') קשר של תפילין צריך שיהיה למעלה כדי שיהיו ישראל למעלה ולא למטה, וצריך שיהיה כלפי פנים, כדי שיהיו ישראל לפנים ולא לאחור (מנחות לה:) שעור רצועתהון אינון עד לבא לשמאלא, ועד טיבורא לימינא, ורצועה דיד יכרוך וישלש תלת זימנין באצבע צרדא (זוהר עקב רכ"ה וברע"מ), אפי' מטפחת שלהן (שכורכין בה תפילין) אסור להניח על הראש שיש בו תפילין (ב"מ קה:):

תפילין יש להן בדיקה ואין ניקחין אלא מן המומחה (מנחות מב:) תפילין שבלה, אין עושין מהן מזוזה (שבת ע"ט:) הקב"ה מניח תפילין (ברכות ו.) הראהו הקב"ה למשה קשר של תפילין (שם ז.) תפילין איקרי נכסי (ב"מ קיא.):

ענף תפלה

לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך (ברכות יו"ד קה"ר ד' י"ח) המתפלל צריך שיכוין את רגליו (שם זוהר ואתחנן ר"ס) המתפלל לא יהא דבר חוצץ

בינו

בינו ובין הקיר (שם) כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו (ברכות וא"ו) המתפלל צריך לכוין את לבו (שם לא. זוהר וישלח רמ"ד) ולא ישמיע קולו בתפלתו (שם זוהר ויגש ר"ט) איזה עבודה שבלב זו תפלה (תענית ב' ירושלמי פ"ד דברכות) כל מאן דצלי צלותא קמי מלכא קדישא, בעי למיבעי רעותא, ולצלאה מעומקא דלבא, בגין דישתכח לביה שלים בקוב"ה, ויכוין לבא ורעותא (זוהר בשלח ס"ג) כל מי שהתפלל ומכוין את לבו בתפלה סימן טוב לו, שתפלתו נתקבלה (נצבים ח' א') א"ר חנינא בן דוסא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (ברכות לד:) המתפלל צריך שתהא דעתו מיושבת עליו ויתפלל לפני הקב"ה (תנחומא חיי), ר"א יהיב פרוטה לעניא והדר מצלי (ב"ב יוד.):

אל יתפלל אלא בבית שיש לו חלונות (ברכות לד:) המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה בנגדו (סנהדרין כב.) רבא רמי פוזמקא ומצלי (שבת יוד.) שדי גלימא ואמר הכון לקראת אלקיך ישראל, פכר ידיה כאדם המצטער מאימת רבו ואמר, כעבדא קמיה מריה (שם) רב יהודה הוה מציין נפשיה (מקשט עצמו בבגדיו) והדר מצלי (ברכות ל:) אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצוה (שם לא.) המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו, ושעה אחת אחר תפלתו (שם לב.) צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל (בשלח כ"ב ג') כל מי שהגזל בידו תפלתו עכורה (שם) וכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה (שם):

לא תאכלו על הדם דרשו לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (ברכות יוד.) כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל עהכ"א ואותי השלכת אחרי גויך (שם) האי מאן דאכל בלא צלותא דיצלי על דמיה שקיל איהו כמנחש ועונן (זוהר ויקהל צ"ז):

נדולה

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים (ברכות לב:) גדולה היא תפלה לפני הקב"ה, אם אין עושה כולה עושה מחצה (נצבים ח' א') מה תולעת הזה אינה מכה את הארז אלא בפה, כך אין להם לישראל אלא תפלה (מכילתא ויחי) גדולה תפלה יותר מן הקרבנות (ברכות לב:) הוי מתפלל וחוזר ומתפלל, ויש שעה שיתנו לך (ואתחנן ב' ז) לואי שיתפלל אדם כל היום כולו (פסחים נד:) המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם (ברכות לב) ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל (שם) כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין קצרים מלמעלה (סוטה ל"ג) כל המאריך בתפלתו ומעיין בה (מצפה שתעשה בקשתו ע"י הארכתו) סוף בא לידי כאב לב (ברכות לב:) והיכי דמאריך ולא מעיין בה אין תפלתו חוזרת ריקם (שם) תפלה רחמי היא, כל היכא דבעי מצלי (סוטה לג) מפני מה תיקנו תפלה בלחש, שלא לבייש את עוברי עבירה (המתודים בתפלתם) (שם לב:) תפלת אבות תיקנום (ברכות כו: במדב"ר ב' א') בשעה שישראל מתפללין, המלאך הממונה על התפלות, נוטל כל התפלות ועושה אותן עטרות, ונותן בראשו של הקב"ה (בשלח כ"א ד') מלאך אחד וסנדלפון שמו, עומד אחורי המרכבה, וקושר כתרים לקונו (מתפלתן של צדיקים עושה עטרות (חגיגה יג: זוהר בשלח צה) :

כל המתפלל ויוצא לדרך, הקב"ה עושה לו חפצו (ברכות יד) היוצא לדרך יתפלל שלש תפלות, תפלה שהוא חובה של יום, ותפלת הדרך על הדרך שהוא עושה, ותפלה שיחזור לביתו לשלום (מדרש הנעלם זוהר חיי קכ"א) ב' נכנסין להתפלל וקדם אחד מהן ולא המתין להבירו טורפין לו תפלתו בפניו (ברכות ה) כל המתפלל עם הציבור למה"ד, לבני אדם שעשו עטרה למלך, ובא עני ונתן חלקו בתוכה (איכ"ר פ"ג ח) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בביהכ"נ (ברכות ו.) המתפלל אחורי ביהכ"נ ולא מהדר אפיה לכנישתא נק"א רשע (שם) הי' עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל, הי' עומד בא"י יכוין את לבו כנגד ירושלים, הי' עומד בירושלים יכוין לבו

כנגד

כנגד בית המקדש, הי' עומד בביהמ"ק יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים (שם ל:) אבא בנימין אומר, הייתי מצטער כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי (שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי, עד שאקרא ק"ש ואתפלל) (שם ה') הראוי להוריד לפני התיבה הוא, מי שהוא זקן ורגיל, מטופל ואין לו, וביתו ריקם מעבירות, ויש לו יגיעה בשדה, ופרקו נאה, ושפל ברך ומ־וצה, ויש לו קול נעימה, ורגיל לקרות בתנ"ך, יבקי בכל הברכות (תענית טז) מי שאינו ש"ץ ואמרו לו לירד לפני התיבה, יסרב מעט (ברכות לד.), תפלתן של צדיקים מהפכת מדה"ד למדה"ר (סוכה יב. נשא פ"י י"ז):

לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה (ברכות וא"ו) כל מאן דאסתכל וקרי בכל יומא עובדא דקטורת ישתזיב מכל מלין בישין בעלמא, ומכל פגעין בישין, ומהרהורא בישא, וממותנא, ולא יתזק כל ההוא יומא, דלא יכיל סטרא אחרא לשלטאה עליה, ויצטרך דיכוון בה (זוהר ויקהל צ"ח) סימנא דא איתמסר בידנא, די בכל אתר דקאמרי בכוונא דע־ותא דלבא עובדא דקטורת, דלא שלטא מותנא בההוא אתר ולא יתזק, ולא יכלין שאר עמין לשלטאה על ההוא אתר (שם צ"ט), ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרת ריקם (ר"ה י"ז) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם משים נפשו בכפו (תענית ח) לעולם יקדים אדם תפלה לצרה (סנהדרין מד:) לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא ביומא קמא דר"ה ביחיד (ע"ז ד':), כל מאן דארים ידוי לעילא, ולאו אינון בצלותין ובעותין, האי ב"נ דאתלטייא מעשרה שולטנין ממנן (זוהר יתרו ק"י):

חכמים עשו סיג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר, אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא, ואישן קימעא, ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל, וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה, אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לביהכ"נ, אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה,

וקורא

יקורא ק״ש ומתפלל (ברכות ד:) אל יתפלל אדם וצריך לנקביו, שנאמר הכון לקראת אלקיך ישראל (שם כג. קה״ר ד׳ י״ח) הי׳ עומד בתפלה וביקש להתעטש מלמטה, ירחיק ד׳ אמות וממתין (ברכות שם) מאן דאפיק מלין דצלותין מפומוי בעי לאפקא לון בהטחנה שלמים, ולא בהלעטה חסרים (זוהר פנחס ר״מ״ו) וכשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום (אבות פ״ב) יש תפלה שנענה לארבעים יום, ויש לעשרים יום, ויש שעד שלא התפלל הוא נענה (ואתחנן ב׳ ו׳):

מאן דפקח עינוי בשעתא דצלותא או דלא מאיך עינוי בארעא, אקדים עליה מ״אך המות, וכד תיפוק נפשיה לא יסתכל בנהירו דשכינתא ולא ימות בנשיקה (זוהר ואתחנן קצב) מאן דקאים בצלותא בעי לכוונא רגלוי, ובעי לחפיא רישה, ובעי למכסייא עינוי (שם):

כל בר נש דאתי ליחדא שמא קדישא ולא אתכוין ביה בלבא ורעותא ודחילו בגין דיתברכון עילאי ותתאי רמי ליה צלותיה לברא וכלא מכריזים עליה לביש (זוהר בשלח קטו):

ענף תשובה

גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם, ושמגעת עד כסא הכבוד, ושמקרבת את הגאולה, וזדונות נעשו לו כשגגות, ומארכת שנותיו של אדם, והקב״ה מחזיק לו טובה בשביל התשובה כאילו הקריב פרים, (יומא פ״ו) ובשביל אחד שעושה תשובה מוחלין לכל העולם (שם) לעולם יראה אדם עצמו כאילו הדור מחצה חייב ומחצה זכאי, אם עושה תשובה, אשרי לו שמזכה את כל הדור וכן להיפוך (שם) גדול כחה של תשובה שכיון שאדם מהרהר בלבו לעשות תשובה, מיד היא עולה ועומדת לפני כסא הכבוד (שם, פסיקתא רבתי מ״ד) גדול כחה של תשובה שמבטלת הגזרה ומבטלת את השבועה (שהש״ר ח׳ ד׳) גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם (ר״ה יז) תשובה היא אחת מז׳ דברים שנבראו קודם בריאת העולם

(פסחים

(פסחים נד. זוהר אחרי ס״ט) גדולה תשובה יותר מן התפלה ומן הצדקה (תנדבא״ז כ״ב) תשובה עשתה את הכל, ותפלה עושה מחצה (צו פ״י ה׳) פגע בו אדה״ר בקין, א״ל מה נעשה בדינך, א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, אמר כך כחה (גדולה) של תשובה (בר״ר כ״ב כח) אם בא אדם לומר שאין האלקים מקבל את השבים, הרי מנשה בן חזקיה יבא ויעיד שלא הרשיע בריה בעולם לפני כמותו, ובשעת תשובה קבלתיו (נשא י״ד ד׳) שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולים, אבל שערי תשובה לעולם פתוחים (ואתחנן ב׳ ז׳) אמר הקב״ה לישראל פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים כפתחו של אולם (שהש״ר פ״ה ג׳ זוהר אמור צה) ג׳ שנים ומחצה יושבת שכינה על הר הזיתים, סבירא שמא יעשו ישראל תשובה (פתיחתא איכ״ר כ״ה):

אין הקב״ה מבקש מישראל, אלא תשובה ודברים (וידוי ותפלה) (תנדבא״ז כ״ב) אין הקב״ה פוסל לבריה, אלא לכל הוא מקבל (בא י״ט ד׳) אם אין ישראל חוזרין בתשובה, הקב״ה מעמיד להם מלך קשה וחוזרים בתשובה (סנהדרין צ״ז) אין ישראל עושין תשובה אלא ע״י יסורין (שהש״ר א׳ כ״א) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו (ברכות ה) רב הונא הו״ל ת׳ דני דחמרא החמיצו, עאלו לגביה רב יהודה ורבנן, וא״ל ליעיין מר במיליה (יפשפש במעשיו) אמר להו ומי חשירנא בעינייכו, אמרו ליה מי חשוד קוב״ה דעביד דינא בלא דינא, אמר להו אי איכא מאן דשמיע עלי מילתא לימא, א״ל הכי שמיע לן דלא יהיב מר שיבשא לאריסא (חלקו בזמורות הגפן) א״ל מי קא שבק לי מידי מיניה, הא קא גניב לי׳ כולי, א״ל היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גניב וטעמא טעים, א״ל קבילנא עלי דיהיבנא לי׳, איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא, וא״ד אייקר חלא ואזדבן בדמי דחמרא (שם וא״ו) תשובה דא הוא מצוה ובעוונותינו מרחרב בי מקדשא ולא אשתאר לנא אלא ודוי דברים לבד (ר״מ זוהר קדושים קכב) כלו כל הקצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה (שם סנהדרין צ״ז) החכמה

תעוז לחכם זו תשובה ומעש"ט (נדרים ל"ב) דרשו אשרי איש, שעושה תשובה בעודו איש (בימי נעוריו) אשרי לו (ע"ז י"ט) אזהר לי' לב"נ עד לא יסתלק בסיבותא דיקום בקיומא טבא בעלמא בגין דדין הוא הדורא ליה, אבל לסוף יומוי לית שבחא ליה לב"נ כד איהו סב ולא יכיל למהוי ביש, אלא שבחא דיליה כד איהו בתוקפיה ואיהו טב (זוהר קדושים פ"ח), אימתי אתדכי ב"נ מחוביה בשעתא דעאל בההוא תשובה כדקא חזי, ר' יצחק אמר דתב קמי מלכא עילאה וצלי צלותא מעומקא דליבא (זוהר אחרי סט) כל מאן דחב ואתפרש מההוא חובוי קא מעלייה לי' תשובה טפי, ואי לאו לא סליקו בידיה לתשובה ולא מעלייא ליה (שם עט) היכי דמי בעל תשובה כגון שבא דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה (אותה עבירה שנכשל בה כבר) וניצול הימנה, מחוי רב יהודה, באותו מקום ובאותו אשה ובאותו פרק (יומא פו:):

יפה שעה אחת של תשובה בעוה"ז מכל חיי עוה"ב (אבות ד' קה"ר ד' יו"ד) תשובה ומעש"ט כתרים בפני הפורעניות (שם, נשא י"ד כ"ב) אין עומד בפני פורענות אלא תשובה (בלק כ' יג) ר' אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך, שאלו תלמידיו וכי אדם יודע איזהו יום ימות, א"ל כ"ש ישוב היום, שמא ימות למחר (שבת קי"ג:) אם שב אדם ועשה תשובה, אפי' יש בידו עוונות הרבה הוא עושה אותן זכיות (משפטים ל"א א') עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה מוחלין לו מיד, עבר אדם על מצות ל"ת, ועשה תשובה תשובה תולה ויוה"כ מכפר, עבר אדם על כריתות ומיתות בית דין, ועשה תשובה, תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין (יומא פו.) תשובה מיראה זדונות נעשו כשגגות, ותשובה מאהבה, זדונות נעשו כזכיות (שם, משפטים ל"א א') תשובה מתבר כמה גיזרין ודינין, וכמה שלשלאין דפרזלא, ולית מאן דקיימא קמיה (זוהר משפטים קע"ד) אפי' רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שוב רשעו (קידושין לט:) כל מי שחטא ואמר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו (בלק כ' י"ג) בחטא

מפורסם

מפורסם טוב לו שיתודה ויתבייש ולא יכפור בו, ובחטא שאינו מפורסם, לא יגלה חטאו, וכן בעבירות שבין אדם למקום לא יגלה, ובעבירות שבין אדם לחבירו יגלה לרבים שיבקשו ממנו שימחול לו (יומא פו:) כל מי שיש בידו דבר עבירה ומתבייש לעשות תשובה, יחליפנה במעשה הטוב, ויעשה תשובה ויתקבל, משל לאדם שיש לו צרורות של זוזים רעים, יקך אצל חנוני ויתן לו תוספת ומחליפם בזוזים טובים, אף כל מי שיש בידו מעשים רעים, יעשה תשובה ומעשים טובים (ילקוט הושע סי' י"ג) מכמה מינין איהו תשובה דעבדין בני נשא כלהו טבין אבל לאו כל אפייא שוין, אית ב"נ דאיהו רשע גמור כל ימיו ואיהו עובר על כמה פקודין דלא תעשה ומתחרט ומודה עלייהו, ולבתר כן לא עבד לא טב ולא ביש לדא ודאי ימחול לי' קוב"ה אבל לא דיזכה לתשובה עילאה, אית ב"נ לבתר דייתיב מחטאיו ומתכפר ליה איהו אזיל בדרך מצוה ומתעסק בכל כחו ברחילו ורחימו דקב"ה, דא זכי לתשובה תתאה, ואית ב"נ דלבתר דמתחרט מחובוי ויעביד תשובה, יתעסק באורייתא ברחילו ורחימו דקב"ה ולא ע"מ לקבל פרס דא זכי לאת ו', ומלת תשובה כך היא תשב ו' לה' (ר"מ זוהר קדושים קכב):

עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין לו, שניה מוחלין לו, שלישית מוחלין לו, רביעית אין מוחלין לו (יומא פו:) ג' פעמים ממתין לאדם, שאם יעשה תשובה מוטב, ואם לאו מגלג עליו הראשונות (וארא ז' ב') יש מהרשעים שמזדווגין בעולם, אחד מהן עשה תשובה ואחד מהן לא עשה תשובה, נמצא זה עומד בצד חבורה של צדיקים, וזה עומד בחבורה של רשעים (רות ג' ג' מדרש שוח"ט ו') לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה (ע"ז ד') לא היה דור ראוי לאותו מעשה אלא לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו בלך אצל יחיד שעשה תשובה אף אתה עשה תשובה (שם ה.) ר' מאיר בעי רחמי על החוטאים, דליהדרו בתשובה (ברכות ד"י) וכן ר' זירא הוו מקרבם כדי שיעשו

תשובה

תשובה (סנהדרין לז.), האומר מותר קרוב למזיד הוא (משום דהיה לו ללמוד) (מכות ט') (וגם ע"ז צריך תשובה שישתדל לעסוק בתורה שידע להבדיל בין איסור להיתר, וטומאה לטהרה) :

שני דברים קרובים לך ורחוקים לך, תשובה ומיתה (קה"ר ח' י"ז) אמרו עליו על ר' אלעזר בן דרדיא שלא הניח זונה שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה בכרכי הים הלך ועבר עליה שבעה נהרות, בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דרדיא אין מקבלין אותו בתשובה, הלך וישב בין הרים וגבעות, אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, וכן לשמים ולארץ ולחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות אמר בקשו עלי רחמים, אמרו ליה עד שנבקש עליך רחמים נבקש על עצמנו, אמר אין הדבר תלוי אלא בי הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו, יצתה בת קול ואמר רבי אלעזר בן דרדיא מזומן לחיי העוה"ב, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת, ואמר לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותם, אלא שקורין אותם רבי (ע"ז י"ג) במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים עומדין (ברכות לד), אם קרעתם לבבכם בתשובה, אין אתם קורעין בגדיכם על בניכם ועל בנותיכם (ירושלמי תענית פ"ב) :

כל חובי עלמא קב"ה מכפר עלייהו בתשובה בר מההוא לישנא בישא ודאפיק שום ביש על חבריה (זוהר מצורע נג) מי שיש לו חלול השם בידו אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר (יומא פו.) כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (שם פד) האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה (שם פה), (הרמב"ם ז"ל בה' תשובה כתב כ"ד דברים מעכבין את התשובה, עי"ש) :

כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעוה"ז לבעלי

תשובה

תשובה ראו, אבל מי שלא טעם חטא מימיו עין לא ראתה (קה"ר א' כז. ברכות לד.):

תשובה (פקודא) דא היא מצוה ובעוונותינו מדחרב בי מקדשא לא אשתאר לנא אלא ודוי דברים יבד (זוהר ר"מ קדושים קכב) וכל מאן דקיים פקודא חד כדקא יאות. כאילו מקיים רמ"ח פקודין דעשה דלית פקודא דלאו איהו כלילא מכלהו רמ"ח (שם קכג) בדרגא דחב בר נש לקב"ה, לההוא אתר אצטריך למעבד תקנתא לנפשיה, ומאן דלא יעביד הכי לית ליה תקונא לעלמין כדקא יאות (זוהר פנחס ריז):

בכל ליליא ולילא עד לא ישכב ועד לא נאים בעי ב"נ למעבד חושבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא ויתיב מנייהו ויבעי עלייהו רחמי, בגין דההוא שעתא אילנא דמותא שארי בעלמא וכל בני עלמין טעמין טעמא דמותא (זוהר קרח קעז):

ענף תשמיש

ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום (שבת פו.) למדך התורה דרך ארץ, שאין תשמיש ביום אלא בלילה, (רות ב' יז) אין תשמיש המטה אלא בלילה (תולדות ס"ד ה') המשמש מטתו ביום הרי זה מגונה (שם) שאלו את אימא שלום אשתו של ר' אליעזר ואחותו של ר"ג, מפני מה בניך יפין, בשעת תשמיש מהו אצלך, אמרה להם לא היה מספר עמי לא במשמורה ראשונה ולא במשמורה אחרונה, אלא בבינונית, מגלה טפח ומכסה טפח, ודומה כמי שכפאו שד (נדרים כ. מס' כלה א') רב כהנא הוי גני תיתי פוריא דרב שמע דשח ושחק ועשה צרכיו (חגיגה ה') עונה של ת"ח מערב שבת לערב שבת (כתובות סב: זוהר בשלח קד) חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שיוצא לדרך (יבמות סב:) והיודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא (שם) חסידים הראשונים לא היו משמשין אלא מרביעי בשבת ואילך, שלא יבאו נשותיהן לידי חלול שבת (נדה לח:) האשה משתוקקת

על

על בעלה בשעה שיוצא לדרך (עירובין ק:) רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרים את בתיהם ובאים מיד (בר"ר כ"ג ו') תשמיש דמטה איקרי עינוי (יומא עז.), לא יהיו ת"ח מצויים אצל נשותיהן כתרנגולים (ברכות כב.), קדש עצמך במותר לך (יבמות כ.):

אלמלא ניתנה תורה לישראל, היינו למדין דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח"כ בועל (עירובין ק:) הרוצה שיהיו בניו זכרים בעלי תורה, יפזר מעותיו לצדקה ויפתה את אשתו בשעת תשמיש, וישמח בשעת תשמיש (ב"ב יור. מס' כלה):

הכופה אשתו לדבר מצוה (תשמיש) הויין לה בנים שאינם מהוגנים (עירובין ק:) בני תשע מדות הן, בני אימה (שמטיל אימה על אשתו, ולפעמים אינה מתרצית לתשמיש אלא מחמת אימה) בני אנוסה, בני שנואה, בני נידוי, בני תמורה, בני מריבה, בני שכרות (ובעילתו בעילת זנות דלא מתכוין אלא לבעול בעלמא) בני גרושת הלב, (שבלבו לגרשה) בני ערבוביא, בני חצופה (היכא דתובעת בפה) (נדרים כ) האשה תובעת בלב, והאיש תובע בפה (עירובין ק:) הכל מבקשין תפקידן אפי' ארזים, ואפי' הדרכים (איכ"ר א' ד"א) אפי' אם יהי' חסיד שבחסידים אי אפשר לא יהי' לו צד אחד מעון (תזריע י"ד ה'):

המשמשת בי רחיא הויין להו בני נכפי, המשמשת על ארעא הויין לה בני שמוטי (כתובות ס.) בא מן הדרך ושימש מטתו הויין לו בנים ויתקין (חלשים) (גיטין ע.) הקיז דם ושימש מטתו הויין לו בנים ויתקין (שם) המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית, מיושב אוחזתו דלריא, היא מלמעלה והוא מלמטה אוחזתו דלריא (שם) הכל משמשין פנים כנגד עורף, חוץ מג' שמשמשין פנים כנגד פנים, ואלו הן, דג, אדם, ונחש, כלב וגמל, אחור כנגד אחור, (בכורות ח. בר"ר כ' ה') שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו, כלב נקשר, עורב רק ירוקק זרע מפיו לפיה של נקבה) חם לקה בעורו (סנהדרין קח: תנחומא נח, ירושלמי פ"ק דתענית), חם וכלב שמשו בתיבה,

לפיכך

לפיכך יצא חם מפוחם, וכלב מפורסם בתשמישו (נח ל״ו י״א) כל שתשמישו ביום מוליד ביום, בלילה מוליד בלילה, כל שתשמישו בין ביום בין בלילה, מוליד בין ביום בין בלילה (בכורות שם ביצה ז.) כל שתשמישו ועיבורו שוה, יולדים ומגדלים זה מזה (בכורות שם חולין קכז):

הבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל (גיטין ע.) מאן דינקא לרביא לא תזדווג לב״נ אלא בשעתא דרביא נאים ולבתר לא תניק ליה עד שעתא חדא כתרי מילין, או חד מיל אי לא יכלא בגין צערא דרביא בזמנא דאיהו בכי (זוהר ויקרא ל.) ד׳ דברים קשין לתשמיש, הבא מן הדרך, והעומד מלפני הספר, והעומד מלפני החולי, והיוצא מבית האסורין (אדר״נ מ״א) אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון (תענית י״א נח ל״א י״ז) תנא חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון (תענית שם), מה יעשה אדם ויהי׳ לו בנים זכרים, א״ל ישא אשה ההוגנת לו ויקדש עצמו בשעת תשמיש, אמרו הרבה עשו כן ולא הועילו, אלא יבקש רחמים ממי שהבנים שלו (נדה סט:) כל ששהתה אחר בעלה עשר שנים ולא נישאת שוב אינה יולדת (יבמות לד:):

לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון, הודיע דרך ארץ לכל (בר״ר כ״ב ב׳) מיום שחרב ביהמ״ק נטלה טעם ביאה, ונתנה לעוברי עבירה (סנהדרין עה.), (הרמב״ם ז״ל בפ״ד מה׳ דעות כתב, אחד מאלף נאבדו משאר הולאים, והשאר מרוב תשמיש, והביא שם החולאים הבאים לאדם השטוף בזמה, וכבר אחז״ל (סנהדרין קז) אבר קטן יש בו באדם, משביעו רעב, מרעיבו שבע, וג״כ אמרו (יבמות כ.) קדש עצמך במותר לך, ודי לחכימא ברמיזא, ולשטיא בבורמיזא (מדרש משלי פ׳ כ״ב):

לאבינו אב הרחמן דסייען עד כאן — לסדר כל דברי חז״ל, שדרים בינה בבני אדם, ומורים דעה בהם, ומלמדים אותם דרכיו של הקב״ה (נשא י״ד י״ב) – מורים אנחנו, שלא מכותבי עגבים שם חלקנו, ולא מדורשי דרשות

של

זכרון ענף תשמיש אברהם רעג

של דופי – גורלנו, אלא מן המזכירים את הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, שָׁמְּנוּ, ומן המודיעים את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון, עֲשָׂנוּ, וכאשר זכינו לסדר אותם, כן נזכה לעשותם:

אברהם יצחק דזובאס.

השמטות

ענף ארץ ישראל מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בא״י (סנהדרין קב״ו):

ענף וידוי כל המתודה יש לו חלק לעוה״ב (סנהדרין מג:):

ענף כוונה כל מאן דעביד מלה ובבא ורעותיה לא שוי לסיטרא בישא אע״ג דאיהו ביש הואיל ולא עביד ברעותא, עונשא לא שריא עליה וקוב״ה לא דאין לי׳ לביש (זוהר ואתחנן רס״ב):

ענף לימוד מאן דתיאובתיה למלעי באורייתא ולא אשכח מאן דאוליף ליה והוא ברחימותא דאורייתא לעי בה ומגמגם בה בגמגומא דלא ידע כל מלה ומלה סלקא וקב״ה חדי בההוא מלה וקביל לה ונטע לה סחרניה דההוא נחלא דאתעבידו מאלין מלין אלנין רברבין (זוהר קדושה פ״ו):

ענף לשון הרע ת״ח כמה עבד ההוא לישנא בישא גזיר על אבהתנא דלא ייעלון לארעא, מיתו אינון דאמרו אתגזר בכיה לדרי דרין (זוהר שלח קס):

ענף מיתה מאן דיימא פטום הקטורת בתר תהלה לדוד בטיל מותנא מביתא (זוהר פנחס רכג):

ענף משל זמנין באפרקסתא דעניא תשכח מרגניתא (זוהר במדבר קנז):

ענף מזוזה כד ב״נ אתקין מזוזה לפתחא דביתא דאיהו שמא קדישא רשים באתווי האי ב״נ אתעטר בעטרוי דמאריה ולא קרבין לפתחא דביתיה זינין בישין ולא משתכחי תמן (זוהר ואתחנן רס״ה) בשעתא דאינון זינין בישין קריבין לפתחא דב״נ זקפן רישא ומסתכלן ברשימא קדישא דאתחזי לבר דאיהו שד״י דמתעטר בעטרוי שמא דאשלים על כלהו מיניה דחלין וערקין ולא קרבין לפתחא (שם):

ענף נשואין נשאת פחותה מעשרים יולדת עד ששים, בת עשרים יולדת עד ארבעים בת ארבעים שוב אינה יולדת (ב״ב קיט:):

ענף נטילה מאן דלא חייש להאי ויתחזי קמי מלכא בידין מזוהמין חייב מיתה (זוהר דברים קפו):

ומאן דבריך בידים מזוהמות חייב מיתה (שם):

ענף עונש כל מאן דאוליף פומיה ולישניה זכי ואתלבשא ברוחא דקודשא וכל מאן דסמי פומיה למילא בישא הא ודאי ההיא מלה בישא עליה ואי לאו הא נגעים או צרעת דמוקדן כחויא עליה (זוהר חוקת קפ״ב):

על י״א מילין נגעים אתיין על בני נשא על ע״ז ועל קללת השם ועל ג״ע ועל גניבה ועל לשה״ר ועל עדות שקר ועל דיינא דמקלקל ית דינא ועל שבועת שוא ועל דעאל בתחומא דחבריה ועל דמחשב מחשבין בישין ועל דמשלח מדנים בין אחים ואית דאמרי אף על עינא בישא (שם ר״ו):

ענף עין הרע האי מאן דעבר בריה בשוקא ומסתפי מעינא בישא יחפי סידרא על רישיה בגין דלא יכיל עינא בישא לשלטא עליה (זוהר בלק רי״א):

ענף צדיק צדיק דאיהו מטלטל מאתר לאתר, מבית לבית, כאלו יתיב בגלגולא ומנין כגיאין (זוהר פנחס רטו):

ענף קריאת שמע הא פרשתא דק״ש רמזא בעשר אמירן כמה דאוקמוה (זוהר ואתחנן רס״ח):

לוח הטעות והתיקון

עמוד	שורה	טעות	תיקון
יד	יא	ונשלו	ונשים
יז	טו	חמשי	חמישי
כא	יג	והאבן	והלובן
צז	ט	כחמה	כחמירא
קג	כב	מנבות	מנחות
קיא	י	(שם קט:	(פסחים ק"ט:)
קיט	כב	אמר	אחר
קכא	יז	א"ל	אלא
"	יח	אני	איני
קמ	כה	וראה	רואה
קמה	טז	עוברא	עוירא
קמו	יב	גמור גמורי	גמרא גמור
קמז	יג	לעולא	לעללא
קמט	א	כומתא	כומריא
קנ	כו	ידה	ידיה
קנז	כה	דברי	דבר
קסט	כח	חרידים	חרדים)
קעד	ט	בחוטטא	בחוטא
קעה	ג	עלה	עשה
קפט	ח	אחר תיבת „עון" נחסרו אלו התיבות	מכחישים כחו של אדם
קצב	כ	זיו תנים	זיותנים
קצו	כ	מיותר התיבה	א"ל
"	כו	ליגמא	לגימא
רי	ה	סופרים	כופרים
רכ	כט	מלא	אלא
רכד	י	אחר תיבת „אומר" נחסרו התיבות	אינו מת
רם	ט	לישוט	לישלוט

A. I. DZIUBAS

ZICHRON ABRAHAM

t. j.

Leksykon Etyki Talmudu

1924